

N. F. S. Grundtvig og udtrykket "Gud er Kiærlighed"	3
Indledning	3
Beskrivelse af materialet	4
Det semantiske netværk omkring udtrykket "Gud er Kiærlighed":	5
Eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed"	6
"Fader", "faderlig" og "Faderlighed"	6
En fader kan kun leve sammen med kærligheden.	8
En fader er en fader.	8
Den himmelske fader er altid hellig, ren og retfærdig.	11
En fader stiller krav og har forventninger.	11
Meningen med Guds kærlighed er, at vi skal udvikles, forandres og opdrages.	14
Den ostensive definition på kærligheden.	18
De fleste har misforstået udtrykket "Gud er Kiærlighed"	19
Statistikken omkring udtrykket "Gud er Kiærlighed"	20
Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed".	21
Konklusion.	25
N. F. S. Grundtvig og kærligheden til næsten.....	25
Indledning	25
Det som gør en forskel	26
Grundtvigs bestemmelse af selve næsterelationen	27
Den sande og den falske kærlighed til næsten	30
Kristus og den himmelske fader viser os mønsteret for den sande kærlighed til næsten.....	31
Over for vores kærlighed reagerer næsten ofte med modvilje og modstand.	33
Det faderlige og næstekærligheden	33
Grundtvig og begreberne "Medmenneske" og "Med-Menneske"	35
Grundtvig-forskningen	36
Konklusion	40
Kærligheden til næsten og "Næstens Kiærlighed".	40
Konklusion	47
Kærligheden, mesteren og mesterlæren	47
Indledning	47
Grundtvig-forskningen om Grundtvigs læringsteori	47
Grundtvigs tanker om at gå i "Herrens Skole"	50
At gå i skolen er at udholde, tåle og lide og at "nøies" og "døie"	52
Eksempler på pædagogiske principper i "Herrens Skole"	53
Eleverne i skolen fristes til stadighed af "Lysets Engel"	56
Sprogbrugen i Grundtvigs prædikener	57
Mesterlæren.....	58
Konklusion	59
Kærligheden er fuldkommenhedens bånd.....	60
Indledning	60
Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket "Fuldkommenheds Baand"	60
Grundtvigs prædiken "Pindse-Dag 1839"	62
Martyriet og "Fuldkommenheds Baand"	63
Grundtvigs brug af "Fuldkommenheds Baand" i salmen "Let er min Byrde"	64

Grundtvigs beskrivelse af "Fuldkommenheds Baand" i en prædiken fra 1833:.....	66
<i>Christenhedens Syvstjerne</i> og "Tysker-Menigheden"	68
<i>Det Danske Fiir-Kløver</i> fra 1836 og "Gylden-Aaret" fra 1834.....	69
En forklaring af ordene "Baand" og "binde" i Grundtvigs tekster	70
Hyppigheden af Grundtvigs brug af udtrykket "Fuldkommenheds Baand"	72
Konklusion: Hvorfor benægter verden, at den sande kærlighed skal findes i fuldkommenhedens bånd?.....	73
Kærligheden og "Blodets Baand"	73
Indledning	73
Oversigt over materialet	74
De kristne er evigt fremmede i denne verden	75
"Blodets Baand" og det kristne og jødiske folk.....	75
Er "Blodets Baand" nu i 1843 "et urimeligt Haab"?.....	77
De kristne er et adskilt og udskilt folk	78
"Vor naturlige Følelse af Blodets Baand"	79
"At hvert Land havde sit eget Slags Folk ligesom sine egne Træer og Urter"	80
Jesus og "Blodets Baand"	81
"Pindse-Søndag 1847"	82
"Marie Bebudelses-Dag 1848"	82
Når "Blodets Baand" engang vinder frem, vil børnenes hjerter igen vendes opad i en naturlig ærbødighed, respekt og kærlighed til deres fædre	83
Udtrykket "Blodets Baand" i Grundtvigs salmer og øvrige forfatterskab	84
Udtrykket "Blods Samfund" i Grundtvigs prædikener	84
Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket "Blodets Baand"	87
Konklusion	87
Verdenskærligheden, verdens kærlighed og kærligheden til verden.....	88
Indledning	88
Eksempler på omtalen af "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed" før 1839	89
Eksempler på Grundtvigs omtale af "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed" efter 1839:	91
Grundtvig-forskningen	101
Kærligheden og "den sønlige Udkaarelses Aand"	102
Den "sønlige Udkaarelses Aand"	102
Brugen af ordene "kaare", "udkaare" og "Udkaarelse" i Grundtvigs prædikener.	104
"Trældoms-Frygten" og "Trældoms-Aanden".	105
Kærligheden, den "sønlige Udkaarelses Aand" og "Trældoms-Aanden".	106
De, som har modtaget og antaget den "sønlige Udkaarelses Aand", kan, bør og skal døde "Legemets Gierninger". Kun derved viser de en sand kærlighed til deres fader og mester.	108
Den "sønlige Udkaarelses Aand" og det kristne martyrium.	109
Hvorfor vil verden ikke acceptere barnlighedens, sønlighedens og "den sønlige Udkaarelses Aand"?	110
Kærligheden, den "sønlige Udkaarelses Aand", "de Svage" og "de Stærke".	111
Kærligheden og det "mandige", "mandelige" og "mandlige"	112
Indledning	112
Det "mandige" og "Mandigheden" i Grundtvigs forfatterskab uden for hans prædikener.....	117

Kærligheden og det "mandelige" og "mandlige"	118
Kærligheden og det "mandige" i Grundtvigs prædikener efter 1839	119
"5te Søndag efter Trinitatis 1839": "Herrens Huus skal vi mandig forsvare"	119
"22de Trinitatis-Søndag 1840": Den "mandige Fasthed"	120
"Allehelgens-Dag 1841": Den mandige bekendelse og det frygtløse vidnesbyrd	120
"24de Trinitatis-Søndag 1843"	121
Eksempler på beskrivelser af det "mandige" i Grundtvigs prædikener før 1839	121
"2den Faste-Søndag 1836"	121
"Paaske-Mandag 1837": Den "mandige" modsat den "kvindelige Glæde"	122
"Lang-Fredag 1825 Aften-Sang"	123
Kærligheden og det "mandlige"	125
"8de Trinitatis-Søndag 1838": "Vi have lært at kiende Billedet deraf i vor egen Natur og det daglige Liv"	126
Grundtvig-forskningen	127
De kristne elsker og skal elske hinanden og deres kristne brødre.	130
Indledning.	130
De kristne elsker og skal elske hinanden og hverandre "som" Kristus elskede "Sine" og "sine Disipler" og "Venner".	132
Er kærligheden til brødrene i Grundtvigs prædikener en vertikal eller en horisontal form for kærlighed?	137
En diskussion af Kaj Thanings fortolkninger af Grundtvigs tanker om den kristne broderkærlighed.	138
Grundtvigs tanker om "den høieste Kiærlighed"	141
Indledning.	141
Grundtvigs prædiken "10de Søndag Trinitatis 1833" om "den høieste Kiærlighed".	142
Langfredag 1848: "Den høieste Kiærlighed".	145
Grundtvig-forskningen	148

N. F. S. Grundtvig og udtrykket "Gud er Kiærlighed"

Og vi have erkiendt og troet den Kierlighed, som Gud haver til os. Gud er Kierlighed, og hvo som bliver i Kierlighed, bliver i Gud, og Gud i ham.¹

Indledning.

N. F. S. Grundtvigs anvendelse af udtrykket "Gud er Kiærlighed", som skal undersøges i det følgende, åbner for tre forskellige problemstillinger nemlig: Hvad forstår Grundtvig ved ordet "Gud"? Hvad forstår han ved ordet "Kiærlighed"? Og på hvilken måde anvender han hele udtrykket "Gud er Kiærlighed" i den tekstlige sammenhæng, og hvilken rolle spiller eller hvilken funktion har dette udtryk i konteksten? I den følgende analyse skal især det sidst nævnte spørgsmål – om Grundtvigs faktiske brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed" – søges besvaret.

¹ 1 Joh 4, 16 – 1740-bibelen.

I det følgende vil der blive givet en oversigt over materialet for undersøgelsen, en forklaring af begrebet semantiske netværk og en række eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Til sidst vil eksempler fra Grundtvig-forskningen vedrørende Grundtvigs brug af udtrykket blive diskuteret.

Beskrivelse af materialet.

Grundtvigs prædikener i den sammenhængende periode fra 1832 til 1849 og derudover hans prædikener i de to kirkeår 1854-1855 og 1855-1856 er blevet undersøgt for at finde alle de steder, hvor Grundtvig anvender udtrykket eller bruger ordene ”Gud er Kiærlighed”, uanset, om Grundtvig måske tilsigter at bruge dette udtryk som sin egen formulering eller som et bibelcitater. Materialet viser, at det i Grundtvigs prædikener ikke er muligt – undtagen i ganske få tilfælde – med sikkerhed at adskille disse to slags brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”.

I perioden 1832 til 1849 er udtrykket ”Gud er Kiærlighed” fundet i 29 prædikener, hvoraf nogle enkelte af disse prædikener har flere forekomster af udtrykket. Oversigtsmæssigt kan det siges, at udtrykket ”Gud er Kiærlighed” ikke forekommer et overvældende antal gange i Grundtvigs prædikener. Forekomsterne af udtrykket fordeler sig dog meget ujævnt på de nævnte år.

I perioden fra 1832 til Grundtvigs indtrædelse som prædikant i Vartov-kirken i København den 9. juni 1839 – altså i løbet af hen ved syv år, hvor Grundtvig holder omkring 60 prædikener om året – forekommer ”Gud er Kiærlighed” kun i syv prædikener² – altså i gennemsnit én gang om året. I kalenderårene 1832, 1833 og 1834 forekommer udtrykket slet ikke.

I perioden fra begyndelsen af Grundtvigs virke som prædikant i Vartov i 1839 til begyndelsen af kirkeåret 1847-1848 forekommer ”Gud er Kiærlighed” i 16 prædikener fordelt over cirka 8 år – altså i gennemsnit noget oftere end i perioden 1832-1839³. Også i perioden 1839-1847 er der meget store udsving i, hvor hyppigt Grundtvig anvender udtrykket. I 1840, 1844 og 1845 forekommer udtrykket kun en enkelt gang i løbet af et helt kalenderår, og i kirkeåret 1841-1842 forekommer ordene ”Gud er Kiærlighed” ikke et eneste sted i Grundtvigs prædikener.

Den eksplicitte formulering ”Gud er Kiærlighed” optræder derimod oftere i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849 nemlig i alt 11 tilfælde og i seks forskellige prædikener heraf ikke færre end i fire prædikener i kalenderåret 1848⁴.

I kirkeåret 1854-1855 forekommer ”Gud er Kiærlighed” i fire prædikener og i kirkeåret 1855-1856 i to prædikener⁵.

² GP XI, 242 (”2den Søndag efter Trinitatis 1838”), GP VIII, 246, 248 (”1ste Trinitatis-Søndag 1835”), GP VIII, 112 (”3die Helligtrekonger-Søndag 1835”), GP IX, 246 (”3die Søndag efter Trinitatis 1836”), GP IX, 202 (”Almindelig Bededag 1836”), GP XI, 76 (”1ste Advents-Søndag 1837”) og GP X, 304, 305 (”13de Søndag efter Trinitatis 1837”).

³ GPV VI, 269, GPV II, 161, GPV VII, 256, GPV I, 37, GPV V, 136, GPV II, 148, GPV II, 235, GPV V, 237, GPV I, 503, GPV I, 123, GPV I, 154, ”3die Onsdag i Faste 1847”, ”Onsdagen 3die Novbr 1847”, ”6te Søndag efter Paaske 1846”, ”Onsdagen 7de Octbr 1846” og ”Pindse-Mandag 1846”.

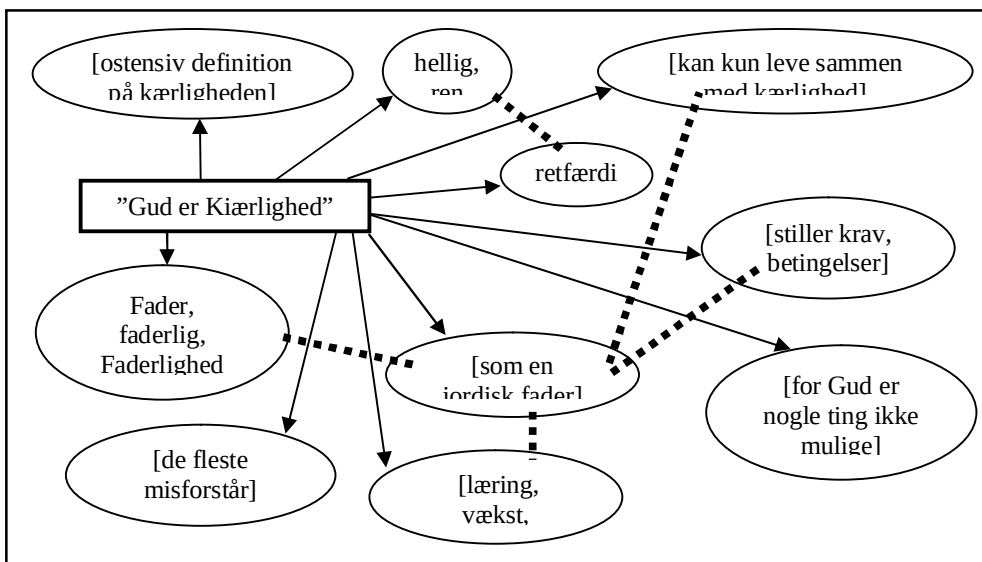
⁴ ”6te Trinitatis-Søndag 1848”, ”11te Trinitatis-Søndag 1848”, ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”Onsdagen 6te Decbr 1848”, ”Onsdagen 6te Juni 1849” og ”9de Søndag efter Trefoldighed 1849”.

⁵ Lindhardt 1974, 157 (”14de Søndag efter Trinitatis 1855”), Lindhardt 1974, 130 og 36. Lindhardt 1977, 136, 137, 138 (”8de Søndag efter Trinitatis 1856”) og Lindhardt 1977, 44.

Det semantiske netværk omkring udtrykket ”Gud er Kiærlighed”:

I sine prædikener i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849 anvender Grundtvig som nævnt formuleringen ”Gud er Kiærlighed” i ikke færre end 11 tilfælde. Den umiddelbare tekstlige sammenhæng omkring disse eksempler er blevet undersøgt. Hvilke ord og begreber anvender Grundtvig i konteksten, og hvilke større semantiske enheder - så som tanker eller forestillinger - optræder i den tekstlige sammenhæng?

På grundlag af denne undersøgelse er det nedenstående diagram over et semantisk netværk opstillet. I skarp parentes er her angivet større semantiske enheder, mens de ord, som er angivet i enhederne nedenfor – så som ”hellig” eller ”faderlig” - er de konkrete ord, som Grundtvig anvender i den tekstlige sammenhæng omkring udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Som en operationelt anvendelig grænse for denne kontekst er valgt de 1000 tegn, som ligger før og efter Grundtvigs anvendelse af udtrykket. Grundtvigs faktiske brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” i hans prædikener forekommer eller optræder - i følge det nedenstående diagram - inden for en bestemt figur eller struktur:

Diagrammet ovenfor er en idealtypisk eller prototypisk model over den tekstlige sammenhæng, som forefindes i Grundtvigs prædikener omkring hans anvendelse af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Med en idealtypisk eller prototypisk model menes her, at de nævnte semantiske og konceptuelle enheder – altså forestillinger og konkrete ord, som Grundtvig bruger i konteksten – hyppigt optræder i forbindelse med Grundtvigs anvendelse af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Alle disse enheder forekommer kun i deres helhed i nogle få prædikener (som for eksempel: ”Onsdagen 6te Juni 1849”).

Netværket, strukturen eller systemet med alle dets relationer mellem forskellige enheder – som vist i diagrammet – udtrykker ifølge denne model billedligt talt en slags vane, sædvane, tilbøjelighed eller sandsynlighed i Grundtvigs prædikener. Dette netværk udgør et slags skema i Grundtvigs tekst.

Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” hænger ifølge modellen sædvanligvis sammen med de ovenfor angivne enheder, og nogle af disse enheder – her angivet med markerede, punkterede linjer – har i Grundtvigs prædikener en meget tæt indbyrdes sammenhæng. Modellen indebærer, at Grundtvigs tekst på den måde kan beskrives og forklares ved hjælp af dens skema, netværk eller struktur.

Eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”.

Grundtvigs prædiken ”Onsdagen 6te Juni 1849” indeholder en række formuleringer, som svarer til de semantiske størrelser i den ovenfor introducerede netværksmodel. Grundtvig fremhæver i denne prædiken, at Guds kærlighed ikke indebærer, at Gud holder op med at være hellig, ren og retfærdig. Ifølge Grundtvigs prædiken er det heller ikke altid indlysende, hvad den egentlige mening er med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Dette udtryk skal ifølge Grundtvig forstås inden for rammerne af en tanke om det særligt faderlige - sådan som vi ifølge Grundtvig også kender dette særligt faderlige fra vores jordiske virkelighed. At Gud er kærlighed betyder, at de kristne skal retfærdiggøres, helliggøres, vokse og udvikles i et samfund med den himmelske fader:

Gud er Kiærlighed, det er Sjælen i den ny Aabenbaring og det glædelige Budskab, som har skabt og opholder Christendom paa Jorden (...) Gud, Himmelen og Jordens Skaber er lige saa god og kiærlig, som Han er hellig og retfærdig (...) men hvorvidt Guds Godhed og Kiærlighed kunde og vilde gaae, det vidste man ikke engang i *Jødeland*, hvor dog Propheterne vidnede, at Han er god og barmhjertig, som en Fader ved sine Børn (...) saa det var i alle Maader først ved at give os sin eenbaarne Søn, at Gud aabenbarede (...) at Han er Kiærligheden selv i egen Person, i sin guddommelige *Fader-Person*.⁶ Ja m. V. [mine Venner] det er et stort Ord, langt større og dybere end de fleste tænker paa, hvad vi som Christne alle bekiende, at vi troer paa *Gud-Fader* (...) thi dermed siger vi udtrykkelig at vor Gud i sit Væsen er Kiærlighed selv, saa Hans Faderlighed har Hans Almagt og Alvidenhed, Hans Retfærdighed og Hellighed, saa Han bliver ved at være retfærdig, naar Han retfærdiggjør Syndere som troe paa Hans Søn, [Han] har alle Hans guddommelige Egenskaber i sin Magt, og er den levende Grund til alle Hans Gierninger, det salige Dyb, hvoraf Hans Aand opstiger og hvortil Hans Aand vil føre os, som Børn til Fader-Hjertet.⁷

”Fader”, ”faderlig” og ”Faderlighed”.

I Grundtvigs prædikener kan rekonstrueres et bestemt skema om faderligheden.⁸ Grundtvig anvender disse begreber på en bestemt måde, og han udtrykker, at en fader og det faderlige grundlæggende er ensartet eller af samme form uanset, om der tales om den himmelske fader, om en landsfader, om en

⁶ Den guddommelige fader er kærligheden i sig selv. Grundtvig definerer kærligheden indeksikalt eller ostensivt ved at pege på Guds eller faderens faktiske handlinger. Uanset hvad Gud gør, er det kærlighed. De kristne ved, hvad kærlighed er, fordi de kan se kærligheden hos den guddommelige fader. Hvis de ikke havde haft denne erfaring, ville de ikke vide, hvad sand kærlighed var. Jf. nedenfor.

⁷ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

⁸ Sml. Nyborg 2012c, 20, 25, Nyborg 2011e, Nyborg 2011d, 294, Nyborg 2010c, Nyborg 2011a og Nyborg 2011b, 62, 63 og 65.

mester i forholdet til hans disciple eller om en jordisk fader i en familie. Forskellen mellem forskellige slags fædre er en forskel i grader.⁹

Faderligheden er det, som er nødvendigt, passende, naturligt og muligt, når man er en "fader". Når Grundtvig i sine prædikener forklarer udtrykket "Gud er Kiærlighed", inddrager han i næsten alle tilfælde sin tanke om faderligheden. Guds kærlighed skal forstås på en bestemt måde¹⁰ nemlig på den måde, som svarer til "vores" jordiske erfaringer med "vores" egen fader og hans relation til "os".

I en prædiken fra 1844 bruger Grundtvig en vigtig del af sin prædiken på at forklare selve meningen med udtrykket "Gud er Kiærlighed". I denne forklaring bliver dette udtryk nøje sammenkædet med Grundtvigs begreb om det faderlige. Det faderlige er i Grundtvigs prædikener både en deskriptiv teori, der beskriver en afgørende egenskab ved virkeligheden, og en normativ teori, som udtrykker, hvordan denne virkelighed bør indrettes – en teori om den gode tilstand i verden eller om det gode samfund.¹¹

Gud er en fader for de kristne på samme måde, som min "Næste" ifølge Grundtvig i visse tilfælde kan fungere som en fader for mig. I sine prædikener på den 13. søndag efter trinitatis i 1840-erne forklarer Grundtvig ofte, at Kristus er vores "Næste", fordi vores "Næste" er den jordiske eller himmelske part, som har gjort noget godt for os, inden vi har gjort noget godt for ham.¹² I nogle af Grundtvigs prædikener er der på den måde en lighed i betydningsindholdet mellem begreberne "Næste" og "Fader".¹³ Kristus er således på én gang vores næste og vores fader.¹⁴

Et menneskes kærlighed til hans næste er ifølge nogle af Grundtvigs prædikener en genkærlighed på samme måde som de kristnes kærlighed til Kristus og den himmelske fader og på samme måde som ethvert barns genkærlighed til sin fader eller som enhver svagere eller undergiven parts genkærlighed til ham, som er større og mægtigere, og som har den svagere part i sin varetægt. Næsten er i nogle af Grundtvigs prædikener ham, som har elsket os først, og på den måde sætter Grundtvig udtrykket "Gud er Kiærlighed" i forbindelse med en relation mellem en fader og en søn eller et barn.¹⁵

"Vi", som i Grundtvigs prædiken nedenfor tydeligt nok netop er fædre, elsker - og vi har evnen til at elske - kvinder og børn længe før, at de kan elske "os" – fædre - igen. Enhver sand fader har den karakter, dyd og evne, at han er i stand til at elske "først" altså at elske den part, som endnu ikke elsker

⁹ Om denne tanke om grader i faderligheden: GPV VI, 267-272 og "21de Trefoldigheds-Søndag 1848". - Eksempler på Grundtvigs anvendelse af begrebet "Faderligheden" i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849, hvor Grundtvig stærkt fremhæver tanken om det faderlige, er følgende prædikener: "Langfredag 1848", "Store Bededag 1848", "5te Søndag efter Paaske 1848", "4de Trinitatis Søndag 1848", "13de Trinitatis-Søndag 1848", "15de Trinitatis-Søndag 1848", "18de Trefoldigheds-Søndag 1848", "Onsdagen 6te Juni 1849", "1ste Søndag efter Trefoldighed 1849", "7de Søndag efter Trefoldighed 1849" og "16de Søndag efter Trefoldighed 1849".

¹⁰ Grundtvig kritiserer andre teologer i samtiden for at forstå tanken om Guds kærlighed på en ubestemt dvs. ikke-kontekstuel, abstrakt eller almen måde. Sml. GPV II, 251.

¹¹ Nyborg 2011a.

¹² For eksempel: GPV II, 348-353, GPV VI, 300-306, GPV III, 342-349 og GPV VII, 316-321. Den allegoriske og kristologiske tolkning af beretningen om den barmhjertige samaritaner er almindelig i Grundtvigs prædikener. Sml. også Brandt 1880 II, 427-429 (den 13. søndag efter trinitatis 1871).

¹³ Lindhardt 1974, 157: "14de Søndag efter Trinitatis 1855".

¹⁴ GPV VI, 300-306.

¹⁵ I de fleste af de prædikener, hvor Grundtvig taler om næsten, er denne relation vendt om på den måde, at det kristne menneske, som elsker sin næste, optræder som en fader for næsten. Det fælles træk er, at når Grundtvig i sine prædikener taler om næsten, taler han ud fra et skema om faderligheden. De to parter i en næstekærlighedsrelation optræder i en faderlig og en sønlig eller barnlig rolle.

ham. Det gælder ægtemanden i hans faderrolle over for kvinder og børn, og det gælder den himmelske fader i hans forhold til dem, som lever i et samfund med ham. Men enhver ægte fader må også nødvendigvis forvente og kræve, at hans indledende eller primære kærlighed til dem, som er svagere, end han selv er, og som er givet i hans varetægt, også skal blive gengældt på et senere tidspunkt.

Der er i Grundtvigs brug af og forklaring af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” en parallelisering og en ensartethed mellem relationen mellem den himmelske fader og de kristne, relationen mellem en husfader og hans hus (kvinder og børn) og relationen mellem et menneske og hans næste.¹⁶ Disse forskellige relationer har den samme form:

Gud er Kiærlighed (...) Det er saaledes med Guds Kiærlighed ligesom med Næstens, at vi maae troe paa den, før den kan aabenbare sig for os (...) Vore Venner kan vi elske ligesaa tidlig, som de elske os, og *Kvinder og Børn* kan vi elske, længe før de elske os, men *for Gud* er vi *alle Kvinder og Børn*, saa Han maa nødvendig elske os først, som skrevet staaer: lad os elske Ham igien, som har *elsket os først*; og Han maa elske os længe, før vi ret mærke og føle Hans Kiærlighed, og endnu længere, før vi kan giengjælde den, og dog er det først ved at elske den Himmelske Fader, vi gjør Hans gode, velbehagelige og fuldkomne *Villie*.¹⁷

En fader kan kun leve sammen med kærligheden.

Udtrykket ”Gud er Kiærlighed” forklarer Grundtvig i en prædiken på store bededag i 1843 ved at henvise til, at den himmelske fader – netop fordi han er kærlighed – kun kan leve sammen med kærligheden og sammen med de mennesker, som er formet af kærligheden. Gud kan umulig leve sammen med dem, som ikke har nogen godhed eller kærlighed eller motivation eller vilje til at blive mere kærlige.¹⁸ Det er ifølge Grundtvigs prædiken selve meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Gud ser på hjertet, og ”Kiærlighed vil Kiærlighed”, og det betyder, at visse ting ikke er virkeligt mulige for Gud:

Skjøndt den Himmelske Fader ogsaa gjør Godt mod de Utaknemmelige, lader sin Soel opgaae over Onde og Gode og lader regne over Retfærdige og Uretfærdige, saa vil og kan Han dog umuelig give de Utaknemmelige sit Hjerte, umuelig give dem sin elskelige, eenbaarne Søn med det evige Liv, umuelig give dem sin Hellig-Aand med den evige Velsignelse og den fuldkomne Glæde, thi Kiærlighed vil Kiærlighed, og kan hverken troes eller kiendes af dem der ikke vil giengjælde den, som skrevet staaer: hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed!¹⁹

En fader er en fader.

Når Grundtvig ønsker at give en forklaring på og beskrive meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, anvender han ofte en slags logisk eller psykologisk fremgangsmåde, som det fremgår af

¹⁶ Sml. Grundtvigs prædiken i Lindhardt 1974, 157: ”14de Søndag efter Trinitatis 1855”. Jf. Nyborg 2012c.

¹⁷ GPV VI, 269-270.

¹⁸ Nyborg 2010, 121-122.

¹⁹ GPV V, 236-237. Sml. Brandt 1880 II, 177 (”Midfaste-Søndag 1869”): Al kærlighed kommer oprindeligt oppefra og ned. Den faderlige kærlighed er altid og nødvendigvis ”Livs-Kilden”. Men den guddommelige faders kærlighed til sin søn Jesus Kristus blev ”gjengjældt af Sønnen med Rentes Rente”, og de sande kristne skal på samme måde ”gjengjælde” den kærlighed, som kommer ovenfra og ned, ”med Rentes Rente”.

Grundtvigs prædiken ”11te Trinitatis-Søndag 1848”. Grundtvig argumenterer med, at alle mennesker – fordi de er børn af en fader - ved, hvad en fader er, og hvad der er en faders natur, karakter, godhed og funktion. Derfor kan Grundtvig sige, at mennesker på forhånd ved eller burde vide, hvad meningen er med udsagnet ”Gud er Kiærlighed”, fordi de har en forudviden eller forhåndsviden om det faderlige.

Tanken i Grundtvigs prædikener er, at en fader er en fader, fordi enhver slags faders væsen, karakter, dyder og opgaver er ensartede og har den samme form. Det, som adskiller den himmelske fader fra alle andre fædre, er et spørgsmål om grader.²⁰ Grundtvig anvender i det følgende citat den ostensive definition eller reference i forbindelse med hans forklaring på udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Hvad sand kærlighed er, kan afgøres og bestemmes ved at pege på en bestemt referent eller agent:

Er nu Gud en Fader i Sandhed og det saa langt over alle andre Fædre, at Han er den evige Kiærlighed selv, saa fulgde det af Nødvendighed, om det end ingensteds stod skrevet, at Han seer paa Hjertet og at for Ham er intet uden Kiærlighed Lovens Fylde (...) thi Gud er Kiærlighed.²¹

I en politisk farvet prædiken den 22. oktober 1848 - dagen før sammenkaldelsen af den grundlovgivende forsamling - anvender Grundtvig også udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, og han bruger begrebet ”Faderligheden” som et alment, både deskriptivt og normativt begreb. I denne prædiken tager Grundtvig på en markant måde afstand fra de nationalliberales krav i revolutionsåret 1848, og Grundtvig opfordrer i stærke vendinger fra prædikestolen det danske folk til at være trofast imod sin traditionelle tillid til faderligheden. Det danske folk må ikke nu i 1848 svigte sin lange forbilledlige historiske tradition for ”Hjerteligheden”, og dette begreb om ”Hjerteligheden” forklares i Grundtvigs prædiken ved folkets villighed til at ofre sig og til at sætte sin lid og sit håb til faderligheden.²²

Der findes ifølge Grundtvigs prædiken ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848” mange slags fædre, og i denne prædiken taler Grundtvig både - og med helt tilsvarende udtryk - om det hjertelige danske folks landsfaderlige, kærlige og uegennyttige konger og om den himmelske fader. Selve meningen med eller betydningsindholdet af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er i denne prædiken nøje knyttet til tanken om denne allestedsnærværende faderlighed:

*Hjertelighed har aldrig saaledes havt hjemme i noget af Verdens bekiendte Lande, som i det lille Danmark; thi ingensteds har Folket baade i Fred og Krig, gjort saa mange og saa store Opoffrelser for Kongen og Fædernelandet, ingensteds har heller Folket saa klarlig viist, at det søgde sin Frihed ikke i Selvraadighed men i Kongens Faderlighed (...) thi den Almægtige, Himmels og Jordens Skaber, Han er Fader, den Alfader, af Hvem al Faderlighed i Himlen og paa Jorden bærer Navn, ja, Gud er Kiærlighed.*²³

I en prædiken på den 14. søndag efter trinitatis 1855 beskriver Grundtvig på samme måde, hvad der ligger i begrebet det faderlige, og han forklarer meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed” ved at henvise til det, som kan ske og ofte sker for alle fædre, når de udviser deres godhed og faderlige kærlighed. En jordisk fader bør således ifølge Grundtvig vise kærlighed også imod de utaknemmelige,

²⁰ ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”21de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”Langfredag 1848” og GPV VI, 267-272.

²¹ ”11te Trinitatis-Søndag 1848”. Jf. GPV II, 251: Kærligheden må nødvendigvis være noget ”bestemt”.

²² ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”. - Revolutionsåret 1848 satte et tydeligt mærke på Grundtvigs prædikener i Vartov i 1848 og i 1849. Jf. Nyborg 2011b.

²³ ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”.

men en sådan kærlighed er kun mulig inden for visse grænser. Hvis den faderlige kærlighed konsekvent afvises af den anden part, bliver den faderlige kærlighed ”umuelig”:

Vel har Herren baade med Ord og Gierning lært os, at naar vi vil være den himmelske Faders Børn, da maae vi ogsaa gjøre Godt mod de Utaknemmelige og Onde (...) men derfor maa den sorte Utaknemmelighed dog være baade Gud og Mennesker lige vederstyggelig og derfor er det lige umueligt, at det utaknemmelige Hjerte kan blive saligt, da det (...) lukker sig for den ægte Kiærlighed, baade i sin himmelske og i sin jordiske Skikkelse, og udelukker dermed selv det evige Liv og Saligheden fra sig, thi (...) Gud er Kiærlighed.²⁴

Grundtvigs prædiken på den 21. søndag efter trinitatis 1848 belyser en række træk ved Grundtvigs brug af tanken om Guds kærlighed. Gud er kærlighed, og han er en fader. ”Vi” er i Grundtvigs prædiken fædre, lige som den himmelske fader og lige som Kristus er en fader. Kun ved også at revse, tugte, straffe, advare og gøre bebrejdelser kan en fader gøre det, som er passende, nødvendigt og naturligt for en fader. Det ”vi”, som optræder i det følgende citat, refererer tydeligt nok til ”os”, som er jordiske fædre. Grundtvigs prædiken udtrykker derfor den tanke, at selve meningen med væksten, læringsprocessen og udviklingen i samfundet med den himmelske fader netop er hen ad vejen at udvikle ”os” – fædre - til at blive endnu mere fuldkomne fædre og på den måde nærme ”os” det fader-ideal, som er udtrykt og virkeliggjort af Kristus og af den himmelske fader:

Den Kongelige Mands Svar: Herre! kom ned, før mit Barn dør, og den Trøstighed, hvormed han troede det Herrens Ord til ham: din Søn lever, det beviser klarlig, at Herrens tilsyneladende haarde Ord er blevet følt af ham, som en af de kiærlige Bebrejdelser vi ogsaa kan gjøre vore Børn eller vore Venner, naar de søge Hjælp hos os enten lidt vel sildig eller med en blanding af Mistillid, med en Tvivl om vor Villighed ved Siden ad Troen paa vor Evne til at hjælpe, og har vi nogen Livserfaring, da veed vi at intet rører dybere et ædelt Hjerte, intet reiser vissere Frimodigheden og Tilliden end netop saadanne kiærlige Bebrejdelser.

Den ”naturlige Lighed mellem Menneske-Hjertet hos Vorherre *Jesus* og hos os” er, at ”vi” er fædre på samme måde, som Kristus var og er en fader og handlede og handler på en faderlig måde. Det faderlige er nøglen til at forstå ”alle Dunkelhederne” og nøglen til at forstå, hvad udsagnet ”Gud er Kiærlighed” betyder. En sand fader tugter de små og svage, som han elsker. At Gud er kærlighed betyder, at han handler som enhver fader nødvendigvis handler, hvis han lever op til sit ansvar og sin position, rolle og natur:

Langtfra derfor, at vi (...) maae forarge os over hans [Herrens] tilsyneladende haarde Ord til den kongelige Mand (...) saa skal disse bekjendte Ord tvertimod være os en daglig og kiær Paamindelse om, ei at blive utaalmodige, naar Herren tugter os, fordi netop hvem han elsker, den revser han!²⁵ (...) Ligesom der staaer skrevet, at Herren var i alle Maader som en af os, kun uden Synd, saaledes er vi ogsaa ligesom han (...) Vi gjør dog den samme Forskiel paa dem, vi vil hjælpe, som Herren gjorde (...) Denne naturlige Lighed

²⁴ Lindhardt 1974, 157: ”14de Søndag efter Trinitatis 1855”. Sml. den samme tanke i GPV V, 236-237.

²⁵ Det ”vi”, som taler i Grundtvigs prædiken, er både en faderlig og en sønlig agent på samme måde, som Jesus på en gang var en fader og en søn. Faderligheden og den særlige relation mellem faderen og sønnen bliver på den måde den dybe sammenhæng i hele den synlige og usynlige verden og løsningen på alle ”Dunkelhederne”.

mellem Menneske-Hjertet hos Vorherre *Jesus* og hos os (...) er ikke blot Nøglen til det Dunkle i Dagens Evangelium, men til alle Dunkelhederne (...) thi alle disse Dunkelheder klarer sig for os i samme Grad (...) som vi (...) lærer at kiende og forstaae vort eget Hjerte, Menneske-Dybet, hvori Guddoms-Dybet, som er Kiærligheden selv (...) kan og vil sammensmelte.²⁶

Den himmelske fader er altid hellig, ren og retfærdig.

Gud er Kiærlighed (...) Gud, Himmelen og Jordens Skaber er lige saa god og kiærlig, som Han er hellig og retfærdig (...) Vi troer paa *Gud-Fader* (...) dermed siger vi udtrykkelig at vor Gud i sit Væsen er Kiærlighed selv, saa Hans Faderlighed har Hans Almagt og Alvidenhed, Hans Retfærdighed og Hellighed, saa Han bliver ved at være retfærdig, naar Han retfærdiggør Syndere.²⁷

Det fremgår af Grundtvigs prædikener, at "de fleste" har misforstået meningen med udtrykket "Gud er Kiærlighed". "De fleste" tror nemlig, at dette udtryk betyder, at Gud ikke længere er ren, hellig og retfærdig, når han retfærdiggør syndere. De fleste opfatter ifølge Grundtvig sætningen således, at Gud retfærdiggør alle mennesker eller alle døbte kristne, uanset om de har forandret eller forbedret sig og derved opnået en ny karakter og natur.²⁸

At Gud er hellig, ren og retfærdig, når han gør det muligt for mennesker at vokse ud af deres elendighed og syndighed, er en vigtig pointe, når Grundtvig forklarer meningen med udtrykket "Gud er Kiærlighed". Gud holder ikke op med at være ren, hellig og retfærdig, når han retfærdiggør mennesker. Udtrykket, at "Gud er Kiærlighed", betyder ikke, at Gud blot slår en streg over menneskenes synder.²⁹ Udtrykket betyder, at Gud gør det muligt for de mennesker, som lever i et samfund med Helligånden, Kristus og den himmelske fader, at vokse ud af deres elendighed, afmagt og syndighed og derigennem erhverve sig den nødvendige ny "Natur", forandring af karakteren, dyd og godhed.³⁰ Ingen kommer ifølge Grundtvig ind i saligheden uden, at han er blevet helliggjort, forandret og forbedret.³¹

En fader stiller krav og har forventninger.

Udsagnet "Gud er Kiærlighed" betyder ifølge Grundtvigs prædikener, at den himmelske fader - som enhver anden ansvarlig fader - har nødvendige forventninger og stiller uomgængelige, naturlige og passende krav til sine børn. Den faderlige kærlighed er i en vis forstand ubetinget og uden vilkår. Faderen elsker ikke sine sønner, fordi de i udgangspunktet er gode eller kærlige, og den kærlighed, som konstituerer relationen og samfundet mellem faderen og hans børn – "Fuldkommenheds Baand" – har ikke ifølge Grundtvig sit udgangspunkt i sønnens kærlighed til faderen, men i faderens indledende og primære kærlighed til sønnen på faderens eget initiativ.³² Når en fader bliver en fader til en søn,

²⁶ "21de Trefoldigheds-Søndag 1848".

²⁷ "Onsdagen 6te Juni 1849".

²⁸ Nyborg 2010. Sml. Brandt 1880 II, 342 (den 19. søndag efter trinitatis 1870): De "selvkloge" og "vantro" vil ikke acceptere og de kan med deres forstand ikke begribe, at Gud samtidigt er eller kan være kærlig og ren, retfærdig, streng og hellig. De bringer med deres selvklogskab og indbildskhed en evig straf og fortabelse over deres hoveder. De "befæste sig urokkelig i deres Vantro og tiltvinge sig derved Del i den anden Død, hvori Ormen ikke dør og Ilden ikke slukkes".

²⁹ "11te Trinitatis-Søndag 1848".

³⁰ GP VIII, 112-113: "3die Helligtrekonger-Søndag 1835" og GPV II, 161.

³¹ GPV V, 248, GPV V, 234, GPV I, 377, GPV V, 153 og GPV I, 317.

³² "5te Helligtrekonger-Søndag 1848", "3die Faste-Søndag 1848", "Langfredag 1848" og "Onsdagen 5te Juli 1848".

kommer kærligheden og fuldkommenhedsbåndet i deres relation og samfund ikke fra barnet, men fra dets fader. Barnet har ifølge Grundtvigs prædikener ingen særlig godhed eller kærlighed.³³

Men den faderlige kærlighed er i en anden forstand ikke en ubetinget kærlighed. Den faderlige kærlighed har til hensigt - og det er netop dens natur og godhed - at opdrage, forandre og forbedre sønnen, og det forudsætter nødvendigvis, at sønnen eller barnet er et ægte barn, som stræber efter at virkeliggøre sin faders billede, godhed og dyder, og som lyder og ligner og elsker eller kommer til at elske sin fader.³⁴ Hvis ikke sønnen eller barnet lever op til sin natur og status som et barn og en discipel, er det ifølge Grundtvigs prædikener ikke muligt for en fader at virkeliggøre sine dyder og sin kærlighed over for den svagere part:

Gud er Kiærlighed (...) Intet Godt og Glædeligt lader sig tænke enten i Himlen eller paa Jorden, i Tid eller Evighed, som Guds Faderlighed, den almægtige Kiærlighed [som] jo baade kan og vil skænke alle dem, der, som ægte Børn i Faderens Billede elsker Ham igien, der, som Fader fra Evighed i alle Maader har elsket dem først.³⁵

Gud er kærlighed, og denne sætning forklarer Grundtvig i sine prædikener - som i hans prædiken "11te Trinitatis-Søndag 1848" - på den måde, at Gud kræver og forventer den nødvendige, passende og naturlige genkærlighed fra sine børns side. Denne genkærlighed er ifølge Grundtvig rationel, passende, nødvendig og naturlig for de mennesker, som lever i et samfund med den himmelske fader, og denne genkærlighed er netop blevet muliggjort ved dette samfund:

Hvem der ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed, og dette er Grunden til al selvgjort Retfærdighed, i det Synderen indbilder sig, at Gud er lige som han, har intet Hjerte og nøies med udvortes Handlinger (...) Mon det ikke er aldeles nødvendigt, at hvem der troer paa Kiærlighed, som Lovens Fylde og troer paa Guds Kiærlighed i Jesus Christus, de beflitter dem ogsaa paa at elske Ham igien, som elskede os først, og stræbe dermed i Sandhed at gjøre den Himmelske Faders Villie, der ikke kan andet end sige til alle sine Børn: min Søn! min Datter! giv mig dit Hjerte!³⁶

I forhold til den himmelske fader er den blotte "Tro" – af Grundtvig i det følgende uddrag forstået som en indre mental tilstand - ikke tilstrækkelig.³⁷ Det, som ifølge Grundtvig gør en forskel, er den virkelige tilstedeværende og virkende kærlighed hos Gud og mennesker. At det forholder sig sådan er ifølge Grundtvigs nedenfor citerede prædiken en selvindlysende kendsgerning – en kendsgerning, som ikke er afhængig af nogen åbenbaring fra Guds side.

I sin prædiken "Onsdagen 6te Decbr 1848" forklarer Grundtvig betydningsindholdet af udtrykket "Gud er Kiærlighed" på den måde, at hele meningen med denne kærlighed er, at mennesker skal forandres og blive mere kærlige i deres gerninger, og at det forhold, at Gud er kærlighed, netop skal gøre det reelt

³³ Nyborg 2010.

³⁴ Sml. Brandt 1880 II, 470 (den 1. søndag i fasten 1872): Det er kun det færdigt uddannede og "fuldvoxne" menneske, som Gud kan omfatte med "Velbehag".

³⁵ "Onsdagen 6te Juni 1849".

³⁶ "11te Trinitatis-Søndag 1848".

³⁷ "Onsdagen 6te Decbr 1848". Sml. Brandt 1880 II, 430 (den 14. søndag efter trinitatis 1871): Mange gode kristne er forståeligt nok bekymrede over talen om den retfærdiggørende tro. De "klager over, at Omvendelsen forbigås, naar man priser Troen". Men at blive en sand kristen kræver en omvendelse fra verden: "Thi Kristendommen kommer jo til os ved Daaben med Krav paa Omvendelse (...) om Forsagelsen".

muligt for dem at forandres og udvikles. Beviset for, at udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er et sandt udsagn, ligger ifølge Grundtvigs prædiken netop i, at der sker en forbedring og forandring af menneskers ”christelige Gierning” og ”Arbeide”.³⁸ En faders naturlige opgave er, at han skal opdrage, forandre, forbedre og udvikle sine sønner. Den himmelske fader ser på det, som gør en forskel for mennesker i det virkelige liv, og derfor kan han umuligt overlade menneskene til deres elendighed, ukærlighed, afmagt og synder:

Dette er den store Oplysning i vor Saligheds Sag (...) som maa skinne ind til os, før vi kan opstaae af Søvnne og udgaae til vor christelige Gierning, vort Arbeide i Herren, som ei er forfængeligt, men bærer Frugt i det evige Liv. Paa den ene Side staaer nemlig Troen i Mørke, saalænge vi ikke seer, at den fører til Kiærlighed, thi at Kiærlighed er Lovens Fylde, og at den sande guddommelige Frelser ei kan være kommet for at opløse, men for at opfylde Loven, det baade staaer der udtrykkelig skrevet og er uudslettelig indpræntet i Menneskets Hjerter, saa Tro uden Kiærlighed er en Drøm, der hverken kan træde i Kraft i det virkelige Liv eller lader sig forsvare mod den indlysende Sandhed (...) at hvem der ikke elsker Gud, kiender Ham ikke og kan da umulig enten leve med Ham eller glæde sig ved Ham, thi Gud er Kiærlighed!³⁹

Udtrykket ”Gud er Kiærlighed” sættes i Grundtvigs prædikener regelmæssigt i forbindelse med de faderlige nødvendige og naturlige krav til børnene. Udsagnet ”Gud er Kiærlighed” er i en vis forstand en forfærdelig dom og ”Forbandelse” over det naturlige ikke-kristne menneske,⁴⁰ fordi dette udtryk ”Gud er Kiærlighed” betyder, at Gud kræver kærligheden af mennesket, hvis det skal opnå saligheden og den nødvendige fremgang, godhed, fortjeneste, ros og retfærdighed. Det er ifølge Grundtvigs prædiken på skærtorsdag 1841 netop en faders dyd og også den himmelske faders væsen, rolle og godhed, at han på den måde stiller krav og forventninger til sine børn:

Derfor finde vi ogsaa, at denne Sandhed [om den himmelske faders krav og forventninger] blev ingenlunde fortiet (...) i den gamle Pagts Dage, da den dog var anderledes forfærdelig, fulgt af Lovens Forbandelse, saa nu (...) er den Forfærdelse neppe værd at nævne, der kunde falde paa et virkelig troende Hjerter med den Sandhed, at hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed. I Evangeliets og den ny Pagts Dage er nemlig Indskærpelsen af Kiærligheds Nødvendighed ikke en Lov, der udstrækker sig over hele vort Levnetsløb og fordømmer os for Gielden, vi umulig kan betale, men det er Guds Aabenbaarelse af sit Væsen, som den dybeste, reneste Kiærlighed, som viser os Umueligheden af uden Kiærlighed at have Samfund med Ham, men viser os tillige Veien til, hvad vi naturlig fattes.⁴¹

³⁸ Sml. Stokholm 2003, 92-93 om Grundtvigs opfattelse af mennesket som en oplevende iagttager, som lever under visse fælles menneskelige ”grundvilkår” og som ”befinder sig” i en given verden. Stokholm fortolker ikke Grundtvigs menneskeopfattelse som en teori om et aktivt eller handlende menneske, men som en teori om et ikke-handlende, oplevende, fortolkende eller iagttagende menneske. Mennesket oplever og iagttager begivenheder, som finder sted i dets omverden, men mennesket er ikke ifølge Stokholms Grundtvig-tolkning et væsen, som tager del i eller som selv handler i forbindelse med disse begivenheder.

³⁹ ”Onsdagen 6te Decbr 1848”.

⁴⁰ GPV II, 161.

⁴¹ GPV II, 161.

Selve meningen med sætningen ”Gud er Kiærlighed” forklarer Grundtvig i sin prædiken på den 8. søndag efter trinitatis 1844 på den måde, at den himmelske fader – netop fordi han er en sand og fuldkommen fader – er i stand til at gennemskue en falsk form for kærlighed. Gud er kærlighed, og derfor ved han, hvad ægte kærlighed er. Udtrykket ”Gud er Kiærlighed” bliver på den måde i Grundtvigs prædikener ofte kædet sammen med en tanke om adskillelse, dom og afsløring. I det følgende citat taler Grundtvig om alle fædre, og han taler på én gang og med helt tilsvarende udtryk om den himmelske fader og om enhver jordisk fader eller familiefader. En sand fader – som virkelig gør det, som er nødvendigt og passende for en fader, og lever op til sit ansvar og til sine naturlige opgaver, evner og dyder – elsker sine sønner, men han har også et kritisk skarpsyn og en klar forståelse af og fornemmelse for, hvornår sønnernes genkærlighed er en ægte kærlighed, og hvornår den er falsk og uægte:

Hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed, men hvem der elsker Ham, de er i Gud og Gud i dem. Naar derfor Herren siger: ikke enhver som siger Herre, Herre! til mig skal indgaae i Himmeriges Rige, men kun hvem der gjør min Himmelske Faders Villie, da er det igunden det Samme, som naar vi siger: ikke enhver, som siger til os: min Ven! min Kiære! og min Søde! skal have vor Kiærlighed og eie vort Hjerter, men kun hvem der virkelig elsker os i Gierning og Sandhed!⁴²

Meningen med Guds kærlighed er, at vi skal udvikles, forandres og opdrages.

I de prædikener, hvor Grundtvig anvender udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, forklarer han i mange tilfælde meningen med dette udtryk ved at henvise til den udvikling, forandring, forbedring og moralske vækst frem imod det ”fuldkomne”, som finder sted i og som er muliggjort ved samfundet med den kærlige himmelske fader.⁴³ At Gud er kærlighed er ikke ifølge Grundtvig et abstrakt, alment eller ikke-kontekstuelt udsagn. Sætningen beskriver ifølge Grundtvig netop noget, som ”vi” – nemlig deltagerne i samfundet med Helligånden, Kristus og den himmelske fader – kender og har erfaret.

Erfaringen af sandheden af sætningen ”Gud er Kiærlighed” afhænger ifølge Grundtvig af, om man er en deltager i dette samfund med den himmelske fader. At Gud er kærlighed er netop det, som deltagerne i dette kristelige samfund erfarer, og som kun de kan erfare. Disse deltagere gør netop denne erfaring - og erhverver sig denne viden - i og med, at de forandres, forbedres, opdrages og udvikles i samfundet. Ved at se på sig selv kan de over for sig selv bevise og bevidne, at udsagnet ”Gud er Kiærlighed” er et sandt udsagn nemlig et udsagn, der er virkeligt og stemmer overens med virkeligheden:

Vi føler det godt og vi bekiender det frit, at vi er langt fra at være fuldkomne (...) men vi føle dog ogsaa og Gud lade os daglig klarere vise det, at vi (...) har faaet Magt til at være Guds Børn, og er virkelig blevet delagtige i den Christi Retfærdighed, som langt overgaaer de Skriftkloges og Pharisaernes, ligesom vi ogsaa ved denne Retfærdighed af Troen har fundet Indgang i det Himmerig paa Jorden, hvor der er *Fred og Glæde*, som

⁴² GPV VI, 271. Sml. Brandt 1880 II, 199 (den 8. søndag efter trinitatis 1869): ”Det er ingenlunde nok at udraabe Jesus Kristus som Herren til Guds Ære, men man maa virkelig gjøre hans himmelske Faders Vilje (...) Det nytter lige saa lidt [til] Salighed at smigre for Frelseren som at hykle for Faderen ved at berømme hans Kiærligheds Lov”. Grundtvig angriber samtidens vise mestre og falske kærlighedsprofeter, som altid lovpriser Guds store og endeløse kærlighed. Disse falske profeter ”forblinder” jordens mennesker med deres brede, behagelige vej og falske kærlighedsevangelium.

⁴³ GPV I, 27 og ”6te Trinitatis-Søndag 1848”.

mætter Hjertet (...) som Himmerigs Fred og Glæde rodfæstes og voxe (...) fordi Kiærligheden, som er Kilden til al sand Retfærdighed, er ogsaa Kilden til vor Fred og Glæde, og den Kilde, den udtømmes og hentørres aldrig, fordi Gud er Kiærlighed!⁴⁴

Grundtvigs prædiken på den 4. søndag efter trinitatis 1839 er også et eksempel på en forklaring af selve meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed” ved en henvisning til den nødvendige åndelige og moralske vækst og læring. På grund af den faderlige kærlighed til de uvidende og udygtige får mennesker mulighed for at komme ind i den himmelske faders skole. I denne skole er den levende Kristus en underviser, et dydens mønster, et forbillede og en ”Mester” for sine kristelige ”Disipler”, og i denne skole bliver det reelt muligt for deltagerne at erhverve sig de kristelige dyder. Men det fremgår også af det efterfølgende citat, at mange mennesker ikke vil underordne sig den naturlige faderlige autoritet, som nødvendigvis må herske i en sådan skole, hvis disciplene skal vokse og erhverve sig mesterens dyder:

Men lad os ikke fare vild, som de Mange, der roste sig af, at de var allerede fuldkomne Disipler, deres Mesters Lige, thi da blive vi det aldrig (...) Hos Hans Disipler begynder al Fremgang indenfra (...) Lad det staae os levende for Øie, at hvad vor Mester (...) vil finde hos alle sine Disipler, er Sanddruhed og Barmhjertighed, og at hvad de fremfor Alt skal lære af Ham, er at være sagtmødige og ydmyge af Hjertet; thi Sanddruhed og Medlidenhed, Sagtmødighed og Ydmyghed, det er de guddommelige Børnedyder, som maae findes hos alle dem, der skal gjøre Fremgang i Herrens Skole, voxe i Hans Naade og Kundskab og nærme sig Mesteren, og desuden m. V. [mine Venner] er det kun saadanne Disipler, der kan finde sig i Herrens Læremaade og sætte Priis paa den himmelske Viisdom, som er Kiærlighed, dyb og reen, velgiørende og opoffrende Kiærlighed, som skrevet staaer: hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed!⁴⁵

”Gud er Kiærlighed” viser sig ved, at det er blevet muligt i den kristne menighed at udvikle den højeste kærlighed – den himmelske ild, som Grundtvig taler om i en prædiken fra julen 1854.⁴⁶ De, som er deltagere i samfundet med den himmelske fader, udvikler – netop i kraft af deres deltagelse i dette samfund – en stadigt højere godhed og kærlighed. På den måde betyder udtrykket ”Gud er Kiærlighed” også, at afstanden mellem medlemmerne af den lille flok og verdens børn i løbet af historiens gang bliver stadigt større. Verden hader ifølge Grundtvigs prædiken dette samfund, som udgøres af de kristne og deres fader, og verden tænker mest på at tilintetgøre de kristne.⁴⁷

I og med, at de kristnes kærlighed vokser og modnes ned igennem historien, nærmer de sig ifølge Grundtvig det endelige kristelige, åndelige og moralske fuldkommenhedsstadium nemlig martyriet. At

⁴⁴ ”6te Trinitatis-Søndag 1848”.

⁴⁵ GPV I, 27.

⁴⁶ Lindhardt 1974, 36.

⁴⁷ Verdens børn er i Grundtvigs prædikener de mennesker, som ”optager” deres ”Lykke” og ”Glæde” ”af” eller ”i” ”denne Verden” dvs. de mennesker, som er lykkelige, glade og tilfredse med det jordiske liv, og som ikke længes efter at blive udfriet af det jordiske og sanselige og overflyttet til det himmelske. De klæber til det jordiske. De vil ikke give afkald på de jordiske glæder. De har ikke nogen sand viden og forstår ikke, at alt det timelige er forkrænkeligt og upålideligt. Sml. Brandt 1880 II, 484 og 486.

”Gud er Kiærlighed” viser sig netop ved, at de kristnes martyrdød bliver mulig.⁴⁸ Denne tanke om sammenhængen mellem kristentroen, kærligheden og martyrdøden findes mange steder i Grundtvigs prædikener i 1830-erne og 1840-erne.⁴⁹

”Verden” hader og vil - ifølge Grundtvigs prædiken i julen 1854 - til evig tid hade den guddommelige og den faderlige kærlighed:

Jo svagere og mattere denne Herrens Ild [kærligheden] brænder, jo mere vi nærmer os de sidste Tider, da (...) Kiærlighedens Ild bliver kold hos mange (...) des ivrigere maae jo alle hans troe Tjenere og Sendebud indskærpe, at denne Ilds Optændelse var netop i grunden hans eneste Ærinde paa Jorden, denne Ilds Vedligeholdelse, Udvikling og Forklaring til en reen og hellig Lue paa Alteret for Guds Ansigt evindeligt (...) thi Gud er Kiærlighed (...) Det maa hverken forundre eller forskrække os, at jo villigere og bekvemmere Redskaber vi blive i Herrens Haand til at oppuste og nære og klare den Ild, han har kastet og optændt paa Jorden, og skarpt at skille fra den fremmede Ild, som brænder i Verdens-Kiærligheden, desmere vil Verden hade os, ligesom den hadede *Stephanus*, Herrens trofaste Sandheds-Vidne og Martyr, og som den hadede ham selv uforskyldt.⁵⁰

Også i en prædiken fra 1856 forklarer Grundtvig udtrykket ”Gud er Kiærlighed” ved at henvise til den læring, vækst og udvikling, som finder sted i menigheden. At Gud er kærlighed viser sig ved, at de sande kristne vokser i godhed og kærlighed. Sætningen ”Gud er Kiærlighed” er ikke en abstrakt eller alment gyldig sætning, men en beskrivelse af den guddommelige vækst, helliggørelse og saliggørelse, som rent faktisk finder sted i samfundet med Kristus, Helligånden og den himmelske fader. Denne helgendannelse består ifølge Grundtvig i, at de kristne gradvist forandres, forbedres og vokser ud af deres synder - på samme måde, som sædekornet gradvist og naturligt vokser på marken. At ”Gud er Kiærlighed” viser sig og beviser sin sandhed derved, at de kristne, som er deltagere i det kristelige samfund, hen ad vejen forlader deres gamle geminger, vaner, ukærlighed og syndighed og erhverver sig en ny karakter og nye vaner, evner, dyder og egenskaber:

Denne Lignelse af Herrens Mund [om sædekornet] (...) stiller os Frelsens og Saliggjørelsens Værk for Øine som en levende, hjertelig, menneskelig Hverdags-Begivenhed, hvorfra alt Opskruet, Overdrevent og Sværmende er langt borte, thi det er jo i sin Orden, at (...) naar Menneske-Hjertet virkelig er en aandelig Jordbund, at vor Frelse og Saliggjørelse da ogsaa udvikler sig (...) i Tidens Løb, saa at ligesom Sæde-Kornet (...) saaledes udvikler efterhaanden *Haabet*, Guds Herligheds Haab, sig i og af *Troen* paa *Guds Ord*, og beskæmmes ikke, men bærer sin Frugt i den *Guds-Kiærlighed*, som Apostelen skriver, hvo som virkelig elsker Gud, han er i Gud og Gud i ham, thi Gud er Kiærlighed.⁵¹

⁴⁸ Den hellige Stefan er den første til at gennemføre løbet og nå målet efter Kristus: GSV II, 272 nr. 96: ”Stefan”: ”Efter Du [Kristus] stod op af Døde, / Stefan første Martyr blev, / Han frivillig vildt bløde, / Med sit Blod sin Tro beskriver, / Han var frisk og uforfærd / Til at føre Aandens Sværd”.

⁴⁹ ”Onsdagen 7de Octbr 1846”, ”Langfredag 1848”, ”2den Juledag 1847”, ”2den Juledag 1848”, ”Allehelgens-Dag 1849”, GPV VI, 39, 46, GPV VI, 230, GPV I, 188, GPV VII, 199, GPV VI, 40 og GPV I, 189.

⁵⁰ Lindhardt 1974, 36.

⁵¹ Lindhardt 1977, 44.

Som enhver ægte fader lever den himmelske fader op til sit ansvar, og derfor stiller han også krav til sine børn.⁵² De krav, som Gud stiller, er naturlige, nødvendige og passende, fordi deres hensigt er, at børnene skal forandres, udvikles og forbedres. Verden tror, at mennesker kan saliggøres ved en ren forladelse eller tilgivelse. Men en sådan tilgivelse gør i følge Grundtvigs prædiken fra 1837, som citeres i det følgende, ingen virkelig forskel. Kristne mennesker, som tænker sådan om Guds retfærdiggørelse, bliver ”deres egen Ulykke”, og det, som de tænker om syndernes forladelse, er kun ”Tant” og ”Daarskab”.

Når Grundtvig i sin prædiken skal forklare meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, fokuserer han netop på det, som gør en ”Forskiel” og bevirker en fremgang på ”Livets Vei” og en voksende ros og fortjeneste i Guds øjne. Det, som ifølge Grundtvig gør en forskel, er, at mennesker opnår en ny karakter, en større magt, viden og dygtighed, nye evner og en ny vilje til kærligheden, og en sådan vækst, udvikling og læring kan netop ifølge Grundtvigs prædiken fra 1837 finde sted i samfundet med den himmelske fader og i de virkelige, virkende og levende relationer, som i dette samfund findes mellem en fader og hans børn:

O, hvilken glædelig Forskiel, hvilket misundelsesværdigt Fortrin har ikke vi, som det Ny Testamentes Folk for det Gamles! Naar de havde læst andægtigst i Loven om Livets Vei, da maatte de jo reise sig (...) sukkende og sige: ak, hvem kan vandre, hvem kan følge den (...) og hvem kan da blive salig (...) Vist nok er dette ikke saaledes at forstaae, som Daarerne fordreie det til deres egen Ulykke, ikke saaledes at forstaae, som om Troen kunde gjøre os salige uden den Kiærlighed (...) som Loven kræver, thi det er umueligt, da denne Kiærlighed netop udgør Saligheden, fordi Gud er Kiærlighed og hvem der ikke elsker kiender Ham ikke, men Forskiellen mellem Loven og Evangelium er derfor lige glædelig (...) thi Loven sagde: elsk som du bør (...) saa lever du evindeligt, men den kunde ikke lære os hvordan vi skulde komme til at elske saaledes, altsaa ikke lære os hvordan vi skulde blive salige og derved undgaae Døden.⁵³

De mennesker, som er deltagere i det faderlige samfund med Kristus og med den himmelske fader, erhverver sig ifølge Grundtvigs prædiken fra 1835, som citeres nedenfor, en ny ”Villie” og ”Kraft”. Det, som sker i den kristne menighed, er en gradvis guddommeliggørelse af deltagerne. Disse deltagere bliver ”indlemmede i den Guddommelige Natur, som overvinder Verden”. På denne måde forklarer Grundtvig meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Denne formulering, at ”Gud er Kiærlighed”, udtrykker ifølge Grundtvig ikke en statisk tilstand, men en historisk proces nemlig den dynamiske udviklingsproces, hvori de sande kristne er deltagere. I det kristelige samfund virker en kraft, energi og nåde, som kan forvandle deltagernes natur og karakter.⁵⁴

⁵² Lindhardt 1974, 157: ”14de Søndag efter Trinitatis 1855”.

⁵³ GP X, 303-304: ”13de Søndag efter Trinitatis 1837”.

⁵⁴ GP X, 304-305: ”13de Søndag efter Trinitatis 1837”: Verdens selvkloge teologer har en falsk ”Tyrkisk” opfattelse af Guds uendelige ”Naade”. Guds nåde består ikke i, at han på en blødagtig måde blot tilregner mennesker en vis status. Nåden er den kraft, som ved en faderlig tugtelse forandrer og opdrager de kristne brødre, som lever i Herrens skole: ”Den selvkloge Verden (...) forstaaer slet ikke hvad der hører Guds Aand til men synes det er Daarskab, forstaaer hverken at Kiærlighed og Salighed paa Aandens Sprog sammensmelter, eller at der er mindste Sammenhæng mellem disse Ting og Troen (...) og har ikke mindste Begreb om den christelige Naade, der opdrager til alt Godt men kun om den Tyrkiske, der seer igiennem Fingre med alt Ondt”.

Men denne vækst, forandring, udvikling og guddommeliggørelse er også ifølge Grundtvigs prædiken en skolings- og læringsproces, og Grundtvig formaner de kristne til ”ei at være lade, hvor Fliden lønner sig guddommelig”. Enhver mester vil elske og belønne de disciple, som er flittige, og enhver fader vil elske og forfremme dem af sine børn, som udviser stræbsomhed og udholdenhed. At deltage i denne helliggørelses- og saliggørelsesproces er at gå i en skole og tage del i en dannelse og uddannelse, og det kræver arbejdsomhed, omhu og flid:

Det [er] Naaden som giver os baade Villie og Kraft til at ligne vor Frelser og Faderen i Himlene, og kun fordi Kiærligheden er af Gud og Gud er Kiærlighed, kun derfor er det en følgelig Sag, at jo inderligere vi tilegne os Guds Naade og jo stærkere den arbejder i os, desmere sammensmelter vort Liv med hans, som døde for os, og i samme Grad føle vi os overgangne fra Døden til Livet, indlemmede i den Guddommelige Natur, som overvinder Verden (...) Som en stor evangelisk Forjættelse om Samfund med Gud i Christo Jesu (...) som en saadan Forjættelse ledsaget af en faderlig Formaning om ei at være lade, hvor Fliden lønner sig guddommelig og med en lærerig Advarsel mod de Fristelser, vi møde, saaledes skal vi betragte Apostelens Tale, ei til at forskrækkes over, men til at opvækkes, voxe og glæde os ved.⁵⁵

Den ostensive definition på kærligheden.

Han er Kiærligheden selv i egen Person, i sin guddommelige *Fader-Person*.⁵⁶

En ostensiv definition eller forklaring af et begreb består i, at man peger på en reference ude i verden og dermed udtrykker, at det, som man mener med et ord eller begreb, er synligt eller virkeliggjort i denne reference. Hvis opgaven er at forklare, hvad kærlighed er, udtrykker den ostensive definition bestemmelsen således: - *Der er den!* Når Grundtvig i sine prædikener forklarer, hvad udtrykket ”Gud er Kiærlighed” betyder, peger han på den himmelske fader.⁵⁷ Den bestemte form ”Kiærligheden” optræder ofte i Grundtvigs prædikener som en betegnelse eller som et navn for den guddommelige fader.⁵⁸ Den ostensive definition eller reference, som optræder i Grundtvigs prædikener, indebærer, at det, som en sand fader gør, og det, som Gud gør, i sig selv *er* og altid vil være kærlighed. Der findes i Grundtvigs prædikener et overvældende antal eksempler på brugen af den ostensive reference og definition af begrebet ”kærlighed”.⁵⁹

Grundtvigs anvendelse af den ostensive referencer for eksempel i forbindelse med udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er måske fra hans side ment som en kritik af den abstrakte eller kantianske filosofi og teologi i samtiden. Mennesker kan ikke abstrakt eller ikke-kontekstuel definere en størrelse som Guds kærlighed eller kærlighed overhovedet. Guds kærlighed og udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er ifølge

⁵⁵ GP VIII, 112-113: ”3die Helligtrekonger-Søndag 1835”.

⁵⁶ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

⁵⁷ Jf. GP IX, 243: Kærlighed er ikke et abstrakt begreb, men en personlig agent. Når vi ser ham – kærligheden – ser vi hvilke egenskaber han – kærligheden – har: ”Kiærlighed er Livets store Hemmelighed, som (...) hverken kan udgrundes eller med Ord forklares, fordi det er Faderens Hemmelighed der først aabenbares, naar vi see Ham Ansigt til Ansigt”. Før vi så ham – kærligheden – kunne vi ikke have nogen sand viden om, hvad kærlighed er.

⁵⁸ ”6te Trinitatis-Søndag 1848”.

⁵⁹ Eksempler, der alene er hentet fra 1848 og 1849 er følgende: ”Christi Himmelfarts-Dag 1848”, ”11te Trinitatis-Søndag 1848”, ”13de Trinitatis-Søndag 1848”, ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”Allehelgens-Dag 1848”, ”21de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”Onsdagen 6te Juni 1849”, ”12te Søndag efter Trefoldighed 1849”, ”13de Søndag efter Trefoldighed 1849” og ”16de Søndag efter Trefoldighed 1849”.

Grundtvig noget, som mennesker kan erfare, når de er gået ind i et samfund med den himmelske fader. Kærlighedens egenskaber er ifølge Grundtvigs prædikener noget, som mennesker kun kan forklare og beskrive ved at pege på kærligheden.

Den ostensive definition på kærligheden er et afgørende led i Grundtvigs forklaring af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Uanset, hvad deltagerne i samfundet med den himmelske fader kommer til at erfare, er det - ifølge Grundtvigs brug af den ostensive definition på begrebet ”kærlighed” - netop Guds kærlighed og kærlige handlinger, og uanset, hvad disse deltagere erfarer, er det et vidnesbyrd om, at udsagnet ”Gud er Kiærlighed” er et sandt udsagn nemlig et udsagn, der ifølge Grundtvig er i overensstemmelse med virkeligheden.

De fleste har misforstået udtrykket ”Gud er Kiærlighed”.

Udtryk som ”de fleste”, ”de Fleste”, ”de Mange” og ”de fleste Stemmer” optræder hyppigt i Grundtvigs prædikener, og Grundtvig bruger disse udtryk til at forklare, at ”de fleste” tager fejl.⁶⁰

I en række af Grundtvigs prædikener, hvor han bruger udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, forklarer Grundtvig på samme måde, at ”de fleste” har misforstået meningen med dette udtryk. Grundtvigs forklaringer af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” har et klart polemisk sigte vendt imod visse andre former for kristendomsopfattelse og teologi i samtiden.⁶¹ Den almindelige fortolkning af ”Gud er Kiærlighed” – det, som ”de fleste” ifølge Grundtvig mener – indebærer, at faderligheden og de faderlige krav og forventninger i forbindelse med kærligheden ignoreres, og denne ifølge Grundtvig udbredte samtidige fortolkning overser også spørgsmålet om, hvornår kærligheden er mulig. Hvis barnet ikke elsker sin fader, er kærligheden i samfundet mellem faderen og hans barn ifølge Grundtvig ikke længere mulig. Mange af de gængse tolkninger af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er derfor ifølge Grundtvig urealistiske og naive. De fleste har en ”besmittet” opfattelse af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”:

Og da vil Gud-Fader, som Kiærligheden selv ogsaa aande i vort Hjerte (...) det guddommelige *Fader-Navn*, som helliges kun derved, at Hans Børn med den Helligaandre deres Begreb om Hans faderlige Kiærlighed fra al Kiøds og Aands Besmittelse, og at de stedse varmere og fuldere elsker Ham igien, som har elsket os først; thi som Lysets og Dagens Børn seer vi jo strax, at Guds Kiærligheds Dyb maa være reent og helligt, og at hvor kiærlig Han end kommer os imøde, mens vi endnu er langt borte, ligesom Faderen den forlorne Søn, saa kan Hans Kiærlighed dog egenlig kun omfatte hvad der elsker Ham igien med den samme Kiærlighed.⁶²

I virkeligheden indebærer udtrykket ”Gud er Kiærlighed” en dom over verden, som Grundtvig siger i en prædiken på den 8. søndag efter trinitatis 1844. ”Gud er Kiærlighed” rummer en ”dyb Dunkelhed”, som er ”uudgrundelig og frygtelig for det naturlige Menneske”, og udtrykket ”Gud er Kiærlighed” er derfor noget, som truer ”Verden”, ”de selvkloge” og det naturlige, ikke-kristne menneske:

Verden troer det ikke, og det er Daarskab for de selvkloge Viismænd, at vi maae først *troe paa Sønnen* og annamme *Hans Aand*, førend vi kan forstaae det evige *Livs Ord* (...)

⁶⁰ GPV I, 27, ”Søndag Sexagesima 1848”, ”2den Faste-Søndag 1848”, ”2den Søndag efter Trinitatis 1848”, ”4de Trinitatis-Søndag 1848”, ”6te Trinitatis-Søndag 1848” og ”15de Trinitatis-Søndag 1848”.

⁶¹ ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

⁶² ”Onsdagen 6te Juni 1849”.

Naar Spørgsmaalet er om den *Himmelske Faders Villie*, da er det igrunden soleklart, at vi maae først baade troe paa *Guds Faderlighed*, og at vi tillige maae blive Hans Børn paany for at kiende Hans Faderlige Villie. Da først gaaer der et Lys op for os over den dybe Dunkelhed, uudgrundelig og frygtelig for det naturlige Menneske, den dybe Dunkelhed, som vi kalde *Guds Villie*, thi dette Lys er ligesaa nødvendig "*Kiærligheds Lys*" som Gud er Kiærlighed, og kan derfor kun *kiendes* af dem, der *elsker* Ham!⁶³

Det er ikke muligt at "udgrunde" - eller med en abstrakt fornuft at analysere sig frem til - hvad der er den egentlige mening med udtrykket "Gud er Kiærlighed". "Verden" tror ifølge Grundtvig, at den med sin abstrakte fornuft kan forstå, analysere og forklare dette udtryk, men kun en direkte erfaring og deltagelse i det kristelige samfund kan give mennesker en virkelig viden og forståelse. I et vist omfang formulerer Grundtvig på den måde en pragmatisk filosofisk erkendelsesteori, når han forklarer meningen med udtrykket, at "Gud er Kiærlighed". Viden og erkendelse kommer fra en deltagende praksis-virksomhed. Viden får man ved at gøre noget og ved at deltage i samfund og relationer:

Der er ingen anden Vei til at kiende den sande Kiærlighed end at dele den, end selv at elske, og da Gud er Kiærlighed, saa er der heller ingen anden levende Guds-Kundskab end Kiærlighed, som skrevet staaer: hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud.⁶⁴

Mennesker kan ikke - ifølge Grundtvigs prædiken på den 26. søndag efter trinitatis 1839 - på abstrakt eller almen human vis eller på forhånd regne ud, hvad meningen er, når de hører sætningen "Gud er Kiærlighed". Hvad der rent faktisk virker i praksis, gør en forskel og bringer mennesket frem til målet, kan intet menneske vide på forhånd eller teoretisk udgrunde. Det, som virker, gavner og nytter, er ifølge Grundtvigs prædiken noget, som mennesker erfarer i en praktisk og aktivt deltagende virksomhed:

Det [er] hverken først eller sidst for vor Klogskab og Viisdom, men for vort Hjerte, den Himmelske Fader aabenbarer os, at (...) hvem der ikke elsker, kiender ikke Gud, thi Gud er Kiærlighed! (...) Fordi slet Ingen heneden kan blive saa vis eller klog, at han kan udgrunde Guds evige Kiærlighed (...) derfor kan Hans Raad til vor Salighed aldrig aabenbares for vor Viisdom og Klogskab, men (...) kun for den Følelse hos os, at vi af os selv slet ikke veed, hvad der hører Guds Aand til og tjener til vor Fred, hvad der kan give os Borgerskab i Himmelen og hjemføre os til de Levendes Land og den Himmelske Faders Huus.⁶⁵

Statistikken omkring udtrykket "Gud er Kiærlighed".

I forhold til det meget omfattende tekstmateriale, som udgøres af Grundtvigs prædikener fra 1832 til 1849, er det overraskende, at udtrykket "Gud er Kiærlighed" kun forekommer i forholdsvis få tilfælde – uanset om dette udtryk optræder som et bibelcitater eller som Grundtvigs egen formulering. I hele perioden fra 1832 til 1849 forekommer udtrykket "Gud er Kiærlighed" kun i 29 af Grundtvigs prædikener ud af en samlet mængde af ikke færre end 1295 prædikener altså kun i 2 % af disse prædikener.

⁶³ GPV VI, 268-269.

⁶⁴ "Onsdagen 7de Octbr 1846".

⁶⁵ GPV I, 154-55.

Der er altså gode grunde til at hævde, at udtrykket ”Gud er Kiærlighed” sjældent bliver brugt i Grundtvigs prædikener. Derudover har den ovenstående analyse vist, at i de tilfælde, hvor Grundtvig anvender udtrykket, tilføjer han en lang række kvalifikationer og bestemmelser, som ifølge hans opfattelse er nødvendige, hvis udtrykket ”Gud er Kiærlighed” ikke skal misforstås. Udtrykket ”Gud er Kiærlighed” kan beskrives som en betydningsfuld del af Grundtvigs kærlighedsforståelse, men vel at mærke kun, hvis Grundtvigs egne forklaringer af udtrykket indregnes. ”Gud er Kiærlighed” kan ikke ud fra hans prædikener betegnes som en vigtig del af Grundtvigs teologi eller kærlighedsforståelse, hvis dette udtryk forstås uafhængigt af Grundtvigs specifikke bestemmelser af meningen med udtrykket.

Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”.

Den danske og ikke-danske Grundtvig-forskning har i en række tilfælde beskæftiget sig med Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”.⁶⁶ I det følgende skal nogle af disse bidrag refereres og diskuteres.

Den norske Grundtvig-forsker Synnøve Heggem (2005) har indgående analyseret Grundtvigs kærlighedsforståelse i hans *Sang-Værk til den Danske Kirke* fra 1837. Ifølge Heggem er kærligheden det dominerende tema i Grundtvigs salmer. Heggem fortolker Grundtvigs tanke på den måde, at kærligheden er en del af det værende og en kosmisk kraft eller energi i verden. Kærligheden er ifølge Heggems fortolkning af Grundtvig en del af det stof, som verden består af. Den kærlighed, som Grundtvig taler om, er en kærlighed, som mennesker føler, fornemmer eller erfarer i deres jordiske liv og i de daglige relationer, hvori de lever. Den kærlighed, som Grundtvig beskriver, er ikke et fænomen, som kun findes i den kristne menighed, men en virkelighed, som findes overalt i den jordiske verden. Når Grundtvig siger, at Gud er kærlighed, mener han også, at kærlighed og kærligheden er Gud og i sig selv er en guddommelig kraft og magt i verden:

Enhver lesning av Grundtvig (...) vil gi et klart inntrykk av hvor viktig og hvor grunnleggende kjærlighet er. Det er som om selve virkeligheten består av kjærlighet, selv om den både skjuler seg og åpenbarer seg på mangfoldige måter. Når den knyttes så dypt til gudsforståelsen, at *Gud er kjærlighet*, og *kjærlighet er Gud*, er det nærliggende å kalle Grundtvigs kjærlighetsforståelse som en del av hans ontologi, læren om det værende.⁶⁷

Grundtvig opfatter i sine salmer kærligheden som noget allestedsnærværende, alment menneskeligt, helligt, kropsligt og kønsbestemt. Ifølge Heggems Grundtvig-tolkning viser kærligheden sig ikke mindst i de to køns indbyrdes kærlighed og i kærligheden mellem forældre og børn og mellem veninder og venner. Når Grundtvig siger, at ”Gud er Kiærlighed”, udtrykker han den indsigt, at kærligheden kan erfares af alle mennesker, og at den arbejder overalt i de konkrete relationer mellem mennesker og ikke mindst i forholdet mellem den elskende mand og den elskende kvinde. Efter Grundtvigs kærlighedsopfattelse er kærligheden i høj grad et fænomen, som mennesker oplever på en kropslig måde som følelser, impulser og drifter:

⁶⁶ Eksempler er: Grell 1980, 237, 145, 81 og 82, Høirup 1949, 23 og 121, Glenthøj 1995, 249, Bjerg 2002, 143, 144, 145 og 149, Jensen 1977, 88, Thaning 1963, 637, Nielsen 1989 1990, 135, Præstegaard 2002, 88, Thyssen 1991, 22, Heggem 2005, 83, 142, 183, 21, 492, 506, 16 og 17, Birkelund 2008, 637 og Pedersen 1995, 93.

⁶⁷ Heggem 2005, 183.

Med kjærlighet mener jeg de *bånd mellom ulike instanser i hvert menneske, mellom mennesker, og mellom mennesket og verden*, som bekrefter og skaper *sannhet, skjønnhet og godhet*; i, mellom og utenfor mennesket i verden. Kjærlighet kan ikke tenkes uten sakralitet, hellighet. Hellighet kan ikke skilles fra kjærlighet uten å opphøre å være hellighet. Kropp og kjønn er primære kategorier i kjærlighetens diskurs (...) knyttet så nært som mulig til erfaring, som alltid er kjønnnet og knyttet til kroppen som sted og fenomen. Det aller viktigste aksiomatisk/ontologiske utgangspunkt og begrunnelse for disse overveielser og definisjoner ligger i forestillingen om at *Gud er kjærlighet*. Det betyr blant annet at det aller viktigste *maktprinsipp* i verden heter kjærlighet.⁶⁸

Grundtvig oppfatter ifølge Heggem kærligheden som en egenskap ved det værende. Denne ontologiske kærlighed er det, som gør verden hellig og skøn og jordens mennesker hellige og skønne. Mennesket er et helligt væsen, fordi den universelle og kosmiske guddommelige kærlighed arbejder gennem eller kan virke gennem mennesket. Det er det, som Grundtvig mener, når han siger, at Gud er kærlighed. Grundtvig taler ikke så meget om Gud, men meget mere om verden, når han siger, at Gud er kærlighed:

Det er *Kiærlighedens Allmagt* som bekrefter og begrunner hele estetikken hos Grundtvig, er den essensielle sammenheng til og symbol på hans måte å bruke forestillingen om og troen på det ontologiske ved utsagnet *Gud er kjærlighet*. Det er noe av det mest fundamentale i hele hans salmeretorikk. Hva ordet *Gud* ellers måtte bety eller fortolkes som, er tildels en åpen og svært variabel sak. På samme måte som vi så overfor, at mennesket i kraft av det hellige er en del av et universelt liv, er det på tilsvarende måte del av en universell estetikk, et makrokosmos av skjønnhet som det ikke kan melde seg ut av, bare uttrykke på mangfoldige måter.⁶⁹

Heggem fortolker i sin disputats fra 2005 Grundtvigs kærlighedsforståelse, som den kommer til uttrykk i hans salmer. Heggem inndrager også Grundtvigs prædikener, men hendes viktigste materiale er Grundtvigs *Sang-Værk* fra 1837. Alligevel er det interessant, at en række af de træk, som blev fremhævet ovenfor i forbindelse med analysen af Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, savnes i Heggems fremstilling. Det er også overraskende, at udtrykket Gud er kærlighed ifølge Heggem hos Grundtvig kan vendes om til sætningen, at kærligheden eller kærlighed er Gud. Ifølge Heggem taler Grundtvig om kærligheden som et alment menneskeligt fænomen, der dybest set er uafhængigt af den kristne tro og menighed. Sætningen ”Gud er kærlighed” er hos Grundtvig en beskrivelse af de gode kræfter og skønne og hellige energier, som ethvert menneske på jorden kan opleve både ude i verden og inden i sig selv:

Jeg tolker Grundtvigs bidrag til den kristne tradisjons retorikk (...) som en attest til det å konsentrere oppmerksomheten genuint til fenomenet kjærlighet. I et slikt perspektiv er det mulig for Grundtvig å betro seg til den kristelige retorikk uten at den representerer et destruktivt maktspråk. Bare i dette lys vil den kristne retorikk kunne fremstå som en stolt, vakker og seirende maktfaktor, idet den igjen og igjen blir brukt som nødvendig støtte og utgangspunkt for det å forstå og fortolke fenomenet kjærlighet i verden, slik den i kristen

⁶⁸ Heggem 2005, 16.

⁶⁹ Heggem 2005, 83.

retorikk får sitt aller helligste navn i og med betegnelsen Gud. Slik tolker Grundtvig *Gud er kjærlighet* som et utsagn om væren, et essensialistisk utsagn.⁷⁰

Svend Bjerg (2002) giver – især ud fra en undersøgelse af teologien i *Den christelige Børnelærdom* - en indgående analyse af Grundtvigs tale om, at Gud er kærlighed. Grundtvigs formuleringer kan ifølge Bjerg let misforstås således, at udtrykket Gud er kærlighed også kommer til at betyde, at kærlighed eller kærligheden "er Gud", eller, at kærligheden i sig selv eller uden videre "er" noget guddommeligt.⁷¹ En sådan fortolkning er ifølge Bjerg ikke Grundtvigs forståelse af udtrykket "Gud er Kiærlighed". Udtrykket Gud er kærlighed er ikke en tautologi, og Grundtvigs mening er ikke, at der kan sættes et logisk lighedstegn mellem Gud og Kiærlighed.⁷² Udtrykket "Gud er Kiærlighed" er hos Grundtvig ment som et virkeligt udsagn om virkeligheden, som udtrykker en i princippet ny viden nemlig dels, at Gud er kærlighed, og dels, at vi ikke kan tale om kærlighed uden samtidigt at tale om Gud:

Når "Gud" identificeres ved "kærlighed", så er selve Guds "væren" jo bestemt ved kærlighed. Gud kan ikke være noget som helst andet end kærlighed. Men, kunne man spørge, når Gud er kærlighed, hvorfor handler han da ikke altid kærligt? Dette er theodiceens spørgsmål.⁷³

Bjerg fortolker lidt overraskende Grundtvigs udtryk "Gud er Kiærlighed" på den måde, at Grundtvig taler om Guds "væren" og ikke om Guds handlinger. Ud fra Grundtvigs brug af udtrykket "Gud er Kiærlighed" i hans prædikener - men også i *Den christelige Børnelærdom*⁷⁴ - er det mere nærliggende at antage, at Grundtvig taler om Guds handlinger og ikke kun om Guds "væren", når han anvender udtrykket "Gud er Kiærlighed". Når Grundtvig anvender udtrykket i sine prædikener, er det i de fleste tilfælde ment som en definition af, hvad kærlighed er. Grundtvig anvender hyppigt en ostensiv definition på begrebet kærlighed ved at pege på Guds handlinger og samtidigt udtrykke, at sådanne handlinger er udtryk for den sande kærlighed. Bjerg fortolker ikke Grundtvigs tanke på den måde som et eksempel på en ostensiv eller pegende definition. Ifølge Bjerg taler Grundtvig udtrykkeligt ikke om Guds handlinger, men kun om Guds "væren", og på den måde løber Grundtvig med sin brug af "Gud er Kiærlighed" ifølge Bjerg ind i theodiceens problem:

Det tilsyneladende misforhold mellem Guds kærlige væren og hans ukærlige handling afklarede Grundtvig i sin vision af altings genoprettelse (...) Når al ikke-væren er forsvundet, så følger anden fase med nødvendighed, for så kan og må kærligheden blive

⁷⁰ Heggem 2005, 506.

⁷¹ Sml. opfattelsen hos Heggem 2005.

⁷² Bjerg 2002, 144: "Resultatet af en (...) tautologisk læsning er, at man (...) kan nøjes med et af to, enten Gud eller kærlighed. Ordene står jo for det samme. Men så ofrer man enten "Gud" på kærlighedens alter eller "kærlighed" på Guds alter, 'thi ofrer vi ikke Gud for kærlighedens skyld, så ofrer vi kærligheden for Guds skyld' (Feuerbach)". Men Bjerg mener dog stadig at Grundtvigs faktiske anvendelse af udtrykket "Gud er Kiærlighed" er problematisk: Bjerg 2002, 145: "Grundtvig gav kærligheden gudelig rang, åbenbart helt uden bekymring for, om religionskritikere a la Ludwig Feuerbach kunne have ret i, at så havde man reelt erstattet Gud med kærlighed". Bjerg refererer til den tyske venstrehegelianske filosof og religionskritiker Ludwig Andreas von Feuerbach (1804-1872). Feuerbach hævdede blandt andet i skriftet *Das Wesen des Christenthums* fra 1844, at menneskers religiøse forestillinger er en psykologisk projektion. Gud findes kun i menneskers fantasi. Gud har ikke skabt mennesket i sit billede, men mennesket har skabt Gud i sit eget billede og ud fra sine psykologiske mangeltilstande, behov og drømme.

⁷³ Bjerg 2002, 144.

⁷⁴ VU VI, 152, 120 og 127.

alt i alle (...) Sammenfattende sagt var Grundtvig advokat for en lære om apokatastasis (...) Grundtvig var tilhænger af en konsekvent lære om genoprettelse (...) Alt det, som er blevet skabt, bliver genoprettet.⁷⁵

Ifølge Bjerg får Grundtvig et problem med udtrykket "Gud er Kiærlighed". Dette postulerede problem løser Grundtvig derefter ifølge Bjerg ved en lære om apokatastasis eller alle tings genoprettelse⁷⁶ og ved en tanke om, at det onde er noget ikke-værende.⁷⁷ Ifølge Bjerg må Grundtvig nødvendigvis have en viden om, at alle Guds handlinger ikke altid er kærlige, men Grundtvig hævder med sin lære om apokatastasis, at Guds kærlighed vil sejre til sidst:

Tro og erfaring tørner sammen. Det tilsyneladende misforhold mellem Guds kærlige væren og hans ukærlige handling afklarede Grundtvig i sin vision af altings genoprettelse. Da viste Gud sig at være helt på livets og dermed på kærlighedens side. Intet kan kile sig ind mellem Gud og kærlighed.⁷⁸

Først på den yderste dag vil det vise sig, at Gud faktisk "er" kærlighed. Grundtvigs tanke om en sådan apokatastasis indebærer ifølge Bjerg, at ingen mennesker - heller ikke de ugudelige og spotterne af den guddommelige virkelighed - vil blive straffet på dommens dag.⁷⁹ Ifølge Bjerg er enhver tanke om dom fremmed for Grundtvig. Bjergs fortolkning af Grundtvigs tanke om alle tings genoprettelse og tanke

⁷⁵ Bjerg 2002, 145 og 148.

⁷⁶ Bjerg 2002, 181, 145, 146, 147, 148 og 128. Bjergs tanke er, at Grundtvigs opfattelse af Gud er en forestilling om den milde, kærlige, omsorgsfulde, restituerende fader, som ikke kan, vil eller ønsker at straffe eller dømme nogen mennesker. Grundtvig skelner i sine prædikener mellem en faderlig og moderlig type af kærlighed. Den faderlige kærlighedstype er i Grundtvigs prædikener en mere fuldstændig, højere udviklet og mere sand form for kærlighed end den moderlige. Den moderlige kærlighed er den altid tilgivende, aldrig irettesættende og altid nærende og restituerende kærlighed. Det kan hævdes, at Bjerg indirekte - og uden at tale om nogen moderlig slags kærlighed - tolker Grundtvigs kærlighedstanke som en sådan moderlig kærlighedstype. Bjerg anvender dog ingen steder begrebet "moderlig" i sin analyse af Grundtvigs teologi eller kærlighedsforståelse.

⁷⁷ Bjerg tilskriver Grundtvig en filosofisk eller metafysisk tanke om, at der gives en form for "ikke-væren". Ondskaben, løgnen, den onde djævel og hans yngel er ifølge Bjergs tolkning af Grundtvig noget "ikke-værende". Begrebet "ikke-væren" optræder ikke i *Den christelige Børnelærdom*. Bjergs fortolkning af Grundtvigs metafysik om "ikke-væren" forekommer spekulativ. Jf. Bjerg 2002, 147 og 148, hvor begrebet "ikke-væren" optræder ikke færre end 14 gange som en forklaring på Grundtvigs tanker om kærligheden, Guds kærlighed og dommen på den yderste dag.

⁷⁸ Bjerg 2002, 145.

⁷⁹ Bjerg 2002, 146 og 148: "Det særprægede i Grundtvigs tankegang er, at "kampen" ikke kan siges at ende med "dom". Denne tanke lå ham åbenbart fjernt". Bjerg 2002, 146: "Jeg vil nu vende tilbage til identifikationen af 'Gud' ved 'kærlighed' for at se, hvordan Grundtvig løste theodiceens problem med livets ondskab. Det kan af og til slå en, hvad Grundtvig ikke reflekterede over. Hans tavshed kunne være talende. Således spildte han ikke mange ord på domstanken, slet ikke på, hvad man så smagfuldt har kaldt dommen med 'dobbelt udgang', frelse eller fortabelse. Denne tavshed provokerer naturligt et modspørgsmål frem: var Grundtvig da tilhænger af læren om apokatastasis, alle tings genoprettelse". Bjerg giver især en analyse af Grundtvigs tankegang i *Den christelige Børnelærdom*, men det anførte citat inddrager Grundtvigs tanker om dom i det hele taget, og Bjerg inddrager i sin bog ofte tekster, Grundtvig-formuleringer og materiale, som ligger uden for *Den christelige Børnelærdom*. Ud fra Grundtvigs prædikener må det ovenstående citat om Grundtvigs forhold til dom og straf virke overraskende. Grundtvig taler hyppigt i sine prædikener om den dom og straf, der skal komme over spotterne, de ugudelige og Guds fjender. Det er også svært at se, at Grundtvig i sine prædikener skulle være konfronteret med et teodice-problem. Ifølge Grundtvigs tankegang er kærligheden defineret ved det, som den faderlige magt rent faktisk gør. Sml. også analysen af Grundtvigs brug af "Gud er Kiærlighed" hos Grell 1980, 81 og 82, hvor Grell fremhæver, at Grundtvig sammenholder en række forskellige egenskaber hos den kærlige Gud på en sådan måde, at Grundtvig ikke har et teodice-problem eller ser en modsigelse mellem Guds kærlighed og hans handlinger.

om, at der ikke vil ske nogen dom, er overraskende⁸⁰ ud fra Grundtvigs prædikener, hvor Grundtvig ofte taler om helvede, straf og dom over de ugudelige og Guds fjender:

Gud kommer af Gud, kærlighed kommer af kærlighed. Begge er ”størst” og for så vidt fælles om alt. Kort sagt, Gud er kærlighed. Grundtvig citerede 1 Joh 4,8.16, ”Gud er kærlighed”. Han tilføjede konsekvent det lille markante ord ”kun”, ”kun Han er Kiærlighed”. Kun Faderen, ikke Sønnen og Ånden, *er* kærlighed (...) Grundtvig forstod altså ikke sætningen ”Gud er kærlighed” som en tautologi, men derimod som et udsagn om identifikation (...) så følger deraf, at man ikke kan tale om Gud uden samtidig at tale om kærlighed, lige som man ikke kan tale om kærlighed uden samtidig at tale om Gud.⁸¹

Konklusion.

Ved at analysere den faktiske brug, som Grundtvig i sine prædikener gør af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, og ved at se på de forklaringer, som han giver til dette udtryk, kan man konstatere, at Grundtvig typisk refererer til størrelser, som svarer til de konceptuelle og semantiske enheder, som indgik i diagrammet ovenfor. Dette særlige træk ved Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” og den deraf følgende specifikke forståelse af udtrykket hos Grundtvig er ikke blevet fremhævet i Grundtvig-forskningen.

Når Grundtvig skal forklare selve meningen med udtrykket ”Gud er Kiærlighed”, henviser han til forestillinger om faderligheden og det faderlige, begreber som hellig, ren og retfærdig, at Gud kun kan leve sammen med kærligheden, at den himmelske fader stiller krav og forventninger til sine børn, at ikke alle ting er mulige for den himmelske fader eller for nogen fader overhovedet, at de fleste mennesker har misforstået meningen med udtrykket, og at udtrykket ”Gud er Kiærlighed” skal forstås som vedrørende den kristelige vækst i samfundet med den himmelske fader. I et overvældende antal tilfælde anvender Grundtvig også den ostensive definition og reference, når han forklarer meningen med ordene ”Gud er Kiærlighed”.

Ved at analysere Grundtvigs faktiske brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” og ved at rekonstruere det netværk eller det skema, inden for hvilket Grundtvigs forklaringer bevæger sig, kan man belyse hans forståelse og fortolkning af udtrykket ”Gud er Kiærlighed”. Ved at anvende en sådan metode kan man i et vist omfang forklare, hvorfor Grundtvig siger det, som han siger. Ved at undersøge det semantiske netværk af relationer omkring Grundtvigs brug af udtrykket ”Gud er Kiærlighed” kan man opnå en ny viden om Grundtvigs teologiske budskab og om meningen med hans tekster.

N. F. S. Grundtvig og kærligheden til næsten.

Indledning

I den kristne tradition er kærligheden til næsten et vigtigt led i en kristen tro og anskuelse. Men hvem er denne næste, og hvad vil det sige, at et menneske skal elske sin næste? Ved at inddrage historiske kristne tekster kan man få forskellige svar på disse spørgsmål. I det følgende skal der gives en analyse

⁸⁰ Ord som genoprettelse, alle tings genoprettelse, apokatastasis eller tilsvarende begreber forekommer ingen steder i *Den christelige Børnelærdom*. Dette indrømmes da også af Bjerg.

⁸¹ Bjerg 2002, 143-144.

af, hvordan Grundtvig forholdt sig til spørgsmålet om næsten og kærligheden til næsten. Det skal undersøges, hvordan Grundtvig rent faktisk anvendte begreberne "Næste" og "Kiærlighed til Næsten", og hvordan han anvendte begreber som "Medmenneske" og "Med-Menneske".

Grundtvig-forskningen vedrørende Grundtvigs opfattelse af kærligheden til næsten har ofte været baseret på andre tekster af Grundtvig end hans prædikener. Denne Grundtvig-forskning skal undersøges og diskuteres senere. Grundtvigs prædikener udgør et righoldigt materiale til at belyse Grundtvigs tanker om næsten og kærligheden til næsten, og disse tekster udgør et materiale, som synes at være mere relevant, centralt og pålideligt – når vi ønsker at beskrive Grundtvigs tanker om næsten og kærligheden til næsten - end Grundtvigs mange andre skrifter om kirkepolitik, oplysnings- og samfundsspørgsmål, folk og fædreland.

Det som gør en forskel

Man finder i Grundtvigs prædikener en række eksempler på én bestemt central overvejelse – et slags "moderne" problem. Dette problem formulerede Grundtvig på denne måde: Er kristendommen eller den kristne tro – når det kommer til stykket – den rene "Tant og Daarskab"?⁸² Er kærligheden til næsten måske den rene "Tant" eller "Daarskab"? Gør kristendommen, kristentroen eller kærligheden egentlig nogen virkelig forskel?

Grundtvigs pointe i den forbindelse var, at kærligheden til næsten nødvendigvis skal og må gøre en forskel. Hvis en sådan kærlighed til det andet menneske ikke gør en virkelig forskel for ham eller hende, er kærligheden til næsten uden noget formål og derfor i følge Grundtvigs logik helt meningsløs.

I den sammenhæng trak Grundtvig en række paralleller mellem forskellige typer af relationer: Et menneskes forhold til hans næste svarer i strukturen til mesterens forhold til lærlingen, kongens forhold til sit folk, de skriftkloges forhold til de umyndige og vankundige, husfaderens forhold til hans hus og familie og en forælders forhold til et barn, som er i færd med en vækst-, lærings- eller udviklingsproces.⁸³

⁸² GPV I, 317, GPV I, 377, GPV VII, 321, GPV II, 161, GPV I, 52.

⁸³ GPV II, 62. - Sml. GPV II, 360: "Ja, m. V. [mine Venner] saaledes ønske vi jo, og kræve det med rette af vore Børn, saalænge vi sørge for, at de hverken fattes Mad eller Drikke eller Klæder, at de da skal gjøre med Glæde det Arbeide, vi ønske og de kan overkomme, uden at plage sig selv med unyttige Sorger for den Dag i Morgen, og dog er Ingen af os nær saa god ved sine Børn som den Himmelske Fader ved Sine". Sml. også de samme paralleller i GPV VI, 270. Sml. Brandt 1880 II, 344 (den 20. søndag efter trinitatis 1870): Relationen mellem en fader og en søn har den samme form som relationen mellem Kristus og menigheden og ægtemanden og hustruen: "Den kristelige Ægtemand elsker sin Hustru og gjør hende lykkelig, ligesom Kristus Menigheden, og den kristelige Hustru er sin Mand underdanig i alle Ting, ligesom Menigheden er Kristus". Denne særlige relation med dens forskellige typer af kærlighed, dyder og roller udgør "Fuldkommenheds-Baandet". De to parter i relationen er "Aanden", som er den stærkere maskuline part, og "Hjærtet", som er den svagere feminine part. Sml. også Brandt 1880 II, 110 (den 4. søndag efter trinitatis 1868) og Brandt 1880 II, 140 (allehelgensdag 1868): De kristne skal "voxe op til" Kristus på samme måde, som en "Brud" skal "voxe op til" sin "Brudgom". Denne vækst muliggøres ved den stærkere parts kærlighed til den svagere part og ved den svagere parts genkærlighed til den stærkere part, som elskede først.

Grundtvigs bestemmelse af selve næsterelationen

Når jeg møder min næste, indebærer selve formen af denne relation ifølge Grundtvig nødvendigvis, at jeg møder – og netop bør og skal møde – dette andet menneske som en, der er større, stærkere, bedre og klogere end min næste.⁸⁴

Kærligheden til næsten skal gøre en forskel og have udviklende, omformende, forandrende og forbedrende virkninger på det andet menneske. Det, som kan være nyttigt for min næste, er ifølge Grundtvig netop, at denne næste i kraft af relationen til mig forandrer sig og bliver større, stærkere, klogere og bedre. Når det kristne menneske møder sin "næste", møder han et menneske, som – på grund af selve karakteren af denne næsterelation - er svagere, mindre vidende og mindre oplyst, og som sidder fast i denne verdens mørke, som lever i en ufrihed og mangel på dyd og godhed, og som har langt færre handlemuligheder og reelle muligheder for at gøre det gode.⁸⁵ Selve begrebet et menneskes "næste" er på den måde i de fleste tilfælde i Grundtvigs prædikener defineret som en, der er svagere og mindre vidende, og dette menneske optræder som en "næste" netop, fordi han har en svagere grad af kraft, viden og godhed.⁸⁶

Når det kristne menneske møder sin næste, kan han komme til at tvivle om, hvorvidt han kan leve op til rollen som den, der er større og klogere, men i følge Grundtvigs prædikener skal det kristne menneske ikke tvivle, men fastholde bevidstheden om denne rolle. Over for næsten skal det kristne menneske være som en slags fader, som kan forbinde det knækkede rør og puste liv i den rygende tande.

Grundtvig siger om næstekærligheden i en prædiken fra 1836:

Men det skal trøste os, naar denne [vores] Mangel paa levende Tro og Tillid forfærder vor Sjæl, og det skal gjøre os billige og kiærlige mod Næsten, som tvivler, hvor han aabenbar burde troe. Vel har det ingen Nød, at vi til daglig Brug gaae for strængt irette med os selv, men just derfor fristes vi i Trangens og Farens Stund til aldeles at henfalde til Mistvivl og Mismod og fristes daglig til at gaae meget for strængt i Rette med Næsten, fristes til at nedbøie hvor vi skulde opreise, straffe hvor vi skulde trøste, saare hvor vi skulde læge.⁸⁷

Det centrale i kærligheden til næsten betyder i følge en af Grundtvigs prædikener fra 1832, at vi ikke må

undlade Noget, hvorved vi tør haabe at udrydde Næstens Sjæl af Dødens Strube, at udfrie (...) [dem, som er vores "Næste"] fra Mørkets Magt og overflytte dem i Guds Søns vor Herres Jesu Christi lyse og lyksalige Rige.⁸⁸

Grundtvig afviste på den måde to opfattelser, der i følge ham var fremherskende i samtiden. Den opfattelse af kærligheden til næsten, som formuleres i Grundtvigs prædikener, afviser dels, at

⁸⁴ Jf. Nyborg 2011f.

⁸⁵ GPV I, 24.

⁸⁶ Rollerne i næsterelationen kan dog også i Grundtvigs prædikener blive vendt den anden vej. Formen af selve relationen er i så fald stadig den samme i den forstand, at næsterelationen er en relation mellem to ulige parter, men i nogle tilfælde optræder "Næsten" i Grundtvigs prædikener som den stærkere part. Det er tydeligt, når Grundtvig i sine prædikener på den 13. søndag efter trinitatis forklarer, at Kristus er "vores" næste, fordi Kristus er den stærkere agent, som på en faderlig måde kan helbrede, forandre, opdrage, oplyse og trække de elendige ud af synden

⁸⁷ GP IX, 264: "7de Søndag efter Trinitatis 1836". - At Grundtvigs tanker om kærligheden til næsten på denne måde er forbundet med en tanke om faderlighed og den faderlige adfærd er ikke blevet behandlet i Grundtvig-forskningen. Jf. diskussionen af denne forskning nedenfor.

⁸⁸ GP V, 304-305: "Tiende Trinitatis Søndag 1832".

kærligheden skulle være en abstrakt valgmulighed, som uden videre står åben for alle mennesker,⁸⁹ fordi alle mennesker er sideordnede individer med den samme form og udviklingsgrad, og dels, at en sådan kærlighed til næsten skal tage udgangspunkt i og opfylde, hvad det andet menneske subjektivt skulle opfatte som sine egne nødvendige behov. Den sidste tanke, som Grundtvig kritiserede og afviste, går med andre ord ud på, at hvis jeg kan se og opfatte, at det andet menneske giver udtryk for bestemte og måske stærke behov eller ønsker om, at jeg skal handle på en bestemt måde over for ham eller hende, så skal jeg gøre, hvad jeg kan for at tilfredsstille sådanne ønsker og behov, og at en sådan handlemåde fra min side er at elske min næste.⁹⁰

Grundtvig havde to centrale pointer i sine tanker om kærligheden til næsten: (1) Det er ikke uden videre muligt for ethvert menneske at udvise sand og ægte kærlighed til sin næste. En sådan kærlighed forudsætter, at der er foregået en form for gradvis åndelig eller moralsk modning og udvikling i det menneske, som skal elske næsten. Det, som er reelt muligt for en fader eller en mester, er ikke – endnu – muligt for et barn eller en lærling, selv om meningen er, at det engang i fremtiden skal blive muligt. (2) En sand og ægte kærlighed til medmennesket kan ikke tage udgangspunkt i, at denne næste eventuelt har subjektive opfattelser af, hvad der er hans eller hendes egne behov, trang eller nød, eller tage udgangspunkt i, hvad det andet menneske tilfældigvis tænker er til hans gavn eller glæde.

Vantroens ånd er stærk i verdens børn, og "Djævelens (...) egen Aande (...) er mægtig i Vantroens Børn og driver dem til at trælle og at tale for sig".⁹¹ Næsten lever i en slags "falsk bevidsthed" eller med en ofte forekommende formulering i Grundtvigs prædikener: Næsten "veed ikke, hvad der tjener til hans Fred".⁹² På samme måde som en forælder må optræde forstandigt og ansvarligt og handle ud fra sin position som en, der er større, bedre og klogere end barnet, må et kristent menneske handle ud fra et tilsvarende ansvar over for sin næste. Sand kærlighed skal på den måde "fremelske" en "Dyd", "Dygtighed", "Evne" eller "Godhed" i medmennesket på samme måde, som det er hensigten med relationen mellem et barn og en fader eller mellem en discipel og en mester.

At elske sin næste er i følge Grundtvig at "drage" næsten opad og sætte ham i stand til at handle på en ny og bedre måde – dvs. på en måde, som han måske ikke lige nu i situationen forstår er en bedre måde, men som han engang i fremtiden vil indse er en langt bedre måde.

Grundtvig beskriver naturen af den opdragelse, som finder sted i menigheden, hvor Kristus i følge Grundtvigs prædikener optræder som en faderlig opdrager, ved det bibelske udtryk "Hans Aag er lifligt og Hans Byrde er let", og Grundtvig anvender dette udtryk til en almen beskrivelse af den faderlige opdragelses væsen.⁹³ At komme ind i en opdragelsesproces er ifølge Grundtvig ikke uden problemer.⁹⁴ Opdragelsen indebærer, at der stilles krav og forventninger til det menneske, som skal opdrages, men

⁸⁹ At kærligheden til næsten skulle være en åben handlemulighed for alle mennesker benægter Grundtvig for eksempel i sin prædiken "Fastelavns-Søndag 1848", i GP XI, 240: "1ste Søndag efter Trinitatis 1838".og i GP VIII, 247 og 248: "1ste Trinitatis Søndag 1835".

⁹⁰ Det er denne form for falsk og blødagtig kærlighed til næsten, som Grundtvig i sine prædikener betegnede som en "Abekærlighed". Jvf. nedenfor.

⁹¹ GP XI, 126: "5te Helligtrekonger-Søndag 1838". – Sml. det følgende udtryk, hvor Grundtvig taler om de mennesker, som er vores "Næste": "den aandelige Dvale hvori de ere neddyssede af deres Sjæls og Saligheds bittre Fiende, som er mægtig i Vantroens Børn" (GP VII, 199: "Almindelig Bededag 1834").

⁹² GPV I, 71, GPV VI, 283, GPV II, 328, GPV I, 452.

⁹³ F. eks.: GPV I, 154, GPV VI, 286, GPV I, 208, GPV III, 79 og GPV V, 186.

⁹⁴ Jf. GP X, 304-305 om verdens selvkloge teologers indbildske, falske og "Tyrkiske" opfattelse af Guds uendelige kærlighed og "Naade".

denne byrde og dette åg er i en dybere forstand ifølge Grundtvigs tankegang om opdragelsen let at bære. Byrden, åget og kravene fører nemlig efterhånden frem til en bedre tilstand, en forbedring og forandring af det menneske, som gennemgår opdragelsens proces.

Begreber som "Opdragelse" og "opdrage" spiller en afgørende rolle i Grundtvigs prædikener. Alene i hans prædikener i 1840-erne optræder disse begreber og den tilhørende tankegang om opdragelsen langt over 100 steder.⁹⁵ En af de mest centrale tanker i Grundtvigs prædikener er, at hvis mennesker skal nærme sig frelsen og himmeriget, skal de drages ud af "Verden" gennem en opdragelsesproces. Når et kristent menneske ser på sin næste, byder den kristne tanke om næstekærligheden – og i følge Grundtvigs prædikener almindelig ansvarlighed og anstændighed – at det kristne menneske gør alt, hvad det kan gøre, for, at denne næste kan blive draget ud af, opdraget og befriet fra verdens mørke.

I Grundtvigs prædikener finder man ikke nogen stor tro eller tillid til det "naturlige". Den opfattelse, som vi finder i Grundtvigs prædikener i 1830-, 1840- og 1850-erne af det "naturlige" menneske, adskiller sig markant fra den opfattelse og fortolkning af Grundtvig, som ofte er blevet fremført i Grundtvig-forskningen.⁹⁶ Det "naturlige" menneske er i Grundtvigs prædikener i høj grad lig med "Næsten". Det "naturlige" menneske er det menneske, som endnu ikke er blevet en sand kristen, og som endnu ikke er kommet ind i den nødvendige opdragelsesproces. Grundtvig beskriver i en prædiken "Fjortende Søndag eft. Trinitatis 1835" dette "naturlige" menneske – i følge sammenhængen udtrykkeligt det samme som vores "Næste" – således:

Nu er det vist nok saa, at det gamle Menneske, hvor helligt og gudfrygtigt det end anstiller sig, kan dog aldrig fornægte sig selv, men gaaer bestandig irecte med Gud, søgende sin egen Ære.

Det naturlige menneske drives af selvklogskaben, selvrådigheden, indbildskheden og selvophøjelsen. Grundtvig siger om det naturlige menneske, at det "ophører sig selv, eller kalder Noget sit Eget, eller er misfornøjet ved Noget af Alt det Gud har gjort, Hans Førelser og Foranstaltninger". Det naturlige menneske er i følge Grundtvigs prædiken præget af "Kiødets Gierninger ligesaavel Had og Avind, Kiv og Trætte, Tvedragt og Partier, som Hoer og Mord, Fraadseri og Drukkenskab".⁹⁷

⁹⁵ Eksempler på Grundtvigs brug af "Opdragelse" og "opdrage" alene i perioden 1839-1849 er for eksempel: GPV I, 456, GPV V, 298, GPV II, 62, GPV I, 24, GPV I, 34, GPV I, 431, GPV V, 104, 106, GPV V, 132, GPV II, 122, GPV II, 80, GPV VII, 10, GPV VI, 8, 29, GPV III, 206, GPV V, 165, 210, 238, GPV I, 367, 368, 370, GPV V, 364, 365, GPV III, 397, GPV VI, 327, 386, GPV I, 154, "Onsdag 3die Decber 1845", "1ste Helligtrekonger-Søndag 1846", "2den Juledag 1847", "4de Sønd. e. Paaske 1848", "Trinitatis-Søndag 1849" og "10de Søndag efter Trefoldighed 1849".

⁹⁶ At Grundtvig gik ud fra en optimistisk menneskeopfattelse og ud fra en tillid til godheden i det skabte menneske hævdes f. eks. af Thaning 1963, Boas 1993, Heggem 2005, Stokholm 2003 og Birkelund 2008. - Sml. Bugge 1965, som flere steder understreger, at Grundtvig – på trods af hans ivrige tale om, at opdragelsen og oplysningen bør ske på en "naturlig" måde – ikke havde nogen tillid til det naturlige menneskes iboende moralske godhed. Jf. til eksempel Bugge 1965, 312. Når Grundtvig taler om det naturlige, taler han ifølge Bugge om opdragelsens funktion eller metode, men ikke om en eventuel godhed, som skulle eksistere hos dem, der skal oplyses og opdrages. Jf. også Prenter 1983, hvor Grundtvigs opfattelse af gudbilledligheden diskuteres, og hvor Prenter på en overbevisende måde argumenterer for, at Grundtvig ikke havde en tro på det naturlige ikke-kristne menneskes godhed (Prenter 1983, 63-64). Jf. Pedersen 1992, 107, der tilslutter sig Prenters kritik af tendensen til minimalisering og udvanding i den dominerende Grundtvig-forskning: "En sådan minimalisering af det grundtvigske, fulgt op af (...) en aversion over for Grundtvigs historiesyn (og dermed i vidt omfang, det indhold, Grundtvig tillagde menneskelivet), synes i høj grad at tale for Prenters vurdering af den nutidige Grundtvigtolkning som præget af (en forvridende) udvælgelse fremfor helhed". Jf. også Nyborg 2012a.

⁹⁷ De tre sidste citater er fra: GP VIII, 313-314: "Fjortende Søndag eft. Trinitatis 1835".

Kærligheden til næsten bør ifølge Grundtvig ikke kun være oplysende eller kærligt givende, men forandrende. I forholdet til sin næste er det kristne menneske således en slags opdrager eller op-drager. Den centrale funktion i næsterelationen er en læringsproces. I denne læringsrelation lærer begge parter noget nyt og bedre. Begge parter udvikler og forandrer sig og erhverver sig en ny viden, kraft, dyd, dygtighed og godhed og en ny vilje, motivation og karakter. Det kristne menneske agerer eller bør agere over for medmennesket "som en Mand med sin Næste" på samme måde, som "Herren" optrådte over for Moses på bjerget, og på samme måde, som Jesus optrådte over for sine disciple, "som en Mand med sin Næste".⁹⁸

Men ifølge Grundtvigs tankegang er det ikke meningen med denne ulige relation, at den part, der vælger at udvise næstekærlighed, skal løbe rundt i verden og ophøje sig selv som større, bedre eller klogere end sin næste. Grundtvigs tanke er, at enhver næsterelation – enhver relation, hvor et menneske relaterer sig til en, som er hans næste – eller i al fald den typiske næsterelation rent faktisk er en sådan ulige relation. Denne ulige eller asymmetriske relation er på den måde fra Grundtvigs side ikke ment som et postulat eller ment som en normativ teori om, hvordan virkeligheden bør indrettes, men ment som en beskrivelse af den faktiske virkelighed.

Den sande og den falske kærlighed til næsten

Grundtvig fremhævede i sine prædikener, at kærligheden til næsten let kan misforstås, og at tanken om næstekærligheden i samtiden ofte blev misforstået. Det kristne menneske kan komme til at tro, at det blot skal give næsten det, som han beder om. Over for næsten skal det kristne menneske ikke forfalde til en "kiødelig Verdens-Kiærlighed" eller "Sødtalenhed eller LigeGYldighed ved det Onde".⁹⁹ En falsk opfattelse af kærligheden til næsten, som er præget af en sådan kødelig og blødagtig sødtalenhed over for næsten, er i følge Grundtvigs prædikener en stor "Fristelse". Allerede Kristus blev udsat for denne fristelse, men han var klog og snedig nok til at undvige argumenterne fra de jødiske skriftkloge.¹⁰⁰ Hvis vi blot giver næsten det, som han med sin falske bevidsthed beder om, gør vi ikke næsten nogen stor tjeneste.

Den opfattelse af næsten og kærligheden til næsten, som er populær hos de skriftkloge i verden, er falsk. Vi kan i følge Grundtvig tage ved lære af den måde, som Jesus reagerede på, da han mødte denne falske opfattelse af næsten og næstekærligheden:

Herren svarer i Dagens Evangelium ganske besynderlig paa de to Spørgsmaal, den Skriftkloge gjør til Ham: hvad skal jeg gjøre at jeg kan arve det evige Liv? og hvem er min Næste? saa naar de Skriftkloge derefter vil lære os Saligheds Vei og Næstens Ret, da

⁹⁸ GP VII, 297. Udtrykket "som en Mand med sin Næste" er 1740-bibelens oversættelse af 2 Mos 33, 11. Udtrykket optræder et overvældende antal gange i Grundtvigs prædikener, og relationen Herren-Moses bruges i Grundtvigs prædikener som en model for det kristne menneskes forhold til sin næste: GPV VII, 293, GPV III, 34, GPV III, 142, GPV I, 392, GPV III, 229, GPV VII, 135, "Paaske-Mandag 1846", "3die Søndag efter Paaske 1846" og "3die Helligtrekonger-Søndag 1847". Sml. beskrivelsen af kærligheden til næsten i Brandt 1880 II, 499 (den 9. søndag efter trinitatis 1872): De kristne skal "tilegne" sig "den enbaarne Søns Liv", "efterligne Naadens Giver" og "arbejde (...) paa Næstens evige Gavn".

⁹⁹ GP X, 256: "4de Søndag efter Trinitatis 1837". Denne prædiken er et skarpt opgør med samtidens opfattelse af kærligheden til næsten, som er en "Abekiærlighed, som Elis til sine ugudelige Sønner" (GP X, 256). Tanken om denne "Abekiærlighed", som i følge Grundtvigs prædikener var vidt udbredt i samtiden, og som – i en slags naiv accepterende kærlighed til det jordiske – på en blødagtig måde ignorerer forskellen på kristeligt og ukristeligt og godt og ondt, beskrives også i Grundtvigs prædiken "2den Søndag efter Trinitatis 1847".

¹⁰⁰ GPV II, 349.

faae vi ikke andet at høre end det store Bud i Moselov og en skiæv Anvendelse af Talen om den barmhjertige Samaritan.¹⁰¹

Hos de skriftkloge i verden finder vi kun en lovprisning af en falsk form for næstekærlighed, som ikke rummer noget moment af formaning, rettesættelse eller opdragelse af næsten.¹⁰² På den måde kan Grundtvig tale om ”Kiærligheds-Budet, som Verden vel altid vil beskyldte os Christne for at ringeagte”.¹⁰³ Jesus har vist os et billede af den sande i modsætning til den falske kærlighed til ”Næsten”.¹⁰⁴

I en prædiken fra 1835 giver Grundtvig et billede af forskellen på den sande og den falske form for næstekærlighed. Den sande kærlighed til næsten kan på overfladen synes at være hård og afvisende, men den drives af den nødvendige ”Nidkiærhed” for ”Næstens” gavn og nytte. Uden en sådan ”Nidkiærhed” er kærligheden til næsten kun ”Tant” og ”Daarskab”.¹⁰⁵ Som Grundtvig udtrykker det i denne prædiken: Ikke bare tanken om den kristne næstekærlighed, men også almindelig menneskelig anstændighed og ansvarlighed må drive det kristne menneske til at have en ”Nidkiærhed” for næstens frelse. Hvis ikke denne næste forandres, forbedres eller opdrages, vil han gå fortabt:

Ja, mine Venner! medens Jesus vandrede omkring og prædikede for Folket, forkyndte Guds Godhed og Verdens Ondskab, formanede, advarede og straffede baade Venner og Fiender uden Persons Anseelse, da veed vi det syndes tit en haard Tale selv for hans Discipler, og da var der sikkert Mange af de Lovkyndige og Skriftkloge, der syndes at være Engle i Sagtmodighed ved Siden ad ham, men kun af den simple Grund, at deres Hjerter brændte ikke som hans af Nidkiærhed for Guds Huus af Kiærlighed til Næstens udødelige Sjæl og af Had til Guds og Menneskets, evig Sandheds og Saligheds Fiende med alle hans Gjerninger og alt hans Væsen, thi alle de Prædikanter, der halte til begge Sider og tage sig det let baade med deres egen og Næstens Sjæl og Salighed, de har godt ved at være sagtmodige i alle de Ting der ikke angaa dem selv men kun Gud og Sandhed.¹⁰⁶

Kristus og den himmelske fader viser os mønsteret for den sande kærlighed til næsten

Over for næsten er det kristne menneske en, som er større, bedre og klogere. Men det kristne menneske er i sin kærlighed til næsten altid i følge Grundtvig udsat for en fristelse nemlig den fristelse at lade næsten sejle i sin egen sø og lade ”de Blinde selv see til, hvordan de slap ud af” deres nød, uvidenhed, blindhed og afmægtighed¹⁰⁷. Når det kristne menneske søger at elske sin næste, møder han desuden i

¹⁰¹ GPV II, 349.

¹⁰² GP X, 253-254: ”4de Søndag efter Trinitatis 1837”.

¹⁰³ GP X, 253.

¹⁰⁴ ”Pindse Søndag 1848”.

¹⁰⁵ Denne ”Nidkiærhed”, der også fastholder det skarpe skel mellem ret og uret og kristeligt og ukristeligt i kærligheden til næsten, er et hovedmoment i Grundtvigs prædikener. Sml. Grundtvigs tale om nidkærheden for eksempel i de følgende prædikener: GPV III, 312, GPV V, 40, GPV II, 61, GPV III, 261-262, GPV VII, 249, GPV III, 291, GPV I, 26, GPV I, 88, GPV V, 303, ”Midfaste-Søndag 1846”, ”2den Onsdag i Faste 1847”, ”3die Advents-Søndag 1848” og ”Store Bededag 1849”.

¹⁰⁶ GP VIII, 156: ”3die Søndag i Faste 1835”.

¹⁰⁷ GP IX, 251. Den samme tanke udtrykkes i den samme prædiken af Grundtvig således: ”Under disse Omstændigheder er det da intet Under, vi fristes til at gjøre en slem Anvendelse af Herrens Ord: lad dem fare! Blinde ere Blindes Veiledere, som om det var Meningen, at rigtig oplyste Folk aldrig skulde plage sig selv med de Blinde” (GP IX, 252: ”4de Søndag efter Trinitatis 1836”).

reglen kun modvilje og modstand hos det menneske, som han forsøger at elske. I den situation skal det kristne menneske tage ved lære af det mønster, som han kan se hos Kristus, som også i sin kærlighed til menneskene blev mødt med modvilje, vrede og modstand:

Ja, mine Venner! saaledes er vi af Naturen: dorske til at gjøre det Gode, vi kan (...) saa hvormegen Lyst vi [i fortiden] end i vor Blindhed kan have havt til at oplyse og veilede Andre, saa taber den sig dog netop i samme Grad, som vore Øine [nu] virkelig oplades og oplyses, vi tav da helst med hvad vi veed og lod de Blinde selv see til, hvordan de slap ud af det, dersom ikke Aanden drev os til at lade Lyset skinne og straffede os for vor Mangel paa Menneske-Kiærlighed og paa brændende Lyst til (...) at ligne Ham, den barmhjertige Fader (...) Denne Ulyst og Trevenhed hos de virkelig Oplyste til at lade deres Lys skinne, der stikker saa besynderlig af imod de Blindes Iver for Næstens Oplysning, kan vi (...) see, er en almindelig Natur-Feil hos os syndige Mennesker.¹⁰⁸

Det ovenfor anførte citat er også interessant derved, at det viser, at Grundtvig ved begrebet ”Menneske-Kiærlighed” forstod det samme som ved sit begreb om kærligheden til næsten, og at begge begreber er defineret ved et stærkt faderligt eller paternalistisk element.

Hvis jeg – i en misforstået solidaritet med min næste – gør mig selv lige med dette medmenneske, og hvis jeg handler ud fra den tanke, at min næste og jeg uden videre er lige oplyste eller har de samme ressourcer, handler jeg ifølge Grundtvigs prædikener helt upassende, og jeg virkeliggør ikke på den måde nogen ægte kærlighed til min næste.¹⁰⁹

I kærligheden til næsten skal det kristne menneske være ”barmhjertig” og netop ”barmhjertig” på præcist den samme måde, som den himmelske fader er barmhjertig imod sine børn på jorden.¹¹⁰ En sådan kærlighed og barmhjertighed betyder, at det kristne menneske alvorligt må bekymre sig om næstens ve og vel og derfor formane, vejlede og irettesætte denne næste, når næsten tydeligt nok er på vildspor og går imod fortabelsen. Det kristne menneske skal på den måde lige som den himmelske fader og lige som Kristus optræde med en faderlig ansvarlighed over for sin næste.¹¹¹

¹⁰⁸ GP IX, 251: ”4de Søndag efter Trinitatis 1836”.

¹⁰⁹ Grundtvig taler på den måde om, at vi kan elske vores næste på en falsk måde, som kun overfladisk ser ud til at gavne næsten (GP X, 288, 289).

¹¹⁰ ”Barmhjertigheden” er i Grundtvigs prædikener den adfærd, som hos en faderlig agent er dydig, forbilledlig, passende, nødvendig, mulig og naturlig. Barmhjertigheden er den adfærd, som bevæger sig ovenfra og ned og som rettes imod de elendige og ”arme”. Jf. etymologien for ord som ”barmhjertighed” og ”misericordia”, hvori indgår ordene ”arm” og ”miser”. Barmhjertigheden er i Grundtvigs prædikener knyttet til faderligheden og den faderlige kærlighedstype. Grundtvig forbinder næsten aldrig i sine prædikener barmhjertigheden med det moderlige, den moderlige kærlighedstype eller moderligheden. Barmhjertigheden forudsætter en bestemt grad af myndighed, overlegenhed, indsigt, magt, kraft og styrke, som ifølge Grundtvigs prædikener ikke forefindes hos moderligheden eller i den moderlige kærlighed. Det kvindelige hører til ”det svagere Kiøn”. Eksempler på Grundtvigs særlige brug af begreberne ”Barmhjertighed” og ”barmhjertig”: GPV II, 258-263, GPV II, 277-281, GPV II, 224, GPV III, 289, GPV VI, 37-43, GPV I, 345 samt GPV VI, 8 og 10.

¹¹¹ GP X, 255: ”4de Søndag efter Trinitatis 1837”. Det kristne menneske skal ifølge Grundtvigs prædikener elske ”som” eller ”ligesom” Kristus og den himmelske fader dvs. på den samme måde, med den samme motivation, med det samme formål og ud fra den samme eller ud fra en tilsvarende position og autoritet. Denne definition af kærligheden til næsten som en form for opdragende ”Barmhjertighed” efter det mønster, som de kristne kan se hos deres himmelske fader, spiller en dominerende rolle i Grundtvigs prædikener: GPV VI, 234-235, GPV II, 272, GPV VII, 253, GPV III, 268, GPV III, 270, 272, ”4de Trinitatis Søndag 1848” og ”4de Søndag efter Trefoldighed 1849”.

Over for vores kærlighed reagerer næsten ofte med modvilje og modstand.

En af Grundtvigs centrale pointer var, at når det kristne menneske vælger at udvise ægte kærlighed til sin næste, vil denne næste erfaringsmæssigt i mange tilfælde reagere med modvilje, vrede eller modstand. Når næsten bliver mødt med en sand, selvopofrende og forstandig kærlighed, vil det andet menneske ofte ifølge Grundtvig søge at undvige, eller han eller hun falder ned i en slags benægtelse, ”Selv-Klogskab” eller ”Selvraadighed”.

Når en ansvarlig og fuldvoksen fader vil opdrage sit barn, og når et menneske vil elske sin næste, støder de således ifølge Grundtvig logisk nok på en modvilje og en modstand hos den anden part nemlig ”Selvklogskabens og Storagtighedens Fristelser”.¹¹² Men det eneste, som kan gavne næsten for alvor, er, at han drages ud af mørket og syndens verden, og det er netop formålet og meningen med kærligheden til næsten.¹¹³

Det faderlige og næstekærligheden

En sand fader fornægter og ofrer sig selv som en martyr og giver sit liv for dem, som er i hans varetægt. Når det kristne menneske skal elske sin næste som en slags fader for næsten, skal det kristne menneske på samme måde forholde sig selvopofrende og selvfornægtende og udvise selvkontrol. Det kristne menneske må ikke lade sine følelser eller sin ”Hidsighed” få overtaget, og selv om næsten viser modvilje eller modstand imod denne næstekærlighed, skal det kristne menneske optræde mandigt, faderligt og disciplineret:

Det er nemlig Grunden, mine Venner! hvorfor det falder de virkelig Oplyste saa tungt, flittig og vedholdende at arbeide paa Næstens Veiledning og Oplysning, langt tungere endnu i de aandelige og himmelske end i de verdslige og jordiske Ting. Vi maae nemlig overvinde baade vor Egenkiærlighed og vor Hidsighed, før vi kan giøre det, altsaa ret egenlig fornægte og beherske os selv, hvortil Salomon med Rette siger, der hører meer end til at indtage Fæstninger.¹¹⁴

En sand fader er i Grundtvigs prædikener ikke tænkt som nogen ”Despot” eller ”Tyran”.¹¹⁵ Den faderlige opdragelse er bestemt ved ”Tugt” og ”Optugtelse”,¹¹⁶ men denne opdragelse skal og bør ske på en ”læmpelig”, rolig, tålmodig, gradvis og naturlig måde. En opdragelse ved magt, pres eller tvang er helt unyttig og bevirker kun det modsatte af det, som er tilsigtet med opdragelsen.¹¹⁷ Den, som er en opdrager, skal ”læmpe” sig efter den ”Dunkelhed”, som endnu findes, og som i lang tid vil findes hos den part, som skal opdrages.¹¹⁸ En opdrager skal ikke dømme eller fordømme, men udvikle, give nye muligheder, give en ny ”Aand”, en ny ”Kraft” og en ny ”Lyst” til ham, som skal opdrages, uanset om det drejer sig om en faders barn eller om et menneskes næste.

At elske sin næste er at forbedre hans eller hendes reelle leve- og handlemuligheder og muligheder for lykke og fremgang i livet og med stor faderlig tålmodighed at hjælpe med til, at han eller hun får en ny

¹¹² ”1ste Helligtrekonger-Søndag 1846”.

¹¹³ GPV V, 8.

¹¹⁴ GP IX, 252: ”4de Søndag efter Trinitatis 1836”.

¹¹⁵ GP VI, 228: ”Anden Pindse-Dag 1833”.

¹¹⁶ GPV I, 34.

¹¹⁷ GPV II, 62.

¹¹⁸ ”1ste Helligtrekonger-Søndag 1846”.

lyst, vilje og kraft.¹¹⁹ Hvis opdragelsen skal lykkes, må opdrageren kræve en vis "Bamlighed" hos ham, som skal opdrages, men "ikke for at bedrage eller undertrykke, men for at opelske og opdrage (...) til Alt, hvad der er Godt og Gavnligt".¹²⁰ Den sande opdragelse "knuser ikke men forbinder det knækkede Rør, udslukker ikke men oppuster den rygende Tande".¹²¹ I Grundtvigs prædikener er opdragelsen forbundet med det andet menneskes "Vext". Opdragelsen er det, "som gjør os (...) dygtige til al god Gierning".¹²² I disse prædikener er der en nøje sammenhæng mellem "Opdragelse", "Oplysning", "Oplivelse", "Opbyggelse" og "ret Forstand".¹²³ Opdragelsen skal og kan kun ske efter en naturlig "Saliggjørelsens Orden", og opdragelsens mål – det gode menneske – opnås, når det er reelt muligt, nemlig "i Tidens Fylde".¹²⁴

En vækst og udvikling kan ikke forceres eller presses frem. Det gælder også i det kristne menneskes forhold til næsten. Det kristne menneske skal på den måde forholde sig på en bestemt pædagogisk måde over for sin næste. At opdrage hænger i Grundtvigs prædikener sammen med at "luttre" – "ligesom Sølv bliver luttret" – og en sådan lutring og renselse kan kun med held gennemføres efter en "naturlig" orden og rækkefølge.¹²⁵

For at opdragelsen kan lykkes, må den part, som skal opdrages, forholde sig på en bestemt positiv måde til den part, som er den opdragende agent. Den part, som skal opdrages, skal og bør reagere på en naturlig og passende måde og antage en velvillig og anerkendende indstilling til den agent, som er den opdragende part, og altså ikke reagere med oprørskhed, modstand, indbildskhed, selvklogskab eller selvrådighed.¹²⁶

I en prædiken fra 1838 taler Grundtvig på den måde om, hvad der sker, når det kristne menneske søger at elske sin næste. I den situation vil næsten måske reagere med benægtelse, modvilje og modstand, men Grundtvig fortsætter beskrivelsen af situationen på denne måde:

Da skal vor første Tanke altid være: det er værst for dem selv, thi kun da tage vi
Oplysnings-Sagen fra den rette Side, saa vi for Næstens egen Skyld stræbe med
Sagtmodighed at rette Feilen men kives ikke med ham, hvad kun gjør Ondt værre.¹²⁷

I Grundtvigs prædikener er der en tæt forbindelse mellem en række begreber som at "opdrage", "oplyse", "oplive", "kalde", "optugte" og "styrke".¹²⁸ Grundtvig anvender disse begreber både om Jesu forhold til hans disciple, om Kristi og Helligåndens forhold til menigheden, om en faders forhold til hans barn, om en mesters forhold til hans discipel og om det kristne menneskes forhold til hans næste.¹²⁹

¹¹⁹ GPV V, 165 og GP VIII, 318.

¹²⁰ GPV V, 210.

¹²¹ GPV V, 238.

¹²² GPV I, 368.

¹²³ GPV I, 370.

¹²⁴ GPV V, 29.

¹²⁵ GPV V, 8.

¹²⁶ GPV II, 122 og "1ste Helligtrekonger-Søndag 1846".

¹²⁷ GP XI, 114: "2den Helligtrekonger-Søndag 1838".

¹²⁸ GPV III, 206, GPV V, 364, 365.

¹²⁹ GPV I, 438.

Grundtvig beskriver i sine prædikener opdragelsens forandrende proces med udtrykket: "Dette er Veien paa det Jævne, som fører til Huset i det Høje".¹³⁰ Det, som sker i denne forandrende proces, er hemmelighedsfuldt – en stor "Hemmelighed" – gådefuldt og dybest set ubegribeligt. Grundtvig bruger i sine prædikener begreberne "hemmelig" og "Hemmelighed" om de forandringer, der er en følge af en opdragelse.¹³¹ Vi skal i følge Grundtvigs prædikener ikke – som det er vanen hos filosoferne og de "Verdslig-Viise" – spille tiden med at "udgrunde", hvorledes sådanne ændringer af menneskers natur, dyd og karakter overhovedet er mulige.¹³²

Grundtvig og begreberne "Medmenneske" og "Med-Menneske"

I Grundtvig-forskningen er det blevet hævdet, at begreberne "medmenneske" og "menneskekærlighed" er de centrale begreber hos Grundtvig.¹³³ I nærværende undersøgelse er det tilsvarende blevet undersøgt, hvilken rolle begreber som "Medmenneske" eller "Med-Menneske" spiller i Grundtvigs prædikener. Resultatet af denne undersøgelse er, at disse begreber forekommer sjældent i Grundtvigs prædikener og langt sjældnere end begrebet "Næste",¹³⁴ og at Grundtvig bruger begreberne "Medmenneske" og "Med-Menneske" på samme måde, som han bruger ordet "Næste".

De agenter, som i Grundtvigs prædikener betegnes som vore "Medmennesker", er mennesker, som lever ude i verden, som ikke har nogen godhed eller kærlighed, som forfølger de sande kristne, som er mere ufri og svagere og mindre vidende, og som skal oplyses og opdrages, så de kan komme ud af verdens synd og mørke.¹³⁵ Mængdens adfærd over for "den hellige Stephanus" og Jerusalems adfærd over for Jesus i dagene før hans korsfæstelse viser os et billede af, hvem og hvad dette "Medmenneske" er. Det kristne menneske skal ikke – selv om der i følge Grundtvigs prædikener kunne være grunde nok til det¹³⁶ – dømme disse medmennesker, men på en forstandig, faderlig og lempelig måde søge at formane, advare, vejlede og undervise og drage dem ind i saliggørelsens orden. Det nytter ikke at anvende magt eller tvang over for "Medmennesket", for på den måde kan dette "Medmenneske" ikke forandres eller forbedres. I vores kærlighed til medmennesket skal vi vise "Barmhjertighed" og "Skaansomhed".¹³⁷ Vi skal elske vore "Medmennesker", selv om vi i følge Grundtvigs prædikener godt ved, at de vil "misbruge" vores kærlighed.¹³⁸

¹³⁰ GPV III, 397.

¹³¹ Grundtvigs hyppige udtryk om det hemmelige og hemmelighedsfulde er oftest i Grundtvig-forskningen blevet fortolket som en form for mystisk opfattelse hos Grundtvig. Eksempler på en sådan fortolkning er Heggem 2005, 516, 430 og 379, Bjerg 2002, 133, Thaning 1963, 668 og 675 og Jonas 1997 og 2007.

¹³² GPV III, 397, GPV I, 431. Ordet "Hemmelighed" optræder mere end 600 gange i Grundtvigs prædikener alene i perioden 1839-1849. Andre eksempler er: GPV II, 311, 317, 294, GPV VII, 284, 288.

¹³³ F. eks. Birkelund 2008, Stokholm 2003 og Thaning 1963. Sml. også Ehnevid 1998, 259-262.

¹³⁴ Til eksempel kan det nævnes, at i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849 optræder ordet "Med-Menneske" i ingen af Grundtvigs prædikener. Begrebet "Medmenneske" optræder i fem prædikener. Til sammenligning kan anføres, at Grundtvig i løbet af disse to kirkeår holdt i alt 150 prædikener. I kirkeårene fra 1854 til 1856 holder Grundtvig i alt 120 prædikener, men begreberne "Med-Menneske" og "Medmenneske" forekommer hver især kun en eneste gang. Disse begreber anvendes uhyre sjældent i Grundtvigs prædikener, og det politiske systemskifte i 1848 får øjensynligt ikke Grundtvig til at ændre sprogbrug.

¹³⁵ GP VIII, 318: "3die Søndag i Faste 1835".

¹³⁶ GP IX, 314-315: "Syttende Søndag eft. Trinitatis 1836".

¹³⁷ GP X, 253-254: "4de Søndag efter Trinitatis 1837".

¹³⁸ Eksempler på Grundtvigs brug af "Medmenneske" og "Med-Menneske" er: GP XI, 98, GP VII, 204, GP IX, 301, GP X, 164, 165, GP X, 285, 287, 288, 289, GPV I, 438, GPV VII, 235, 236, GPV I, 407, GPV VII, 277, GPV I, 62, GPV I, 438, GPV I, 335 og GPV IV, 231, 232, 233.

Grundtvig-forskningen

I Grundtvig-forskningen er især blevet fremført tre opfattelser af Grundtvigs forhold til og tanker om næstekærligheden:

Det første synspunkt er, at Grundtvig ikke havde nogen ægte forståelse af vigtigheden af den kristne tanke om næstekærligheden. Dette synspunkt blev i sin tid stærkt ført frem af den danske kirkehistoriker Hal Koch (1904-1963).¹³⁹

Det andet synspunkt er, at tanken om næstekærligheden hos Grundtvig bliver til en naturbestemt kærlighed til ægtefælle, familie eller venner, altså til dem, som et menneske er knyttet til med naturlige bånd. Denne fortolkning af Grundtvigs tanke om næstekærligheden er siden 1960-erne blevet hævdet af et stort antal forskere, som også har fortolket Grundtvigs tanker om næstekærligheden ind i en form for skabelsesteologi.¹⁴⁰

Det tredje synspunkt, som ofte er blevet fremført i Grundtvig-forskningen, er, at kærligheden til næsten hos Grundtvig bliver til kærligheden til de fædrelandske brødre.¹⁴¹

¹³⁹ Sammenlign: Christian Thodberg i GPV VIII, 264: Grundtvig gav i sine prædikener ikke "kærligheden til næsten den vægt, som den faktisk har i evangelierne", og Grundtvigs prædikener vidner også i følge Thodberg tydeligt om, at Grundtvig selv var klar over, at han ikke tillagde næsten og næstekærligheden den vægt, som disse størrelser burde have i en kristelig forkyndelse. - En tilsvarende fortolkning findes i Ehnevid 1998, 259-260: "Svagheten i Grundtvigs opfattning av etik (...) Människan skall [blot] inte ljuga om sig själv eller om Gud inför medmänniskorna (...) I så mån får man ge Thaning rätt i att Grundtvigs filosofi är omedgörlig i etiskt avseende (...) Nästan kommer [kun] med i människans sanningssökande gärning som en bidragsgivare till den kraft, varmed den församlade människoskaran åkallar Gud. Kärleken till nästan uppgår i kärleken till Gud. Grundtvig är (...) själv fullt medveten om detta förhållande". Ehnevids analyse er interessant, fordi han baserer sin undersøgelse på et udvalg af Grundtvigs prædikener. Ifølge Ehnevid er Grundtvig en filosofisk, mytologisk og poetisk, men ikke en etisk tænk, og Grundtvig overser og forbigår menneskets moralske ansvar over for næsten, hvilket Grundtvig selv var fuldt bevidst om (Ehnevid 1998, 259-262). - Hal Kochs kritik af Grundtvigs misvisende forståelse af næstekærligheden blev siden diskuteret og afvist af Henning Høirup jf. Høirup 1983, 27, 102, 50 og 58.

¹⁴⁰ Thaning 1963, Stokholm 2003, Birkelund 2008, Heggem 2005 og Jonas 2007. - Forskellige former for skabelsesteologi og skabelsesteologisk fortolkning af Grundtvig har været dominerende i Grundtvig-forskningen siden 1960-erne. En sådan fortolkning af Grundtvig problematiseres af, at der især siden 1960-erne er fremført mange former for skabelsesteologi. Der kan anføres mange grunde til at betvivle eller anfægte en ensidig skabelsesteologisk fortolkning af Grundtvig: Grundtvig taler i sine prædikener ret sjældent om Guds skabelse. Han omtaler uhyre sjældent Gud som "Skaber" eller "Skaberen". Hans teologiske hovedtanke er dynamisk og handler om læring, forandring, omvendelse og vækst. Hans teologi er i sin form mere sociologisk end naturbestemt. Grundtvigs teologi er ikke statisk og ahistorisk, som tilfældet er med mange former for skabelsesteologi. Han opfatter først og fremmest gudbilledligheden som et fremtidigt mål (Kristus-ligheden), som mennesket hen ad vejen skal eller kan vokse op til og ikke som en statisk egenskab i det skabte menneske. Han er mest optaget af at beskrive syndigheden og afmagten i det naturlige menneske, og han lægger vægt på, at Gud ikke som sådan elsker verden eller syndens verden. Det er også interessant, at han i sine prædikener refererer til Kristus dobbelt så ofte, som han omtaler "Gud", "Gud Fader" eller "Faderen" eller den første person i treenigheden. Hans sprogbrug er udpræget Kristus-centreret og kristologisk. Sml. følgende overvejelse hos Iversen 2008, 92: "Så væsentligt det for Grundtvig er, at vi lever i kraft af det skabte livs gudbilledlighed, så afgørende er det samtidig for ham, at vi kristeligt må orientere os ud fra den sandhed, der (...) møder os i form af ånd og nåde, hvor også kærlighedens fylde i Guds Rige foregribes. Det er den teologiske tankestruktur, der giver Grundtvigs teologi dynamik, en dynamik, som er intet mindre end en teologisk bombe under den fremherskende skabelsesteologisk dominerede grundtvigianisme".

¹⁴¹ Thaning 1963 og Birkelund 2008. Grundtvig omdefinerede ifølge Birkelund den kristne tanke om kærligheden til næsten til en almenmenneskelig "menneskekærlighed" (Birkelund 2008, 284, 286 og 288). Sml. fortolkningen af Grundtvigs tanke om næstekærligheden som en "menneskekærlighed" i Thaning 1963, 644 og 646, Thaning 1966, 83 og Thaning 1988, 62.

Regner Birkelund (2008) tolker på den måde Grundtvigs tanker om kærligheden til næsten dels som en kærlighed til de mennesker, der tilhører det danske folk, og dels som en kærlighed til kæresten, ægtefæller, børn og nære venner:

For Grundtvig var den almindelige menneskekærlighed (...) det absolutte mål, mens fædrelandskærligheden både var et mål i sig selv og samtidig middel for den almindelige menneskekærlighed. Han insisterer (...) på det nationale og folkelige som afgørende faktorer for den menneskelige dannelse og gør de nære og konkrete erfaringer til omdrejningspunkt for udvikling af næstekærlighed.¹⁴²

Egentlig mente han, at ægte fædrelandskærlighed i grunden er menneskekærlighed.¹⁴³

Svend Bjerg (2002) giver ud fra en undersøgelse af teologien i *Den christelige Børnelærdom* en omfattende analyse af Grundtvigs tanker om kærligheden og også af hans tanker om kærligheden til næsten og medmennesket.

Ifølge Bjerg taler Grundtvig om menneskers naturlige kærlighed til deres nærmeste, når han taler om kærligheden til næsten. Vi skal ifølge Bjergs Grundtvig-tolkning kun elske og vi kan kun elske de nærmeste, som vi er eller kan være knyttet til med vore naturlige impulser og følelser. Det naturlige, mulige, nødvendige og gode er at elske de nærmeste – ægtefæller, børn og venner. Grundtvigs etik er ifølge Bjerg en "ontologisk" form for moralfilosofi, som beskriver det gode i det værende. Begrebet "nærhedsetik" er et nøgleord i Bjergs analyse af Grundtvigs moralske tænkning og kærlighedsforståelse:

Næsten [er] for Grundtvig (...) den "Allemærmeste". Hvem andre kan det være end ægtefællen? Her lanceres en radikal nærhedsetik, en ansigt-til-ansigt etik, som gør ægtefællen til næste og næsten til noget nær en ægtefælle. Skal et ægteskab lykkes, må al tvang forsvinde som dug for solen, så fordringen om kærlighed opfyldes, før den udtales.¹⁴⁴

Grundtvigs tankegang er ifølge Bjerg på ingen måde præget af nogen tanke om socialkonservatisme, faderlighed eller faderlig omsorg for de små og svage. Kærligheden skal og kan ifølge Grundtvig kun rettes imod dem, som mennesker følelsesmæssigt, erotisk, privat og personligt er knyttet til. Grundtvig var en kold og kynisk liberalist:

På baggrund af en så radikal nærhedsetik er det ikke så sært, at man må lede forgæves efter en politisk etik hos Grundtvig. Enhver fjernetik lå ham fjernt (...) I praksis fulgte Grundtvig en benhård liberalistisk kurs, hvilket kom til udtryk under grundlovsforhandlingerne (...) Grundtvigs standpunkt udstråler en sær kulde (...) Han tænkte konsekvent ud fra kravet om frihed i det borgerlige samfund, men det endte i (...) stor ligegyldighed for, hvilke menneskelige omkostninger andre måtte bære for den attråede liberale politik. Ofrene havde han ikke blik for. Reelt stod Grundtvigs politiske ideologi for objektiv kynisme.¹⁴⁵

¹⁴² Birkelund 2008, 286.

¹⁴³ Birkelund 2008, 288.

¹⁴⁴ Bjerg 2002, 94.

¹⁴⁵ Bjerg 2002, 94.

Bjerg fortolker Grundtvig ind i en form for skabelsesteologi. Jordens mennesker har ifølge Bjergs fortolkning af Grundtvig – også selv om de endnu ikke har fundet vej til den kristne menighed – en guddommelig evne til skabende kærlighed.¹⁴⁶ Grundtvig formulerer ifølge Bjerg en helt ny fortolkning af den naturlige kærlighed og ”genbeskriver” den som en kristelig og guddommelig form for kærlighed. Gud elsker alle sine skabninger. Ifølge Grundtvigs opfattelse erklærer Gud sin kærlighed til alle jordens mennesker, og Gud bevidner og beviser med sin kærlighedserklæring, at alle mennesker uanset, om de er kristne eller ej, er udstyret med en guddommelig eller himmelsk kraft og evne til skabende kærlighed:

Når man genbeskriver naturlig kærlighed som gudelig, så står det lysende klart, at kærlighed er skabende. Den kærlighed, hvis væsen er at ”komme af sig selv”, har magt til at skabe kærlighed i kærlighedsløse forhold. Kærlighed afhænger af den magt, der er den iboende, en gudelig og guddommeligt skabende magt. Der ligger altså i Guds evangeliske ”Kiærligheds-Erklæring” til mennesket en klar bevidsthed [hos Gud] om, at menneskets naturlige kærlighed er udstyret med en forunderlig skaberkraft.¹⁴⁷

Kristendommen medfører ikke ifølge Bjergs gengivelse af Grundtvigs kærlighedstanke et nyt begreb om eller en ny definition på kærlighed. Den kristne tro taler om kærlighed ud fra den samme forståelse af begrebet kærlighed, som den ikke-kristne verden gør. Indgangen i den kristne menighed indebærer ifølge Grundtvig på ingen måde, at det kristne menneske skal lægge afstand til det naturlige. Grundtvigs teologi bygger på en accept af og tillid og kærlighed til det naturlige. Al kristelig kærlighed udspringer af og er en organisk og harmonisk videreudvikling af naturlige impulser og følelser og af den naturlige kærlighed. Den kristelige kærlighed er ikke noget, som er modsat eller kvalitativt forskelligt fra den naturlige sanselige ”eros”-kærlighed, som en mand og en kvinde kan opleve i ægteskabet.¹⁴⁸ Den kristelige kærlighed er ikke som en type anderledes end den gensidigt tiltrækkende sammensmeltende erotiske kærlighed. Tværtom er den erotiske kærlighed ifølge Bjergs fortolkning af Grundtvig den eneste mulige ”kimcelle” til den kristelige kærlighed:

Grundtvig [havde] kun anerkendende ord til overs for Luthers forsøg på at forny det naturlige liv, sådan som det navnlig kom til udtryk i ”det christelige Ægteskab”. Forankringen af ægteskabet i skabelsen kunne kun begejstre Grundtvig, da det imødekom hans egne bestræbelser på at se en vekselvirkning mellem det medfødte og det genfødte liv. Ægteskabet indtog en nøgleposition ved at være kimcellen til al kærlighed, menneskelig som kristelig. Troen bekendte sig udtrykkeligt til det naturligt skabte.¹⁴⁹

Ud fra den refererede forskning er det naturligt at spørge, om der i Grundtvigs prædikener 1832-1849 og 1854-1856 er eksempler på, at han definerer begrebet ”Næste” enten som landsmænd og folkefrænder eller som venner, ægtefælle, familie eller børn. Svaret er, at der i alle disse mere end 1400 prædikener kun findes meget få eksempler på, at Grundtvig bestemmer begrebet næste og næstekærligheden på denne måde. Helt konkret er der kun fundet to eksempler ud af dette overvældende antal prædikener på, at begrebet ”Næste” kædes sammen med fædrelandske brødre eller landsmænd.

¹⁴⁶ Jf. om tolkningen af Grundtvigs teologi som en form for skabelsesteologi: Bjerg 2002, 15, 54, 73, 146, 148, og 178.

¹⁴⁷ Bjerg 2002, 146.

¹⁴⁸ Bjerg 2002, 133-134.

¹⁴⁹ Bjerg 2002, 156.

Det ene af disse to eksempler lyder sådan:

Om derfor Danmark end ikke var vort eget jordiske Fædermeland, hvortil alle Blodets Baand, al Mindets Sødhed og alle menneskelige Tilbøieligheder besynderlig knyttede os som vor nærmeste Næste, saa maatte og vilde vi dog, som ægte, levende og oplyste Christne, naar vi blot kiendte Danmark, tage inderlig Deel i dets Vee og Vel.¹⁵⁰

Denne prædiken blev holdt i den nationale rus i marts 1848, men selv denne prædiken har ikke en uforbeholden definition af næsten som dem, der er "Danske". Pointen i denne prædiken er tværtom, at netop alle gode kristne bør støtte eller sympatisere med den danske sag og Danmark, og Grundtvigs argument for denne påstand er, at Danmark er en repræsentant for det traditionelle, sunde og gode faderlige samfund, som nu i 1848 – lige som tidligere i 1830-erne og 1840-erne – er blevet angrebet af de liberale revolutionære kræfter.

Det andet eksempel stammer ligeledes fra revolutionsåret 1848 og lyder som følger:

Vi veed det vel alle, der er en Dag i denne uge, som aabenbar er skikket til at vække vor Bekymring, og det i høiere Grad, jo alvorligere vi er, og jo mere vore nærmeste Medmenneskers, vore Bymænds og vore Landsmænds, vor Næstes Vel ligger os paa Hjerter, thi hvem af os veed det ikke, at paa *Torsdag* skal det være *Valgdag* for hele Danmarks Rige, da skal de Mænd udvælges her og allevegne, med hvem Kongen vil raadføre sig om alt hvad der angaaer hele Rigets, hele Folkets Vee og Vel, og hvad de fleste Stemmer raade til, det vil rimeligviis skee, enten det saa er godt eller ondt, til Gavn eller til Skade, enten for det indvortes eller det udvortes Menneske, enten det angaaer vor timelige Velfærds eller vor evige Saligheds Sag!¹⁵¹

Denne prædiken blev holdt umiddelbart før valget til den grundlovgivende forsamling den 5. oktober 1848, hvor Grundtvig var opstillet, og han indrømmer selv i denne prædiken, at han er så forvirret og ophidset på grund af situationen, at han har opgivet at samle sig om sin prædiken. Det er i forhold til Grundtvig-forskningen bemærkelsesværdigt, at disse to formuleringer er de eneste i alle Grundtvigs prædikener i hele perioden 1832-1849 og 1854-1856, som på nogen måde sammenkæder begreberne "Næste" eller "Medmenneske" med det særligt danske, nationale eller fædrelandske.

I alle Grundtvigs prædikener i hele perioden fra 1832 til 1849 er der ikke fundet et eneste eksempel på, at Grundtvig sammenkæder begrebet "Næste" med de nærmeste i betydningen familien, vennerne eller ægtefællen. Begreber som "Ægtemand", "Ægtehustru" eller "Hustru" er i det hele taget sjældne i Grundtvigs prædikener. Kvinder nævnes typisk i disse prædikener med det faste udtryk "Kvinder og Børn".¹⁵² I én eneste prædiken formulerer Grundtvig en højstemt hyldelse til det kristelige ægteskab, nærmere bestemt i hans prædiken på den 2. søndag efter trinitatis 1844.¹⁵³ Men i denne prædiken forekommer ordet "Næste" slet ikke, og denne prædiken handler ikke om – og sammenkæder heller ikke – den ægteskabelige kærlighed med begreberne næste eller næstekærlighed.

¹⁵⁰ "Marie Bebudelses-Dag 1848".

¹⁵¹ "15de Trinitatis-Søndag 1848".

¹⁵² GPV I, 527, "3die Søndag efter Paaske 1848", "Nyaarsdag 1848", "4de Trinitatis-Søndag 1848", GP IX, 143, GP XI, 122, GP XII, 107, GP XI, 236, GP VI, 270. Pointen i disse eksempler fra Grundtvigs prædikener er, at børn, men altså også kvinder ikke – endnu – er i stand til at løfte den kristeligt set helt nødvendige martyr-, kriger- og helte-opgave, som kan løftes af den "fuldvoxne" mand.

¹⁵³ GPV VI, 222-227.

Konklusion

Ovenstående undersøgelse har vist, at Grundtvig tillagde kærligheden til næsten en afgørende vægt og vigtighed, og at begrebet "Næste" forekommer forholdsvis hyppigt i hans prædikener.¹⁵⁴ Men det mest karakteristiske ved Grundtvigs prædikener er måske følgende: Grundtvig definerer og forstår næstekærligheden og hele relationen mellem et menneske og hans eller hendes næste på en anden måde, end de fleste nutidige mennesker antageligt ville gøre.

Den mest typiske relation mellem to mennesker, som møder hinanden i den virkelige verden, er ifølge Grundtvig en ulige, asymmetrisk eller hierarkisk relation. Når to mennesker mødes, er den ene oftest større, klogere eller bedre. Når jeg møder det andet menneske, og hvis det menneske i situationen er eller bliver min næste, sidder jeg derfor med et særligt ansvar. At elske sin næste er at forsøge at drage ham ud af synden, uvidenheden og afmægtigheden, være medvirkende til, at nye evner, ressourcer, en ny vilje og en ny motivation og karakter kan udvikles i næsten. For Grundtvig er det helt afgørende, at en kærlighed til næsten skal tjene et formål. Målet med sådanne kærlighedens gerninger er, at det andet menneske bliver dygtigere og i den betydning mere dueligt og dydigt. Det er det eneste, der gør en virkelig forskel for ham eller hende, som lige nu er eller er blevet min næste.

Kærligheden til næsten og "Næstens Kiærlighed".

Udtrykket "Næstens Kiærlighed" er i Grundtvigs prædikener et flertydigt begreb. Det betegner i en del tilfælde kærligheden til næsten, men det bruges også i Grundtvigs prædikener til at betegne den kærlighed, som et menneske kan modtage fra sin næste altså næstens kærlighed¹⁵⁵, og det anvendes også som en betegnelse for en egenskab, kraft eller evne, som gør det muligt for de sande kristne at udvise og virkeliggøre en sand kærlighed til næsten, og uden hvilken det ikke er muligt for noget menneske at elske sin næste. I den sidste betydning er "Næstens Kiærlighed" en slags indre kraft, evne eller karakter således, at de gode og kærlige gerninger flyder og strømmer ud af denne indre godhed, kraft og impuls.

Udtrykket "Næstens Kiærlighed" er kun fundet i tolv af Grundtvigs prædikener fra hele perioden 1821-1860.¹⁵⁶ Udtrykket "Næstens Kiærlighed" er ikke blevet undersøgt i Grundtvig-forskningen, men en

¹⁵⁴ Som et konkret eksempel kan anføres de følgende 18 prædikener alle fra Grundtvigs virke i Vartov i kalenderåret 1848. I skarp parentes er efter hver prædiken angivet, hvor mange gange Grundtvig i den pågældende prædiken kommenterer de to størrelser "Næsten" eller kærligheden til "Næsten": "Fastelavns-Søndag 1848" [1 gang], "Marie Bebudelses-Dag 1848" [1], "Langfredag 1848" [2], "4die Sønd. e. Paaske 1848" [2], "Pindse-Søndag 1848" [2], "Trinitatis Søndag 1848" [2], "1ste Søndag efter Trinitatis 1848" [1], "Onsdagen 5te Juli 1848" [4], "3die Søndag efter Trinitatis 1848" [1], "6te Trinitatis-Søndag 1848" [1], "8de Søndag efter Trinitatis 1848" [1], "10de Trinitatis Søndag 1848" [1], "11te Trinitatis-Søndag 1848" [3], "12te Trinitatis-Søndag 1848" [2], "13de Trinitatis-Søndag 1848" [4], "14de Trinitatis-Søndag 1848" [1], "15de Trinitatis-Søndag 1848" [1], "Onsdagen 6te Decbr 1848" [2].

¹⁵⁵ Lindhardt 1974, 157: "14de Søndag efter Trinitatis 1855": De utaknemmelige blandt verdens børn værdsætter ikke "Næstens Kiærlighed", som i denne prædiken er den kærlighed, som disse mennesker møder hos deres "Næste".

¹⁵⁶ GPP I, 192: "Dom Rogate", GPP II, 264: "Dom III p. Trinit 1822", GP I, 111-112: "1ste Søndag efter Helligtrekonger 1823 Aftensang", GP V, 321: "13de Trinitatis Søndag 1832", GP VIII, 330: "18de Trinitatis Søndag 1835", GP X, 254: "4de Søndag efter Trinitatis 1837", GP XII, 217: "5te Søndag efter Paaske 1839", "8de Søndag efter Trinitatis 1848", "13de Søndag efter Trefoldighed 1849", "Onsdagen 3die Octbr 1849", Lindhardt 1974, 157: "14de Søndag efter Trinitatis 1855" og GVP, 409 (den 13. søndag efter trinitatis 1857).

analyse af dette begreb kan - som den følgende undersøgelse skal vise - føre ind i centrale dele af Grundtvigs kærlighedsforståelse.

I Grundtvigs prædiken på den 5. søndag efter påske 1821 anvendes udtrykket "Næstens Kiærlighed" i betydningen kærligheden til næsten. Medlemmerne af den kristne menighed skal stræbe efter at forandre sig, rense sig, vokse og modnes og sætte de velsignede frugter i de kristelige dyder, og disse dyder indbefatter "Næstens Kiærlighed". De kristne skal være flittige og arbejdsomme og stræbe efter at gå i Jesu Kristi fodspor. De skal lære at leve i denne verden, som Jesus gjorde, og have den samme relation til verden, som Jesus havde, og derved virkeliggøre "Herrens Frygt" – frygten for Herren – og "Næstens Kiærlighed" – kærligheden til næsten:

Naar vi spørge om (...) de velsignede Frugter i Ord og i Gierning som kan aldrig udeblive, hvor der bedes rettelig i Jesu Navn (...) hvor er de at finde? hvor see vi Folk at arbeide paa at omgaaes, som Herren omgikkes, at rense sig selv som han er reen, at vandre stadelig i Herrens Frygt og Næstens Kiærlighed med Gud for Øie!¹⁵⁷

Mange såkaldte kristne tror, at de gør gode gerninger og elsker deres næste. De bilder sig ind, at de kan gøre gode gerninger ved at efterleve moralske regler. Men et sandt kristent menneske skal lære at gå igennem ilden og bestå "Ildprøven" for at blive retfærdiggjort og opnå saligheden. Hvis mennesker ikke forvandles og opnår en godhed, fortjeneste og ros i Guds øjne, er de fortabt. Denne "Ildprøve" er i Grundtvigs prædiken på den 3. søndag efter trinitatis 1822 en forandring af de kristnes indre karakter. De gode gerninger er gerninger, som på en naturlig og nødvendig måde "udstrømmer" af "Næstens Kiærlighed". Gud ser på hjertet, og det betyder, at han ser på det kristne menneskes indre væsen, karakter, natur, motivation, tilbøjelighed og evner. Uanset hvor meget det naturlige menneske anstrenger sig, evner det ikke at gøre de gode gerninger eller elske sin næste. Men hvis mennesker vender sig bort fra verden, kan de komme ind i en opdragelse i den kristne menighed, hvor Kristus er deres fader, herre og mester. Gennem en sådan opdragelsesproces kan deres natur og karakter gradvist forandres således, at de hen ad vejen erhverver sig en ny egenskab, evne og energi, som kan og nødvendigvis vil drive dem til de gode gerninger. Denne indlærte nye egenskab betegnes i Grundtvigs prædiken fra 1822 som "Næstens Kiærlighed".

Grundtvigs tanker i denne og andre lignende prædikener¹⁵⁸ om "Næstens Kiærlighed" minder om det aristoteliske dydsprincip om, at dyden er det, som den dydige mand gør, fordi de dydige og prægtige gerninger er det, som han vil:

Om vi end ere frie for aabenbare Laster saa er vi dog dermed ingenlunde retfærdiggjorte, thi Gud (...) seer grangiveligere og inderligere, indtil Tanker og Begiæringer, og den Ildprøve kan slet Ingen af os bestaae, og have vi ved Guds Hjælp gjort noget Godt, saa var det dog (...) langt fra at være saa reent udstrømmet af Guds og Næstens Kiærlighed som det sig burde (...) vi har alle syndet og fattes den Roes vi skulde have for Gud (...) Af Naturen er der Ingen, som jo [ikke] farer vild, og trænger høilig til at opsøges i Verdens Ørk af den gode Hyrde, og vende om i hans Fodspor, ledt ved hans høire Haand paa de rette Stier som føre til den levende Vandkilde.¹⁵⁹

¹⁵⁷ GPP I, 192: "Dom Rogate".

¹⁵⁸ GP VIII, 330: "18de Trinitatis Søndag 1835".

¹⁵⁹ GPP II, 264: "Dom III p. Trinit 1822".

Også i Grundtvigs prædiken ”1ste Søndag efter Helligtrekonger 1823 Aftensang” optræder udtrykket ”Næstens Kiærlighed” især i betydningen det kristne menneskes kærlighed til hans næste. Gud elsker sin egen søn Jesus Kristus, men i samme grad som de kristne kommer til at ligne Guds søn, bliver de omfattet af en stadigt større ros, kærlighed og godkendelse fra den himmelske faders side. I menigheden kan de kristne lære at forandres, så de til sidst helt opgiver deres egne gamle tanker, følelser og gerninger. De lærer at fornægte, fornægte og ofre sig selv. ”Næstens Kiærlighed” eller kærligheden til næsten er de gode gerninger, som de kristne gør for at ofre sig for, adlyde og ære deres herre og konge. Når de virkelig gør ”Næstens Kiærlighed” realiserer de kristne det, som er målet og formålet med deres dannelse og opdragelse i menigheden: De bliver et helligt, behageligt og sødtduftende offer for Herren.

”Næstens Kiærlighed” er i denne prædiken også en betegnelse for en forandret karakter hos de kristne. De kristne skal elske næsten på den måde, at de skal være redskaber for Guds ånd. De skal ikke elske næsten på en måde, som er bestemt af deres egne tanker om, hvad kærlighed er, eller om, hvad det vil sige at elske sin næste. De skal elske deres næste for at vise lydighed over for og for at ære deres konge og herre:

Hvad Apostelen kalder en fornuftig Guds-Dyrkelse, er en Indvielse af hele vort Legeme, til et levende Redskab og Tempel for Guds Aand, en Helliggiørelse af hele vort Levnet i Verden til Guds Ære, saa vi daglig blive ham meer velbehagelige, formedelst Lighed med hans elskelige Søn, i Hvem han finder sin Glæde og Velbehag. Kun (...) Naar vi saaledes gjøre vort Legeme til et levende, helligt og Gud velbehageligt Offer (...) og arbeide kun paa at bruge det ret i uskrømtet Guds og Næstens Kiærlighed, først [da] er vi levende Lemmer paa vor Herres Jesu Christi aandelige Legeme, som er hans Menighed; thi det er Loven for al Legemlighed, at hver enkelt Lem kun da er en levende Deel af Legemet, naar den opofrer sig for det Hele.¹⁶⁰

”Næstens Kiærlighed” er i Grundtvigs prædiken ”13de Trinitatis Søndag 1832” den bestemte form for kærlighed, som Kristus udviste i ”Hans Kiøds Dage”. Kristus er den gode søn, som i modsætning til den fortabte søn i den bibelske fortælling holdt ud og blev hos sin fader og som forblev en lydig søn under sin fader og efterlevede faderens normer og regler. Denne gode søn er idealet og mønsteret for de kristne. Den fortabte søn vendte ikke kun tilbage til sin fader, men også til sin broder nemlig til Kristus.

”Næstens Kiærlighed” består i at fornægte og fornægte sig selv, træde i Jesu fodspor, give sit liv for sine venner og dø martyrdøden:

Lad os gaae til ham, der ogsaa som Menneske blev i Faderens Kiærlighed, og elskede sine Venner saa høit at han satte Livet til for dem! Ja, lad os høre Ham alene, hvem Faderen lydelig gav det Vidnesbyrd paa Bjerget: denne er min elskelige Søn, ham skal I høre, lad os høre Ham om Næstens Kiærlighed og troe og træde i hans Fodspor!¹⁶¹

De kristne, som lever i et samfund med deres herre og mester, lever sammen med en kraft, som hen ad vejen kan forandre deres karakter. I løbet af deres løbebane i dette samfund får de efterhånden viljen, kraften og evnen til at udvise ”Næstens Kiærlighed”, som i Grundtvigs prædiken ”18de Trinitatis

¹⁶⁰ GP I, 111-112: ”1ste Søndag efter Helligtrekonger 1823 Aftensang”.

¹⁶¹ GP V, 321: ”13de Trinitatis Søndag 1832”.

Søndag” fra 1835 er det samme som kærligheden til næsten på samme måde, som ”Guds Kiærlighed” i denne prædiken anvendes som en betegnelse for kærligheden til Gud.

Forskellen på de sande kristne og de mennesker, som lever i verden, er, at verdens børn ikke har noget værn imod det onde og ikke nogen kraft eller evne til at gøre det gode. Kun det menneske, som i en gradvis proces erhverver sig en himmelsk kraft og evne til ”Næstens Kiærlighed”, kan indgå i de himmelske boliger. Gud ser ikke på det udvortes, men på hjertet.

Verdens børn kan forsøge at elske deres næste ved at efterleve en moralsk regel om, at man skal elske sin næste, men en sådan kærlighed er ifølge Grundtvigs prædiken kun en kærlighed på skrømt. Den er på en kunstig måde en beslutning, hvor verdens børn forsøger at gå imod deres egen indre natur. Når verdens børn forsøger at være næstekærlige, handler de imod deres egen lyst, vilje og tilbøjelighed. Uanset hvor meget eller hvor længe de ukristne beflitter sig på at gøre gode geminger efter Guds lov, kommer de aldrig frem til at udvise og virkeliggøre den sande ”Næstens Kiærlighed”. De handler på en slavisk måde, og de er fortabt i deres egen indre ukærlighed, selvrådighed, selvklogskab og onde tilbøjeligheder.¹⁶²

En sand ”Næstens Kiærlighed” er aldrig på skrømt. Den flyder frit, nødvendigt og naturligt ud af et menneskes indre moralske karakter og væsen. Den er en naturlig følge af en bestemt viden og vilje. Når de sande kristne har opnået en ny natur i kraft af den faderlige opdragelse i menigheden, udviser og virkeliggør de ”Næstens Kiærlighed” på en spontan og naturlig måde. Når de elsker deres næste, behøver de ikke at tvinge sig selv eller overvinde en selvrådig tilbøjelighed eller selviskhed, som hersker i deres hjerte. De handler af fri vilje og ud fra en viden og motivation, og de har – på samme måde som Kristus i hans køds dage - erhvervet sig viljen, evnen og kraften til ”Næstens Kiærlighed”:

*Lad det daglig klarere kiendes paa vort hele Liv og Levnet, at dit Ord er en Guds Kraft for hver den som troer, en Guds Kraft imod alt Ondt og til alt Godt, til uskrømtet og virksom Guds og Næstens Kiærlighed og dermed til Fred og Salighed i Christo Jesu, vor Herre!*¹⁶³

Verdens børn taler ivrigt og meget om kærligheden og kærligheden til næsten, men verdens børn har ifølge Grundtvigs prædiken ”4de Søndag efter Trinitatis 1837” ikke forstået, hvoraf den sande kærlighed flyder. De sande kristne i den lille flok erhverver sig nye indre egenskaber, og alle de kristelige ”Dyder”, som er afgørende i den kristne helliggørelse, udspringer på en naturlig måde af de nye egenskaber og af den ”Næstens Kiærlighed”, som de kristne har lært i opdragelsesprocessen i ”Herrens Skole”:

Lad det være vor daglige Bestræbelse (...) at øve Barmhjertighed og (...) alle de milde Dyder, som udspringe af den sande Guds og Næstens Kiærlighed, men lad os tale saa lidt som mueligt derom, thi (...) Erfaring lærer, det er en farlig Sag at tale tit og meget derom (...) en Fristelse til at lade det beroe med det smukke Mundsveir og indbilde sig Man har og øver hvad Man saa smukt beskriver og berømmer, og det er Grunden, hvi Disipelen, som Herren elskede, og som derfor (...) kiendte Kiærlighed bedst, siger: Børnlille: lader os ikke elske med Ord og Tunge men i Gierning og Sandhed.¹⁶⁴

¹⁶² Jf. Brandt 1880 II, 70: At være ukærlig er at være selvklog, selvrådig, indbildsk og ”haardnakket”.

¹⁶³ GP VIII, 330: ”18de Trinitatis Søndag 1835”.

¹⁶⁴ GP X, 254: ”4de Søndag efter Trinitatis 1837”.

”Næstens Kiærlighed” er i Grundtvigs prædiken ”5te Søndag efter Paaske 1839” den kærlighed til næsten, som det jordiske menneske skal virkeliggøre for at undgå døden, straffen og fortabelsen. Frelsen og himmeriget kræver nødvendigvis, at de kristne lærer at efterleve Guds evige lov. Den nødvendige virkeliggørelse af ”Næstens Kiærlighed” kræver, at de kristne erhverver sig en ”Kraft til at føde”. Uden en ny indre magt og kraft kan intet menneske ”føde” de nødvendige gode og kærlige gerninger.

Hos verdens børn findes en sådan kraft og evne ikke. Den kærlighed, som verdens børn kan udvise, er kun ”Veir og Vind”. Verdens børn har på en selvklog, naiv og indbildsk måde forvandlet den kristne kirke til en glad og lettet barnemoder, der har glemt sin gamle smerte. Verden indbilder sig, at jordens mennesker er blevet frelst eller kan frelses blot, fordi Guds søn er blevet født. Men jordens mennesker kan ifølge Grundtvigs prædiken kun opnå frelsen og nå målet ved, at de i sandhed og geming virkeliggør den sande ”Næstens Kiærlighed”. At Kristus blev født, og at Gud på den måde viste sin ”overflødige” kærlighed til verden, kan i sig selv ikke frelse noget menneske. Frelsen forudsætter nødvendigvis, at Guds kærlighed gør en forskel og får en ”Virkning” og manifesterer sig i en forandring og moralsk udvikling hos jordens mennesker:

[Vi skal ikke lade os] bedrage af Skinnet, men mindes (...) Kong Ezekias Klage: der var ingen Kraft til at føde og tit om vor gamle Bibels Ord: vi fødte Noget som Veir og Vind, [vi skal] spørge bestandig, om Kirken ligner en glad Barnemoder, der har glemt sin Bedrøvelse over Glæden, at et Menneske er født til Verden, og saalænge der endnu fattes meget deri, da det dog kun skulde være en Lignelse, der blev vidt overgaaet af Virkeligheden, som Guds overflødige Kiærligheds Virkning, saalænge skal Ingen indbilde os, at vi er overgangne fra Døden til Livet i Guds og Næstens Kiærlighed.¹⁶⁵

Grundtvigs prædikener i 1848 og 1849 er ofte stærkt polemiske imod verdens indbildskhed, trang til selvstændighed og uafhængighed, oprørskhed, barnagtighed, trods og selvrådighed. Verdens børn bilder sig ind, at de allerede er fuldvoksne og ikke behøver nogen ledelse, opdragelse eller fader. I en prædiken ”8de Søndag efter Trinitatis 1848” angriber Grundtvig på den måde selvklogskaben hos verdens børn i forbindelse med kærligheden til næsten. Når verdens børn hører evangeliet om Guds kærlighed, bliver det en kilde til ”Hovmodighed” og ”Selvophøielse”. De indbilder sig, at de allerede har nået målet og er blevet frelst.

Den rette forståelse af ”Næstens Kiærlighed” eller kærligheden til næsten er ifølge Grundtvigs prædiken, at der sås et frø i de af jordens mennesker, som omvender sig fra verden og går ind i den kristne menighed og dermed bliver lemmer på Jesu Kristi legeme. Dette frø vokser op og viser sig som en voksende kærlighed, kraft og viden hos den kristne menighed og hos de enkelte kristne. Hvis ikke Guds ånd på den måde gør en forskel og får en forandrende ”Virkning” på menneskers moralske karakter, er de ifølge Grundtvigs prædiken fortabt. Den naive og forfængelige tro på frelsen, som trives blandt ”de falske Profeter”, er en indbildning og kun ”Tant” og ”Daarskab”:

Lad os kun altid søge Frugterne i Ordets Virkning paa vore Sjæle og Hjerter til Liv eller Død, til Guds og Næstens Kiærlighed eller til Hovmodighed og Selvophøielse, da skal vi ikke skuffes, men stedse, eftersom vi (...) voxe i Kiærligheden, klarere see, at det kun er en barnagtig Forfængelighed, der frister os til at følge de falske Profeter, ligesom Eva til

¹⁶⁵ GP XII, 217: ”5te Søndag efter Paaske 1839”.

at æde af Kundskabens Træ, i det vi gjerne vilde være store strax og være kloge paa det underfulde Menneskeliv, førend vi endnu af Erfaring kiender det.¹⁶⁶

”Næstens Kiærlighed” er i Grundtvigs prædiken ”13de Søndag efter Trefoldighed 1849” det samme som kærligheden til næsten. Det, som adskiller de sande kristne og verdens børn, er især de kristnes ”Lykke”. I Grundtvigs prædiken betyder de kristnes ”Lykke”, at de i kraft af deres deltagelse i den lille kristne menighed sikres en beskyttelse, fremgang og succes i deres løbebane imod fuldkommenheden. Grundtvig bruger ikke ordet ”Lykke” i en moderne betydning af en følelse af lykke.

De disciple, som går i Herrens skole, er sikret en medgang og lykke, hvis de vedbliver og holder ud i skolen og forbliver under den faderlige tugt og opdragelse. Til verdens børn, som ikke er villige til at gå ind i skolen eller gå ind under fuldkommenhedens bånd, lyder kravet uden nåde: Elsk din næste, og gør, hvad der står i Guds evige lov! Men de kristne, som har vendt sig bort fra verden, har fået en mulighed for at blive som deres mester og virkeliggøre kærligheden til Gud og næsten. De har ved deres omvendelse erhvervet sig ”Livet”. Kun det menneske, som på den måde har modtaget livet – det nye liv, hvor de kristne ikke længere er sig selv eller lever i verden, men er blevet lemmer på Jesu Kristi legeme – har nogen vilje, evne eller kraft til at virkeliggøre ”Næstens Kiærlighed”. De, som i Grundtvigs sprogbrug er døde - så som verdens børn - kan ikke ifølge Grundtvigs prædiken fra 1849 – uanset hvor meget de anstrenger sig - elske nogen eller noget på en sand måde.

Det nye liv, som mennesker modtager ved deres omvendelse, er et liv lige som det liv, som Kristus levede i hans køds dage, nemlig et liv, som fører til fuldkommenheden og martyrdøden. De kristne skal lære at ”elske hverandre”, lige som Jesus elskede og gav sit liv for sine venner. De skal vokse op til at blive fuldvoksne fædre, der ofrer sig for de små og svage. Kun ved en sådan selvfornektelse kan de kristne opfylde Guds lov. De er ikke længere sig selv, men Kristus lever inden i dem, og den guddommelige vækst, som de kristne gennemlever, er Jesu Kristi egen vækst gennem historien i hans ånds dage.

De kristne elsker og skal elske hinanden, fordi de øvrige brødre i den lille flok er lemmer på Jesu Kristi legeme og på den måde har en identitet med Kristus. I denne prædiken fra 1849 bestemmer Grundtvig udtrykket ”Næstens Kiærlighed” og kærligheden til næsten som den indbyrdes kærlighed som de kristne brødre har til hinanden. Næsten er i denne prædiken ikke et af verdens børn, men den kristne broder og søster.¹⁶⁷

Hos den kristne martyr er kærligheden til martyrens konge og herre forenet med hans kærlighed til de små og svage brødre og søstre, og det er denne kærlighed, som i Grundtvigs prædiken betegnes som den sammensmeltede ”Guds og Næstens Kiærlighed”. Denne type af kærlighed er på en gang en vertikal kærlighed nedefra og op imod den guddommelige herre og samtidigt en faderlig vertikal kærlighed oppefra og ned til de kristne venner, brødre og søstre på samme måde, som Kristus på en faderlig måde opofrede sig på korset dels i en sønlig lydighed imod sin himmelske fader og dels i en frelsende faderlig og mandig kærlighed til de små og svage:

Dette er (...) Jesu Disiplers Lykke (...) at til os siger Herren ikke: hvad staaer der skrevet i Loven? (...) gør det, saa skal I leve, men han siger (...) troer paa mig, saa skal I leve,

¹⁶⁶ ”8de Søndag efter Trinitatis 1848”.

¹⁶⁷ Grundtvig forklarer udtrykket ”Næstens Kiærlighed” på samme måde i Lindhardt 1974, 157: ”14de Søndag efter Trinitatis 1855”: ”Gud er Kiærlighed, saa hvem der ikke elsker, kiender ikke heller Gud, og kun naar vi elsker hverandre, bliver Gud hos os med sin Kiærligheds Fylde”.

ligesom jeg lever, bliv i min Faders Kiærlighed, ligesom jeg blev deri og holdt Hans Befalinger og da skal I elske hverandre, ligesom¹⁶⁸ jeg elsker eder, og naar I da læser hvad skrevet staaer i Loven om Kiærlighed (...) da skal I forstaae at jeg er ikke kommet for at opløse Loven, men for at opfylde den, saa hos mine Disipler som hos mig fattes det ene ikke det andet, Livet fattes ikke Kiærlighed og Kiærlighed fattes ikke Liv, men Guds og Næstens Kiærlighed findes sammensmeltede til eet (...) Derfor m. V. [mine Venner] lad os skønne paa vor Lykke, til hvem Han (...) siger: lever, saa skal I giøre alt hvad Loven kræver!¹⁶⁹

Udtrykket ”Næstens Kiærlighed” kan som nævnt i nogle af Grundtvigs prædikener antage en flertydig karakter. I en prædiken fra 1857 siger Grundtvig således, at det syndige menneske ikke ”kan give sig selv den Guds og Næstens Kiærlighed, som han fattes”. Når Grundtvig her taler om de to slags kærlighed, ”Guds Kiærlighed” og ”Næstens Kiærlighed”, refererer han mest sandsynligt til kærligheden til Gud og kærligheden til næsten, men hans formuleringer her - som andre steder i hans prædikener - har måske en flertydig mening. De to slags kærlighed, som ingen synder på egen hånd kan erhverve sig, kan også i Grundtvigs prædiken på den 13. søndag efter trinitatis 1857 være Guds kærlighed til jordens mennesker og den kærlighed, som et menneske kan modtage fra sin næste. Et menneskes næste optræder ikke sjældent i Grundtvigs prædikener som en fader og frelser for det pågældende menneske. Denne sprogbrug er meget tydelig i Grundtvigs prædikener på den 13. søndag efter trinitatis i 1840-erne, hvor Grundtvig - ved sin kristologiske og allegoriske fortolkning af lignelsen om den barmhjertige samaritaner – forklarer, at Kristus er de kristnes næste.

Grundtvigs pointe i hans prædiken fra 1857 er, at kun det menneske, som til fulde efterlever Guds evige lov, kan undgå døden. Lovens overholdelse er det eneste, som kan gøre et menneske værdigt til at indtræde i de himmelske boliger. Kun godheden, dyden og kærligheden gør en forskel. Vejen til frelsen er tung, lidelsesfuld og besværlig. Hvis mennesker savner al ros og fortjeneste, har de ingen ret til at komme ind i faderens hus. Kun det fuldendte og fuldvoksne menneske, som har gennemløbet den kristelige dannelsesproces lige som den hellige Stefan, kan opnå saligheden.¹⁷⁰ Ethiske formaninger kan ikke bringe noget menneske fremad på vejen eller nærmere målet. Kun et virkeligt samfund med en levende mester kan opdrage og forme de kristne deltagere, så de til sidst kan virkeliggøre den fuldkomne ”Næstens Kiærlighed”:

Her giælder det nemlig tilbunds, som Ordsproget lyder, at Loven er ærlig, men Holden besværlig. Thi Kiærligheds-Loven (...) er visselig god, hellig og retfærdig, saa det kan aldrig feile, at jo hvem der holder den, har det evige Liv, hvem der elsker Gud (...) og elsker Næsten som sig selv, skal ikke døe (...) fordi vor Død kun er Syndens Sold (...) Men det er ligesaa vist, at hvem der har syndet, har ikke holdt Kiærlighedens Lov, da

¹⁶⁸ Når Grundtvig i sine prædikener skal forklare, hvad den sande kærlighed er, anvender han hyppigt formuleringer med ”som” og ”ligesom”. De kristne skal lære at elske ”ligesom” Kristus elskede. Heri består den eneste sande eller virkelige form for kærlighed. De kristne skal elske med den samme motivation, på den samme måde og efter den samme form, som Kristus elskede, da han som en fri mand gik ind i martyrdøden for at vise selvopofrelse, selvydmygelse, lydighed og ærefrygt for sin fader. Denne særlige grundtvig’ske sprogbrug i hans forklaring af kærligheden er ikke blevet bemærket i Grundtvig-forskningen.

¹⁶⁹ ”13de Søndag efter Trefoldighed 1849”.

¹⁷⁰ Jf. ”2den Juledag 1847”: ”Derfor Ch. V. [Christne Venner] lad os ogsaa idag rolig og glædelig betragte vor fuldvoxne Broder i Christo, den hellige Stephanus, og prise Gud, som har givet Mennesker saadan Magt, Syndere saa overflødig Naade, Dødens Trælle det evige Liv!” Jf. Brandt 1880 II, 378-379 (Søndag sexagesima 1871).

Synd netop er denne Løvs Overtrædelse, og at ingen Synder kan give sig selv den Guds og Næstens Kiærlighed, som han fattes, og faaer den heller ingenlunde af Kiærligheds-Loven, der kun, som Hjertets Speil, aabenbarer Synden.¹⁷¹

Konklusion

Grundtvigs brug af udtrykket ”Næstens Kiærlighed” har som nævnt ikke været behandlet i Grundtvig-forskningen, men de ovenstående eksempler har vist, at en analyse af Grundtvigs brug af dette særlige udtryk fører ind i centrale dele af hans kristendoms- og kærlighedsforståelse. Grundtvig lægger stor vægt på den nødvendige opdragelses- og dannelsesproces i menigheden. Gennem en sådan proces kan de omvendte kristne, der er blevet lemmer på Jesu Kristi legeme, erhverve sig en ny kraft, evne og vilje, som kan gøre kærligheden til noget reelt muligt. De anførte eksempler viser også, hvordan Grundtvig lægger vægt på, at det naturlige menneske ikke med sin fornuft eller forstand kan udgrunde, hvad der er kærlighedens geminger eller hvori den sande kærlighed består. Den sande og højeste kærlighed, som med Grundtvigs begreber viser sig i en sammensmeltning af ”Guds Kiærlighed” og ”Næstens Kiærlighed”, fører det kristne menneske frem til fuldendelsen i selvfordædelsen, selvopofrelsen og martyrdøden.¹⁷² I denne kærlighed er de kristne disciple blevet som deres mester, og de har virkeliggjort hans dyder, som er de dyder, som fører mennesker fra døden til livet.

Kærligheden, mesteren og mesterlæren

Indledning

Den danske Grundtvig-forsker K. E. Bugge skrev i 1983 om Grundtvigs pædagogiske tanker:

Hvad er det som knytter disse tanker sammen til en helhed, til et særpræget tankeunivers, der i forhold til andres har sin let genkendelige egenart?¹⁷³

I den videnskabelige forskning vedrørende Grundtvigs tanker om undervisning og læring har Grundtvigs prædikener kun været inddraget i et meget begrænset omfang. I det følgende skal der gives et indledende afsnit om forskningens hidtidige fortolkninger af Grundtvigs læringsteori, og derefter skal Grundtvigs tanker om dannelse, undervisning og læring, som disse tanker udtrykkes i hans prædikener, analyseres. Til sidst skal gives en sammenfattende analyse af det særegne ved læringsteorien i Grundtvigs prædikener.

Grundtvig-forskningen om Grundtvigs læringsteori

Den danske og ikke-danske Grundtvig-forskning om Grundtvigs læringsteori har siden 1960-erne været præget af K. E. Bugges forskning og tolkninger.¹⁷⁴ En af de centrale teser i K. E. Bugges forskning har

¹⁷¹ GVP 409.

¹⁷² Sml. GSV II, 296 nr. 104: ”Polykarp”: ”Han var den sidste Hyrde / Af apostolisk Art, / Den sørgelige Ære / Gid han maa tabe snart! / Det er de gode Hyrder / Paa denne Verdens Ø, / Som leve kun i Herren, / Og vil for Hjorden døe”.

¹⁷³ Bugge 1983, 216.

¹⁷⁴ Bugge 1965 og 1968.

været, at Grundtvigs pædagogiske opfattelse var præget af en række moderne former for pædagogik,¹⁷⁵ som formuleredes i sidste halvdel af det 18. århundrede og i begyndelsen af det 19. århundrede blandt andet navne som Basedow, den schweiziske pædagog Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827) og de engelske pædagoger Andrew Bell (1753-1832) og Joseph Lancaster (1778-1838). Bell og Lancaster introducerede en ny slags pædagogik, hvor eleverne blev gjort ansvarlige for deres egen læring, og hvor de underviste og vejledte hinanden indbyrdes. Bells og Lancasters skoleform var præget af ”mutual instruction”, ”peer tutoring” og et ”monitorial system”, hvor læreren især fungerede som en engageret iagttagere i forhold til eleverne.¹⁷⁶

Også den franske filosof Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) og hans tale om den naturlige eller ”frie” opdragelse og hans tillid til det gode i menneskenaturen påvirkede ifølge K. E. Bugge Grundtvig på en positiv måde i hans pædagogiske opfattelse.¹⁷⁷

Grundtvigs pædagogiske teori er ifølge Bugge i høj grad bestemt af tanken om den ”indbyrdes undervisning”, som indebar, at læreren underviste sine elever, men at eleverne også kunne undervise hinanden og undervise deres lærer. Tanken var – ifølge Bugge også hos Grundtvig – at en lærer kunne lære af sine elever, og skoleformen skulle ifølge Bell og Lancaster indrettes sådan, at læreren spillede en tilbagetrukket rolle, og at eleverne i et vist omfang skulle være selvstyrende. Ifølge tanken om den indbyrdes undervisning er lærer og elev i høj grad ligestillede, og interaktionen har form af en fri samtale og ikke af en envejskommunikation.¹⁷⁸ Grundtvigs mest centrale pædagogiske tanke er ifølge Bugge, at eleven og læreren er kolleger¹⁷⁹ og partnere, og at de er deltagere i en reciprok interaktion, hvor de i høj grad indgår som lige parter.¹⁸⁰

Ifølge Bugge var Grundtvig også positivt påvirket af den tyske reformpædagog, oplysningsfilosof og teolog Johann Bernhard Basedow (1724-1790), som arbejdede for en rationel og naturlig opdragelse og undervisning af børn og unge, uden tvang, ud fra en naturlig lyst hos barnet og ud fra en optimistisk tro på det naturlige og en tro på de gode naturlige vækstmuligheder hos alle mennesker. En moderne opdragelse og undervisning skulle ifølge Basedow styrke barnets tro på sig selv, selvstændighed og selvtillid.¹⁸¹

Grundtvigs pædagogiske tanker fik ifølge Bugge ikke den store betydning, mens Grundtvig levede, men i 1960-erne fik Grundtvigs tanker om pædagogik en ny interesse. K. E. Bugge fortolker på den måde Grundtvigs pædagogiske tanker som i overensstemmelse med de pædagogiske strømninger i 1960-erne:¹⁸²

¹⁷⁵ Bugge 1965, 324 og 328, 329, 331-332.

¹⁷⁶ Om Grundtvig som inspireret af Bell og Lancaster og ideen om ”mutual instruction” og ”peer tutoring”: Bugge 1968, 20, 26, Bugge 1965, 334, 335, 340, 284, 286, 365, 367, 368.

¹⁷⁷ Bugge 1968, 17, 26, Bugge 1965, 27, 28, 32, 39, 41.

¹⁷⁸ Om denne såkaldte indbyrdes undervisning i Grundtvigs tekster: Bugge 1983, 214, 217, 218, Bugge 1968, 20, 21, 26, Bugge 1965, 23, 323, 334, 339, 340. Bugge 1965, 298 sammenfatter Grundtvigs pædagogik således: ”Læreren selv bliver belært af sine elever” og ”først og fremmest optræder [læreren] som igangsætter”.

¹⁷⁹ Bugge 1965, 299 og 300.

¹⁸⁰ Bugge 1965, 367. Bugge 1983, 216: Hvis og kun hvis interaktionen mellem lærer og elev er helt ”fri” og ”naturlig” er læring ifølge Grundtvigs læringsteori overhovedet mulig. Denne tese findes også: Bugge 1965, 323, 297, 302, 312, 314 og Bugge 1968, 26.

¹⁸¹ Om Basedows betydning for Grundtvigs pædagogik: Bugge 1968, 17, Bugge 1965, 32, 35, 328, 331, 332, 333, 334, 368, 369.

¹⁸² Bugge 1965, 224.

Først ca. 100 år senere, da studiekredsformen med foredrag eller oplæg og derpå følgende diskussion slog igennem (...) blev der virkeliggjort noget af det, Grundtvig havde tilsigtet, når han talte om fri, levende og naturlig vekselvirkning.¹⁸³

Bugge fortolker Grundtvigs pædagogiske teori på den måde, at læreren skal respektere elevens individuelle frihed, uafhængighed og selvstændighed. Læreren skal ikke søge at omskabe eller forme eleven efter sit eget billede. Undervisningen skal ikke tilsigte "personlighedens dannelse".¹⁸⁴ Læreren må ikke anvende pres eller tvang over for en elev,¹⁸⁵ og forholdene i skolen skal være præget af åbenhed, livsglæde og "munterhed".¹⁸⁶

I det følgende skal gives nogle eksempler fra de sidste års debat og forskning vedrørende Grundtvigs pædagogiske tanker:

Ove Korsgaard har fremhævet, at Grundtvigs skoletanker ikke er snævert nationalistiske, men sigter imod "den universelle dimension" og "det almenmenneskelige".¹⁸⁷ Grundtvigs pædagogik er centreret omkring den frie og naturlige vekselvirkning mellem lærer og elev og mellem eleverne indbyrdes. Korsgaard tilslutter sig K. E. Bugges opfattelse af Grundtvigs pædagogik.¹⁸⁸ Korsgaard kritiserer den grundtvigianske bevægelse for at have drejet Grundtvigs pædagogik i en alt for national eller nationalistisk retning.¹⁸⁹

Regner Birkelund har fremhævet, at Grundtvig tilsigtede en anti-autoritær pædagogik, hvis formål var at frigøre individets "fællesmenneskelige potentiale".¹⁹⁰ Grundtvig var imod en "mål-middelpædagogik". Undervisningens mål er en almen "livsoplysning", som ikke er præget af kristelige eller andre definerede værdier fra skolens eller lærerens side. Skolens formål er "tilværelsesoplysning".¹⁹¹ Skolen skal ikke ifølge Grundtvig være mål-fokuseret, og den skal ikke tilsigte, at eleverne tager deres lærer som ideal eller model. Undervisningen skal ikke fokusere på hjernen, men på hjertet, følelserne og sanseligheden.¹⁹² Undervisningen skal ikke styres af et nyttesynspunkt. Undervisningen skal være en fri udveksling af tanker mellem to frie og ligeværdige individer - læreren og eleven - og undervisningens mål er, at eleven bliver bevidst om sine egne individuelle værdier og tanker.¹⁹³ Den frie samtale mellem lærer og elev skal være "æstetisk" og "poetisk" og være præget af "lyst og glæde" og styret af "lystprincippet".¹⁹⁴ Undervisningen skal være procesorienteret og ikke "instrumentalistisk" eller være en vej til et bestemt mål. Undervisningen skal være fri "livsoplysning" og foregå i et "frirum". Grundtvig havde en optimistisk menneskeopfattelse og troede på de naturlige vækstmuligheder i alle mennesker.¹⁹⁵

¹⁸³ Bugge 1965, 223.

¹⁸⁴ Bugge 1965, 345-346.

¹⁸⁵ Bugge 1965, 222.

¹⁸⁶ Bugge 1965, 218.

¹⁸⁷ Korsgaard 2000, 168-169.

¹⁸⁸ Korsgaard, 155.

¹⁸⁹ Korsgaard, 168-169.

¹⁹⁰ Birkelund 2005, 137-138.

¹⁹¹ Birkelund 2008, 640.

¹⁹² Birkelund 2008, 279-280.

¹⁹³ Birkelund 2005, 138.

¹⁹⁴ Birkelund 2008, 305.

¹⁹⁵ Birkelund 2008, 639-641, 644, 243, 279, 30-32 og 37. En tilsvarende tolkning findes i Thomsen 2002 og Ørtved 2008, 21 og 26-30.

Uffe Jonas taler om Grundtvigs ”progressive pædagogik”.¹⁹⁶ Meningen med skolen er ifølge Grundtvig, at mennesker som individer skal hjælpes igennem almenmenneskelige ”livsovergange”. Grundtvigs pædagogik er fokuseret på ”det alment menneskelige”, og undervisningens mål er at føre eleverne frem til at blive integrerede mennesker, hvor de har accepteret deres legemlighed og seksualitet, og hvor det kvindelige og mandlige er blevet forenet i det enkelte menneske.¹⁹⁷

Den amerikanske Grundtvig-forsker Clay Warren har i 2009 beskrevet Grundtvigs pædagogik som en moderne fordomsfri form for voksenundervisning.¹⁹⁸ Ifølge Grundtvig skal individet ikke formes efter eksterne idealer eller værdier. Individet skal udfolde sig ud fra sine egne indre værdier og tanker. Grundtvig taler ifølge Warren på samme måde som voksenpædagogikken i det 21. århundrede om en personlig individuel vækst, som vokser frem indefra og ikke styres udefra. Grundtvigs ideal er ”reciprocal teaching”, hvor en lærer underviser sine elever, men hvor læreren også undervises af sine elever. Målet er, at individet opnår ”knowledge of one’s world and of one’s self”.¹⁹⁹ Skolen skal i følge Grundtvig være et ”free fellowship” mellem ligestillede individer.²⁰⁰

Grundtvigs tanker om at gå i ”Herrens Skole”

Den forskning om Grundtvigs pædagogiske tanker, som ovenfor er blevet refereret, har kun i meget begrænset omfang behandlet den del af Grundtvigs læringsteori, som findes formuleret i hans prædikener. I de følgende afsnit skal der argumenteres for, at man kan finde en pædagogisk teori og forståelse i disse prædikener.

At være en sand kristen er i Grundtvigs prædikener at gå i ”Herrens Skole”.²⁰¹ At ”tro” eller at være ”troende” er i disse prædikener en bestemt slags adfærd og relateringsmåde nemlig at forblive som en elev i ”Herrens Skole” og ikke at falde for fristelsen til at falde fra og gå ud af denne skole.²⁰² De elever, som går i skolen, fristes hele tiden til at gå ud af skolen, fordi det ifølge Grundtvig er forbundet med et tydeligt ubehag at gå i ”Herrens Skole”. At forblive i skolen kræver nemlig en disciplinering og underkastelse. At holde ud som en elev i ”Herrens Skole” kræver, at man opgiver sine egne tanker, værdier og følelser. De elever, som går i ”Herrens Skole”, lever under et åg. De er underkastet et bånd, og de må bære på en byrde. At blive en elev i ”Herrens Skole” indebærer, at man tager sit kors op og bærer det hele vejen til enden. Den herre, som er mesteren i ”Herrens Skole”, stiller bestandigt det samme spørgsmål til sine disciple: - Ønsker I fortsat at være elever i min skole? Når I ved, hvad det kræver at gå i min skole, tror I så fortsat, at I har modet og viljen til at fortsætte skolegangen i min skole?²⁰³

At ”blive” eller ”forblive ved” mesterens ord er i Grundtvigs prædikener at vedblive med at leve sammen med ham som en mester i skolen, følge hans ord og eksempel, altid at være villig til at lyde og ligne ham som sin mester, sætte sit eget jeg til side og opgive sine egne vaner, værdier, tanker og følelser.

¹⁹⁶ Jonas 2007, 172.

¹⁹⁷ Jonas 2007, 172, 173, 175 og 184.

¹⁹⁸ Warren 2009.

¹⁹⁹ Warren 2009, 181.

²⁰⁰ Warren 2009, 181.

²⁰¹ GPV II, 315, GPV II, 111, GP X, 358-363 og GP XII, 258-263.

²⁰² Om Grundtvigs tanker om ”Herrens Skole”: GP X, 358-363 og GP XII, 258-263.

²⁰³ GPV II, 38.

I en prædiken fra 1839, som er en detaljeret beskrivelse af den kristne menighed som en "Herrens Skole", formaner Grundtvig eleverne i "Herrens Skole" til at "forblive hos ham, om Hans Taler end synes os haarde at døie".²⁰⁴ Beskrivelsen af mesterens "haarde Tale" til sine elever spiller en fremtrædende rolle i Grundtvigs prædikener.²⁰⁵ Grundtvigs tanke er, at Kristus som en underviser, fader og mester lægger et åg og en tung byrde ned over de kristne elever i "Herrens Skole", en byrde, som er helt ubegribelig og uacceptabel i verdens øjne, men som ifølge Grundtvigs læringsteori er nødvendig for, at mesteren kan "vinde Skikkelse" i sine elever.²⁰⁶

Når eleverne i "Herrens Skole" hører mesterens "haarde Tale", bliver de stødt og forarget som verdens børn, men Grundtvig opmuntrer i sine prædikener disse disciple til at bære, udholde og tåle dette menneskeligt set utålelige åg. Eleverne kan ikke ifølge Grundtvig stole på deres umiddelbare opfattelse af og negative reaktion på mesterens hårde taler. Mesterens "haarde Tale" er ifølge Grundtvigs læringsteori nødvendig for at virkeliggøre den uundgåelige "Renselse fra al Kiøds og Aands Besmittelse".²⁰⁷ Mennesker på jorden og eleverne i skolen er fra naturens hånd urene og besmittede, og denne besmittelse kan kun uddrives med mesterens hårde og straffende form for kærlighed.²⁰⁸

Det ville ifølge Grundtvigs prædikener være ulige nemmere for mesteren, hvis han blot gav eleveme det, som de ønskede, eller det, som de ifølge deres egen opfattelse mente, at de havde brug for, men på den måde ville mesteren svigte sit ansvar.²⁰⁹ Mesteren har det ideal, den funktion, dyd og evne, at han skal se bort fra sin egen behagelighed og opofre sig for sine elever. Kun på den måde viser han sig som en sand mester.²¹⁰

Når Grundtvig forklarer nødvendigheden af de hårde taler og den faderlige hårde og tugtende form for kærlighed, beskriver han et - ifølge ham selv - helt alment fænomen, som ifølge Grundtvig kan genfindes i mange forskellige slags relationer. Relationen mellem mesteren i "Herrens Skole" og hans elever svarer således til relationen mellem en forælder og et barn. Grundtvig siger således om eleveme i "Herrens Skole":

Thi de kiende dog altid Frelseren paa *Røsten*, som Barnet sin Moder, og ligesom vi derfor tit kan see smaa Børn klynge sig fastere til deres Moder, jo haardere hun taler til dem, saaledes skal vi vide, det er altid med de sande Troende og Frelseren, fordi netop ved den haarde Tale komme de ret levende til at føle hvor ulykkelige de vilde være, om han slog Haanden af dem.²¹¹

²⁰⁴ GP XII, 259.

²⁰⁵ "2den Juledag 1848", "Paaske-Mandag 1849", "1ste Søndag efter Trefoldighed 1849", GP X, 370, GP IX, 113, GPV VII, 254, GPV I, 297 og "Onsdagen April 22, 1846". Jf. Brandt 1880 II, 384 (den 2. søndag i fasten 1871): "Det Hjærte, der forbitres ved de haarde Ord, som alle syndige Hjærter har fortjent, de faar intet af Herren, som kan trøste". Jf. Brandt 1880 II, 454 (den 3. søndag i advent 1871): Der er altid en stor fare for, at de kristne "forarger sig" og "støder sig" paa hans haarde Tale om hans Kiød og Blød". Når de kristne hører ordene og kravet om at drikke og æde nadverelementerne, bliver de ofte grebet af tvivl og modvilje, og de ønsker at undvige kravet. Kravet om at tømme den bitre kalk er en "haard Tale" om, at de kristne kun kan opnå frelsen og fuldkommenheden ved at efterfølge og efterligne deres herre, fader og mester.

²⁰⁶ GP IX, 113.

²⁰⁷ "2den Juledag 1848".

²⁰⁸ GP VIII, 100, 108, 112, 127, 175.

²⁰⁹ Brandt 1880 II, 199 (den 8. søndag efter trinitatis 1869): Verdens vise mestre lovpriser Guds uendelige tilgivelse og kærlighed, og på den måde anbefaler de altid den brede, behagelige, populære og glædesfyldte vej.

²¹⁰ GP X, 358-363 og GP XII, 258-263.

²¹¹ "Onsdagen April 22, 1846".

Verden og dens "vise Mestere" benægter ifølge Grundtvigs prædikener, at en sådan hård eller tugtende undervisningsmåde skulle være nødvendig eller ønskelig, og verden benægter, at det naturlige ikke-kristne menneske skulle være præget af en sådan fuldstændig besmittelse.²¹²

At gå i skolen er at udholde, tåle og lide og at "nøies" og "døie"

Når Grundtvig beskriver forholdene i "Herrens Skole", er udtryk som at "nøies", at være "nøisom" og at "døie" nøglebegreber i hans tekst. Grundtvigs tanke er, at dels viser eleverne respekt og kærlighed til deres mester ved at "nøies" og ved at "døie", og dels opnår eleverne deres mål i skolen ved at lære at "nøies" og "døie", og de kan i følge Grundtvig overhovedet kun nå deres mål med skolegangen ved at praktisere og lære den dyd at "nøies" og "døie".²¹³

At være en kristen er at gå i "Herrens Skole", og man når ifølge Grundtvigs prædikener ikke målet med skolegangen uden lidelse, smerte eller ubehag. Hvis man ikke er villig til at lide, vil man forblive i uvidenheden, ukærligheden, magtesløsheden og synden. Hvis man ikke er villig til at "nøies" og "døie", eller hvis man kun vil leve med det glædelige eller behagelige, vil man ikke nå målet. Mesteren spørger til stadighed sine elever i skolen: - Er I helt overbevist om, at I er rede til at gå ind i ubehaget, smerten og lidelsen?²¹⁴

En af de vigtigste dyder, evner eller egenskaber, som eleverne i "Herrens Skole" skal lære, er i følge Grundtvigs prædikener, at de skal lære at udholde, bære og tåle sådanne oplevelser, som de - ifølge Grundtvig af helt naturlige grunde - opfatter som lidet ønskværdige, ubehagelige eller frastødende.²¹⁵ Eleverne skal lære at udvise denne passende og nødvendige adfærd over for smerten, ubehaget og lidelsen uden at falde fra, uden at gøre modstand og uden i deres tanker at betvivle nødvendigheden af denne lidelse.²¹⁶ Kun på den måde kan eleverne vokse i kraft, godhed og kærlighed.

Det, som eleverne i "Herrens Skole" umiddelbart og ifølge Grundtvig meget naturligt ønsker sig, er det behagelige, søde, bløde og glædelige. Eleverne i "Herrens Skole" skal altså nødvendigvis overtale og opdrages, ellers forfalder de til deres spontane trang til glæden, nydelsen og velbehaget. Deres karakterstyrke, selvkontrol og viljestyrke skal på den måde styrkes og formes. En dårlig lærer eller mester giver eleverne det, som de naturligt eller spontant ønsker sig. En sand mester ved, at han er nødt til at støde og forarge sine elever. Når Grundtvig i sine prædikener taler om "kløe" eller "kildre", udtrykker han denne tankegang om, hvordan sand læring må, bør og skal foregå. Den sande mester skal ikke være sødtalende eller søge at "kløe" eller "kildre" elevernes ører.²¹⁷ Han skal ikke vige tilbage fra

²¹² "2den Juledag 1848", GP XII, 259-260, GP V, 227, GP VIII, 260, GP XII, 210, GPV I, 264.

²¹³ GPV I, 173: Den måde, som mesteren Jesus "døiede" på, er idealet for og den nødvendige og eneste reelt mulige vej for alle hans disciple.

²¹⁴ Om at "døie" i "Herrens Skole": GP V, 264, GP XI, 207, GP V, 270, GP VIII, 234, GP V, 251, GP VI, 317, GPV I, 173, GP XII, 379, GPV VII, 359, GPV V, 273, "4de Søndag efter Trefoldighed 1849" og "19de Trinitatis-Søndag 1847".

Sammenlign GP XII, 379: "Det er en haard Tale, hvem kan høre, hvem kan døie ham! sagde selv Endeel af Herrens Disipler og forlod Ham".

²¹⁵ GP XII, 262.

²¹⁶ GP VII, 64, GP XII, 262.

²¹⁷ Hvis mesteren er for venlig eller imødekomende over for sine elever, vil de aldrig opnå den fornødne kraft, visdom og kærlighed. De vil gå fortabt: GP X, 182, GVP II, 330, GPV VI, 22 og GPV VII, 317 og 257. Jf. GPV I, 421: At "kildre" øret er at "smigre Kiød og Blod" i modsætning til at "tale alvorlig faderlig og kiærlig til Hjertet". GPV I, 531: "Gud er ikke en Fuser paa Veltalenhed, saa han skulde sige enten meer eller mindre end Han egenlig vilde, eller sige det mindste for at kildre Øret".

at støde eller forarge sine elever. Han ved, at han nødvendigvis med sin faderlige kærlighed må skabe eller vække en vis ængstelse, frygt og angst i sine elever. Uden en sådan frygt og angst kan eleverne ikke vokse i kraft og kærlighed og nå målet med skolegangen, og uden en sådan frygt og angst vil de af naturlige grunde forlade "Herrens Skole" og alt det ubehagelige, som de oplever i "Herrens Skole".²¹⁸

Lidelsen er ikke en tilstrækkelig betingelse, men lidelsen, smerten og ubehaget er ifølge Grundtvig en nødvendig betingelse for at nå målet i "Herrens Skole". Hvis og kun hvis man er en sand discipel i "Herrens Skole", er denne lidelse og smerte et bevis for, at man går på den smalle vej.²¹⁹ Jo nærmere eleverne i "Herrens Skole" kommer til deres mesters kærlighed, dyd og dygtighed, og jo mere – med Grundtvigs udtryk - "fuldkomne" de bliver, jo større er den smerte og lidelse, som de oplever.²²⁰

Eleverne i "Herrens Skole" kan altså se frem til, at deres smerte og lidelse vil vokse i løbet af deres skolegang. Hvis man derimod indbilder sig, at man er en sand elev i "Herrens Skole", men ikke lider eller hades, forfølges og bespottes, er man ikke nogen virkelig elev i denne skole. Så lever man ifølge Grundtvig i en illusion.²²¹

Det, som eleverne i "Herrens Skole" skal og kan lære, er dels en vilje til at elske og høre på deres mester uden at gøre modstand og dels en evne til at "døje" den "sunde Lærdom", som er "Ordet om Saliggjørelsens Vanskelighed", "Ordet om Sjælenes Fare" og "Ordet om Dommedagen". De mennesker, som lever i verden, har ikke denne vilje, og de har heller ikke ifølge Grundtvig den nødvendige dyd, villighed og evne:

Den Tid er kommet [1845] (...) da Folk ikke vil taale den sunde Lærdom, men tage sig selv Lærere i Hobetal, eftersom Ørene kløe, og den Deel af den sunde Lærdom, som Folk nuomstunder mindst vil høre og værst kan døje, er Ordet om Saliggjørelsens Vanskelighed, om Sjælenes Fare og Dommedagen (...) Mange ere kaldede, men Faa [ere] udvalgte.²²²

Eksempler på pædagogiske principper i "Herrens Skole"

Al slags god og sand undervisning, opdragelse eller læring er dybest set af den samme form. Den læring eller undervisning, som foregår uden for den kristne menighed, kan derfor ifølge Grundtvig sammenlignes med den undervisning og læring, som foregår i "Herrens Skole".

En lærer eller mester skal ikke ifølge Grundtvig "pine sin Sjæl" med de elever, som er uegnede eller uvillige – "de Dorske og Dovne" - men i stedet fokusere på dem, som er villige til at "underkaste" sig og elske mesteren, og som er flittige, ivrige og motiverede.²²³ At være "lærvillig" eller "læreuvillig" paralleliseres i Grundtvigs prædikener med at være ikke-"selvklog", ikke-"selvraadig", ikke-oprørsk, "barnlig" eller "ydmyg".²²⁴ En menneskelig eller ikke-menneskelig agent, som underviser, skal ifølge

²¹⁸ GP V, 302, GP IX, 255, GP IX, 134, GPV II, 87 og GPV VII, 359.

²¹⁹ GP V, 264. Jf. Nyborg 2012a, 45-46.

²²⁰ Jf. Brandt 1880 II, 99-100: "Sjette Søndag efter Paaske 1868": Verdens raseri, forfølgelse og aggression imod de kristne og de sande kristnes lidelser er i 1868 voldsomt tiltagende. Verden stræber i 1868 kun efter at tilintetgøre lyset, kærligheden og sandheden som en gentagelse af korsfæstelsen af Jesus. Dommens dag og Jesu Kristi genkomst er derfor ifølge Grundtvigs prædiken i 1868 umiddelbart forestående.

²²¹ GP V, 264.

²²² GPV VII, 359.

²²³ GPV II, 380 og GP VI, 266. Jf. Nyborg 2010b.

²²⁴ GPV II, 113, 380, GP VIII, 272 og GP V, 278.

Grundtvigs læringsteori ikke være en tyrann eller despot,²²⁵ men forholdene i ”Herrens Skole” og i enhver sand undervisning og opdragelse forudsætter, at mesterens elever anerkender og føler sig tiltrukket af mesterens dyder og overlegenhed og derfor er villige til at stræbe efter selv at efterligne og realisere disse dyder.²²⁶ Ukærligheden er i Grundtvigs prædikener forbundet med selvklogskaben og selvrådigheden.²²⁷

Skolegangen i ”Herrens Skole” ender med ”Høitidsdagen”, og tanken om denne kommende dag, hvor de villige, begavede og arbejdsomme elever skal bestå prøven og bevise deres dyd, dygtighed, kærlighed, evner og villighed, opflammer og motiverer ifølge Grundtvigs prædikener de gode, duelige, stræbsomme og flittige elever i skolen.²²⁸

I ”Herrens Skole” udkræves en naturlig underordning og underkastelse, stræbsomhed, flid og opfyldelse af høje krav, idealer og normer.²²⁹ Ifølge Grundtvigs menneskeopfattelse har ingen

²²⁵ Den faderlige kærlighed har lige som andre former for kærlighed en antitype eller et modbillede. Den faderlige kærlighed kan udarte og vanslægte til despotiet og tyranniet, som i Grundtvigs prædikener er udslag af hjerteløshedens og ukærlighedens ånd. Hvis den faderlige adfærd udarter til despoti, mangler den det rette mål af sandhed eller sand viden, legitim kraft og magt og sand godhed og selvopofrende kærlighed. Sml. GP VI, 228: En sand fader og landsfader ønsker lige som Kristus i hans rige, at dem, som er givet i hans varetægt, skal være eller efterhånden blive frie. Han er ikke ”en Despot og Tyrann, der blot vilde have Slaver og blinde Redskaber, ikke frie, selvstændige Borgere”.

²²⁶ ”4de Søndag efter Trefoldighed 1849”. – I Grundtvigs prædikener beskrives de guddommelige personer og menneskelige aktører ofte med ensartede udtryk. Derfor kan udtrykket ”agenter” anvendes både om menneskelige og ikke-menneskelige aktører. Ved en ”agent” forstås en personlig aktør, som har bevidsthed, motivation, handleevne, vilje, hukommelse og erkendelse.

²²⁷ Brandt 1880 II, 70: At være ukærlig er at være ”haardnakket”. – Bugge 2008, 121-122 analyserer Grundtvigs ”pædagogiske grundbegreb” om ”Vexel-Virkningen”: ”I en tekst fra 1843 hedder det i udkastet (...): ’Hvorledes nu Vexel-Virkningen mellem Lærerne eller Lederne og Ungdommen kunde bedst finde Sted, det er vist nok et vigtigt Spørgsmaal’. I den endelige, trykte tekst [i stedet] (...): ’Hvorledes nu Ungdommens Ledere bedst skulde bære sig ad med at opelske og udbrede folkelig Dannelse og Oplysning, er vist nok et meget vigtigt Spørgsmaal’ (...) Her ses, at grundbegrebet ”Vexel-Virkning” er usynligt til stede (...) selv om det ikke findes i den endelige tekst”. Bugge lægger i artiklen stor vægt på, at Grundtvig har en ”horisontal” opfattelse af ”menneskelivet”, men det eksempel, som Bugge fremhæver, synes at vise en stærk tanke om det vertikale hos Grundtvig. Grundtvig forklarer i det eksempel, som Bugge anfører, sit begreb om ”Vexel-Virkningen” ved hjælp af en udpræget hierarkisk og vertikal relation. Ungdommen belæres og oplyses ovenfra og ned af sine ”Lærere” og ”Ledere”. Uden sådanne førere, eksempler og mestre ville ungdommen forblive fortabt i mørket.

²²⁸ GPV II, 380. – Til sidst skal de kristne blive fuldendte og udlærte som deres mester. Den hellige Stefan viser de kristne disciple, hvad det indebærer at blive udlært i ”Herrens Skole” og opnå fuldkommenheden og den fuldkomne godhed og kærlighed. De kristne elever skal ikke frygte, men glæde sig til deres kommende martyrdød, for den er deres store højtidssdag, hvor de er blevet som deres mester. Jf. ”2den Juledag 1847”: ”Fristes vi (...) stundom til, forskrækkede at bortvende Øiet fra Herrens trofaste Vidne med den straalende Martyrkrone, fra den lyksalige Kæmpe, der seirer herligst da han synker i Knæ (...) saa han har aabenbar stridt den gode Strid, han har fuldendt Løbet, saa han staaer ved Maalet, staaer, som en fuldkommen Disipel, tæt ved sin Mester”. Sml. om ”Høitids-Dagen” i Brandt 1880 II, 478 (Langfredag 1872): Når de kristne dør en død, som har samme form som Jesu død på korset, åbner paradiset sig for de kristne. Jf. den samme tanke i GSV II, 272 nr. 96: ”Stefan”.

²²⁹ Sml. Grundtvigs tanker om den gode børneopdragelse, som ikke skal fremme børnenes selvklogskab, men deres naturlige underordning, som er betingelsen for, at de kan ”forfremmes” (GPV II, 65). Jf. Nyborg 2010b. Sml. Brandt 1880 II, 367-368 (den 1. søndag efter helligtrekonger 1871): Den tolvårige Jesus i templet er en model for, hvordan disciplen skal forholde sig med ”kjærlig Underdanighed” over for sin mester og lærer. Den tolvårige Jesus kommer i ”Skole”. Han er i færd med en ”Dannelse”. Jesus må ”lære” af ”de boglærde” lige som de kristne, der nu er i færd med deres ”kristelige Dannelse”. De kristne disciple skal modtage belæring og undervisning med tro, tillid og kærlig hengivenhed, også selv om de ikke altid på grund af en uudviklet grad af ”kristelig Dannelse” forstår mesterens ord. Jf. Brandt 1880 II, 18 (den 1. søndag efter helligtrekonger 1867): Jesus udviste en passende ydmyghed og lærevillighed og slet ingen selvklogskab eller selvhævdelse over for de lærde mestre i templet, og den tolvårige Jesus er på den måde et forbillede for alle sande kristne.

mennesker fra naturens hånd nogen umiddelbar lyst til på den måde at slide eller stræbe efter at forbedre sig og vokse i godheden og kærligheden. At gå i skolen er efter Grundtvigs prædikener at blive opdraget.²³⁰ Af naturen vil mennesker helst vige uden om opdragelsen, den snævre port og den smalle vej og undvige de hårde og menneskeligt set uforståelige krav, som stilles i ”Herrens Skole”. Derfor medfører det et ubehageligt åg og en tung byrde for det naturlige menneske at passere ind over grænselinjen til ”Herrens Skole”:

Saaledes er det af Naturen med os alle, thi (...) selv naar vi er lærevillige, holde vi dog mest af den Lærer, som kræver mindst af os (...) saa det er intet Under, at (...) synes vi bedst om en Gud, der giver Saligheden for den Spot-Priis og det Røver-Kiøb, thi des mageligere bliver Himmel-Veien for vore Øine, des sikkrere drømme vi os om at naae Maalet, skiøndt vi see giennem Fingre med os selv.²³¹

Hvis et menneske af egen fri vilje vælger at gå ind i ”Herrens Skole”, er en bestemt form for adfærd ifølge Grundtvig naturlig, passende og nødvendig for det menneske. At være en lærling i ”Herrens Skole” forudsætter ifølge Grundtvigs prædikener, at man erkender sin egen manglende godhed, sin dårskab, ondskab, ukærlighed, umoral og uvidenhed og er villig til i praksis at anerkende, at man nu lever sammen med en, som er større, bedre og klogere, og at anerkende, at man har brug for en ”Formynder”.²³²

I samtiden blev Grundtvig kritiseret for hans læringsprincipper og for den menneskeopfattelse, som - ifølge nogle af hans kritikere - lå til grund for disse principper. I sin prædiken ”26de Søndag efter Trinitatis 1839” refererer Grundtvig til denne samtids kritik af hans pædagogiske teori om mesteren og hans elever. Grundtvigs kritikere anklagede ham ifølge Grundtvigs prædiken for at fordreje bibelordet om de umyndige, uvidende, vise og kloge. De moderne, liberale og individualistiske forfattere i Danmark forarges ifølge Grundtvigs prædiken over, at et voksent menneske skal reduceres til et barn for at kunne indgå i en skole, dannelse eller læring, men sådanne folks tanker er ifølge Grundtvigs prædiken kun udtryk for selvklogskabens og selvrådighedens ånd.²³³

Grundtvig er i sine prædikener meget bevidst om den kritik, som i samtiden blev rettet imod hans tanker om skole og læring.²³⁴ I det følgende citat fra en prædiken fra 1839 indrømmer han da også, at det virkeligt ser ud til, at verden og hans kritikere har ret. Det ser ud til, at vi ikke skal gøre skolens

²³⁰ GP XII, 260.

²³¹ GP V, 278.

²³² GPV I, 153-154. – Hvis de kristne har en sand viden om sig selv, ved de, at de har brug for en herre, fader og formynder. De ved, at de ikke kan stole på deres egen dømmekraft, forstand eller fornuft. De ved, at de kun kan nå deres mål, hvis de styres og ledes af en, som er større, bedre og klogere, dvs. en, som kan være deres ”Tugte-Mester”. De ved, at de ikke magter at gå alene, men har brug for at føres i et ”Ledebaand”. Mesteren er ”Daarers Formynder”. Jf. GP VII, 125 og 155, GP XII, 375 og GPV III, 9. Et ”Ledebaand” er en snor, som bruges til at føre og kontrollere et dyr eller et barn. Eksempler på brugen af ”Ledebaand” i Grundtvigs prædikener: GP X, 314, GPP II, 208, GPV VI, 86 og GPV III, 251 (de kristne deltagere i menigheden ”begriber” ingenting og kan derfor ikke undvære et ”Ledebaand”). Jf. GPV VI, 86: Om Jesus, der vækkes af disciplene på den oprørte sø: ”Han vaagnede som en Moder, der kun har lukket Øinene, fordi hun var træt af at see paa Barnagtigheder, hun ei vilde straffe haardere, og for at lade de smaa Indbildske føle deres Afmagt, deres Raadvildhed, deres Trang til Ledebaandet, som synes dem overflødig!” Mesterens tankegang er ifølge Grundtvigs prædiken, at hvis hans forvildede disciple ikke vil høre hans ord, må de føle og erfare konsekvenserne af deres dårskab, selvklogskab og selvrådighed.

²³³ GPV I, 153-154.

²³⁴ For eksempel GP XII, 263, hvor Grundtvig taler om mesterens centrale rolle: ”Denne Læremaade kalder Verden Daarskab og den maa synes saa for Kiødets Sands”.

elever til små og svage over for en overlegen mester. Det ser ud til, at vi som moderne mennesker skal lægge vægt på individualiteten og selvstændigheden. Men hele denne moderne form for læringsteori og pædagogik er ifølge Grundtvigs prædiken en illusion, og en sådan moderne form for skole vil aldrig være til nogen nytte for eleverne:

Saaledes siger Man *sædvanlig* i vore Dage [nemlig at eleverne ikke skal gøres til børn uden selvstændige muligheder]; og *det har meget Skin*, men Herren siger ogsaa, at Skinnet bedrager, og det er ligefuldt sandt, at hverken kommer Nogen fra Først af til Christus, uden som et lille Barn, der troer Ham blindt paa Hans Ord, ikke heller kommer Man ved nogen Slags Lærdom eller Grublen, men kun ved Kiærlighed til den Følelse, at Han giver Sjælen Hvile, at Hans Aag er lifligt og Hans Byrde let.²³⁵

Eleverne i skolen fristes til stadighed af "Lysets Engel"

Udtrykket "Lysets Engel" forekommer et stort antal gange i Grundtvigs prædikener.²³⁶ I den danske kirkelige tradition er dette udtryk interessant på grund af den danske romantiske digter Bernhard Severin Ingemanns (1789-1862) salme "Lysets engel går med glans" fra 1837. Mens B. S. Ingemann i sin salme brugte udtrykket lysets engel på en positiv måde, anvendes udtrykket "Lysets Engel" i Grundtvigs prædikener med få undtagelser på en udpræget negativ måde.²³⁷

Det mest grundlæggende budskab, som ifølge Grundtvigs prædikener kommer fra "Lysets Engel", er, at "Lysets Engel" siger til eleverne i "Herrens Skole", at de ikke behøver at lide og "døje" i "Herrens Skole", men at de udmærket kan nå målet, selv om de forlader "Herrens Skole", og at Gud vil elske dem lige højt, selv om de går ud af "Herrens Skole".²³⁸

"Lysets Engel" lovpriser ifølge Grundtvigs prædikener sine egne "sorte Konster", som ifølge Grundtvig er selvklogskaben og selvrådigheden, og "Lysets Engel" siger derfor til de kristne, at de godt kan stole på sig selv.²³⁹ "Lysets Engel" vil have eleverne i "Herrens Skole" til at opfatte sig selv som lige med alle andre mennesker i denne verden og ikke som særlige eller udvalgte, og "Lysets Engel" vil have disse elever til at elske alle mennesker på jorden, uanset hvem eller hvad disse mennesker er, og uanset hvor ugodelige de er.

"Lysets Engel" er i Grundtvigs prædikener forbundet med "Bedrag", "Skin" og "Skygger", og denne engel giver sig ud for at være en god, sød og "skøn" form for tænkemåde. "Lysets Engel" forvirrer eleverne i "Herrens Skole". "Lysets Engel" hænger sammen med "den gruelige Kiærlighed, der skulde udstrække sig til Alt baade Ondt og Godt".²⁴⁰ Eleverne i "Herrens Skole" oplever denne moderne form for kristendom som tiltrækkende og fascinerende og som omgivet af en guddommelig "Straale-Krands", og på den måde virker denne moderne form for tænkemåde stærkt "forførende" for de elever,

²³⁵ GPV I, 154.

²³⁶ Eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket "Lysets Engel" er: GP III, 196, GP III, 204, GP V, 116-117, GP VI, 227, GP VII, 258, GP VIII, 313, "4de Søndag efter Paaske 1849", "3die Advents-Søndag 1846", "Paaske-Mandag 1849", "4de Søndag efter Paaske 1848", "Paaske-Mandag 1848", GP X, 363, GPV III, 30 og GPV II, 103.

²³⁷ Grundtvigs markante og hyppigt forekommende tanker om "Lysets Engel" har ikke været behandlet af Grundtvig-forskningen. En delvis undtagelse udgør Bugge (2008, 120), som nævner, at begrebet "Lysets Engel" i et skrift af Grundtvig fra 1812 betegner modsætningen til den sande "Oplysning".

²³⁸ "4de Søndag efter Paaske 1849".

²³⁹ GP X, 362.

²⁴⁰ GP V, 117.

som går i "Herrens Skole". "Lysets Engel" "praler" af sin "umaadelig vide Kiærligheds-Kaabe".²⁴¹ Eleverne i "Herrens Skole" fascineres ifølge Grundtvig i den grad af det attraktive ved "Lysets Engel", at de ville være fortabt og ville forlade "Herrens Skole", hvis de ikke klyngede sig til deres mester.²⁴² "Lysets Engel" benægter værdien af hjerteligheden og fornægter, at man bør udvise kærlighed, lydlighed og respekt over for sin herre og mester. "Lysets Engel" vil have de kristne til at tro, at alle mennesker er gode og kærlige, og at forholdene i verden er gode og herlige. "Lysets Engel" er udtryk for en falsk og ukristelig, men i samtiden ifølge Grundtvig udbredt form for "Oplysning".²⁴³ "Lysets Engel" fremstiller sig selv som en fortæller for det alment menneskelige, men i virkeligheden medfører hans budskab ifølge Grundtvig, at mennesker bliver forvandlet til dyr og umennesker, "Lysets Engel" er i Grundtvigs prædikener et udtryk for hjerteløsheden, ukærligheden, selvrådigheden, selvklogskaben og det selv-gjorte.²⁴⁴

Tanken om denne forførende og fristende engel udgør et centralt element i Grundtvigs læringsteori.²⁴⁵ At gå i skolen indebærer nødvendigvis ifølge Grundtvig, at man bestandigt svæver i en fare og til stadighed fristes af tanker, som er helt forskellige fra og modsatte af mesterens tanker.²⁴⁶ At være en elev i skolen er derfor netop at vandre i sin mesters fodspor og at gå på den smalle vej og gennem den snævre og lidelsesfyldte port. Kun på den måde kan eleverne gradvist erhverve sig en højere og sandere form for kærlighed. Eleverne lærer kærligheden ved at se på deres kærlige mester og ved at stræbe efter at efterligne hans kærlige gerninger, og de vokser i kærligheden ved at nøjes og døje og tåle og udholde mesterens hårde taler og faderlige tugt og opdragelse.

Sprogbrugen i Grundtvigs prædikener

Sprogbrugen i Grundtvigs prædikener er i en påfaldende høj grad præget af ord, som stammer fra en pædagogisk tankegang, og som leder tanken hen på en pædagogisk teori om en slags mesterlære.²⁴⁷ Grundtvig taler således om "Herrens Skole", "Vorherres Skole", "den Helligaands Skole"²⁴⁸, "Mester", "Tugte-Mester", "mesterlig", "Mesterværk", "Mesterstykke", "Skolegang", "Skolemester", det "fuldkomne Mønster"²⁴⁹, "Lærling", "Disipler", "udlært"²⁵⁰, "mestre"²⁵¹, at "være som sin Mester"²⁵²,

²⁴¹ GP V, 116-117. Sml. med Ingemanns salme fra 1837 (nummer 747 i den danske salmebog fra 2002): "Englen spreder over jord / glansen fra Guds Himmel; / i sin kåbes stråleflor / favner han alverdens glade vrimmel". Ordet "Vrimmel" optræder mange steder i Grundtvigs prædikener og øvrige tekster og betegner altid en hob eller mængde, som agerer på en kaotisk, destruktiv og selvrådig måde og som ikke anføres på en naturlig måde af en sand herre, mester eller fader. Jf. Nyborg 2011.

²⁴² GPV II, 103.

²⁴³ "Paaske-Mandag 1848".

²⁴⁴ GPV VI, 62-63.

²⁴⁵ Sml. Hans Adolph Brorson (1694-1764) i Den danske salmebog 2002 nr. 45: Brorsons salme fra 1734 første strofe: "Jeg går i fare, hvor jeg går, / min sjæl skal altid tænke, / at Satan alle vegne står / i vejen med sin lænke; / hans skjulte Helved-brand / mig let forvilde kan, / når jeg ej på min skanse står. / Jeg går i fare, hvor jeg går". Grundtvig gendigtede Brorsons salme og refererede i flere tilfælde til salmen i sine prædikener. Jf. for eksempel GPP I, 312.

²⁴⁶ GP XII, 260.

²⁴⁷ Nyborg 2010, 104.

²⁴⁸ GP XII, 376.

²⁴⁹ Mesteren er det "fuldkomne Mønster", som eleven skal søge at efterligne og eftergøre: GP VIII, 260, GPV V, 173 og GP III, 113.

²⁵⁰ Hele "Skolegangen" drejer sig i Grundtvigs prædikener om at blive "udlært" og nå målet: GP VIII, 264, GP IX, 251, "den Søndag efter Paaske 1849" og GPV I, 23, 24 og 26. Jf. Brandt 1880 II, 111 (den 4. søndag efter trinitatis 1868).

”til Mester og Mønster”, om mesteren som ”Dydens Mønster”²⁵³ og om mesterens ”Dyder”, ”Konst” og ”Konster”.²⁵⁴ Grundtvigs brug af og hans forklaringer på disse udtryk synes at indebære en pædagogisk teori, hvor læring foregår i en centripetal bevægelse på den måde, at eleven i et fællesskab med en mesterlig agent gradvist indlærer mesterens evner, tanker, vaner og færdigheder. Eleven lærer disse nye egenskaber ved at iagttage og efterligne sin mester. Til sidst når eleven målet og er ”udlært” på samme måde, som elevens mester engang i fortiden nåede målet og blev ”udlært”.²⁵⁵

Mesterlæren

Det er synspunktet i Grundtvigs prædikener, at - hvis opdragelsen, undervisningen eller læringen ikke skal være en nytteløs tant og dårskab, som ikke gør nogen forskel for eleverne - skal skolen og undervisningen foregå efter principperne i en slags mesterlære.

I en sådan mesterlære er mesteren den centrale, dominerende og uundværlige agent. Eleverne kommer gradvist ud af deres oprindelige afmagt, udyd og uvidenhed – nemlig den fuldstændige udygtighed, ukærlighed og vankundighed, som prægede eleverne ved deres indtrædelse i skolen²⁵⁶ - ved deres faktiske samliv med og interaktion med mesteren. Elevens tilstedeværelse i skolen er præget af en centripetal bevægelse, hvor eleverne gradvist nærmer sig en identitet med mesteren og på den måde i stigende grad bliver ensformede nemlig efter mesterens form.²⁵⁷ Gradvist bliver eleverne stadig mere lig hinanden og stadig mindre individuelle og særegne. I Grundtvigs prædikener bevæger eleverne sig i løbet af deres skolegang fra punkt til punkt på den måde, at de ved deres ankomst til skolen befinder sig i periferien af en cirkel og ved enden af deres løbebane som læringe befinder sig i det centrum af cirklen, som udgøres af mesterens viden, evner og dygtighed.²⁵⁸

Hensigten med elevernes skolegang er i Grundtvigs prædikener en fuldstændig forandring af elevernes karakter, følelser, tænkemåde og handlemåde. En sådan forbedring og forandring af elevernes identitet og evner kan ifølge Grundtvigs prædikener kun lykkes i en mesterlære, hvor eleverne gradvist bliver som deres mester og efterhånden lærer at gøre hans gerninger, tænke hans tanker og have hans følelser. Hvis man følger den form for pædagogik, som ifølge Grundtvigs prædikener er populær ude i verden, kan man ifølge Grundtvig ikke opnå en sådan nødvendig og fundamental ændring af elevernes karakter og personlighed.

²⁵¹ GP VI, 248, GP VI, 199, ”1ste Advents-Søndag 1848”, ”25de Treenigheds-Søndag 1849”, GPV I, 378, GPV I, 493 og GPV II, 38 og 64-65.

²⁵² ”10de Trinitatis Søndag 1848”, ”25de Trinitatis -Søndag 1847”, GP XII, 259, GP VIII, 261, GP VIII, 283 og GPV VI, 238. Sml. Brandt 1880 II, 415 (den 4. søndag efter trinitatis 1871).

²⁵³ GPV II, 153, GP II, 270, GP IV, 41 og GP II, 359.

²⁵⁴ Mesteren har lært visse overlegne ”Dyder” og ”Konster”: GP XI, 299, 301, 302, GP XI, 229, GPV II, 240, GPV V, 175, GPV II, 420, GPV I, 393 og ”11te Søndag efter Trefoldighed 1849”.

²⁵⁵ GP XII, 259: ”før Disipelen bliver fuldkommen udlært, bliver som sin Mester”. Jf. Brandt 1880 II, 489-490 (den 4. søndag efter trinitatis 1872): Jesus blev i løbet af en proces ”udlært” som en ”Mester”, og de kristne skal gennemløbe den samme mesterlære.

²⁵⁶ GP XII, 261-262.

²⁵⁷ GP XII, 261.

²⁵⁸ GP XII, 259.

Konklusion

Den opfattelse af skole, undervisning og læring, som formuleres i Grundtvigs prædikener, adskiller sig på afgørende punkter fra det billede af Grundtvigs pædagogiske tanker, som er blevet fremsat i den danske og ikke-danske Grundtvig-forskning. I sine prædikener understregede Grundtvig det markant ulige forhold mellem mesteren og hans elever, mesterens tugt og irettesættelse, elevernes imitation af og lydighed over for mesteren, læringen som en forbedring og opdragelse af elevernes karakter, den fristelse, den frygt og det ubehag, som eleverne oplever i skolen, og elevernes oprindelige fuldstændige mangel på dyd og godhed.

Grundtvig sammenfattede i en prædiken i 1839 sin læringsteori på denne måde:

Langtfra at ville mestre Hans Anordninger eller efter vort fattige Begreb drøfte og rette Hans hemmelighedsfulde Ord (...) maae vi (...) sætte os ydmyg ved Mesterens Fødder og vogte paa Hans Læber og giemme Hans Ord i vort Hjerte. *Disipelen er ikke over sin Mester, men enhver som er fuldkommen, skal være som hans Mester!*²⁵⁹

Grundtvig havde i sine prædikener med hensyn til læring og undervisning to pointer: Dels at den ideale læring og undervisning er en form for mesterlære, og, at vi finder et billede af en sådan mesterlære i forholdet mellem mesteren Jesus og hans disciple som beskrevet i Det ny Testamente, og dels at denne læring og undervisning, som vi ifølge Grundtvig finder beskrevet i Det ny Testamente, er forbundet med lidelse, smerte, ubehag, frygt og angst, hårde krav, fristelse, anstød, forargelse, disciplinering og underordning. Vi finder ifølge Grundtvigs prædikener på den måde en idealtipe eller en prototype for læring og undervisning i Det ny Testamente.²⁶⁰

Grundtvig kritiserer forholdene i verdens skoler - altså den ifølge ham herskende teori om læring og undervisning i Danmark og i Europa i midten af det 19. århundrede - fordi verdens skoler ikke følger det mønster om en mesterlære, som vi ifølge Grundtvig kan finde i Det ny Testamente, og i det, som Grundtvig kalder "Herrens Skole". I kraft af denne kritik af den herskende pædagogiske tankegang i samtiden tager Grundtvig i sine prædikener klar afstand fra den moderne oplysningspædagogik, som blev formuleret i Europa i tiden 1750-1830.

De filosofiske præmisser for denne moderne form for pædagogik opfattede Grundtvig som individualistiske og oprørske og som en hyldest til hjerteløsheden, ukærligheden, selvklogskaben, selvophøjelsen og selvrådigheden.²⁶¹ Grundtvig afviste også denne moderne filosofis og pædagogiks ifølge ham helt naive tro på den naturlige godhed i mennesker. Grundtvigs synspunkt var, at hvis en opdragelse, skole eller undervisning drives efter sådanne moderne pædagogiske principper, bliver opdragelsen og undervisningen en tant og dårskab, som ikke kan gøre nogen virkelig forskel for skolens elever eller på nogen måde forbedre deres moralske karakter.

For de elever, som går i skolen, er ifølge Grundtvigs prædikener naturligt nok kun én ting af betydning, og det er, at de når frem til målet. Målet er den højeste grad af "Sandhed", "Magt", "Kraft", "Godhed" og "Kiærlighed". En sådan stræben kræver en høj grad af selvovervindelse og mandig selvkontrol. Kun ved at stræbe efter dette mål kan eleverne håbe på fremgang, sejr, held og lykke. Grundtvigs tanker om

²⁵⁹ GP XII, 260.

²⁶⁰ GP XII, 258, GPV V, 172-173.

²⁶¹ GP X, 112-117.

undervisning og læring var på den måde i højeste grad - og ifølge Grundtvig naturligvis - fokuseret på målet, slutpunktet og endemålet med elevernes skolegang.

Kærligheden er fuldkommenhedens bånd

Men over alt dette skal I iføre jer kærligheden, som er fuldkommenhedens bånd. Kristi fred skal råde i jeres hjerter; til den blev I jo kaldet som lemmer på ét legeme. Og vær taknemlige (Kol 3, 14-15).

Indledning

Grundtvig anvendte i sine salmer, prædikener og øvrige forfatterskab i en del tilfælde det bibelske udtryk om ”Fuldkommenheds Baand”. Det er tydeligt, at en af de vigtigste pointer, som Grundtvig fremførte i forbindelse med, at han anvendte udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”, var at sige, at teologerne og filosofferne ude i verden talte ivrigt og ofte om kærligheden, men at de i deres selvklogskab og selvrådighed ikke havde nogen sand forståelse af denne kærlighed. I en af sine prædikener siger Grundtvig således:

Derfor er der endnu en Ting for os at gjøre, den nemlig at vogte os for alle de falske, tomme og unaturlige Indbildninger om Kiærlighed, som vi enten selv har optænkt eller fundet hos de Verdsligvise.²⁶²

I de følgende afsnit skal gives en oversigt over den hidtidige forskning vedrørende Grundtvigs opfattelse af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”. Derefter skal Grundtvigs brug af udtrykket analyseres. En række eksempler vil blive givet på Grundtvigs faktiske brug af udtrykket. Disse eksempler vil blive taget fra hans prædikener, salmer og øvrige forfatterskab. Til sidst skal gives en samlet analyse af Grundtvigs brug af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”.

Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”

I forbindelse med nærværende undersøgelse er den danske og ikke-danske Grundtvig-forskning siden 1945 blevet undersøgt for at finde analyser af Grundtvigs begreb om ”Fuldkommenheds Baand”.

Det overordnede billede er, at denne Grundtvig-forskning ofte i en slags sidebemærkninger har omtalt Grundtvigs brug af ”Fuldkommenheds Baand”, men at der kun findes ganske få eksempler i denne forskning på en egentlig analyse eller forklaring af Grundtvigs brug af udtrykket. I betragtning af den vægt og vigtighed, som Grundtvig tillægger dette udtryk, må dette fravær af en analyse eller forklaring af Grundtvigs sprogbrug siges at være overraskende.

Hvis denne forskningslitteratur gennemgås, viser der sig et andet alment træk: I denne litteratur er Grundtvigs udtryk om ”Fuldkommenheds Baand” i næsten alle tilfælde ganske enkelt blevet oversat til ordet ”kærlighed” og til den abstrakte tanke om, at mennesker skal leve i kærlighed.²⁶³

²⁶² GPV II, 161-162.

²⁶³ Thaning 1963, 665. Bugge 1968, II, 12. Grell 1980, 88, 89, 107, 140, 141, 142. Heggem 2005, 177-178.

Som et nyligt eksempel fra denne forskning kan nævnes den danske Grundtvig-forsker Uffe Jonas. Jonas (2007) gennemfører en vidtgående omtolkning af Grundtvigs tankegang. Han fortolker - lige som Kaj Thaning i 1963 - Grundtvig ind i en slags sekulariseringstankegang og skabelsesteologi. Jonas tilslutter sig den thaning'ske tese om, at Grundtvig tænkte efter reglen "Menneske først og kristen så", og han fortolker Grundtvig på en måde, så det særligt kristelige bliver underordnet i den grundtvigske tankeverden.

Den åndelige vækst hos Grundtvig inden for "Fuldkommenheds Baand" tolker Jonas som en personlig, psykologisk, spirituel eller psykoterapeutisk udvikling og fremgang især på den måde, at sjæl, ånd og krop integreres i individet, og mennesker lærer at acceptere og elske deres krop og seksualitet. Den kærlighed og det fuldkommenhedens bånd, som Grundtvig taler om, fortolker Jonas som forbundet med menneskers naturlige individuelle tilbøjeligheder og følelser. Jonas tillægger på den måde også Grundtvig en optimistisk opfattelse af det naturlige ikke-kristne menneske:

Den daglige overbinding fra det, som Grundtvig kalder for det gammelmenneskelige til det nymenneskelige, foregår ikke kun i kirken og menigheden, men nok så meget i hjemmet, blandt kærlige ægtefolk. For det er ikke nødvendigvis de bogstaveligt rettroende, men snarere *de elskende*, der er de sande indbyggere og medbyggere i det ny Jerusalem. Det er her, i de usynlige sprækker mellem nadvergangen, salmesangen og ægtesengen, at man skal finde sporene af *den skjulte menighed*.²⁶⁴

Svend Bjerg (2002) giver en omfattende analyse af Grundtvigs kærlighedstanke. Medlemmerne af den kristne menighed og denne menighed i sin helhed oplever i løbet af en proces en stigende "livsfylde". Ifølge Bjergs fortolkning af Grundtvig er disse kristne mest iagttagere og vidner til begivenheder, som finder sted enten inden i eller uden for dem selv.²⁶⁵ Den stigende "livsfylde" er en voksende mængde af kærlighed forstået som fænomener og begivenheder, som de kristne ser, oplever, føler, erfarer og forundes over. Den fremvoksende livsfylde og kærlighed i menigheden og hos den enkelte kristne er efter Bjergs fortolkning af Grundtvig noget, som "kommer af sig selv".²⁶⁶ Den voksende kærlighed er ikke i nogen særlig grad ifølge Bjergs Grundtvig-tolkning forbundet med noget, som de kristne vælger eller gør eller med forandringer i de kristnes karakter, moral eller dyder.

Kærligheden er fuldkommenhedens bånd, men Bjerg forstår ikke Grundtvigs begreb om dette "Baand" på den måde, at de kristne bindes, formes, opdrages eller underlægger sig et "Baand". Bjerg fortolker overvejende Grundtvigs tale om "Baandet" som følelse eller oplevelse. De kristne føler og oplever sig i stigende grad forbundet med Gud. De har visioner, syner og åbenbaringer. Bjerg fortolker Grundtvig

²⁶⁴ Jonas 2007, 174-175.

²⁶⁵ De kristne ser og iagttager ifølge Bjergs beskrivelse af Grundtvigs tanke om kærligheden og fuldkommenhedens bånd, hvordan livet, godheden og kærligheden efterhånden "sætter sig igennem" i deres indre sjælelige liv eller i den omgivende virkelighed. Eksempler er: Bjerg 2002, 147: "Faderens kærlighed sætter sig igennem", 22: "De tre faste formler, som viser, hvordan det suveræne liv sætter sig selv igennem", 22: "Det er tværtimod livet, som bliver sig selv klart. Den før nævnte livsudvikling sker derved, at livet sætter sig suverænt igennem og kommer til bevidsthed om sig selv i menneskets selv", 23: "Det suveræne liv sætter dog ikke selvet ud af spillet. Selvet har stadigvæk som opgave at nå til klarhed over det liv, der sætter sig igennem", 39: "Menigheden får med sit liv del i treenigheden, når gudsriget skridt for skridt sætter sig igennem i Åndens, Sønnens og Faderens navn" og 40: "som det, der sker, når gudsriget sætter sig successivt igennem i Menneskelivet".

²⁶⁶ Bjerg 2002, 140, 143, 146, 90 og 21.

som en slags mystisk teolog.²⁶⁷ Målet for den kristne menighed er, at den skal nå frem til den fuldkomne kærlighed til Gud, men denne fuldkomne kærlighed er i Bjergs fortolkning en begivenhed, som de kristne engang skal opleve og erfare. Den fuldkomne kærlighed er en kommende tilstand eller et fremtidigt fænomen, som de kristne engang skal opleve enten som et fænomen derude i menighedens sammenhæng eller inden i deres eget sjælelige liv. De kristne medlemmer er ikke i egentlig forstand aktive agenter, som præsterer noget eller som i stigende grad binder og forpligter sig og efterlever Guds fordringer og forventninger. De er mest tilskuere. De sidder stille og forundres, oplever og føler en stigende grad af forbundethed.²⁶⁸

”Fuldkommenheds Baand” er den forunderlige kærlighed, som en mand og en kvinde på en overraskende måde kan opleve i deres ægteskab. De kristne er vidner til noget, som på en forunderlig og mirakuløs måde manifesterer, indfinder og viser sig. Til sidst skal de på en hemmelighedsfuld måde føle sig helt mættede, livs- og behovsopfyldte, lykkelige og sammensmeltede med Kristus og den guddommelige fader:

Grundtvig anskueliggjorde det sidste skridt fra Sønnens til Faderens rige (...) Kristus skal underlægge sig Faderen, for at han [Faderen] kan blive alt i alle (...) for at kærligheden kan ”vise sig at være Alt i Alt”. Ultimativ livsfylde indfinder sig da i fællesskabet mellem Gud og menneske (...) Livsfylde er en realitet, når kærligheden alene binder Gud og menneske sammen, ”fordi Kiærlighed ene er Fuldkommenheds-Baandet”, sagde Grundtvig med henvisning til Kol 3,14. Fællesskabet mellem Gud og menneske kan (...) forstås som en form for identifikation.²⁶⁹

Grundtvigs prædiken ”Pindse-Dag 1839”

I en prædiken ”Pindse-Dag 1839” taler Grundtvig indgående om, hvorledes det bibelske udtryk ”Fuldkommenheds Baand” skal forstås. I forhold til samtiden og det danske folk optræder Grundtvig ofte i sine prædikener som en revsende domsprædikant, og i denne prædiken omtaler han da også tidens manglende kærlighed og ikke mindst manglende forståelse af den sande betydning af ordet kærlighed. Den sande kristelige kærlighed består ikke i ømme følelser,²⁷⁰ men i at opgive verden, fornægte sig selv, efterfølge Jesus og opofre sit liv for Herren.

Grundtvig taler således om

²⁶⁷ Bjerg 2002, 24, 81, 93, 142, 53, 130, 133, 151 og 91. Målet for det kristelige liv er ifølge Bjergs Grundtvig-tolkning sammensmeltningen med Gud. Dette mål når de kristne frem til ved en forunderlig udefrakommende lykke og nåde. Sammensmeltningen består dog ifølge Bjergs tolkning stadig af en forskellighed i den sammensmeltede enhed. Mennesket kommer aldrig til fuldstændigt at smelte sammen med Gud, men forbliver menneske. Sammensmeltningen er hos Grundtvig ikke en restløs sammensmeltning af to substanser, men den mystiske tanke om sammensmeltningen er ifølge Bjerg afgørende i Grundtvigs teologi og kærlighedsforståelse. Kærligheden er især en eros-formet sammensmeltning af to parter som eksemplificeret i mandens og kvindens samleje (Bjerg 2002, 133) og i den kærlige akt og begivenhed, hvor Adam kom til at ”kende” Eva altså opnåede en seksuel sammensmeltning med sin kvinde (Bjerg 2002, 133, 151).

²⁶⁸ Bjerg 2002, 21: ”Vi [kan] med tiden tilegne os det liv, som vi er vis på har realitet (...) Men Grundtvig afviste på det bestemtteste, at selvet er et suverænt subjekt. Af sig selv kan subjektet ikke gøre ret meget (...) Betingelse[n] er livets egenvirksomhed, dets ”udvikling”. Livet og ikke selvet er suverænt. Livet sætter sig selv igennem”.

²⁶⁹ Bjerg 2002, 149. Jf. også Bjerg 2002, 147.

²⁷⁰ Grundtvig siger om de ømme følelser i en prædiken fra 1836: ”Det er ikke med Ord og Tunge men med Gierning og Sandhed, der skal elskes; thi hvem agter det vel for Andet end Falskhed eller dog Fjas og Tant hvor ømt og kiærligt en Moder taler om og til sine Børn eller Ægte-Fæller om og til hinanden” (GP IX, 243).

den Mangel paa himmelsk Glæde og brændende Kiærlighed, derfor ogsaa paa Sind til at opgive Verden og opoffre sig for Herren.²⁷¹

I sin pinse-prædiken beskriver Grundtvig den første kristne menighed i Jerusalem, som i høj grad i Grundtvigs tekster er et billede på ”Fuldkommenheds Baand”. Det, som vi ifølge Grundtvig kan se hos denne menighed, er, at de kristne ikke længere er enkelte individer, men sammensmeltede og sammensnørede til en sjæl og et legeme, og deri består ifølge Grundtvig netop det væsentlige i ”Fuldkommenheds Baand”. Medlemmerne af denne første kristne menighed tænker ikke længere deres egne tanker, og de har ikke længere deres egne følelser, og beviset ifølge Grundtvig for denne tilstand er, at de går i Jesu fodspor, glæder sig, når de forfølges, og lige som den hellige Stefan er villige til at lide martyrdøden ”med Tak til Herren og Bøn for deres Bødler”.

”Fuldkommenheds Baand” består ikke ifølge Grundtvigs prædiken i, at mennesker enkeltvis eller i flok elsker eller i kærlighed forbinder sig med Gud. ”Fuldkommenheds Baand” består i det samfund, som er blevet bundet sammen ovenfra og ned. Alene eller enkeltvis kan jordens mennesker ifølge Grundtvigs prædiken ikke komme ud af deres selvrådige, indelukkede individualitet og smelte sammen i en højere ild til en sjæl og et legeme. Det kan kun Gud gøre.

På den måde skaber den himmelske fader et nyt rige på jorden:

Himmeriget paa Jorden i Jerusalem, hvor Kiærlighed, som Fuldkommenheds Baand, sammenknyttede de Troende i Tusindtal, saa de var eet Hjerter og een Sjæl, og det guddommelige Hertesind i Apostlerne og deres første Disipler, der var glade naar de vanæredes for Jesu Navns Skyld, og leed Martyrdøden med Tak til Herren og Bøn for deres Bødler.²⁷²

Martyriet og ”Fuldkommenheds Baand”

I sin prædiken på den 2. juledag 1838 fremhæver Grundtvig en lignende tanke. Ifølge verden er martyriet en gru og rædsel, men for de sande kristne er martyriet udtryk for den højeste godhed, dyd og kærlighed. At være en sand kristen er at gå ”i Jesu Christi Fodspor”, og Stefan var netop den første, som gik i Jesu fodspor, og som gik hele vejen. Stefan består den endegyldige prøve og prøvelse, og han beviser dermed, at han er blevet og fundet værdig til at indgå i Himmeriget. Den ”hellige Stephan” er et ”Mønster”, et ideal og en målestok for alle sande kristne. Når de ser på Stefan, bliver de glade og trøstede. De kan se, at det er blevet muligt for dem at nå det fuldkomne. Når de ser på, hvordan den hellige Stefan som en slags ældre broder bestod den store prøvelse, får de et fornyet håb.

Fuldkommenhedens bånd betyder i Grundtvigs prædiken fra 1838 tydeligt nok ikke bare ”kærlighed”. ”Fuldkommenheds Baand” er den nødvendige ydre ramme og kontekst om den kristelige vækst. En sådan forandring er kun virkeligt mulig inden for rammerne af ”Fuldkommenheds Baand”, og kun inden for grænserne af dette ”Fuldkommenheds Baand” kan der forekomme sådanne mennesker, som Grundtvig i sine prædikener kalder ”Venner”. I Grundtvigs prædikener er disse ”Venner” mennesker,

²⁷¹ GP XII, 229.

²⁷² GP XII, 229.

der lige som Grundtvig selv har forladt denne verden, og som er i gang med at modtage en ny karakter, og hvis gamle natur gradvist tilintetgøres, opbrændes og omsmeltes i ”Fuldkommenheds Baand”.²⁷³

Inden for rammerne af dette ”Fuldkommenheds Baand” foregår der ifølge Grundtvigs prædiken en skoling, dannelse og karakterforandring. Fortællingen om den hellige Stefan er ifølge Grundtvigs prædiken den centrale kristne fortælling og er nøglen til at forstå meningen med det bibelske udtryk om, at de kristne skal iføre sig ”Fuldkommenheds Baand”. At iføre sig ”Fuldkommenheds Baand” er at være villig til at ofre sig, fornægte sig selv og give sit liv for sine venner.

Den danske og ikke-danske Grundtvig-forskning om Grundtvigs brug af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand” har ikke bemærket denne centrale fortolkning hos Grundtvig af fuldkommenhedens bånd som en binding, et bånd, en opdragelse og karakterforandring, som er forbundet med en lidelse, et afkald og et offer, og som kun er reelt mulig i et slags faderligt tugtende samfund.

I sin prædiken på den 2. juledag 1838 siger Grundtvig om ”Fuldkommenheds Baand”:

Christne Venner! Barne-Tro, Ungdoms-Ild, Manddoms-Kraft og Oldings-Viisdom, det er Elementerne i det Christelige Helteliv, som efterhaanden skal sammensmelte i den himmelske Kiærlighed, som er Fuldkommenheds Baand, og som et Mønster paa en saadan christelig Helt har den hellige *Stephan* ligefra Apostlernes Dage svævet for Menigheden og kan vi ikke følge ham endnu, saa skal vi dog følge ham herefter, ligesom han fulgte Herren. Ja, mine Venner! det er det glædelige Lys (...) hvori vi skal lære at betragte alt Christeligt, den Oplysning, at hvad som er tilforn skrevet om de Hellige og Udvalgte [*Stephan*], det er hverken skrevet til ørkesløs Beundring eller til at binde svare Byrder af, som tynde os til Jorden, men til et lysende Exempel, til en venlig Trøst og velgrundet Haab, saa vi opmuntres derved til at gjøre vort Bedste og lettes efterhaanden til at løfte os over Jorden og vandre med Gud.²⁷⁴

Grundtvigs brug af ”Fuldkommenheds Baand” i salmen ”Let er min Byrde”

Grundtvigs salme ”Let er min Byrde” fra 1855-1856 indeholder en gengivelse i kort form af en række forestillinger, som i Grundtvigs tekster – som i et netværk - knyttes til den semantiske enhed ”Fuldkommenheds Baand”.²⁷⁵

Udtrykket ”Hans Aag er lifligt og Hans Byrde er let” er et af de mest almindelige udtryk i Grundtvigs prædikener. Ikke sjældent fortolker Grundtvig Herrens åg og byrde som det kristne martyrium altså den nødvendige skæbne og det nødvendige endemål, hvor det kristne menneske til sidst bliver et med Kristus i selvformægtelsen, selvformedelsen, korsfæstelsen og martyrdøden.²⁷⁶

²⁷³ Sml. Brandt 1880 II, 501 (den 10. søndag efter trinitatis 1872): Fuldkommenhedens bånd fungerer som en mur, der beskytter de kristne imod fristelsen til blødagtig ”Fejhed” og frafald. ”Fuldkommenheds-Baandet” er det, som ”trods alle Fjendens Rænker og Tillokkelser”. Uden dette bånd og uden denne beskyttende mur ville de kristne være prisgivne og værgeløse ofre for verdens forfølgelse.

²⁷⁴ GP XII, 106.

²⁷⁵ Salmen ”Let er min Byrde” er udgivet i GSV V, 136-137, nr. 84.

²⁷⁶ Eksempler er: GP XII, 106, GP XII, 170, GP XII, 381, GP VII, 357, GP VIII, 169, GP XI, 86, og den utrykte prædiken ”Skiærthorsdag 1848”. Jf. Brandt 1880 II, 497 (den 8. søndag efter trinitatis 1872): De sande profeter beviser deres kristelighed og sandhed derved, at frugten af deres forkyndelse er, at tilhørerne accepterer ”Aaget” og ”Byrden”, som er en villighed til at udvise den højeste kærlighed ved at dø martyrdøden. De falske profeter tror ikke selv på muligheden eller nødvendigheden af det kristne martyrium, og de kan derfor heller ikke fremkalde en villighed til at dø martyrdøden hos

Som et eksempel på, at Grundtvig sammenkæder (a) tanken om ”Fuldkommenheds Baand” og (b) udtrykket om Herrens åg og byrde med (c) tanken om det kristne menneskes korsfæstelse og martyrdød kan anføres det følgende citat fra Grundtvigs prædiken på palmesøndag 1839:

Ja, i Kraft skal de træde, alle de gode Ord, som vor Gud har talt over os og vore Fædre, ikke Et af dem skal falde til Jorden (...) Er det ny Menneske kun svagt og spædt i os eller dog i sin første Opvext, saa er der dog samme Sind, som i Jesus Christus (...) fordi Ingen gaaer paa den, Livets Vei [Jesu vej til korset], kiendelig fra alle Andre [Veie] paa vor Herres Jesu Christi uudslettelige og lysende Fodspor, saa ogsaa nu er de Christne stærke i Herren og kan i Hans Kraft fare i Guds fulde Harnisk, ogsaa nu kan de fornægte sig selv, tage Korset op og følge ham, ikke tvungen men frivillig, ikke klynkende men sjungende: (...) Hosianna i høien Sky! Jesus Christus er vor Herre (...) Han lægger os en Byrde paa, men Han er vor Sandheds Gud, som udfrier fra Døden [martyrdøden], Hans Aag er lifligt og Hans Byrde er let!²⁷⁷

Som det fremgår af nogle af de nedenfor citerede udtryk fra Grundtvigs salme ”Let er min Byrde”, synes Grundtvig med ”Herrens Aag” at tænke på det kristne martyrium altså på det offer, selvoffer, den selvfornedrelse og selvfornægtelse, som det kristne menneske skal gennemleve for at nå målet og frelsen:

Kun ad det Aag kan vi smile,
Som giver Sjælene Hvile!
(...)
Hvad er din Byrde,
Og hvad er dit Aag?
Byrden: Guds Kiærligheds Tro,
Den giver Sjælene Ro.

Når det kristne menneske siger farvel til verden og kommer ind i den kristne menighed, som er Jesu Kristi legeme, bliver det menneske underkastet en ifølge Grundtvig nødvendig faderlig tvang. Det er denne tvang og nødvendighed, som Jesus taler om, når han siger: Mit åg er lifligt! Det kristne menneske mister sin frihed i verdens forstand, og det kristne menneske bliver fanget, indfanget og tvunget. Det er ifølge Grundtvig essensen af det ”Fuldkommenheds Baand”, som det kristne menneske indgår i, underkaster sig eller ifører sig, når det omvender sig eller vender sig bort fra denne verden.

deres tilhørere. De falske profeter er ulve i fåreklæder og ”farlige for de smaa”. De fornægter det, som er ”den kristne Menigheds eneste rette Dragt og Farve” nemlig evnen og villigheden til martyrdøden og selvofferet. Den højeste kærlighed viser sig i villigheden til at dø martyrdøden, og denne kærlighed, villighed og død er ”det eneste, som aabner Adgang til Himmeriges Rige”, og ”som ene kan gjøre os værdige til Naaden og skikkede til et saligt Liv i Guds Paradis”. De falske profeter hævder, at det er tilstrækkeligt at ophøje, lovprise og lovsynge Herren, men ”Herren viser dem alle fra sig lige som Judas med det Spørgsmaal: forraader du Menneskens Søn med et Kys!” Sml. GSV II, 272 nr. 96: ”Stefan”. Herrens byrde, som ikke sjældent i Grundtvigs prædikener fortolkes som det kristne menneskes martyrdød, er liflig, og hans åg er let. Jf. GP XI, 97-98: ”Ja, mine Venner! det er langt fra at være Nyt at betragte Stephanus som det klare Christus-Speil, hvori Man seer, hvad den himmelfarne Herre kunde og vilde gjøre af Menneskens Børn, thi alt giennem atten Aarhundreder staaer jo Stephanus for Menighedens Øie som Herrens kronede Martyr og Vidne, hvem alle Hans Tjenere maatte ønske at ligne i Liv og i Død, uden at krympe sig for nogle Øieblikkes Lidelser under saa vide og smilende Udsigter, som Hans, der saae Himlene aaben og Menneskens Søn ved Guds høire Haand, alt som skrevet staaer at den lette Trængsel for Øieblikket erhverver os over al Maal og Maade en Vægt af evig Herlighed.”

²⁷⁷ GP XII, 170.

Ifølge Grundtvigs tankegang har ethvert menneske altid en herre over sig. Enten har det menneske den onde djævel til sin fader, herre og mester, eller det kan vælge at have Kristus som sin fader, herre og mester. Den vilkårlige frihed eller "liberum arbitrium" altså friheden til at gøre, hvad man har lyst til, er ifølge Grundtvig ikke mulig, og den er heller ikke ønskelig. Den sande frihed er ikke en frihed til at følge sine egne tanker eller følelser. Den sande frihed består i at gøre det gode nemlig at tænke sin gode faders, herres og mesters tanker, have hans følelser og gøre hans geminger. Livet i menigheden og inden for rammerne af "Fuldkommenheds Baand" må derfor nødvendigvis indebære en form for opdragelse og tvang. Frivilligt eller ud fra deres egne naturlige tanker og følelser ville jordens mennesker ifølge Grundtvig aldrig begynde at gøre det gode:

Aaget er Tvangen,
Hjertet er Fangen,
Liflig Guds Kiærligheds Finger
Hjerterne fanger og tvinger!
(...)
Byrden, med Fred og med Haab,
Det er din *Pagt* ved vor Daab.

Ved nadveren lyder ordene til det kristne menneske: Du skal drikke denne kalk! Det åg, som Jesus taler om, og som Jesus beskriver som lifligt, består i, at det kristne menneske skal drikke denne kalk og udtømme dette bæger. Den kalk, som det kristne menneske skal drikke ved nadverbordet, er en byrde og et åg, som Kristus lægger og nødvendigvis må lægge ned over det kristne menneske, og denne kalk er ifølge Grundtvig den samme kalk, som Jesus måtte drikke umiddelbart forud for sin korsfæstelse. At drikke dette bæger er derfor et slags "Aag". Når nadvergæsten tømmer denne kalk udfører han i en vis forstand den samme handling, som Jesus udførte umiddelbart forud for sin martyrdød.²⁷⁸ At drikke den bitre og beske kalk ved nadverbordet er en handling, hvor det kristne menneske accepterer selvfornægtelsen, martyriet og korsfæstelsen som sin snarlige eller endelige uundgåelige skæbne og fuldendelse:

Aaget er Ordet
Til os ved Bordet
Det er Fuldkommenheds-Baandet
Som du dit Liv har indaandet!

Grundtvigs beskrivelse af "Fuldkommenheds Baand" i en prædiken fra 1833:

I en prædiken "2den Faste-Søndag 1833" giver Grundtvig en beskrivelse og forklaring af "Fuldkommenheds Baand" ud fra evangelieteksten om Jesu helbredelse af den kanaanæiske kvindes datter (Matt 15, 21-28).²⁷⁹ Grundtvig siger i denne prædiken, at den sande forståelse af "Fuldkommenheds Baand" er en slags mellemvej mellem opfattelsen i den romersk-katolske - ifølge

²⁷⁸ Sml. GSV II, 296 nr. 104: "Polykarp": "Han var slet ikke bundet / Om Haand og ei om Fod, / Men frit, som han bekiendte, / Han mellem Luer stod. / Han folded sine Hænder / Og takkede sin Gud, / Som Kalken med hans Frelser / Ham gav at tømme ud. / I Ham gav de røde Luer / En ægte Straale-Krands, / Kun Stefans Martyr-Krone / Kan overstraale hans. / Han var den sidste Hyrde / Af apostolisk Art, / Den sørgelige Ære / Gid han maa tabe snart! / Det er de gode Hyrder / Paa denne Verdens Ø, / Som leve kun i Herren, / Og vil for Hjorden døe".

²⁷⁹ GP VI, 131-136.

ham - tvangskirke og den modsatte moderne opfattelse af kirken og menigheden, hvor kirken bliver helt opløst i blotte individer uden nogen som helst bånd, snore eller lænker.

Den romerske opfattelse indebærer ifølge Grundtvig, at mennesker binder hinanden med tvang. Den romerske opfattelse har ifølge Grundtvig forstået en del af sandheden derved, at den forstår, at det er helt nødvendigt, at et kristent menneske bliver bundet med en slags bånd og lænker efter sin indgang i menigheden, men den romerske kirke mener helt fejlagtigt, at det er mennesker, som indbyrdes skal binde hinanden, og at det kan ske ved en ydre tvang.

Den individualistiske, moderne, liberalistiske opfattelse af kirken har slet ikke forstået, at de kristne i menigheden skal bindes til at være et legeme og en sjæl. På den måde har hverken den romerske eller liberale opfattelse ifølge Grundtvig forstået meningen med det sande "Fuldkommenheds Baand".

Den sande opfattelse af "Fuldkommenheds Baand" indebærer ifølge Grundtvig, at de kristne bliver bundet ovenfra og ned og ført i et ledebånd af deres fader og konge. De kristne går frivilligt ind under dette bånd. De handler ikke på en slavisk måde, men i frihed. De tvinges ikke ved nogen ydre jordisk magt som i den romerske kirke, men "Fuldkommenheds Baand" betyder, at et bånd bliver lagt ned over de kristne således, at de på en vis måde sammenlænkes og sammensmeltes i en slags frivillige bånd og kæder:

Ogsaa det [en romersk katolsk opfattelse af kirken] har Erfaring lært os, er en farlig Sag for hvem der vil blive ved Christum, thi da [i den romerske "tvangs"-kirke] opløses efterhaanden det Fuldkommenhedens Baand som i Kiærlighed skal omslynge os alle (...) naar vi skal alle være Eet i Christo Jesu, saa enten sammenlænke vi os [selv] da med Tvangs-Baand som er Slave-Kiæder, eller vi gaae hver sine Veie og maae i begge Tilfælde smertelig erfare at Herren bliver borte for os, og Troen paa ham (...) bliver os til Byrde.²⁸⁰

Grundtvig fortsætter i den samme prædiken med at forklare karakteren af "Fuldkommenheds Baand" altså naturen af det samfund, som opstår mellem de kristne i menigheden og deres herre, fader og konge Kristus. At fuldkommenhedens bånd på den måde netop hos Grundtvig er et samfund eller socialt system er i det væsentlige blevet overset og forbigået i Grundtvig-forskningen. Men kvinden, som optræder i evangelieteksten, viser os ifølge Grundtvig, hvad det vil sige at være et medlem af eller en deltager i "Fuldkommenheds Baand" forstået som et samfund, og beretningen om den kanaanæiske kvinde viser os ifølge Grundtvig, på hvilken måde det kristne menneske optugtes og opdrages inden for rammerne af "Fuldkommenheds Baand". Evangeliet giver os et billede af, på hvilken måde den faderlige tugt og opdragelse med dens hårde taler finder sted i menigheden og inden for rammerne af kærligheden og "Fuldkommenheds Baand":

Den lyksalige Kvinde (...) giver sig lydelig og tydelig tilkiende som hun der raaber efter ham: Herre, du Davids Søn! forbarm dig over mig, som, naar han tier og ligesom gjør sig døv, trænger ind paa ham, kaster sig i Støvet for ham og gientager trøstigt sit: Herre! hjælp du mig! og som endelig naar han lader som han vil spise hende af med Steen for Brød, afvise hende haanlig, lader sig deraf hverken forbittre eller forvirre, men tager det for en Prøvelse, som det er, tilegner sig Skammen som velforskyldt, men suger Honning af Giften, og gjør det derved umueligt for Herren at skjule sig længer, lader sig gieme kalde

²⁸⁰ GP VI, 134.

en Hund, hvor det ikke gjælder om et Been men om det Brød, hvis mindste Krumme mætter til et evigt Liv!²⁸¹

Inden for grænse af "Fuldkommenheds Baand" optræder Kristus som en herre, fader og opdrager. De mennesker, som er givet i hans varetægt, har ifølge Grundtvigs prædiken i udgangspunktet ingen værdi i sig selv og ingen godhed, retfærdighed eller dyd. De, som skal have nogen glæde af opdragelsen i samfundet og i "Fuldkommenheds Baand", skal give afkald på alt det jordiske og kødelige, som de naturligt elsker. De skal give afkald på selvet og individualiteten, stoltheden, selvrådigheden, selvklogskaben og personligheden og fornægte sig selv. Hvis vi, som er kristne, skal afdø fra vores individualitet og sammensmelte til et legeme og en sjæl, skal vi ifølge Grundtvig lige som Abraham "glemme vor Moder og vor Faders Huus", hjem, folk, venner, fædreland og ejendom. De kristne, som skal bindes og snøres sammen med "Fuldkommenheds Baand", skal glemme og forlade deres gamle tanker, værdier og følelser.

De mennesker, som er givet til Kristus i hans egenskab af at være en opdrager, fortjener egentlig ikke hans kærlighed, og de er ikke elskværdige, men gennem den faderlige ansvarlige tugtende opdragelsesproces bliver disse små og svage, som oprindeligt levede i mørket, efterhånden værdige til at modtage kærligheden. Denne gradvise forvandlingsproces er den centrale proces i "Samfundet" og i "Fuldkommenheds Baand" og er ifølge Grundtvigs prædiken den egentlige mening med udtrykket om, at "Fuldkommenheds Baand" er "Kiærligheden":

Vel er den Kvinde i os (...) hedensk af Byrd (...) saa hun maa være belavet paa at finde hos Herren hvad der ligner døve Øren og hvad der klinger haardt, men naar Samfundet (...) med Herren lever op hos os, saa vi glemme vor Moder og vor Faders Huus, da veed vi, Kongen finder Behag i os (...) da smelter Hjertet i ham, da giver Han med begge Hænder.²⁸²

Christenhedens Syvstjerne og "Tysker-Menigheden"

Christenhedens Syvstjerne er en slags versificeret kirkens historie, som Grundtvig skrev i årene 1853 og 1854. Også i dette epos behandler Grundtvig spørgsmålet om den rette forståelse af det bibelske udtryk om "Fuldkommenheds Baand". I afsnittet om "Tysker-Menigheden", som først og fremmest beskriver Martin Luthers betydning for den kristne kirke, skriver Grundtvig således i strofe 104:

Snart nu sees ved Naade-Bordet,
Hvad selv Engle studse ved,
Sees i Troens Favn Guds-Ordet:
Herren med sin Menighed,
Som ei nogen Trolde forstener,
Som Gud-Fader selv forener
Med *Fuldkommenhedens Baand!*²⁸³

Grundtvig forudser i midten af 1850-erne, at en ny vækkelse og form for kristenliv vil bryde igennem i Danmark, som er præget af "Fuldkommenheds Baand". I nadveren begynder det kristne menneske at sammensmelte med Kristus, og dermed er det netop i nadveren, at det kristne menneske påtager sig at

²⁸¹ GP VI, 135.

²⁸² GP VI, 135-136.

²⁸³ Balslev 1955, 171.

følge Kristus, og om fornødent at dø en martyrdød. Det, som mennesker og engle næsten ikke kan forstå, og som verden ikke vil acceptere som muligt, er, at Gud har gjort det muligt for mennesker, der vender sig bort fra verden, at smelte sammen med Kristus og smelte sammen med hinanden, så deres individualitet, personlige særpræg, selvskhed og selvrådighed trænges tilbage.

”Fuldkommenheds Baand” er ikke ifølge *Christenhedens Syvstjerne* et bånd, som stammer fra mennesker eller fra menneskers følelser. ”Fuldkommenheds Baand” er det bånd, som den himmelske fader snører rundt om Kristus og de sande kristne, som lever i faderens hus eller i den kristne menighed. Når man bliver en kristen, bliver man bundet og lænket af dette bånd, og derved mister man den såkaldte frihed, som verden taler så ivrigt om, men som ifølge Grundtvig kun eller mest er en frihed til at gøre det onde.²⁸⁴ Hvis mennesker kun agerer som individer i verden, kan de ikke sammensmelte til en sjæl og et legeme. Verden, som befinder sig uden for den kristne menighed, stræber ifølge Grundtvig efter at tilintetgøre dette ”Fuldkommenheds Baand”, som Gud har lagt ned over de kristne i menigheden. Verden forstår ikke betydningen af og accepterer heller ikke nødvendigheden af dette bånd på det naturlige menneske.

I den følgende strofe 105 fortsætter Grundtvig med at tale om ”Fuldkommenheds Baand”. Grundtvig understreger det element af tvang og ubehag, der dybest set ligger i ”Fuldkommenheds Baand”, men dette bånd er noget, som på en positiv måde tvinger, presser og styrer det kristne menneske. I ”Fuldkommenheds Baand” er det kristne menneske kommet i et slags fængsel, og det har mistet det, som verden kalder ”frihed”. At leve inden for ”Fuldkommenheds Baand” er på en vis måde og i al fald i verdens øjne at opleve en menneskelig smerte eller brand. Grundtvig henviser i denne strofe til, at ”Fuldkommenheds Baand” indebærer, at det kristne menneske til sidst må være villigt til at dø martyrdøden og på den måde endegyldigt opgive sit eget ego og fornede og fornægte sig selv:

Ja, det Baand, som os til Vinger
Voxer ud i *Jesu* Navn,
Som kun Frihed os paatvinger,
Fængsler kun i Naadens Favn,
Brænder kun, som Glæden flammer
I Guds-Husets Brude-Kammer,
Er Gud-Faders Kiærlighed!²⁸⁵

Det Danske Fiir-Kløver fra 1836 og ”Gylden-Aaret” fra 1834

Det bibelske udtryk om ”Fuldkommenheds Baand” og den dermed forbundne tankegang anvendte Grundtvig også i forbindelse med helt jordiske eller samfundsmæssige forhold. Et eksempel er hans skrift *Det Danske Fiir-Kløver* fra 1836, hvor Grundtvig udviklede en slags almen samfundsfilosofi. I dette værk beskriver han relationen mellem det danske folk og dets landsfader med udtryk, som er helt analoge til den måde, som han i sine prædikener og salmer beskriver relationen mellem Kristus og menigheden:

Tal aldrig om *Frihed*, hvor *Fyrsten* er *Træl*,
Men sjunger, *Smaa-Fugle*, om *Dannemarks* Held,

²⁸⁴ GP II 109. I denne prædiken ”Femte Søndag efter Helligtrekonger 1824. Aften-Sang” forklares udtrykket ”Kiærlighed er Fuldkommenheds Baand” ikke færre end 33 forskellige steder. Denne prædiken er også et følelsesladet opgør med tidens voksende individualisme, selvklogskab og selvrådighed i den politiske og samfundsmæssige sfære.

²⁸⁵ Balslev 1955, 171.

Hvor *Fredegods-Tiden* sig klarlig fornyer,
Hvor Friheden hersker og Trældommen flyer,
Hvor *Kongen og Folket*, med Mund og med Haand,
Til Skyerne løfte »*Fuldkommenheds Baand*«!²⁸⁶

I sit digt "Gylden-Aaret" fra 1834, som er en beskrivelse af og profeti om det danske enevældige samfund, forklarer Grundtvig også "Fuldkommenheds Baand" med udtryk, som helt svarer til hans beskrivelser af "Fuldkommenheds Baand" i den kristne menighed:

Et Lys sig da udbreder,
Som trindt i Mark og Skov
Om *Liv og Sandhed* freder,
Forklarer Friheds Lov,
Som Idræt, Ord og Tanker
Kun holder saa i Skranker
At Frihed kan bestaae!²⁸⁷

De ovenfor citerede strofer viser, hvordan Grundtvig netop fortolker fuldkommenhedens bånd som et faderligt samfund eller socialt system og ikke blot som individets knytten sig i kærlighed til en anden part eller agent, således som Grundtvigs tanke om kærligheden som fuldkommenhedens bånd er blevet fortolket i Grundtvig-forskningen.²⁸⁸

En forklaring af ordene "Baand" og "binde" i Grundtvigs tekster

Når der i Grundtvigs tekster tales om "Fuldkommenheds Baand", rejses der direkte eller indirekte fire forskellige spørgsmål:

Det *første* spørgsmål kan formuleres således: Hvem eller hvilke agenter bliver bundet? Hvem er så at sige objektet for denne handling at binde? Svaret i Grundtvigs tekster er, at de mennesker, som har omvendt sig til Kristus, bliver i og med "Fuldkommenheds Baand" bundet til Kristus.

Det *andet* spørgsmål kan formuleres således: Hvem eller hvilke agenter er den aktive part, som binder, eller hvem er subjektet i handlingen? I Grundtvigs tekster er det den faderlige agent, som er den aktive part. Når Grundtvig taler om den kristne menighed, taler han oftest om, at den himmelske fader eller "Gud Fader" binder de omvendte kristne til Kristus, eller han kan i sjældnere tilfælde sige, at Kristus er den aktive part, som binder de kristne til sig selv.

"Fuldkommenheds Baand" etablerer ifølge Grundtvigs tekster et sandt samfund, og et sådant ægte samfund etableres ifølge Grundtvig ovenfra og ned ved en handling fra den faderlige agents side. Et ægte fællesskab eller samfund kan ikke ifølge Grundtvig etableres nedefra og op eller ved en gensidig aftale, en venlig kontrakt eller kærlig forening af individer.

²⁸⁶ Bugge 1968, II, 12.

²⁸⁷ US VIII, 19. Sml. beskrivelserne af "Fuldkommenheds Baand" i samme udgave af "Gylden-Aaret": US VIII, 18, 20, 21, 22, 23, 24 og 25. – Også i *Brage-Snak* fra 1844 om den nordiske mytologi anvender Grundtvig tankegangen om "Fuldkommenheds Baand", som stammer fra hans beskrivelse af den kristne menighed, på almene ideale samfundsforhold og i en klar opposition til den liberale samfundsfilosofi: Jf. udgaven af *Brage-Snak* i US VIII, 674-676. Også i Grundtvigs kirkehistorie *Kirke-Speil* fra 1871 fremhæves stærkt idealet om det faderlige samfund og "Fuldkommenheds Baand" (Jf. US X, 109, 206 og 207).

²⁸⁸ Jf. de referencer til Grundtvig-forskningen, som blev anført ovenfor.

Den kristne menighed består ikke ifølge Grundtvig af en mængde af individer, som har fundet sammen, fordi de har de samme religiøse forestillinger. Den kristne menighed består af dem, som den faderlige guddommelige agent har udvalgt og taget ud af verden. Et "Folk" er i Grundtvigs tekster altid et "Folk", fordi det er blevet kaldet, kåret og udvalgt af en konge – uanset om det drejer sig om "Christen-Folket" eller om et af "Verdens-Folkene".

Det tredje spørgsmål, som Grundtvigs tekster søger at besvare, er: Hvad indebærer selve det at blive bundet? Tanken i Grundtvigs tekster er, at det at blive bundet er en begivenhed, som foregår i et bestemt punkt. I det punkt siger det pågældende menneske farvel til sit gamle selv og til denne verden på den måde og muliggjort af det faktum, at det af en faderlig agent bliver befriet for og taget ud af verden. I dette punkt får det pågældende menneske en ny identitet og på den måde holder det op med at være sig selv. At passere periferien til "Fuldkommenheds Baand" er selvets og det individuelle særegne livs ophør og død. Tidligere var dette menneske bundet til verden, men efter sin omvendelse og efter at have passeret periferien til "Fuldkommenheds Baand" er det bundet til Kristus. Det lever nu inden for rammerne og afgrænsningen af "Fuldkommenheds Baand".

Den vilkårlige bevægelses- og handlefrihed eller den "frie vilje", som det pågældende menneske måske havde forud for sin omvendelse – en frihed til at følge sine egne værdier, ønsker eller lyster – mister det pågældende menneske, når det træder ind i "Fuldkommenheds Baand". At komme ind i "Fuldkommenheds Baand" indebærer ifølge Grundtvigs tekster tydeligt nok, at mennesker mister en bestemt form for frihed – en vilkårlig individuel handlefrihed, sådan som Grundtvig kendte den fra de liberalistiske filosoffer.

Det fjerde spørgsmål, som Grundtvigs tekster søger at besvare, kan formuleres således: Hvad betyder det at være bundet? Det menneske, som er kommet ind i "Fuldkommenheds Baand", tænker ikke længere ifølge Grundtvigs tekster sine egne tanker, det har ikke længere sine egne følelser, og det gør ikke længere sine egne gerninger, men sin faders gerninger. På den måde er der i Grundtvigs tekster et tydeligt skel – en "Paradisets Mur" eller "Sions Mur" – mellem denne verdens børn, som følger deres egne tanker og følelser, og lysets børn, som gør deres faders gerninger og lærer at have hans tanker og følelser.²⁸⁹

"Fuldkommenheds Baand" er på den måde et slags åndeligt og moralsk system, som er omgivet af en klar grænse i forhold til den omgivende verden. At befinde sig inden for rammerne af "Fuldkommenheds Baand" er at befinde sig i en opdragelsesproces, hvor det gamle syndige egoistiske naturlige menneske gradvist fortrænges.²⁹⁰ At leve som et medlem af og en deltager i

²⁸⁹ Nyborg 2010, 120. Jf. Brandt 1880 II, 173 (den 1. søndag i fasten 1869): Når verdens børn prøver at trænge ind i faderens og frelsens hus, står den mægtige kerub og spærrer dem vejen med sit blinkende sværd. Jf. Brandt 1880 II, 452 (den 2. søndag i advent 1871): Verdens børn har hverken viljen eller evnen eller mulighederne for at nå "Maalet", som er "det evige Liv" og "fuldkommen Klarhed".

²⁹⁰ At være bundet på den ene eller anden måde er ifølge Grundtvigs prædikener et vilkår, som gælder for alle mennesker. Det, som et menneske kan vælge, er, om han vil lade sig binde af eller til den ene eller anden herre. Verdens børn er bundet af verdensånden og til verdens fyrste. At være bundet er også en nødvendig betingelse for at kunne vokse og forfremmes i frihed, lykke, kraft, viden og kærlighed. I Grundtvigs prædikener forekommer en lang række udtryk, som er beslægtede med eller er forbundne med hans begreb om "Fuldkommenheds Baand": "Fællesskabets Baand", "det salige Baand", "det Baand som sammenknytter Himlen og Jorden", "Blodets Baand", "Ægteskabets Baand", "Fredens Baand", "Kiærlighedens Baand", "Troskabs-Baandet", "Lydighedens Baand", "Friheden i Baandet", "Ledebaandet", "det guddommelige Liv-Baand", "det levende fuldkomne evige Baand i Guds Rige", "Broderskabets Baand" og "det liflige Baand mellem Kongen og Folket".

”Fuldkommenheds Baand” indebærer, at mennesket underlægger sig en vis tvang, disciplin og tugt og accepterer, at det må underkaste sig en vis selvdisciplinering, impuls- og selvkontrol.²⁹¹

Grundtvig-forskningen har ofte hævdet, at Grundtvig havde et optimistisk syn på det naturlige menneskes muligheder for at udvikle sig til et kærligt menneske,²⁹² men denne fortolkning af Grundtvigs tekster svarer ikke til Grundtvigs egne formuleringer. Over for det naturlige menneske må en faderlig agent nødvendigvis ifølge Grundtvig anvende en vis tugtelse, revselse og tvang, og det er også det, som Grundtvig beskriver, når han taler om ”Fuldkommenheds Baand”.

At leve inden for ”Fuldkommenheds Baand” indebærer, at det kristne menneske lærer, at det skal gå i Jesu fodspor og derfor nødvendigvis må fornægte og fornægte sig selv. Inden for rammerne af ”Fuldkommenheds Baand” lærer mennesker efterhånden en ny godhed, dyd og kærlighed og lærer at efterligne Kristus, og de indser, at hvis de skal efterfølge Kristus, må de tømme den samme bitre kalk, som Jesus drak umiddelbart forud for sin korsfæstelse.²⁹³ I Grundtvigs tekster er der på den måde en nøje sammenhæng mellem tanken om ”Fuldkommenheds Baand” og det kristne menneskes villighed til at ofre sig og sætte sit liv til og tage sit kors op og følge Jesus.

Hyppigheden af Grundtvigs brug af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”

Materialet for denne artikel er Grundtvigs tekster og især hans prædikener mellem 1832 og 1856. Grundtvig anvender udtrykket ”Fuldkommenheds Baand” langt hyppigere i sine prædikener i de to kalenderår 1847 og 1848 end i de øvrige år i den undersøgte periode. I kalenderåret 1847 forekommer udtrykket ”Fuldkommenheds Baand” i ikke færre end 10 og i kalenderåret 1848 i 11 prædikener. I årene fra 1832 til 1846 forekommer ”Fuldkommenheds Baand” i gennemsnit hos Grundtvig i kun to prædikener om året.

Det er derfor naturligt at spørge, hvorfor Grundtvig anvender udtrykket langt hyppigere i 1847 og i 1848. Ligeledes er det naturligt at undersøge, om denne meget hyppigere brug af udtrykket ”Fuldkommenheds Baand” netop i disse to politisk dramatiske år kan fortælle os noget om, hvordan Grundtvig opfattede tankegangen i udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”.

Grundtvigs prædikener i 1847, 1848 og 1849 synes - sammenlignet med hele perioden 1832-1856 - at skille sig ud på mange forskellige måder. Et eksempel herpå er også, at begrebet ”Faderligheden” forekommer langt oftere og med større vægt i disse tre år og specielt i 1848 end sædvanligt i Grundtvigs prædikener.²⁹⁴ Denne statistik synes at kunne underbygge, at Grundtvig med sin tale om ”Fuldkommenheds Baand” også peger på en ideal tilstand nemlig en tilstand, som han både med hensyn til menigheden og med hensyn til det verdslige danske samfund modstiller til den moderne liberalistiske og individualistiske samfundsfilosofi altså de samfundstanker, som sejrede i Danmark i 1848.

²⁹¹ GSV I nr.23: ”Christus den Første regierer endnu”. Eksempler fra Grundtvigs prædikener er: GP II, 109-110, GP VIII, 243-244, GP XII, 338, GP XII, 229, GP X, 300, GP VI, 134-136, GP XII, 106, GPV II, 161-162 og den utrykte prædiken ”Onsdag 1ste Aug. 1849”.

²⁹² Et nyligt eksempel er Birkelund 2008.

²⁹³ Sml. Brandt 1880 II, 388-389 (Midfaste søndag 1871). Jf. Brandt 1880 II, 77 (den 1. søndag i fasten 1868): ”Den sønlige Kjærlighed” består i ”godvillig at modtage den bitre Kalk” af den ”himmelske Faders Haand”.

²⁹⁴ Nyborg 2011.

Konklusion: Hvorfor benægter verden, at den sande kærlighed skal findes i fuldkommenhedens bånd?

De tanker, som bliver udfoldet i Grundtvigs tekster omkring udtrykket ”Fuldkommenheds Baand”, er på mange måder de modsatte af de tanker om værdien af det individuelle og særegne, som kom til at præge det 19. århundrede.²⁹⁵ Grundtvig talte bibelsk og paulinsk om at afdø og give afkald og om selvets og individets død, og om, at det kristne menneske ikke længere lever sit eget gamle liv, men nu lever inden i Kristus. Et sandt kristent menneske er formet af kærligheden, og det betyder i følge Grundtvig, at det ikke længere drives af sine egne tanker eller følelser. Det gør ikke mere sine egne gamle geminger.²⁹⁶

Grundtvigs tanke var, at hvis et menneske ikke tugtes, opdrages og formes af et faderligt samfund med fælles værdier, er det pågældende menneske fortabt i sin egen afmægtighed, individuelle vilje og blindhed og dermed udleveret til sine egne naturlige impulser. Grundtvigs tanke var, at hvis mennesker forbliver begrænsede af deres egen private eller personlige, særegne individualitet, er de stadig lukket inde i syndens verden.

I sine tekster hævdede Grundtvig, at denne verden benægter, at den sande kærlighed skal findes i fuldkommenhedens bånd. At Grundtvig opfattede verdens falske opfattelse af kærligheden på denne måde er blevet forbigået i Grundtvig-forskningen, som tværtom har tillagt Grundtvig en slags naturlig opfattelse af kærligheden, som ligner den opfattelse, som Grundtvig netop kritiserede og angreb hos verden.

Grundtvig hævdede, at Kristus har fortalt os sandheden om alle ting såvel de jordiske som de himmelske ting, og, at vi - når vi skal forholde os til samfundsmæssige, moralske, kulturelle eller politiske spørgsmål - skal se alle ting ”i Herrens Lys”.²⁹⁷ De opfattelser af værdien af det naturlige og individuelle eller særegne, som Grundtvig bekæmpede, har siden vundet en stadig større udbredelse. På den måde er Grundtvigs tanker om værdien af det faderlige og den faderlige opdragelse og om ”Fuldkommenheds Baand” måske endnu mere interessante i dag, end da disse tanker blev fremsat i midten af det 19. århundrede.

Kærligheden og ”Blodets Baand”**Indledning**

Blodets Baand kræve nuomstunder allevegne deres Ret og maae nødvendig faae den hos os.²⁹⁸

²⁹⁵ Et eksempel herpå er Grundtvigs samtidige den engelske liberale filosof John Stuart Mill (1806-1873). Mills politiske hovedværk *An Essay on Liberty* fra 1859 er helt fokuseret på værdien af det individuelt særegne. Samfundets fremgang og lykke afhænger ifølge Mill fuldstændigt af tilstedeværelsen af og den frie udfoldelse af de uafhængige og originale individer.

²⁹⁶ Følgende centrale værker fra de sidste ti års Grundtvig-forskning vedrørende Grundtvigs teologi og livs- og menneskeopfattelse nævner ikke med et eneste ord, at Grundtvig havde en tanke om martyriet: Birkelund 2008, Stockholm 2003, Pedersen 2002, Præstegaard 2002 og Iversen 2008.

²⁹⁷ Nyborg 2011a.

²⁹⁸ GPV V, 176.

N. F. S. Grundtvig levede i en tid, hvor nationalfølelsen og nationalismen var i kraftig vækst i Danmark og i hele Europa.²⁹⁹ Men det spørgsmål, som rejser sig af Grundtvigs netop citerede formulering fra en af hans prædikener i 1843, er, hvorfor Grundtvig i 1840-erne mente, at denne hævde af "Blodets Baand" skulle være nødvendig og påkrævet i den danske og europæiske samfundsmæssige virkelighed, og et afgørende spørgsmål er derfor også, hvad Grundtvig i sine tekster egentlig forstod ved udtrykket "Blodets Baand". I det følgende skal det analyseres, hvordan Grundtvig rent faktisk anvendte begrebet "Blodets Baand".

Udtrykket "Blodets Baand" er ikke et udtryk, som forekommer ofte i Grundtvigs forfatterskab. I de følgende afsnit skal en række tekster af Grundtvig, hvor udtrykket "Blodets Baand" forekommer, analyseres dels fra hans prædikener fra perioden 1822-1849 og 1854-1856, dels fra hans salmer og fra hans øvrige forfatterskab. Til sidst skal gives en analyse af Grundtvigs begreb om "Blods Samfund", som har en nøje sammenhæng med hans tanker om "Blodets Baand". Til en indledning skal der gives en oversigt over de steder i Grundtvigs forfatterskab, hvor udtrykket "Blodets Baand" forekommer.

Oversigt over materialet

Der er kun fundet de følgende 10 prædikener fra perioden 1822-1849 og 1854-1856, hvor udtrykket "Blodets Baand" overhovedet forekommer: "Femte Søndag efter Helligtrekonger 1824"³⁰⁰, "Tredie Søndag efter Paaske 1830"³⁰¹, "2den Søndag efter Paaske 1834"³⁰², "Søndag Septuagesima 1835"³⁰³, "Skiærthorsdag 1843"³⁰⁴, "Pindse-Søndag 1847", "Marie Bebudelses-Dag 1848", "Langfredag 1848", "1ste Helligtrekonger-Søndag 1849" og "3die Advents-Søndag 1855".³⁰⁵ I Grundtvigs prædiken "Skiærthorsdag 1843" forekommer udtrykket fem steder i hans prædiken.³⁰⁶ I de øvrige nævnte prædikener forekommer udtrykket kun en enkelt gang i hver prædiken.

Udtrykket "Blodets Baand" optræder på samme måde kun meget sjældent i Grundtvigs salmer nemlig i de følgende fem salmer: "Børne-Lærdoms Parter fem!" fra 1837³⁰⁷, "Vor Tro er Hjertets Vished paa" fra 1856-1860³⁰⁸, "Som du dig venter Godt af Gud" fra 1855³⁰⁹, "Frihed bedre er end Guld" fra 1855-1856³¹⁰ og "Der er et Folk saa vidt adspredt" fra 1852-1853³¹¹.

"Blodets Baand" optræder nogle få steder i Grundtvigs øvrige forfatterskab nemlig i de følgende fire værker: *Brage-Snak* fra 1844, *Nordens Mythologi* fra 1832, *Haandbog i Verdens-Historien* fra 1833 og *Dansk Ravne-Galder* fra 1860. De nævnte eksempler fra Grundtvigs salmer og øvrige forfatterskab vil blive analyseret i et senere afsnit.

²⁹⁹ Vind 1999.

³⁰⁰ GP II, 109.

³⁰¹ GP IV, 176.

³⁰² GP VII, 185.

³⁰³ GP VIII, 132.

³⁰⁴ GPV V, 175, 176, 177.

³⁰⁵ Lindhardt 1977, 15: "3die Advents-Søndag 1855".

³⁰⁶ GPV V, 175, 176 (3 steder) og 177.

³⁰⁷ GSV I, 88.

³⁰⁸ GSV V, 156.

³⁰⁹ GSV IV, 347.

³¹⁰ GSV V, 73.

³¹¹ GSV IV, 287.

Som det kan ses, ligger langt de fleste forekomster i Grundtvigs forfatterskab af udtrykket ”Blodets Baand” efter året 1842. Danske historikere har peget på, at det netop var i året 1842, at den nationale bølge slog igennem i Danmark.³¹²

I de følgende afsnit skal analyseres en række af Grundtvigs prædikener, hvori udtrykket ”Blodets Baand” forekommer.

De kristne er evigt fremmede i denne verden

I sin prædiken ”Tredje Søndag efter Paaske 1830” giver Grundtvig udtryk for en række opfattelser af ”Blodets Baand”, folk og fædreland, som genfindes i mange af hans prædikener. I denne prædiken tager Grundtvig afstand fra verdens tale om folk og fædreland. De sande kristne, som Grundtvig betegner som ”det christne Folk”, tilhører ikke denne verden, og de danske kristnes fædreland er ifølge Grundtvigs prædiken ikke Danmark, men det himmelske fædreland. Det danske folk, som de sande kristne i Danmark lever midt iblandt, er ifølge Grundtvigs prædiken ikke deres sande ”Landsmænd og Med-Borgere”. Når de kristne ser på Jesu forhold til hans eget historiske fædreland, kan de ifølge Grundtvig hurtigt se, at det ville være en naiv forestilling at tro, at de øvrige danskere, som lever ude i verden, skulle være deres brødre, landsmænd, venner eller medborgere.

Det, som de sande kristne oplever fra deres jordiske fædrelands side, er kun had og forfølgelse. At være en sand kristen er ifølge Grundtvigs prædiken at være en ”Fremling”, ”Udlænding” og ”Pilegrim” i denne verden:

Til ingen Tid og paa intet Sted under Solen kan Man være en Christen i Aand og Sandhed, uden at finde sig fremmed i den nærværende Verden, ihvor nær saa end Blodets Baand knytter os til Skarerne omkring os, og ihvor eenstemmig saa end Herren vi tilbede end blev lovsjunget af Millionerne vi i jordisk Forstand kalde Landsmænd og Med-Borgere. Grunden er klar; thi (...) vi har vort Borgerskab i Himlen (...) og hvad have vi mere Vidnesbyrd behov, end Herrens eget Levnets-Løb paa Jorden, hvor han kom til sine Egne, men fandt kun Modtagelse som en Fremmed, og Behandling som en Fiende (...) saa det er klart, at vi skal være i denne Verden, ligesom Han var, med vort Hjem og vort Fæderneland i Himlen.³¹³

”Blodets Baand” og det kristne og jødiske folk

I en prædiken ”2den Søndag efter Paaske 1834” sammenligner Grundtvig det jødiske og det kristne folk. Et folk er et folk,³¹⁴ og det gælder ifølge Grundtvig ethvert folk uanset, om det drejer sig om det jødiske, danske, tyske, franske eller kristne folk, men der er særlige ligheder og forskelle mellem det jødiske og det kristne folk:

Ligheder er ifølge Grundtvigs prædiken, at både det jødiske og kristne folk altid gennem historien er blevet forfulgt, bespottet og forhånet af ”de grove” og ”grumme Hedninger”, og at det er et mirakel, at de to folk stadig eksisterer. Både det kristne og det jødiske folk lever inden i verden og vandrer som et særligt folk gennem verden. Denne verden er som ørkenlandet, der truer og vil tilintetgøre det adskilte, særegne folk, som har forsat og vendt ryggen til verden. En lighed er endvidere, at begge folk stadig

³¹² Bjørn 1990, 260-271.

³¹³ GP IV, 176: ”Tredje Søndag efter Paaske 1830”.

³¹⁴ Brandt 1880 II, 151 (den 1. søndag i advent 1868).

er ”kiendelige” og ”levende”, og at begge folk føler sig indvortes forbundet og føler sig skilt ud fra verden.³¹⁵ En lighed er også, at Jerusalem både er hovedstaden for ”det christne Folk” og for det jødiske folk.³¹⁶ De kristne, som lever i Danmark, har ifølge Grundtvigs prædiken Jerusalem og det kommende nye Jerusalem og ikke København som deres ”Hovedstad”:

Ja, mine Venner! det er klart, at alt for meer end sytten Aarhundreder siden, ved Jerusalems Forstyrrelse, mistede det Christne Folk, ligesaavel som det Jødiske, sin Hoved-Stad paa Jorden.³¹⁷

Det kristne folk er skabt ved, at dette folks konge har udvalgt, udtaget og adskilt visse ”Brud-Stykker” af de forskellige verdensfolk, isoleret disse stykker og sat dem sammen til et helt nyt og særegent folk. Den kongelige agent har på den måde ved sin skabelse af folket ophævet og tilintetgjort de mulige nationale forskelle eller modsætninger, som eksisterede forud for hans skabelse af dette folk. Dette nye kristne folk vandrer ifølge Grundtvigs prædiken gennem verdens grusomme, ondsindede og åndeligt døde ørkenland. Der er på den måde en lighed mellem det jødiske folks situation i det 19. århundrede og efter adspredelsen og det kristne folk. Både det jødiske og det kristne folk er udlændinge, fremmede og pilgrimme³¹⁸ i denne verden:

Det Christne Folk, der ikke er af denne Verden, er kun ved et stort Mirakel skabt af lutter Brud-Stykker af allehaande Folk under Himmelen, er aandelig talt ligesaa vidt adspredt mellem Hedningerne som det gamle Israel.³¹⁹

En forskel mellem det jødiske og kristne folk er ifølge Grundtvigs prædiken i 1834, at det kristne folk er sammenblandet med de forskellige verdensfolk, mens jøderne er bundet og beskyttet af og adskilt fra verden ved ”Blodets Baand”. En forskel er også, at det jødiske folk lever efter moseloven, og det giver et ensartet folkeliv for det jødiske folk, mens det kristne folk ikke har sådan en lov, som på en positiv måde kan beskytte folket og være et forsvar imod den omgivende hedenske verden. Det kristne folk er derfor ifølge Grundtvigs prædiken svagere stillet i sit forhold til verden, og det er sværere for det kristne folk at skille sig klart ud fra verden. En forskel mellem de to folk er ifølge Grundtvigs prædiken, at det, som sammensnører det jødiske folk, i høj grad er noget synligt og ydre, mens det, som skal sammenbinde det kristne folk og udskille det fra verden, i høj grad er noget usynligt, indvortes og uhåndgribeligt.

³¹⁵ GP VII, 186-187: ”Vi ere aandelig langt nærmere i Slægt med Herrens Folk end med det [Folk], hvorfra vi naturlig nedstamme” og GP VII, 190: ”Thi naar Man ikke meer betragter Daaben som det store Igienfødelses Bad der skaber [udskiller] et Folk som er i Slægt i Herren, da bliver det Christne Folks Eenhed kun som en sød Drøm”.

³¹⁶ GP VII, 185.

³¹⁷ GP VII, 185.

³¹⁸ Det kristne folk betegnes i Grundtvigs prædikener ofte som ”Fremmede”, ”Fremlinge” og ”Udlændinger” og ”Pilegrimme”. Et eksempel er GP XI, 265 (”6te Trinitatis-Søndag 1838”): ”Thi at vi ved denne Tro blive som Fremmede og Udlændinger i denne Verden og maae være belavede paa Dens Had og Foragt endogsaa til det Yderste, det lærer Erfaringen fra Slægt til Slægt, og det var jo Daarskab at give Afkald paa denne Verden og opoffre Livet i den, naar vi ikke til Giengæld indføres i en bedre Verden til et Liv, mere sikkert og lysteligt”. Sml. GP V, 241 (”det christne Folk” er ”Udlændinge og fremmede Reisende i Verden”), GPV VII, 225 (det kristne folk er ”dem, der vandrede i denne Verden, som Udlændinge og Pilegrimme, længselsfulde efter Fædrelandet heroventil”), GPV III, 189 (det kristne folk har ikke sit ”Borgerskab” i Danmark, men i himlen), GP VIII, 357, GPV II, 196, GPV II, 199, GPV III, 343 og ”10de Trinitatis-Søndag 1847 Aftensang”. De sande kristne er ifølge Grundtvigs prædikener ”Himmelborgere” og ”det christne Folks” fædreland er ikke Danmark, men det ”himmelske Fædreland” eller ”Fædemeland”.

³¹⁹ GP VII, 185.

I denne prædiken bruger Grundtvig "Blodets Baand" på to måder: "Blodets Baand" er en fordel og beskyttelse for det jødiske folk, fordi det holder folket adskilt fra verden, men "Blodets Baand" er en fare og svaghed for det kristne folk, fordi "Blodets Baand" på en vis måde binder det kristne folk til de hedenske verdensfolk, eller fordi dette "Blodets Baand" får de kristne til at tro, at de hører til denne verden, og derfor betyder dette "Blodets Baand" hos det kristne folk, at det er svært for det kristne folk at adskille sig tydeligt fra den omgivende hedenske verden. Det kristne folk havde i følge Grundtvigs prædiken været bedre stillet, hvis det skulle følge en lov, som svarede til moseloven hos det jødiske folk, og det kristne folk havde været bedre stillet, hvis det internt havde eller adlød et "Blodets Baand", som svarede til "Blodets Baand" hos det jødiske folk.

Grundtvigs prædiken i 1834 er bemærkelsesværdig, fordi han udtrykker, at han på en vis måde er misundelig på det jødiske folk på grund af de "Baand" og "Kiæder", som sammensnører det jødiske folk.³²⁰ Fordi det kristne folk mangler sådanne "Kiæder", trues det hele tiden ifølge Grundtvig af "Spliden", "Sønderrivelsen" og "Opløsningen"³²¹, og det er ofte svært for "det christne Folk" - hvilket ikke gælder tilsvarende for det jødiske folk - at fastholde "den Christne National-Følelse og Fædrenelands-Kiærlighed".³²² Når Grundtvig her taler om de kristnes "National-Følelse" og "Fædrenelands-Kiærlighed" er det tydeligt, at han ikke taler om de danske kristnes følelse for eller kærlighed til Danmark, men om deres særegne fædrelandskærlighed og nationalfølelse som et folk, der er adskilt fra det danske folk og fra verdens folk. Det jødiske folk har ifølge Grundtvigs prædiken lige som det kristne folk som sin historiske opgave og som sit kald at skille sig ud fra verden, men det er på grund af "Blodets Baand" i det jødiske folk ulige nemmere at gøre dette for det jødiske folk end for det kristne folk.

Det problem, som ligger under Grundtvigs prædiken i 1834 nemlig, at det kristne folk ikke besidder et "Blodets Baand" som det jødiske folk, løste Grundtvig i sine senere prædikener ved at sige, at også det kristne folk ejer og sammensnøres af et indbyrdes "Blodets Baand" blot af en anden karakter end det, som man finder hos det jødiske folk.

I sin prædiken "2den Søndag efter Paaske 1834" siger Grundtvig om det forfulgte kristne folk:

Saa er det dog endnu et (...) Mirakel, at det Christne Folk, trods (...) Trængsel og Forhaanelse af grumme Hedninger (...) og trods Sammenblandingen med allehaande Folke-Færd paa Jorden, at det Christne Folk, trods alt Dette, endnu er kiendeligt og føler sig indvortes forbundet (...) Det Christne Folk, som er taget [ud] af Hedningerne, er jo ved Blodets naturlige Baand knyttet til dem [Hedningerne] (...) og har ingen Lov, der giver dem en egen Leve-Maade eller hindrer dem fra at følge deres hedenske Fædres Skik og Brug.³²³

Er "Blodets Baand" nu i 1843 "et urimeligt Haab"?

"Blodets Baand" er i Grundtvigs prædikener ofte det særlige bånd, som forbinder et folk med dets fader og konge, som vender landsfaderens hjerte til hans folk, så han kommer til at elske og beskytte sit folk, som får folket til at elske sin fader og konge, og som gør en stat, et rige eller et land så mægtigt, at det

³²⁰ GP VII, 185.

³²¹ GP VII, 186.

³²² GP VII, 186.

³²³ GP VII, 185-186.

kan overvinde og sejre i hele verden. Hvis et folk eller en stat bliver præget af ”Blodets Baand”, vil de samfundsmæssige tilstande i det rige ifølge Grundtvig være præget af liflighed, inderlighed, kærlighed, hjertelighed, fred og harmoni.

Det folk, som er gennemsyret af tanken om ”Blodets Baand”, tænker ikke længere ifølge Grundtvig sine egne tanker og har ikke længere sine egne følelser. Det gør sin faders og herres gerninger, og det bor i faderens eller kongens hus og land. Fædrelandet er i Grundtvigs prædikener ikke ”vores” eller folkets land, men kongens land. Den rette sociale adfærd, som fremgår af tanken om ”Blodets Baand”, består derfor ifølge Grundtvig for et folk deri, at det - i en hellig ild, brand og kærlighed til dets konge og hans rige - ofrer sig for denne konges velfærd og lykke. Det er denne forbilledlige adfærd, som Grundtvig i sine prædikener betegner som ”Hjerteligheden”.

Det kristne folk er i sin form et folk som alle andre folk på jorden. I det følgende citat drager Grundtvig en nøje parallel mellem et jordisk folk, et jordisk fædreland og en jordisk konge og det kristne folk, de kristnes fædreland og de kristnes konge. I en jordisk stat afhænger statens styrke og evne til at overleve af ”Blodets Baand”, og på samme måde gælder det for Guds rige, hvor Kristus er herre og konge.

De politiske vinde, som blæste ind over Danmark i 1843, gik imod disse grundtvigske værdier og idealer. - Jeg ved godt, at jeg har vinden, strømmen og styrmændene imod mig, som Grundtvig senere skrev i *Danskeren* i 1848. De politiske og åndelige strømninger i Danmark i 1840-erne synes ifølge Grundtvigs prædiken, som citeres nedenfor, at få Grundtvigs særlige tanke om ”Blodets Baand” til at se ud som et ”urimeligt Haab”. Hele tanken om vigtigheden af ”Blodets Baand” og betydningen af børnenes kærlighed til fædrene og de undergivnes naturlige kærlighed til og hjertelige følelser for de foresatte synes nu i 1843 ifølge Grundtvig at være gået tabt i Danmark:

Ja Ch. V. [Christne Venner] dette maa vist nok for Øieblikket synes Mange et urimeligt Haab; men lære vi igien at føle, hvilken vidunderlig Kraft, der er i det Blodets Baand, som naturlig forbinder M[enne]sk[en]s Bøm, da vil vi dog finde, det er en følgelig Sag, at Jesu Christi (...) Blod, der gjør de Christne til et Folk [et folk og eet folk], maa have endnu langt større Kræfter til inderlig og liflig at forbinde dette Folks Hjerter med deres Konge (...) og med vort himmelske Fæderneland, saa hverken *Græker* eller *Dannemænd* skal nogensinde have havt (...) saa brændende, selvopoffrende en Fædernelands-Kiærlighed, som det Folk, der føler, at i deres Aarer rinder Jesu Christi, Guds Søns Blod og gjør dem alle til en mageløs kongelig Slægt, der skal indtage og evindeligt besidde baade Himlen og Jorden!³²⁴

De kristne er et adskilt og udskilt folk

De sande kristne er ifølge Grundtvigs prædikener et adskilt folk, og de deler på ingen måde ”Byrd og Blod” med denne verden og dens børn. Verdens børn er ikke de sande kristnes brødre eller søstre. Når Grundtvig taler om ”Blodets Baand” og dets sammenhæng med den kristne menighed, bliver denne tydeligt adskilte status for kristenfolket understreget - som det fremgår af det følgende uddrag fra Grundtvigs prædiken på skærtorsdag 1843. Opgaven for det kristne folk er at holde sig fri af og bevare sin enhed og renhed i forhold til verden:

³²⁴ GPV V, 177.

Lad det da være vort fælles Ønske (...) at vi igien maae føle, af hvad Byrd og Blod vi er, føle, vi er baade først og sidst den Høiestes Slægt (...) Da vil Gud ogsaa hjælpe os til efterhaanden at blive det Altsammen kvit, hvad der nu baade indvortes og udvortes vanærer Bordet i Himmeriges Rige³²⁵, og hindrer den guddommelige Virkning af Jesu Christi, Guds Søns Blod til at skabe et heelt Christen-Folk, over hvilket Herren ved Gud-Faders Høire-Haand velsignende udstrækker sine Hænder og siger: see min Moder og mine Brødre.³²⁶

”Vor naturlige Følelse af Blodets Baand”

I sin prædiken på skærtorsdag 1843 taler Grundtvig om ”vor” - altså om Grundtvigs egen og ifølge Grundtvig danskernes - ”naturlige Følelse af Blodets Baand”. Men Grundtvig bruger ikke dette udtryk på en national eller nationalistisk måde. Alle danskere har fra deres tidligste historie følt en ifølge Grundtvig naturlig og passende respekt og kærlighed til deres herrer, mestre, fædre og konger, og det er især dette forhold og denne særlige danske tradition for en naturlig og passende respekt for og kærlighed til de overordnede agenter, som Grundtvig refererer til i sin prædiken, når han taler om ”vor naturlige Følelse af Blodets Baand”.

Det er også derfor, at denne naturlige følelse - for blodets bånd - ifølge Grundtvig er vigtig i forbindelse med den kristne nadver. Hvis nadveren skal have sin virkning og frembringe en velsignelse og lykke for den lille kristne flok, skal deltagerne i nadveren netop have denne ifølge Grundtvig naturlige følelse for blodets bånd og på den måde holde op med at tænke og føle, som verden gør.

Nadverens velsignelse afhænger ifølge Grundtvig af, at de kristne elever i ”Herrens Skole”³²⁷ føler en sand, naturlig og passende ærbødighed, kærlighed og tillid til deres mester og ikke er selvkloge eller selvrådige:

Og er det vor naturlige Følelse af Blodets Baand, der ligesom er indsovet [nu i 1840-erne], da er det Herrens mindste Konst at vække den hos alle Folk under Himmelen, end sige da hos os [i Danmark], i hvis Bryst den fra Arildstid var vidunderlig vaagen, stærk og øm.³²⁸

Det, som Grundtvig i 1840-erne opfatter som ”Hovedhindringen” for, at en kristelig vækkelse kan udbredes i Danmark, og for, at kristentroen og den kristne anskuelse kan vinde frem, og for, at den kristne nadver faktisk kan få de tilsigtede velsignede virkninger, er en bestemt tænke-måde, som nu i 1840-erne er vidt udbredt. Den artikuleres især fra den akademiske og samfunds- og enevældekritiske elite, og den er stærkt kritisk over for tanken om den naturlige følelse af blodets bånd og imod tanken om menneskers naturlige lydighed, ærbødighed og kærlighed til deres fædre, herrer, konger og

³²⁵ Grundtvigs tanke i denne prædiken er, at nadverbordet i den kristne menighed mange steder vanæres af, at mennesker, som er aldeles ukristne og derfor helt uværdige gæster ved nadverbordet, tager del i nadverhandlingen, og at nadverens vin og brød i mange menigheder uddeles i flæng til kristne såvel som ukristne. Denne uorden undergraver det kristne folks identitet, forhindrer kærligheden i at vinde frem blandt brødrene, forhindrer kristenfolkets fremgang, lykke og held og er en forhånelse og bespottelse af de kristnes herre og konge.

³²⁶ GPV V, 177-178.

³²⁷ Om Grundtvigs tanker om den kristne menighed som en ”Herrens Skole”: GP X, 358-363 og GP XII, 259 og 258-263.

³²⁸ GPV V, 175.

mestre.³²⁹ Denne akademiske elite er ifølge Grundtvigs prædiken på skærtorsdag 1843 præget af de oprørske, individualistiske og liberale ideer fra oplysningsfilosofien i det 18. århundrede:

Naar det falder os paa Sinde, at Hovedhindringen for den hellige Nadvers guddommelige Virkning til stedse fuldere og inderligere at forbinde os med Vorherre Jesus Christus og med hinanden i uforkrænkelig Kiærlighed, Hovedhindringen er vor Skolegang hos daarlige, h[e]d[en]ske Læremestere, der vilde være klogere (...) end Paulus og Christus, og som istedenfor at vække og styrke Blodets naturlige Baand (...) tvertimod stræbde at indbilde os, at Blodets Baand og alt det Hjertelige var en Svaghed, en Sandselighed, vi maatte overvinde, før vi ret kunde blive stærke Aander og rette Mennesker.³³⁰

Tanken om blodets bånd bliver enten afvist eller helt misforstået af den kulturelle elite i Danmark og i København. Hvis denne elite i en vis forstand accepterer tanken om blodets bånd, opfatter den denne tanke på en nationalistisk og etnocentrisk måde, så at alle danskere skulle være særligt biologisk beslægtede. Men det er ifølge Grundtvigs prædiken en fuldstændig misforståelse af begrebet om blodets bånd. "Blodets Baand" indebærer, at mennesker i stadig højere grad skal bindes til og lyde og ligne og komme til at elske deres mester, konge og herre, og det gælder i samme grad om ethvert folk uanset om det drejer sig om "Christen-Folket" eller "Dansker-Folket".

Hver gang de kristne disciple deltager i nadveren, bliver denne naturlige tanke om underordning, respekt og ydmyghed bestyrket. Hvis de kristne elever bøjer sig ind under det nødvendige bånd – "Blodets Baand" – vil de få en real mulighed for at udvikle de dyder, som de kan se hos deres fader, mester og herre Kristus. Den, som indbilder sig, at han er klogere end sin herre, fader og mester, og som ophøjer sig selv - som verden gør, når den taler om fædreland, folk og "Blodets Baand" - skal fornædres, men den, som fornægter, ydmyger og fornædres sig selv, skal engang ophøjes:

Naar vi opdage det, da aabne sig rige og glædelige Udsigter især for Danske Christne, thi Blodets Baand kræve nuomstunder allevegne deres Ret og maae nødvendig faae den hos os [i Danmark]; og hvor der da er christen Tro, der vil det inderlig glæde os, at den store Mester J[esus] Ch[ristus], langt fra at fordømme vor naturlige Følelse, tiltaler og bestyrker den, [og] der vil da ogsaa Blodets Baand mellem (...) Jesus Christus og os, vinde Styrke hvergang vi gaar til Herrens Bord, og [denne følelse af "Blodets Baand"] vil indgyde os baade Lyst og Magt til at elske Ham, som opoffrede sig for os og til at ligne ham, som fornædredes sig selv og sidder nu ved Guds Høire-Haand.³³¹

"At hvert Land havde sit eget Slags Folk ligesom sine egne Træer og Urter"

Grundtvigs prædiken på skærtorsdag 1843 indeholder en markant afvisning af den i samtiden populære opfattelse af "Blodets Baand", folk og fædreland. En sand kristelig opfattelse er ifølge Grundtvig, at alle mennesker på jorden er af det samme blod. Tanken om, at der skulle eksistere et forskelligt slags blod i de forskellige folk på jorden, er misvisende, hedensk og ukristelig. Et folk konstitueres ikke ved evige naturbestemte kategorier, men ved, at det bliver kaldet og udvalgt af en konge:

³²⁹ Et godt eksempel på den oprørske akademiske elite, som Grundtvig angreb i sine prædikener, er den danske teolog og professor H. N. Clausen (1793-1877), som også i 1840-erne blev en af de danske national-liberale førere. H. N. Clausen kritiserede skarpt Grundtvig og samtidens konservative kræfter for deres undersåtlige sind og underdanige holdning til samfundets autoriteter. Jf. Bjørn 1990, 252-253.

³³⁰ GPV V, 175-176.

³³¹ GPV V, 176.

Vor Skaber, Han har gjort, at hele Menneske-Slægten, som beboer Jordens Kreds er af eet Blod (...) Hvordan nu disse Apostel-Ord klang i de Græske Philosophers eller Verdslig-Vises Øren (...) det er vel ikke udtrykkelig sagt, men (...) saa kan vi nok vide, dette Ord om hele Menneske-Slægten af eet Blod har ogsaa været Daarskab for deres Viisdom, deres Selvklogskab; og vi veed desuden, det var deres Tanke, at hvert Land havde sit eget Slags Folk ligesom sine egne Træer og Urter, der enten var voxet op af Jorden, eller faldet ned fra Skyerne.³³²

Jesus og "Blodets Baand"

Hvem var denne *Jesus*? (...) Dette kan vel synes et sært Spørgsmaal mi[d]t i Christenheden, men det er dog ingenlunde overflødig, thi Jesus maa vel sige, som skrevet staaer: jeg er blevet mine Brødre fremmed og en Udlænding for min Moders Børn.³³³

Jesus siger til sine disciple: I er mine mødre. I er mine søstre og brødre. Jesus afviser på den måde det traditionelle begreb om blod, "Blods Samfund", "Blodets Baand", folkelighed og folk.³³⁴ Et folk etableres ikke og konstitueres ikke af, at der statisk eller på forhånd eksisterer et såkaldt blodets bånd mellem dets medlemmer. Et folk skabes og opstår derimod ifølge Grundtvig derved, at det bliver udvalgt og taget ud af verden af en konge som hans særlige folk, og dette folk viser sig og opretholder sig selv som et sandt folk ved, at det følger, elsker, lyder og stræber efter at ligne sin konge.³³⁵

Alle mennesker, som lever på jorden, har ifølge Grundtvig det samme slags blod i deres årer, og de er alle af det samme blod. Verden forkaster denne tanke, fordi verden hævder, at de forskellige folk i verden – det danske, det spanske, det tyske og det engelske folk – er forskellige og i en vis forstand har hvert deres blod, og verden hævder, at dem, som tilhører det danske folk, indbyrdes er blodsbeslægtede som brødre og søstre, fædre og børn, men at de slet ikke er blodsbeslægtede med dem, som for eksempel tilhører det tyske folk. Grundtvig afviser i sin prædiken "Skiærthorsdag 1843" fuldstændigt denne verdens teori, som ifølge Grundtvig er udtryk for en slags falsk og ukristelig nationalisme og fædrelandstankegang og udtryk for en forkert opfattelse af begrebet "Folk":

³³² GPV V, 171.

³³³ GPV VI, 107: "Fastelavns-Søndag 1844".

³³⁴ GPV V, 177-178, GP XI, 154-155, GPV III, 133, og GPV VI, 107 om Jesu forhold til hans fædreland og "18de Trinitatis-Søndag 1847" og "5te Faste-Onsdag 1846".

³³⁵ GPV I, 395: Folkeligheden betegner den adfærd, som er nødvendig, naturlig og passende for et folk i forhold til dets landsfaderlige konge og herre. I relationen mellem Kristus og de kristne finder man et prototypisk billede af den mageløse folkelighed: "Det er langt fra at Christendommen skulde formindske vor Deeltagelse i Alt hvad der er vigtigt for det Danske Folkeliv, og hvad er vel vigtigere for det, end den *Aand*, der besjæler Majestæten paa Danmarks Throne, den *Aand*, der besjæler vor uindskrænkede Konge". Jf. Nyborg 2011a. Jf. Lindhardt 1977, 20-23: "1ste Juledag 1855": At være "kongehadsk" er at være "umenneskelig", "ukjærlig", "hjerteløs" og "ufolkelig". Folkeligheden og kongeligheden er to sider af den samme sag. Jf. Brandt 1880 II, 337 (den 17. søndag efter trinitatis 1870): Et folk er et produkt af en faderlig form for kærlighed. Folkeligheden og det sande "Folkeliv" betegner den tilstand, hvor folket udgør en monolitisk blok, og hvor folket følger efter og er et billede på sin fader, herre og "Aand". I denne ideale tilstand udgør folket et "aandeligt Legem", som skabes ovenfra og ned af "Aanden", "som er over alle og [som] vil være i alle og [som vil] indtage alle med sin Kjærlighed". Jf. Brandt 1880 II, 113 (den 4. søndag efter trinitatis 1868): "Folkets Aand" er folkets herres og konges "Aand" og ikke umiddelbart eller oprindeligt folkets egen "Aand". Sml. Brandt 1880 II, 151 (den 1. søndag i advent 1868): En "Aand" er en personlig agent, som har "Vidende" og "Vilje". Over for en "Aand" er den passende adfærd lydigheden, selvhengivelsen og kærligheden.

Spørge vi nu, hvad der staaer iveien for denne Tro [at de kristne bliver til et folk og til eet samlet folk i nadveren], staaer iveien ikke hos de Vantro, som intet har ved Herrens Bord at gjøre, men hos de Troende, da finde vi, det er (...) den hedenske Tanke, at der er mange Slags Folk, væsenlig forskellige i Verden, saa de kan ikke alle være af eet Blod.³³⁶

Verden vil have os til at tro, at alle mennesker på jorden eller at alle mennesker i Danmark er vore brødre, men det er ifølge Grundtvig ikke sandt. De fleste danskere er aldeles ukristne, og de er bestemt ikke ”vore” – de kristnes - brødre. Det er også ifølge Grundtvig dette forhold, som Jesus refererede til, da han sagde: Du er min moder, og I er mine brødre og søstre:

Hvem er det vel, Herren kalder sine *Brødre*? Dertil vil de Selvkloge naturligtvis svare: alle Menneskens Børn (...) men da spørge vi igien: hvordan kan det da være, at da En sagde til Herren: see, din Moder og dine Brødre staae udenfor og vil tale med dig, at Herren da svarede og sagde til ham: *hvem* er min Moder og *hvem* er mine *Brødre*? og udstrakke saa Haanden over *sine Disipler* og sagde: see min Moder og mine *Brødre*!³³⁷

”Pindse-Søndag 1847”

Også i sin prædiken på pinsesøndag 1847 lægger Grundtvig afstand til den opfattelse af folk og ”Blodets Baand”, som er populær ude i verden. Det, som bestemmer et folks styrke og karakter af at være et sandt folk, er ikke dets naturbestemte egenskaber, men dets konges og herres væsen. På den måde er kristenfolket et folk i endnu højere grad end noget andet folk på jorden på trods af, at de kristne ikke deler fædreland, kulturel tradition, etnicitet eller modersmål i nogen jordisk forstand:

Dette vidner om (...) en mageløs Aand hos Christen-Folket, og de Troende under alle Himmelegne føle det ogsaa at denne Aand, som [er] Kiærlighedens Aand [,] har Magt til at forbinde dem inderligere med hverandre end baade Blodets Baand og Vanens Magt nogensteds forbinder dem, der i Verden rose sig af at udgiøre et enigt [Folk] og [dem, der i Verden rose sig af at udgiøre et] giennem Tidens Løb fast sammenvoxet Folk.³³⁸

”Marie Bebudelses-Dag 1848”

Grundtvigs prædiken ”Marie Bebudelses-Dag 1848” fra den 25. marts 1848 – en prædiken, som blev holdt i de hektiske dage lige efter den politiske revolution i Danmark den 20. og 21. marts 1848 og samtidigt med udbruddet af den danske borgerkrig 1848-1851 – er på en række områder i strid med synspunkter og formuleringer, som Grundtvig tidligere har givet udtryk for. På den måde kan man måske sige, at Grundtvigs prædiken i al fald i sin form er præget af den ophidsede stemning i København i slutningen af marts 1848.

Men mere afgørende er, at Grundtvigs prædiken ikke på fundamentale teologiske områder er i modstrid med hans tidligere prædikener. Når de kristne ifølge Grundtvigs prædiken skal bede Gud om at bistå Danmark i marts 1848, er det ikke et udtryk for nationalisme. Grundtvigs argument er lige modsat, at enhver sand kristen – uanset om han er spansk, fransk, engelsk eller tysk – må støtte Danmarks sag,

³³⁶ GPV V, 175.

³³⁷ ”18de Trinitatis-Søndag 1847”.

³³⁸ ”Pindse-Søndag 1847”

fordi den danske sag drejer sig om en kamp for det kærlige, faderlige, ikke-selvkloge og ikke-selvrådige samfund:

Om derfor Danmark end ikke var vort eget jordiske Fædermeland, hvortil alle Blodets Baand (...) knyttede os (...) saa maatte og vilde vi dog, som (...) oplyste Christne, naar vi blot kiendte Danmark, tage inderlig Deel i dets Vee og Vel, bede Gud i Jesu Navn afvende dets Ødelæggelse, lade det seierrigt udgaae af sin farlige Kamp [mod] aabenbart Forræderi, ugudeligt Oprør, og skrigende Uretfærdighed, og at fomye Dets Fred og Frihed og lykkelige Dage, bede Ham gjøre det (...) for Hans egen Æres og Hans eget Riges Skyld.³³⁹

Når ”Blodets Baand” engang vinder frem, vil børnenes hjerter igen vendes opad i en naturlig ærbødighed, respekt og kærlighed til deres fædre

Johannes Døber-skikkelsen i Det ny Testamente viser os ifølge Grundtvig den rette sammenhæng mellem kristen tro, praksis og anskuelse, moralske og samfundsmæssige værdier og den rette opfattelse af begreber som ”Blodets Baand”, ”Blods Samfund”, folk, folkeliv, folkelighed og fædreland.

Det kristne evangelium forudsætter både logisk og ontologisk en bestemt samfundsopfattelse, som er præget af respekt og kærlighed over for de naturlige mestre og fædre, og det kristne evangelium kan ikke for alvor sejre, hvis mennesker ikke er præget af denne opfattelse af sig selv og af de naturlige autoriteter. De moderne individualistiske og kritiske samfundsteorier er ifølge Grundtvigs prædiken ”3die Advents-Søndag 1855” ukristelige, og hvis de bliver udbredt, har evangeliet og kærligheden ikke mange reale muligheder for at vinde frem. Den moderne ånd er selvrådig, oprørsk, hjerteløs, kongehadsk, blødagtig, umenneskelig, ukærlig og ufolkelig.³⁴⁰

Det, som de sande kristne i Danmark nu i 1855 efter den politiske revolution i 1848 må håbe på, er, at traditionelle samfundsmæssige socialkonservative værdier - om de svagere agents respekt, kærlighed og ærbødighed for dem, som er større og klogere, og om de stærkere agents mildhed, omsorg og barmhjertige opdragelse af dem, som er svagere - må sejre i Danmark. Det, som de sande kristne i Danmark må håbe på, er, at børnenes hjerter igen må vendes til en kærlighed til deres naturlige fædre, og at fædrenes hjerte igen må vendes i en naturlig, faderligt opdragende og passende kærlighed og omsorg for deres børn:

Naar vi derfor betragter *Johannes den Døber* (...) som Engelen, der gik foran for Gienløserens Ansigt og beredte hans Vei, ved, som det lyslevende Udtryk af hele det israelitiske Folkeliv (...) at vende Forældrenes Hjerter til Børnene og Børnenes [Hjerter] til Forældrene, og saaledes med Blodets Baand oplive Folkets Tro paa Abrahams, Isaks og Jakobs Gud og [saaledes med Blodets Baand oplive] Haabet om (...) den Davids Søn, der skulde reise en evig Throne (...) der skulde lyksaliggjøre hele Guds-Folket med den Glædens Olie hvormed han selv var salvet til Konge og Præst.³⁴¹

³³⁹ ”Marie Bebudelses-Dag 1848”.

³⁴⁰ Lindhardt 1977, 20-23: ”1ste Juledag 1855”. Jf. Nyborg 2011a og 2011b.

³⁴¹ Lindhardt 1977, 15: ”3die Advents-Søndag 1855”.

Udtrykket ”Blodets Baand” i Grundtvigs salmer og øvrige forfatterskab

Udtrykket ”Blodets Baand” forekommer som nævnt kun meget sjældent i Grundtvigs salmer. I salmen ”Børne-Lærdoms Parter fem!” fra 1837 beskriver Grundtvig dødens og unaturens ånd, hvormed han refererer til individualismen i filosofien i det 18. århundrede. Denne antifaderlige ånd vil opløse de naturlige relationer mellem konge og folk og mellem herrer og undersåtter. I det 19. århundrede bør der nu ifølge Grundtvig indledes en krig imod denne ukristelige holdning:

Luren drøner saa til Strid
Imod Fienden og hans Iid
(...)
Døds og Unaturens Aand,
Aare-Kræft for *Blodets Baand*.³⁴²

”Blodets Baand” optræder som omtalt kun ganske få steder i Grundtvigs øvrige forfatterskab: *Brage-Snak* fra 1844³⁴³ *Nordens Mythologie* fra 1832,³⁴⁴ *Haandbog i Verdens-Historien* fra 1833³⁴⁵ og *Dansk Ravne-Galder* fra 1860.³⁴⁶

Den eneste mere udførlige omtale af tanken om ”Blodets Baand” i Grundtvigs tekster - ud over hans prædikener og salmer - findes i Grundtvigs mytologiske foredrag *Brage-Snak*:

[Vi] kan trøste [os] ved, at naar først Ungdommen ligner Tyr, vil inden kort Tid (...) Norden [ligne] sig selv, sin herlige Fortid, sine dybe Myther (...) Jeg troer virkelig, at Nordens *Ungdom* vil det; thi det Nittende Aarhundrede har allerede viist, at her er dog langt (...) dybere Spor af Nordens Guder end man seer i *Tirsdag*, *Onsdag* og *Torsdag*, (...) Blodet (...) er jo dog tykkere end Vand, og derfor tør jeg haabe, at jo skiørere vi føle Blodets Baand er blevet (...) Hvor Nordlyset skinner, vil Ungdommen selv i Vinter-Natten see, at (...) hver Seier, Ungdommen vinder over sig selv, giver Æren forlods og en høi *Liv-Rente* fra Slægt til Slægt!³⁴⁷

Grundtvigs overvejelser i *Brage-Snak* viser, at han ved ”Blodets Baand” ikke forstår det forhold, at alle danskere skulle være af eet blod og blodsmæssigt beslægtede. Ifølge Grundtvigs foredrag er tanken om ”Blodets Baand” nu i 1840-erne, hvor nationalismen var klart voksende i Danmark, netop under angreb, og dette gamle bånd er nu midt i ”Vinter-Natten” blevet svagere og ”skiørere”. Det, som Grundtvig henviser til, er de moderne politiske kræfters angreb på de gamle dyder, men i 1844 har Grundtvig et håb om, at den danske ungdom kan rejse sig til forsvar for de traditionelle samfundsmæssige dyder.

Udtrykket ”Blods Samfund” i Grundtvigs prædikener

Den kristne menighed er et ”Blods Samfund”. Denne betegnelse er fundet et overvældende antal steder i Grundtvigs prædikener. Grundtvig bruger udtrykket ”Blods Samfund” dels til at betegne selve nadver-samfundet eller nadver-fællesskabet og dels til at betegne hele den kristne menighed.

³⁴² GSV I, 88: ”Børne-Lærdoms Parter fem!” fra 1837.

³⁴³ US VIII, 597, 706 og 707.

³⁴⁴ US V, 506 og 705.

³⁴⁵ US VI, 350.

³⁴⁶ US X, 434.

³⁴⁷ US VIII, 597.

Nadver-handlingen eller nadver-begivenheden betegnes i reglen i Grundtvigs prædikener som et eller som "Hans [Kristi]" "Legems og Blods Samfund" på den måde, at (1) de kristnes og deres mesters "Samfund" eller "Fællesskab" produceres og reproduceres i nadverhandlingen og nadverbegivenheden, og på den måde, at (2) eleverne forandres ved, at de får del i mesterens blod og legeme under denne handling eller begivenhed. Grundtvigs mening er, at elevernes natur, karakter og motivation udvikler sig hen ad vejen i og med, at disse elever tager del i interaktionen og i det praktiske samspil med deres mester. Når Grundtvig taler om "Blodets Baand" og "Blods Samfund" giver han ikke udtryk for en statisk biologisk teori, men for en dynamisk sociologisk læringsteori:

Vi skal (...) troe, at ved H[errens] B[or]d blive vi virkelig delagtige i det Jesu Christi, Guds Søns Blod, der kan og skal rense os fra al Synd og skabe det samme Hjertelag i os, som var og er i Jesus Christus, og være os et himmelsk Pant paa vor skjulte Delagtighed i Herrens [Legeme] det u dødelige og herliggjorte Legeme (...) Hvor Blodet virkelig er eens, er Hjertelaget i grunden ogsaa [eens], vil Tænkemaaden ogsaa efterhaanden blive det.³⁴⁸

Den faderlige agent eller mesteren handler ifølge Grundtvig på en bestemt måde dels på egen hånd og dels i et samarbejde med sine elever, og på den måde producerer – etablerer – og reproducere den faderlige agent eller mesteren "Blodets Baand" og "Blods Samfund". "Blods Samfund" er dels noget, som allerede eksisterer forud for nadveren, og som er en forudsætning for, at nadveren overhovedet kan finde sted og er mulig, og dels noget, som produceres og etableres under nadveren, som er mesterens og hans elevers kollektive handling og virksomhed.³⁴⁹

At nadveren og menigheden er "Blods Samfund" betyder i Grundtvigs prædikener især to ting:

For det første modtager eleverne efterhånden et nyt blod, som ikke er deres eget, men stammer fra mesteren. Under nadveren blander eleverne blod med den faderlige agent.³⁵⁰ På den måde bliver deres natur og karakter gradvist forandret.

For det andet lærer eleverne af mesterens dyder ved direkte at iagttage og ved i nogen grad at tage del i hans dydige forbilledlige handlinger. Dyden er i Grundtvigs prædikener noget, som eleverne kan se, når de ser på deres mester. Eleverne ser, hvordan mesteren hæver kalken og siger, at den er velsignet, og de ser, hvordan mesteren tømmer denne kalk. "Blods Samfund" betyder på den måde i Grundtvigs prædikener også, at eleverne i løbet af en proces lærer at efterligne deres mester, så at de til sidst handler lige som deres fader og mester nemlig: Hæver kalken, siger, at den er velsignet, og tømmer denne bitre kalk. At udføre denne handling er at gå ind i selvfornedrelsen, selvfornægtelsen og martyrdøden. Menigheden er ifølge Grundtvig et "Blods Samfund" også på den måde, at engang og til

³⁴⁸ GPV V, 175.

³⁴⁹ Eksempler på anvendelsen af udtrykket "Blods Samfund" i Grundtvigs prædikener er: "8de Søndag efter Trinitatis 1848", GP V, 111, GP V, 205, GPV VI, 249-250, GPV V, 151, GPV VI, 72, GP XII, 366, GP XII, 333, GPV V, 350, GPV V, 208, GPV V, 178, GPV V, 172, 176, GPV V, 89, GPV V, 63, "Onsdagen 7de Juli 1847", "Onsdagen 4de August 1847", "Onsdagen 14de April 1847", "2den Søndag efter Trinitatis 1847", "2den Faste-Søndag 1847" og "Palme-Søndag 1846".

³⁵⁰ GPV V, 173 ("Skiærthorsdag 1843"): "Thi der kan jo dog umuelig nævnes eller tænkes noget Trøsteligere for os svage og frygtsomme, syndige og dødelige Mennesker, end at (...) den Hellige og Udødelige, vil blande Blod med os (...) ei heller kan der være noget Glædeligere for os, som midt i vor Lighed med Engens Blomst, der staaer idag og imorgen kastes i Ovnen, dog har inderlig Lyst til at leve evindeligt (...) der kan intet Glædeligere være for os end at blande Blod med den guddommelige Helt, der lover os Bod og Opreisning for Døden, og har ved sin egen seierrige Opstandelse beviist, Han, til Trods for Døden, kan holde sit Ord".

sidst skal de kristne elever i ”Herrens Skole” komme til at bløde på samme måde, som Jesus blødte, da han hang på korset. Ved en sådan handling er eleven blevet som sin mester, og Grundtvigs teori om læring indebærer, at mesterens elever har lært denne godhed og dyd ved at være sammen med mesteren, se på mesteren, i et vist omfang at tage del i hans virksomhed og ved hen ad vejen at lære at efterligne og eftergøre deres mesters geminger og handlemåde, tanker og følelser.

At de kristne blander blod med deres mester får i Grundtvigs prædikener to vidtrækkende følger for de kristne: For det første får de kristne en ny bevidsthed og en ny klar intuitiv viden om, at visse tanker, følelser og handlinger er højst upassende, og at andre tanker, følelser og handlinger er passende for dem som kristne. For det andet ophører de kristne gradvist rent faktisk med at have bestemte tanker og følelser og gøre bestemte handlinger, og til gengæld begynder de at have visse andre tanker og følelser og gøre en ny form for gerninger nemlig de gerninger, som er faderens og mesterens gerninger. At de kristne blander blod med deres mester får i Grundtvigs prædikener følger for det, som Grundtvig kalder de kristnes ”Liv” og ”Lys”:

Er vi døbte paa denne Tro, og tage vi Brødet og Kalken i den hellige Nadver, paa vor Herres Jesu Christi egne Ord, for hans Legems og Blods Samfund og Fællesskab, gjør vi det af et oprigtigt Hjerter, da har vi Ret [magt, evne] til at tilegne os [efterligne, eftergøre] den Herre Jesus Christus, hans Død og Opstandelse og Alt hvad der er hans [liv, skæbne] i Tid og Evighed, og da faaer vi baade Magt dertil og en evig Trøst deraf.³⁵¹

Når eleverne deltager i mesterens nadver sker der en blod-blanding mellem mesteren og eleverne på den måde, at elevernes blod efterhånden erstattes med blod, som de modtager fra deres mester. På den måde helbredes de for den dødelige sygdom, som de var ofre for dengang, de indtrådte som elever i ”Herrens Skole”. Ved at elevernes blod udskiftes og erstattes med nyt blod, så de til sidst slet ikke har noget tilbage af deres eget blod, ”renses [de] fra al Kiøds og Aands Besmittelse”.³⁵²

Grundtvig har et skarpt blik for, at denne teori, som helt forkastes ude i verden, har sine svagheder. Man kan jo med rette spørge, om det skulle være så vigtigt, hvilket slags blod, der rinder i et menneskes årer? Verden benægter i al fald, hvad angår de kristne, at det skulle være vigtigt, og Grundtvig er grundlæggende enig med det synspunkt, men det afgørende er følgende to forhold nemlig: dels, at elevernes relation til mesteren fuldstændigt forandres, når de blander blod med mesteren, og dels, at deres egne tanker, følelser og dyder hen ad vejen transformeres ved, at deres blod på den måde erstattes og udskiftes. Grundtvigs teori er først og fremmest sociologisk, moralsk og læringsteoretisk:

Naar vi derfor vel troe, at Jesus Christus er Guds eenbaarne Søn og vil være vor Frelser fra Synd og Død, men dog ingen Bestyrkelse og Glæde finde af at gaae til Herrens Bord, og høre Hans Ord: drikker Alle heraf, dette er mit Blod, da maa det jo komme af, at vi enten tænker, det er umueligt, at Herren virkelig kan blande Blod med os, eller vi tænke, det gjør i Grunden, i aandelig Henseende hverken fra eller til, hvad Blod der rinder i vore Aarer.³⁵³

Når Grundtvig i disse eksempler fremhæver, at den kristne menighed er et ”Blods Samfund”, formulerer han en kritik af det, som ifølge ham er verdens opfattelse af menigheden og kirken: Den

³⁵¹ ”Onsdagen 7de Juli 1847”.

³⁵² GPV V, 174.

³⁵³ GPV V, 173.

kristne menighed eller ”Christen-Folket” er ikke ifølge Grundtvig en forening eller sammenslutning af personer, som har de samme eller lignende religiøse anskuelser, eller en forening af mennesker, som deler den samme religiøse tro. Menigheden eller det kristne folk er en størrelse, som er stiftet ovenfra og ned, og hvor de enkelte lemmer bindes sammen af blodets bånd og derfor lever i et ”Blods Samfund”.

Grundtvig-forskningen om Grundtvigs brug af udtrykket ”Blodets Baand”

Selv om den danske Grundtvig-forsker Svend Bjerg hævder, at Grundtvigs ”teologiske vision” er gået ”os” i blodet³⁵⁴ er Grundtvigs brug af udtrykket ”Blodets Baand” kun meget sjældent blevet analyseret i Grundtvig-forskningen. Som det fremgår af de følgende afsnit, har Grundtvig-forskningen fortolket Grundtvigs tale om ”Blodets Baand” som en tanke om danskhed, nationalisme eller nationalfølelse. Grundtvigs kærlighedstanke er således ofte blevet fortolket som en kærlighed til venner, biologisk slægt og landsmænd.³⁵⁵

Regner Birkelunds (2008) analyse bygger ikke i nogen større grad på Grundtvigs prædikener eller salmer, men især på visse artikler i Grundtvigs ugeskrift *Danskeren*, som Grundtvig skrev og udgav 1848-1851. Birkelund siger om Grundtvigs brug af udtrykket ”Blodets Baand”:

Det folkelige var for ham (...) ”Skielnemærke” for, hvad der er folkeligt (...) og i denne forbindelse var modersmålet og den historie, der forbinder de enkelte slægtled med hinanden (...) helt afgørende elementer. Det var disse elementer, han betegnede som ”Blodets Baand” (...) ”Blodets Baand” refererer til en ”skjult Sammenhæng” i folket, som ”naturligvis ikke lader sig forud bevise”. Grundtvig indrømmer, at der er tale om en ”Troes-Sag”, hvilket vil sige troen på, at der findes en ”Grund-Eenhed”, der har ”Fædernelandet” og ”Modersmaalet” som de bærende elementer.³⁵⁶

Birkelunds analyse af Grundtvigs brug af ”Blodets Baand” er i høj grad beslægtet med analysen hos Kaj Thaning (1963). Thaning fortolker Grundtvigs tale om blodets bånd som en tilslutning til den fremoksende danske nationalfølelse:

Om denne danske oplysning (...) gælder det, at den (...) ”langtfra, som den hjerteløse Oplysning, at opløse eller overskiære Blodets naturlige Baand, vidunderlig helliger og befæster dem, langtfra at undergrave Hjertets huslige forhold: mellem Brud og Beiler, Forældre og Børn, Sydskenne, Slægt og Venner, tvertimod straalende oplyser og opliver dem”.³⁵⁷

Konklusion

Den danske litteraturprofessor Georg Brandes (1842-1927) angreb i 1870-erne den ifølge ham udbredte danske nationalisme og tilbøjelighed til ”fædrelanderi”. Den ovenstående analyse har vist, at N. F. S. Grundtvig i høj grad var bevidst om denne voksende nationalfølelse i al fald i den kulturelle elite i Danmark i midten af det 19. århundrede, men, at Grundtvig i mange tilfælde lagde klar afstand til dette voksende ”fædrelanderi”. Den nationalistiske stemning er i strid med den kristne kærlighedstanke og

³⁵⁴ Bjerg 2002, 19.

³⁵⁵ Thaning 1963 og Birkelund 2008.

³⁵⁶ Birkelund 2008, 291-292.

³⁵⁷ Thaning 1963, 645.

tanken om den faderlige kærlighed. Det er karakteristisk for Grundtvigs opfattelse af "Blodets Baand", at han i 1844 – på et tidspunkt, hvor nationalfølelsen var i kraftig vækst i al fald i dele af den danske kulturelite – kunne sige, at tanken om "Blodets Baand" nu var blevet stadigt mere svag og "skiør". I sine prædikener kritiserede Grundtvig den voksende nationale stemning - og denne nationalismes præmisser om folk og folkelighed - som ugudeligt, hedensk og ukristelig.³⁵⁸

Verdenskærligheden, verdens kærlighed og kærligheden til verden

Indledning

I Grundtvigs prædikener optræder i et stort antal tilfælde udtryk som "Verdens-Kiærlighed", "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed". Med disse ord refererer Grundtvig til to forskellige forhold nemlig dels til den forestilling eller regel, at mennesker bør eller skal elske "Verden", og dels til den opfattelse af begrebet og fænomenet kærlighed, som ifølge Grundtvig er almindelig i samtiden. Når Grundtvig kritiserer og afviser denne verdenskærlighed, kritiserer han altså på samme tid to forskellige ting. Grundtvig kritiserer dels "Verdens Kiærlighed" i betydningen af den definition på kærligheden, som ifølge ham trives ude i verden, og han kritiserer den falske tankegang hos verdens børn, forfattere, "vise Mestere" og teologer om, at det kristne menneske og i det hele taget alle mennesker skal elske "Verden".

En statistisk optælling af de mest betydningsfulde ord,³⁵⁹ som forekommer i Grundtvigs prædikener, viser, at en række nøgleord – bortset fra ord, som henviser til de guddommelige personer - er blandt de fem oftest forekommende ord i alle Grundtvigs prædikener i årene 1832-1849 og i kirkeårene 1854-1856. Det gælder ordene "Verden", "Liv", "Tro", "Sandhed" og "Aand".³⁶⁰ Man kan på samme måde opstille en liste over de ti oftest forekommende ord i Grundtvigs prædikener. Disse yderligere fem ord er de følgende: "Hjerte", "Børn", "Venner", "Kiærlighed" og "Lys".

Ordet "Verden" er efter en sådan kvantitativ opgørelse et af de hyppigst forekommende ord i Grundtvigs prædikener, når man ser bort fra ord og udtryk, som refererer til de guddommelige personer. Ordet "Verden" forekommer i Grundtvigs prædikener langt hyppigere end en række andre almindelige nøgleord så som "Hjerte", "Sandhed" eller "Kiærlighed".³⁶¹

Ordet "Verden" bruges i Grundtvigs prædikener dels til at betegne noget rumligt og dels til at betegne noget ikke-rumligt. "Verden" er den jordiske virkelighed, som rumligt befinder sig uden for grænselinjen til den kristne menighed. Verdens børn lever uden for periferien af den lille flok, som

³⁵⁸ Jf. Nyborg 2012b.

³⁵⁹ I denne statistik ses altså bort fra almindelige ord som "er", "man", "vi", "Jorden", "Apostelen", "Dagens Evangelium" og lignende.

³⁶⁰ Ordet "Aand" refererer i Grundtvigs prædikener i nogle tilfælde til Helligånden og i andre tilfælde til ånd i en betydning, som ikke direkte er en betegnelse for eller henvisning Helligånden.

³⁶¹ Grundtvigs prædikener er domineret af hans tale om og angreb på "Verden". Hans prædikener har på den måde en udpræget polemisk og til dels aggressiv form. Sml. Brandt 1880 II, 469 (den 1. søndag i fasten 1872): "Fadervor" er først og fremmest en bøn om, at Gud snart må knuse "Slangens Hoved". I gennemsnit forekommer ordet "Verden" 7 til 8 gange i hver eneste af Grundtvigs prædikener i perioden 1832-1849 og 1854-1856. Til sammenligning kan det anføres, at ordene "kiærlig" og "Kiærlighed" i gennemsnit forekommer 3 eller 4 gange pr. prædiken, og at ordene "Hjerte" og "hjertelig" i gennemsnit optræder 4-5 gange pr. prædiken i den nævnte periode. I Grundtvigs prædikener i årene 1839-1849 forekommer ordet "Verden" i alt 5622 gange. Ordet "Sandhed" optræder 4042 steder, og ordet "Kiærlighed" forekommer 2768 gange.

består af de mennesker, som har vendt sig bort fra verden og valgt Kristus som deres herre og konge. Ude i verden går den onde djævel omkring som en glubende løve, og vantroens ånd er mægtig i verdens børn.³⁶² Herudover bruger Grundtvig sit begreb om "Verden" til at betegne de tanker og den ånd, som ifølge hans opfattelse flourer ude i verden altså blandt verdens børn. I den sidste betydning betegner ordet "Verden" altså ikke noget rumligt, men noget mentalt, åndeligt eller moralsk.

Grundtvigs tale om verdenskærligheden er en nøgle til at forstå hans opfattelse af karakteren af den sande kristne kærlighed. I det følgende skal gives nogle eksempler på, hvordan Grundtvig i sine prædikener taler om "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed". Det kan sammenfattende siges, at Grundtvig på en stærkt polemisk måde kritiserer den ifølge ham almindelige verdenskærlighed både som et socialt og moralsk fænomen og som en bestemt opfattelse af kærligheden. Ifølge Grundtvig har "Verden" simpelt hen ikke forstået, hvad sand og ægte kærlighed er.

I Grundtvigs prædikener er denne verdenskærlighed det samme som en "Abekiærlighed" og en "Sødtalenhed". Verdenskærligheden og verdens kærlighed er et udslag af "Menneske-Frygten" og "Blødagtigheden". På den måde er "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed" ifølge Grundtvigs prædikener barnagtig, umandig, kødelig, uværdig, indbildsk, selvklog, selvrådig og selvophøjende og derfor et udslag af ukærligheden. Den stadigt mere fremtrædende "Verdens-Kiærlighed" i moderniteten og "Forstands-Tiden" er ifølge Grundtvigs prædikener et udslag af en stigende feminisering af det moderne samfund og et udtryk for en sejr for de moderne tanker om frihed, lighed og broderskab. Den agent, som Grundtvig i nogle af sine prædikener omtaler som "Lysets Engel", forfører menneskenes børn til at tro på det moralsk værdifulde i "Verdens-Kiærligheden" og forfører dem til at tro, at "Verden" taler sandt, når den taler om kærligheden.

Eksempler på omtalen af "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed" før 1839

Den største fristelse og fare for de sande kristne og for de kristne prædikanter er ifølge Grundtvigs prædiken "Advents-Søndag 1823" "Menneskefrygten" og "Verdens-Kiærligheden". At bekende Kristus er at angribe verden. Grundtvig øver i denne prædiken en slags selvkritik og indrømmer, at han ikke altid er hård nok, når han prædiker evangeliet for de vantro. At elske verden og verdens børn betyder i mange tilfælde at tie med talen om Guds kærlighed og indebærer i de fleste tilfælde, at man modsiger og konfronterer hedningerne med deres ugudelighed:

Jeg veed af egen sørgelig Erfaring, at det sædvanlig er saa med vor Bekiendelse blandt Hedninger; thi at jeg her bekiender Herren, det er Intet, det er, som mellem Christne (...) og Hedningerne veed desuden godt, at vi er kaldte til og lønnes for i Kirken at forkynde Jesum Christum (...) som Mesteren og Frelseren, saa her har vor Menneskefrygt og Verdens-Kiærlighed Undskyldning Nok. Nei, kun der hvor vi kan tie, kun der hvor vi maae modsige for at bekiende Herren, kun der bekiende vi ham blandt Hedninger.³⁶³

Grundtvig taler ligeledes om verdenskærligheden i sin prædiken "Fjerde Søndag efter Paaske 1824 Aften-Sang". Verden trodser Gud med sin selvklogskab og selvrådighed og vil ikke se i øjnene, at Gud engang ved "den store Rettergang" vil dømme og straffe de ugudelige. Verden sover sig på den måde lige ind i fortabelsen. De sande kristne fristes og trues af deres tilbøjelighed til en umandig og blødagtig accept af og imødekommenhed over for verden. De kristne er tilbøjelige til at tilpasse sig og tage

³⁶² Nyborg 2012a.

³⁶³ GP II, 32: "Advents-Søndag 1823".

hensyn til verden, men hvis de ikke bryder med denne dårlige og uværdige vane, vil de bringe deres egen salighed og frelse i fare:

Men vi, mine Venner, som ikke vil trodse [Gud], som føle vor Afmagt, som see vor Ureenhed, som frygte for den store Rettergang, da Hver skal have Sit, Skaberen hvad Ham hører til, som er Livet og Kraften, Synderen hvad der er hans: Skylden og Kvalen, Synden og Døden (...) Vi, mine Venner! vi vil dog vel ikke med Dorskhed, med Skamfuldhed for Verden, og med Kiærlighed til den [Verden], med Sjæle-Søvn, Menneske-Frygt og Verdens-Kiærlighed forspilde den Naade og Salighed som os tilbydes, [vi vil dog vel ikke] tilliste, tilsove os Deel med de Vantro.³⁶⁴

De kristne helte og martyrer har ifølge Grundtvig vist og bevist over for de kristne, at den sande kristelige kærlighed ikke er en blødagtig accept eller sødtalenhed over for verden, men består i at "ødelægge" det, som er imod Guds lov, kæmpe imod kødet og verden og sejre over Guds fjender. At elske i en sand kristen betydning er at vise sin troskab imod Gud og derfor at hade hans fjender. Også i Grundtvigs prædiken "Ottende Søndag efter Trinitatis 1824 Aftensang" trues de kristne indefra af deres menneskefrygt og verdenskærlighed. For at kunne udvise og virkeliggøre en sand kristen kærlighed må de kristne disciplinere sig selv og overvinde deres tilbøjelighed til en svagelig forsonlighed over for verden og overvinde fristelsen til en ukristelig blødagtighed og konfliktskyhed over for verdens børn:

Da bliver det efterhaanden vor store Lyst og Glæde, at være Guds Medarbejdere til at ødelægge, hvad der stræber at fordærve Hans Plantning (...) det bliver vor Lyst og Glæde at være deeltagende Vidner til Aandens guddommelige Kamp imod Kiødet saa seierrig, at Fienden taber alle Slag, og gaaer for vore Øine aabenbar med stærke Skridt sin visse Undergang i møde. Lad os dog fatte Mod til at prøve, om den store Hob Vidner foer med Tant, da de eenstemmig sagde, at naar man kun først bliver levende i Aanden, da hader man (...) Alt hvad der fører til Døden, Alt hvad der truer Livet (...) Kiødet og alle dets Gierninger, Selvraadighed, Selvklogskab, Menneske-Frygt, Verdens-Kiærlighed og Alt hvad deraf følger.³⁶⁵

Ingen kan tjene to herrer. Ingen kan samtidigt elske både Gud og "Verden".³⁶⁶ De sande kristne skal ikke elske det jordiske eller det synlige, men det himmelske og usynlige. Guds lov og evangelium kan på den måde ifølge Grundtvigs prædiken "Søndag efter Helligtrekonger 1824 Aftensang" lyde som "en haard Tale", men denne lov og dette evangelium beskriver den sande form for kærlighed og vejen til himlen. Verden kritiserer Grundtvig for at forkynde en "menneskefjendsk" form for kristendom og for at optræde som en mørkets apostel.³⁶⁷ Verdens vise mestre og falske profeter bilder sig ind og vil have de kristne til at tro, at man på engang både kan elske Gud og verden, men verdens indbildske skriftkloge og forvirrede teologer er på vilde veje. Deres form for kærlighed og deres forståelse af hvad, der er den sande kærligheds væsen, er kun en "Verdens-Kiærlighed". De forstår ikke, at kærligheden til Gud og kærligheden til verden er uforenelige, og at de gensidigt udelukker hinanden:

³⁶⁴ GP II, 221: "Fjerde Søndag efter Paaske 1824 Aften-Sang".

³⁶⁵ GP II, 305: "Ottende Søndag efter Trinitatis 1824 Aftensang".

³⁶⁶ Brandt 1880 II, 173 (den 1. søndag i fasten 1869): Det er en forfærdelig fristelse at tro, at man både kan elske Gud og verden. Ingen kan tjene to herrer. Kærligheden til Gud og til verden er uforenelige, fordi djævelen er verdens fader, herre og konge. Kærligheden hos de kristne er primært en vertikal kærlighed og lydighed mod en fader og herre.

³⁶⁷ Nyborg 2010, 122 og Nyborg 2011b, 65.

Værer ikke lige skikkede efter denne Verden (...) elsker ikke Verden, ei heller de Ting, som ere i Verden! dersom nogen elsker Verden, da er ikke Faderens Kiærlighed i ham, thi alt det som er i Verden (...) er ikke af Faderen men er af Verden, og Verden forgaaer med dens Begiæring men den som gjør Guds Villie, bliver evindelig³⁶⁸, det er Sandheds Ord, om hvilke vel alle syndige Mennesker have sagt i deres Hjerter: det er en haard Tale, men nuomstunder vil man ei engang forstaae, at det er Sandheds Ord til alle Tider, nu har man sat sig fast i den Indbildning at det er med Kiærlighed til Verden, som med Kiærlighed til Gud, at begge ere Dyder som kun, naar de overdrives, udelukke hinanden og blive derved til Laster, nu maa det vist nok synes forgiæves at ivre mod al Verdens-Kiærlighed, at vidne, den er i sin mindste som i sin høieste Grad, uforenelig med Christnes Tro og Haab, uforenelig med Kiærlighed til Gud; thi denne Sandhed er blevet Menneskene saa fremmed at den agtes for en Vildfarelse, er blevet dem saa modbydelig, at de erklære den for menneskefiendsk, og vil ikke see, hvad dog er soleklart, at Ingen bliver lige skikket efter Frelseren, Ingen kommer til Faderen, uden ved den.³⁶⁹

Det liv, som de sande kristne dagligt må gennemleve, er et liv i kamp. De kristne kæmper samtidigt på to fronter nemlig imod den vantro, ugudelighed og verdenskærlighed, som trives uden for den kristne menighed, og imod den verdenskærlighed, som lever som en farlig og djævelsk slange i deres eget hjerte. De kristne har ikke bare "Fjenden" uden for, men også "inden Voldene". De må til stadighed være på vagt og holde sig vågne, for de trues altid af fristelsen til at give efter for verdenskærligheden. Kun den smalle, tornestrøede og lidelsesfulde vej fører til himlen. De sande kristne lever et liv i kamp, hvor de på daglig basis må afdø fra verden, døde kødets fristelser og disciplinere og kontrollere de impulser til det onde, som lever og arbejder i deres sjæl og legeme:

De Christnes Kamp er haard, fordi Hoved-Slagene staae langt fra Verdens Øine, staae inden i os (...) derfor er den haard, de Christnes Kamp, fordi vi have Fjenden inden Voldene, fordi den udvortes Kamp er kun som en Skygge af den Indvortes, fordi i os *selv*, det er i vort Kiød, boer intet Godt; fordi den falske Viisdom, den Vantro, den Spot, den Hovmod, den Verdens-Kiærlighed, den Dorskhed, Ligegyldighed og Lunkenhed, vi i Verden har at drages med, de beleire idelig vort eget Hjerter, bryde ind, saasnart vi slumre kun et Øieblik, og kan da umuelig uden haardnakket Kamp og dybe Saar igjen uddrives (...) Det er den haardeste Kamp, de [Christne] føre hos sig selv i det Skjulte, med Verdens Aand i deres eget Bryst, med Slangen i Barmen! Ingenlunde vil vi dølgge for os selv og for hverandre, at den christelige Kamp er haard.³⁷⁰

Eksempler omtalen af "Verdens-Kiærligheden" og "Verdens Kiærlighed" efter 1839

Thi saa haver Gud elsket Verden, at han haver givet sin Søn den eenbaarne, at hver den, som troer paa ham, ikke skal fortæbes, men have et evigt Liv (Joh 3, 16 efter 1740-bibelen).

³⁶⁸ Grundtvig citerer 1 Joh 2, 15-17.

³⁶⁹ GP II, 77-78: "1ste Søndag efter Helligtrekonger 1824 Aftensang".

³⁷⁰ US IV, 435: "Den christelige Kamp" (Grundtvigs prædiken på den 21. søndag efter trinitatis 1825).

I Grundtvig-forskningen er det blevet fremhævet, at de johannæiske skrifter i Det ny Testamente og at ikke mindst bibelstedet Joh 3, 16 spillede en vigtig rolle i Grundtvigs teologi.³⁷¹ Denne forskning har i nogle tilfælde fortolket Grundtvig som en "kærlighedens" teolog, og den har i nogle tilfælde hævdet, at "kærligheden" – forstået som et alment begreb og fænomen - var den højeste værdi i Grundtvigs tekster og tankegang.³⁷²

En undersøgelse af Grundtvigs prædikener tegner imidlertid i nogen grad et andet billede.³⁷³ For det første bestemte Grundtvig i sine prædikener ikke kærligheden på en abstrakt eller ubestemt måde. Grundtvigs kritik af verdens opfattelse af kærligheden gik netop ud på, at verden opfattede kærligheden på en almen menneskelig, uspecifik og ubestemt måde.³⁷⁴ For det andet viser en undersøgelse af Grundtvigs prædikener, at han i al fald fra og med 1841 indså, at tankegangen i Joh 3, 16 havde sine problemer set fra et kristent synspunkt. Både før og efter 1841 citerede og henviste Grundtvig ikke sjældent til Joh 3, 16 i sine prædikener, men i 1841 – eller i årene omkring 1841 - synes han at have opdaget, at dette bibelsted om Guds kærlighed til verden kan mistolkes, og at problemet med verdens opfattelse af kærligheden netop er, at verden mistolker og misforstår tankegangen i Joh 3, 16.

"2den Pintsedag 1841": Joh 3, 16 er "et kiært Barn, ilde medhandlet i Verden"

Det bekendte bibelsted Joh 3, 16 kan ifølge Grundtvigs prædiken "2den Pintsedag 1841" let misforstås af det syndige menneske, og verdens børn forstår i reglen dette berømte bibelsted, som taler om Guds store kærlighed til verden, på en forkert måde. Verdens børn tror, at Gud elsker på samme måde, som de selv elsker, og verden tror, at Gud opfatter kærlighed på samme måde, som den selv i sin forvirring og uvidenhed opfatter ordet kærlighed. Men verden har et forvrænget begreb om kærlighed, og den fortolker bibelordet i Joh 3, 16 på en misvisende måde. Verdens børn elsker deres eget, og verdens børn elsker derfor verden. De fortolker bibelstedet Joh 3, 16 på den måde, at Gud elsker verden på samme måde, som de selv elsker verden, og at Gud har den samme "Verdens-Kiærlighed", som de selv har. Men Gud elsker ikke ifølge Grundtvigs prædiken "2den Pintsedag 1841" verden på den måde, som

³⁷¹ Grundtvig er i forskningen blevet fortolket som en særlig "johannæisk" teolog og fortaler for en særlig "johannæisk" kristendoms- og kærlighedsopfattelse: Jensen 1977, 87, Iversen 1988, 70, 71, 82, Iversen 2008, 22, 94, Boas 1993, 181, Thaning 1963, 643, Pedersen 2002b, 79, Heggem 2005, Thodberg 1989, 307, 324, Allchin 2002, 221, Thyssen 1991, 68, Balslev-Clausen 1991, 77 og Jonas 2007, 170 ("Grundtvig var en universel tænker, kristen johannæer, kosmolog og videnskabsfilosof").

³⁷² Heggem 2005 og Jonas 2007.

³⁷³ Grundtvig fremhæver selv flere steder i sine prædikener, at den hellige Peders tvende breve er en opsummering af hele tankegangen i Det ny Testamente. Jf. f. eks. GPV I, 339: "Intet Blad i hele det Ny Testamente er da sikkrere Apostel-Skrift end begge Peders Breve, og de kan ikke noksom anbefales alle Christne til flittig Læsning". En ren statistisk undersøgelse kan ikke afgøre, om Grundtvigs prædikener i en særlig grad tager udgangspunkt i de johannæiske skrifter i Det ny Testamente, men det er dog interessant at undersøge, hvor ofte Grundtvig refererer til forskellige bibelske personer. I hans prædikener 1832-1849 og 1854-1856 omtaler Grundtvig Moses på 458 steder, Paulus i 611 tilfælde og Peder i 419 tilfælde. "Apostelen" Johannes – i modsætning til Johannes døberen – omtales til sammenligning kun i 62 tilfælde. Det kan også anføres, at Martin eller "Morten" Luther omtales i 781 tilfælde. Rent statistisk forekommer der altså forholdsvis få referencer til "Apostelen" Johannes i Grundtvigs prædikener. Grundtvig refererer til Paulus hen ved ti gange så ofte som til Johannes.

³⁷⁴ GPV II, 251. Tanken om, at sandheden og kærligheden nødvendigvis må være noget "bestemt" og ikke kan være noget "ubestemt" optræder ofte i Grundtvigs prædikener: "Fastelavns-Søndag 1847", GP VI, 278-279, GPV I, 418, GPV I, 294, GPV III, 385 og GPV V, 270. Tanken om nødvendigheden af det "bestemte" kan sammenlignes med filosofien hos den tyske filosof Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831). Sml. Hegel 2004, 152, 141, 153, 39, 179, 186 og 233.

verdens børn tror, at Gud elsker verden. Verdens børn har fordrejet meningen med bibelstedet til deres egen fordel og for at redde deres eget skind:

Først nævnes nemlig Guds Kiærlighed til Verden, som enhver Synder, naar han selv skal forklare det, regner til samme Slags som hans egen Kiærlighed til Verden, og hermed er Alt fordreiet, thi dersom Gud elskede Verden saaledes som vi³⁷⁵ efter Syndefaldet da var Han (...) ligegyldig ved Synden, og hele Christendommen, Igienfødselen, Fornyselsen og Helliggiørelsen, saavel som Forsoningen var da omtrent overflødig (...) Hvem der ikke har Hjerter til at troe bruger den aldeles ubestemte Tro (...) til et Skalkeskjul for sin Vantro, og indbilder sig nu (...) at han ved denne Aabenbaring af Guds Verdens-Kiærlighed (...) er fri nok for at fordømmes eller fortabes og har de bedste Udsigter til et evigt Liv efter hans egen Smag. Til en christelig Bekiendelse kan da intet af Herrens Ord være mindre skikket end det [Joh 3, 16]: saa elskede Gud Verden, at Han gav sin eenbaarne Søn.³⁷⁶

Grundtvigs overvejelser i denne prædiken i pinsen 1841 vedrørende forståelsen af Joh 3, 16 fører frem til en dramatisk konklusion. Dette bibelsted er ifølge Grundtvig højst uegnet som et grundlag for en sand kristelig tro og anskuelse. Ordene i bibelstedet er ganske vist sande og gode, men meningen med dette bibelsted fordrejes og mistolkes så ofte og så frygteligt af verdens teologer, at Grundtvig i sin prædiken må sige, at dette bibelsted ikke er skikket til at være et grundlag for de sande kristnes tro, anskuelse og opfattelse af den særlige natur af Guds kærlighed. Joh 3, 16 bruges i reglen kun som et "Skalkeskjul" af verdens børn, og dette bibelsted får det syndige menneske til at tro, at det allerede er frelst og har nået målet, og at det er sikker på saligheden og kan føle sig sikker på, at Gud ikke vil dømme og straffe synden eller verdens børn for deres ugudelighed, vantro og synder. Men Guds kærlighed er ifølge Grundtvig ikke - som verdens børn på den måde indbilder sig - blødagtig, umandig eller kvindagtig eller uden nidkærhed for det gode og sande. Verdens højrøstede taler og tanker om Guds store nådige og tilgivende kærlighed er ifølge Grundtvigs prædiken i 1841 naive, selvkloge og ugudelige.

Gud elsker ikke uden videre verden i sin nuværende skikkelse. Gud elskede Adam og verden og sin egen skabelse forud for syndefaldet. Men den verden, som fremkom efter syndefaldet, og de mennesker, som kom til at leve i og som nu lever i syndens verden, elsker Gud kun på den særlige måde, at han har en vilje til at frelse og forandre dem, hvis de vender sig bort fra synden og ugudeligheden. Hvis verdens børn fortsætter med at være verdens børn, elsker Gud dem ikke i al fald ikke på den måde, at Gud elsker eller accepterer dem, som de er. Verden hader lyset, og Gud elsker sine egne og dem, som vender sig bort fra verden og går ind under fuldkommenhedens bånd. De sande kristne skal ikke forfalde til en blødagtig eller umandig "Verdens-Kiærlighed". Deres kald er, at de uden nogen menneskefrygt eller klæben til det jordiske eller kødelige og med øjet rettet mod det himmelske skal besejre og overvinde verden. Verden skal ifølge Grundtvigs prædiken ikke elskes, men modsiges og bekæmpes:

³⁷⁵ Ordet "vi" kan i Grundtvigs prædikener henvise til mange forskellige agenter og referenter. Ofte mener Grundtvig med ordet "vi" sig selv, de sande kristne i den lille flok eller de voksne fædre eller mænd, som er medlemmer af den kristne menighed. I det ovenstående tilfælde refererer ordet "vi" til jordens mennesker i almindelighed.

³⁷⁶ GPV II, 251: "2den Pintsedag 1841".

Det er en ganske anden Troes-Bekiendelse, der paa Herrens Vegne forlanges af alle dem, der ved Daaben vil optages i Hans Menighed til at arve Velsignelsen (...) Den Verden, Gud elsker, det er den, Han selv skabde uden noget Djævelskab (...) Dette er en Tro og Bekiendelse der ikke blot gjør de Christne kiendelige men skiller dem saa skarpt som mueligt fra denne Verden, der gjerne vil lade en aldeles tom, ubestemt Tro (...) gælde for Saligheds-Middel (...) Dog, hermed ville vi lade den Verden fare, som vi veed, den Christne Tro aldrig kan forliges med, men troe, Den kan og skal overvinde ved Ham som siger: værer frimodige: jeg har overvundet Verden.³⁷⁷

Bibelstedet Joh 3, 16 er ”et kiært Barn, ilde medhandlet i Verden”. I sin prædiken i pinsen 1841 er Grundtvig mest optaget af at forklare, at dette bibelsprog kan misforstås og bliver misforstået af samtidens teologer, men på trods heraf er talen om Guds kærlighed i Joh 3, 16 ifølge Grundtvig et sandt udsagn, hvis det vel at mærke forstås på den rigtige måde. At verden konsekvent misbruger dette bibelcitater for at tjene sine egne interesser skal ikke få de sande kristne til at ophøre med at elske og bruge disse gode ord fra den hellige skrift:

Saaledes forklaret af den Hellig-Aand er det [Joh 3, 16] et dyrebart Ord, saa elskede Gud Verden, og al Verdens Misbrug skal [ikke] bringe os til at forandre en Lyd deraf eller skatte det mindre eller bruge det sjældnere, men det skal netop være os som et kiært Barn, ilde medhandlet i Verden.³⁷⁸

Grundtvigs fortolkning af Joh 3, 16 efter pinsen 1841

Grundtvig henviser til Joh 3, 16 et antal steder i sine prædikener i 1820-, 1830-, 1840- og 1850-erne, selv om citatet ikke forekommer særligt hyppigt i Grundtvigs prædikener.³⁷⁹ Han synes i pinsen 1841 at have set eller opdaget et problem i forbindelse med fortolkningen af dette bibelsted.³⁸⁰ Et spørgsmål er derfor, om hans brug af Joh 3, 16 ændrer sig efter pinsen 1841, eller om hans overvejelser i pinsen 1841 sætter sig spor i hans prædikener i de følgende år.³⁸¹ Der kan peges på en række steder i

³⁷⁷ GPV II, 251-252: ”2den Pintsedag 1841”.

³⁷⁸ GPV II, 254.

³⁷⁹ Som et eksempel kan det nævnes, at der i alle Grundtvigs prædikener i 1832 kun findes to referencer til Joh 3, 16. i 1833 tre henvisninger, i 1834 ikke en eneste henvisning til Joh 3, 16, i 1835 en enkelt, i 1836 en enkelt reference, i 1837 to steder, hvor Joh 3, 16 citeres, og i 1838 et enkelt sted, hvor bibelstedet citeres. Ud fra den samlede mængde af prædikener, hvor Grundtvig i disse år holder ca. 60 prædikener om året, forekommer citater af eller overhovedet referencer til Joh 3, 16 altså sjældent.

³⁸⁰ Det er interessant, at det problem, som Grundtvig i pinsen 1841 ser med hensyn til forståelsen af Joh 3, 16, ikke forekommer i hans prædikener før 1841. Grundtvig indser i 1841, at dette bibelsted er problematisk på den måde, at det fordrejes og mistolkes af verden: Sml. Grundtvigs prædikener før 1841, hvor Joh 3, 16 citeres: GP XI, 224, GP V, 226-232, GP V, 336, GP VI, 187, GP VI, 221, GP VI, 302, GP VIII, 121, GP IX, 296, GP X, 220 og 290 og GP XII, 180.

³⁸¹ Efter pinsen 1841 og i årene frem til og med kirkeåret 1848-1849 citerer eller henviser Grundtvig til Joh 3, 16 i sytten prædikener. Som det gælder for hans prædikener fra 1830-erne og som det også gælder for hans prædikener i kirkeårene 1854-1856 forekommer henvisninger til Joh 3, 16 altså forholdsvis sjældent. Henvisninger til Joh 3, 16 optræder i gennemsnit kun i to prædikener om året. I perioden 1841-1849 forekommer de følgende referencer til Joh 3, 16 i Grundtvigs prædikener: GPV II, 376: ”18de Trinitatis-Søndag 1841”, GPV III, 329: ”11te Søndag efter Trinitatis 1842”, GPV III, 174: ”Onsdag 6te April 1842”, GPV V, 281, 284: ”Pindse-Mandag 1843”, GPV VI, 266: ”7de Søndag efter Trinitatis 1844 Aftensang”, GPV VII, 166: ”Onsdag 9de April 1845”, GPV VII, 318: ”13de Trinitatis-Søndag 1845”, ”16de Trinitatis-Søndag 1846”, ”9de Søndag efter Trinitatis 1846”, ”Pindse-Mandag 1846”, ”Søndag Septuagesima 1846”, ”14de Søndag efter Trinitatis 1847”, ”2den Faste-Søndag 1847”, ”Pindse-Mandag 1848”, ”Onsdagen den 2den August 1848”, ”7de Trinitatis-Søndag 1848” og ”11te Trinitatis-Søndag 1848”. - I kirkeårene 1854-1856 citerer Grundtvig Joh 3, 16 i de

Grundtvigs prædikener efter 1841, hvor han anvender eller henviser til Joh 3, 16, og hvor han giver en nøjere forklaring af, hvad der ifølge hans opfattelse skal forstås ved dette bibelcitater. Grundtvigs overvejelser i pinsen 1841 synes i årene efter 1841 at få ham til i sine prædikener at forholde sig mere kritisk og mere reflekteret til anvendelsen af det bekendte bibelsted Joh 3, 16.³⁸²

Som et mere udførligt eksempel på Grundtvigs fortolkning af Joh 3, 16 fra årene efter 1841 kan anføres hans prædiken "Onsdag 6te April 1842", hvor Grundtvig forklarer, på hvilken måde det kristne menneske mere præcist kan og skal elske "Verden".

Grundtvig udtrykker i denne prædiken en tanke om kærligheden til verden, der svarer til hans tanker om det kristne menneskes kærlighed til næsten. Det kristne menneske skal elske verden på samme måde, som Gud elsker jordens syndere. Det kristne menneske skal elske verden på den måde, at det skal søge at frelse verden ved at medvirke til, at verden rives ud af mørket, synden og ondskaben. Det kristne menneske skal elske verden, men vel at mærke med det formål, at verden skal forandre sig, forbedre sig og vende sig bort fra sin gamle ånd. Det kristne menneske skal uden nogen menneskefrygt elske verdens børn på samme måde, som Kristus elskede verden, nemlig revse, rettesætte, sige sandheden til og advare verdens børn om, at de er på vilde veje og går imod fortabelsen. Kærligheden til verden skal altså have et befriende, forandrende, omformende og opdragende formål.

følgende 5 prædikener: Lindhardt 1974, 35: "2den Juledag 1854", Lindhardt 1974, 128: "2den Søndag efter Trinitatis 1855", Lindhardt 1974, 119 og 121: "Pintse-Mandag 1855", Lindhardt 1977, 106: "Pindse-Mandag 1856" og Lindhardt 1977, 115: "2den Søndag efter Trinitatis 1856". – Denne opgørelse viser, at Grundtvig kun i forholdsvis få prædikener ud af den samlede mængde af prædikener i nogen form refererer til Joh 3, 16. Det ville i høj grad være muligt at finde andre bibelcitater, som forekommer langt oftere i Grundtvigs prædikener. Det er altså ud fra denne opgørelse svært at hævde, at dette bibelsted Joh 3, 16 skulle være et gennemgående, hyppigt eller fremtrædende element i Grundtvigs prædikener.

³⁸² En række af Grundtvigs prædikener i årene efter 1841, hvor han citerer Joh 3, 16, rummer en kritik af verdens forståelse af dette bibelsted: Verdens tolkning er misforstået, naiv, "overfladelig", "letsindig" og "skiødesløs" (GPV II, 376 fra 1841). Verdens fortolkning af Joh 3, 16 overser synden og overser, at der ret beset ikke er noget håb for synderne (GPV III, 329 fra 1842). Verden citerer uafsladeligt Joh 3, 16, men fortolker bibelcitateret uden ånd og på en selvklog og selvgjort måde. Verdens fortolkning af Joh 3, 16 er "bagvendt" og "afmægtig" dvs. uden virkninger eller konsekvenser for syndens mennesker (GPV V, 281 fra 1843). Verden taler ivrigt om, at Gud elsker verden, men verden har ikke og kan ikke have nogen viden eller erfaring af, om dette rent faktisk er sandt. Kun de omvendte kristne har erfaret og kan erfare, at Gud elsker verden, som det lyder i Joh 3, 16. Verdens børn har ikke noget grundlag for at sige, at Gud elsker verden, for de har ikke omvendt sig fra verden. Kun de mennesker, som vender sig bort fra verden, erfarer og kan erfare, at Gud elsker verden, og forstå, på hvilken måde Gud elsker verden. "De *Vantro* tale om Guds Naade (...) ligesom den Blinde om Farverne, saa hvem der følger dem, maa vide, at der ledes den ene Blinde af den Anden, saa det er intet Under, om de Begge falde i Graven" (GPV VI, 266 fra 1844). Verden overser, at et kristent menneske kun skal elske "det, som er født af Ham [Gud]". Verden indbilder sig, at Guds kærlighed er som "vor egen naturlige Kiærlighed". Joh 3, 16 kan ikke forstås af den kødelige selvklogskab (GPV VII, 166 fra 1845). Verden forstår ikke meningen med Joh 3, 16, fordi den har en falsk accept og opfattelse af det jordiske liv ("16de Trinitatis-Søndag 1846"). Verden forstår ikke Joh 3, 16, fordi verden elsker og hænger fast ved det jordiske liv og ikke higer efter udfrielsen fra den jordiske lidelse og ikke længes efter himlen ("9de Søndag efter Trinitatis 1846"). Verden forstår ikke, at Joh 3, 16 er "Guds Kald" til, at jordens syndere skal omvende sig fra "Verdens Trældom". Verden står "ørkesløs" og passivt tilbage efter at have hørt kaldet i Joh 3, 16 ("Søndag Septuagesima 1846"). – Konklusionen på Grundtvigs overvejelser i årene efter 1841 kan formuleres således: Ifølge Grundtvig består Joh 3, 16 af to udsagn nemlig dels, at Gud elskede og elsker verden, og dels, at Gud elskede og elsker verden på en bestemt måde. Grundtvig hæfter sig i sine prædikener ved formuleringen: "således elskede Gud ... at han ...". Af disse to udsagn er det sidste udsagn ifølge Grundtvigs prædikener det vigtigste, men det er netop også det sidste udsagn, som verden ifølge Grundtvig overser eller misforstår. Verden hæfter sig blot ved det første udsagn, at Gud elskede og elsker verden. På den måde mistolker verden den egentlige mening med Joh 3, 16. Det er interessant, at en udtrykkelig eller absolut formulering som "Gud elsker Verden" eller et udtryk som "Guds Kiærlighed til Verden" ikke forekommer i en eneste af Grundtvigs prædikener i 1820-, 1830- eller 1840-erne.

Endvidere skal det kristne menneske elske verden på den måde, at det skal ynke verden dvs. føle og vise medlidenhed med verden, have ondt af verden, vise nåde og barmhjertighed over for verden og forbarme sig over verden. At elske verden indebærer, at man uden frygt siger sandheden og gør det klart for verden, at den er fordømt og fortabt i sin nuværende tilstand og tænkemåde. Kærligheden til verden betyder ikke, at det kristne menneske uden videre skal elske i betydningen acceptere eller godtage verden, som den er, eller verdens børn, som de er. En sådan form for kærlighed til verden ville ifølge Grundtvig være en "Abekiærlighed" og en blødagtig og kvindagtig "Sødtalenhed" og "Verdens-Kiærlighed":

Hvad (...) Verden angaaer, da bruges dette Ord (...) snart om al Guds Skabning og snart om den ved Synden fordærvede [Verden] (...) Lægge vi ikke Mærke hertil, da er det for os, som Guds Ord modsagde sig selv, thi der staaer jo skrevet: saa elskede Gud Verden (...) og (...) elsker ikke Verden³⁸³ (...) som om vi ikke maatte elske hvad Gud elskede (...) Naar saaledes Herren [Joh 3, 16] siger: saa elskede Gud Verden, da mener Han med Verden den Guds Skabning, som ved Synden er faldet under (...) Dødens Dom, hvorfor Gud ynkes over den og vil gienløse den (...) men naar Aanden³⁸⁴ siger: elsker ikke Verden, da mener Han, den Syndighed som besmitter Skabningen.³⁸⁵

Tanken om, at Gud elsker verden, og tanken om, at det kristne menneske skal elske verden, er ifølge Grundtvigs prædiken blevet fordrejet af verdens teologer. De fortolker kærligheden til verden på den måde, at man grundlæggende og som et udgangspunkt skal godkende, godtage og acceptere verden, som den er. På den måde er verdens opfattelse af kærligheden til verden en "Verdens-Kiærlighed" eller en "Sødtalenhed", som fornægter verdens evige fjendskab med Gud, syndighed og ondskab. Verden skal ifølge Grundtvigs prædiken elskes på den måde, at det kristne menneske skal søge at opdrage og få verden til at ophøre med at være sig selv altså ophøre med at være en gudsfjendtlig, syndig, ulydig og oprørsk verden:

Hele Skabningen havde vist nok ved Synden fortjent at ødelægges (...) men det forhindrede netop Skaberens Kiærlighed til sit Værk, som Han sendte sin eenbaarne Søn til at frelse (...) Verden ligger i det Onde, og det Onde (...) skal overvindes og ødelægges, men Verden som Guds Skabning skal dog frelses og forklares! Det er en dyb Hemmelighed, som de Vantro ikke forstaae, ligesaalidt som de forstaae, at vi netop ved at fornægte og overvinde os selv, skal frelses og forklares.³⁸⁶

Grundtvig giver i sin prædiken "7de Trinitatis-Søndag 1848" en længere forklaring af den rette forståelse af Joh 3, 16, og Grundtvig søger på den måde at forklare den rette kristne forståelse af kærligheden til verden. Grundtvig henviser i sin prædiken til "vore gamle Lutherske Præster", som sammenlignede

³⁸³ Grundtvig henviser til 1 Joh 2, 14-16: "v14 Jeg har skrevet til jer, I unge: I er stærke, Guds ord bliver i jer, og I har overvundet den Onde. v15 Elsk ikke verden og heller ikke det, som er i verden. Hvis nogen elsker verden, er Faderens kærlighed ikke i ham. Elsk ikke verden og heller ikke det, som er i verden. Hvis nogen elsker verden, er Faderens kærlighed ikke i ham; v16 for alt det, som er i verden, kødets lyst og øjnernes lyst og pral med jordisk gods, er ikke af Faderen, men af verden".

³⁸⁴ 1 Joh 2, 14-16.

³⁸⁵ GPV III, 174: "Onsdag 6te April 1842".

³⁸⁶ GPV III, 174-175: "Onsdag 6te April 1842".

denne Verden med en Ørk, tom og øde for Alt hvad der i Sandhed kan (...) fryde Menneskets Hjerte (...) heri tog (...) vore gamle Præster ikke mere feil end deres Tilhørere, og Feilen laae ingenlunde deri at [de] skildrede denne Verden med alt for mørke Farver, som en aandelig Ørk, men kun deri, at de ikke saae, at der (...) er to Meninger, hvori man kan og maa tale om Verden.³⁸⁷

De ortodokse lutherske præster i det 16. og 17. århundrede havde ifølge Grundtvig ret, når de med de mest dystre farver beskrev verden som en ugudelig ørken. Kristne mennesker skal ikke elske verden. Verden er ond og Guds fjende og elsker kun sig selv. Meningen med ordet om, at Gud elskede verden, er ifølge Grundtvigs prædiken ”7de Trinitatis-Søndag 1848”, at Gud elskede og elsker de mennesker, som vender sig bort fra verdens ånd, og som indser, at de ikke hører hjemme i verden, og som derfor opfører sig med at elske denne verden:

Naar saaledes Herren selv siger: saa elskede Gud Verden [Joh 3, 16] (...) da modsiger han ingenlunde sig selv eller sine Profeter og Apostler, som raader os fra at elske Verden og vidner, at den er ond (...) men misforstaaes dog nødvendig, saalænge vi ikke besinder os paa, at Ordet vel er det samme, men at det har to Bemærkelser, eftersom man enten regner alt det til Verden, der findes (...) i den, eller blot det, der finder sig hjemme i denne Verden og vil have sit Gode i den.³⁸⁸

Gud elsker ifølge Grundtvigs prædiken sine egne og den lille flok af de sande kristne. De sande kristne skal ikke elske verden på den måde, som Gud elsker sine egne. Verden er det, som befinder sig uden for og som truer den kristne menighed. De kristne skal elske Gud og dem, som er født af Gud. De skal elske dem, som har forladt verden, og som har indset, at verden er en gudsfiendtlig ørken. De skal elske det, som er adskilt fra eller som er skilt ud fra eller som er taget ud af verden. Det kristne folk vandrer adskilt fra og igennem verden, lige som Israels folk vandrede gennem ørkenlandet på sin vej til fædrelandet. Den kristne menighed er en lille adskilt enklave inden i den store verdensørken:

Menneske-Livet i denne Verden ligner (...) virkelig en Ørk (...) en Ørk, ligesom den, hvorigennem Israels Børn reiste fra Ægypten til det forjættede Land, thi der læse vi, de fandt en grøn Plet (...) denne grønne Plet i Ørken var (...) et Forbillede paa det ny Paradis i Ørken (...) og for denne Plets Skyld var det, Gud elskede Verden.³⁸⁹

Ukærligheden, umenneskeligheden, tomheden og hjerteløsheden hersker i verden. I den verdensørken, som befinder sig uden om den lille kristne menighed, findes intet godt. Den kærlighed, hjertelighed og menneskelighed, som findes inden i og som kun er mulig i kraft af den kristne menighed, er klart adskilt og udskilt fra verden:

Naar vi forestiller os Verdens-Ørken (...) føler Menneske-Hjertet under alle Himmelegne, at der aldrig kan bruges for stærke Ord til at beskrive det øde og Tomme, som hersker i denne Verden, og paa den anden Side det Deilige og Frugtbare som Christi Evangelium bringer, thi overalt hvor der slaaer et kiærligt Hjerte i denne Verden, finder det sig (...) som en eenlig Fugl paa Taget (...) men overalt hvor Christi Evangelium kommer levende

³⁸⁷ ”7de Trinitatis-Søndag 1848”.

³⁸⁸ ”7de Trinitatis-Søndag 1848”.

³⁸⁹ ”7de Trinitatis-Søndag 1848”.

til et kiærligt Hjerte (...) der fødes og opblomstrer en ny Skabning, et nyt Menneskeliv, som har hvad det gamle i sin bedste Skikkelse fattedes: Kraft til at vare og voxe.³⁹⁰

Grundtvigs tanker om ”Verdens-Kiærligheden” i 1854.

I sin prædiken på den 2. juledag 1854 forklarer Grundtvig forskellen på verdenskærligheden eller verdens kærlighed og den sande kristelige kærlighed. Ved verdenskærligheden forstår Grundtvig i denne prædiken både verdens opfattelse af og teori om kærligheden og den tanke og norm, at man skal elske verden. Den sande kærlighed, som ifølge Grundtvig er det modsatte af verdenskærligheden, er den ild, som Jesus kom for at kaste ned på og ud over jorden, nemlig den hellige ild, som brændte i Jesus selv og i den første kristne kirkes hellige martyrer. Disse vidner og martyrer er sammen med Jesus ifølge Grundtvigs prædiken vidner på to måder: Deres adfærd og skæbne viser de kristne, hvori den sande kærlighed består, og de ord, som de siger, giver de kristne en sand viden om, hvad sand kærlighed er:

Ære være Dig i det Høie nu og evindelig, fordi Du har æret Steph. [Stephanus] og alle vor Herres Jesu Christi trofaste Vidner paa Jorden, som de rette Sandheds-Vidner, hvem Livets Krone venter i Dit Rige!³⁹¹

Det er kosteligt for Herren naar hans Hellige dør! Jeg er kommen at kaste Ild paa Jorden og hvor gierne vilde jeg ikke, at den allerede var optændt!³⁹²

Modsat verdenskærligheden og verdens opfattelse af kærligheden er den sande kristelige kærlighed en hellig ild, som får de kristne til at fornede sig selv, acceptere selvoferet og martyriet og gå i døden for deres venner.³⁹³ Ved nadveren forberedes og styrkes de kristne til deres kommende martyrium. Når de tømmer kalken ved nadverbordet, begynder den hellige ild, der skal føre dem frem til fuldendelsen, at blusse og opflamme. Modsat verdenskærligheden, men ligesom Jesu kærlighed til hans himmelske fader er den sande kristelige kærlighed ifølge Grundtvigs prædiken først og fremmest en kærlighed, som retter sig opad mod den faderlige overmagt.³⁹⁴ Jesus udtømte den bitre kalk og ofrede sit liv for

³⁹⁰ ”7de Trinitatis-Søndag 1848”.

³⁹¹ Lindhardt 1974, 34: ”2den Juledag 1854”.

³⁹² Lindhardt 1974, 34-35.

³⁹³ Grundtvig formulerer den samme tanke i en prædiken i påsken 1855. Verden kender intet til den sande kærlighed. Verden tror, at kærligheden skal bestemmes ud fra, hvad der har værdi for det jordiske, menneskelige og dennesidige. Den sande kærlighed er ikke en kærlighed som ”Verdens Kiærlighed”, og den er ikke en kærlighed, som er defineret ud fra jordiske eller menneskelige normer eller værdier. Den sande kærlighed er den himmelske kærlighed, som fører de kristne til at fornede sig selv og ofre deres liv for deres venner. Jf. Lindhardt 1974, 83: ”Skær-Torsdag 1855”: ”Ligesom vi derfor godt (...) kan kalde Daaben *Haabets Moderskiød*, naar vi kun med Flid indskærpe, at det er ikke Verdens Haab, men det ehristelige Haab, Guds Børns og Guds Herligheds Haab, vi taler om, saaledes kan og skal vi ogsaa kalde Herrens Nadver et Kiærligheds-Maaltid, men naturligviis med dobbelt Flid indskærpe, at det er ikke Verdens Kiærlighed, eller engang vor egen menneskelige Kiærlighed, men at det er *Christi Kiærlighed*, vi taler om (...) Da Herren indstiftede den hellige Nadver, da gjorde han det, fordi han som havde elsket Sine, han elskede dem til Enden”. - Jf. også Grundtvigs prædiken ”6te Søndag efter Paaske 1848 Aftensang”: ”Ja m. V. [mine Venner] det maae vi alle vide, at den Kiærlighed, hvorom Aanden (...) vidner (...) det er netop det Modsatte af Verdens Kiærlighed, som ikke blot selv er Synd men alle Synders Kildespring, og den [den sande kærlighed] maa fremdeles baade i Reenhed, i Styrke og Dybde være saa langt over den reneste, stærkeste og dybeste Kiærlighed, der naturlig kan findes i det besmittede Menneske-Hjerte, som Himlen er over Jorden”.

³⁹⁴ Sml. Grundtvigs sammenfatning i Brandt 1880 II, 76 (den 1. søndag i fasten 1868): Den højeste grad af ”Tro” er ”urokkelig”. Den højeste grad af ”Haab” er ”ubesmittelig”, og den højeste grad af ”Kjærlighed” er ”ufristelig”. Den højeste

sine venner, fordi han ærede og elskede sin fader, og de kristne skal på samme måde tømme den bitre kalk og give deres liv for at frelse deres venner, fordi de elsker, følger og ærer deres konge og herre:

Da nærer og opflammer han [Kristus] denne Ild ved sit Kiærligheds-Maaltid i den samme Aand, som udgaar fra Faderen, indtil vort Hjerte kommer til at brænde som hans [Kristi] Hjerte.³⁹⁵

den Kiærlighed hvormed han elskede sin Fader og sagde: alt hvad mit er, det er dit, og alt hvad der er dit er mit, og den Kiærlighed, hvormed han elskede Sine og satte Livet til for dem.³⁹⁶

Her som i mange andre prædikener formulerer Grundtvig en pessimistisk beskrivelse af sin egen samtid. Tiden er præget af, at kærlighedens hellige ild, som skal adskille det gode fra det onde og opbrænde og fortære det onde, og som var Jesu eneste anliggende på jorden, bliver stadigt svagere, og tidens forståelse af den kristelige kærlighed er blevet en verdenskærlighed eller kærlighed til verden. Tidens fremherskende kristendom er præget af lunkenhed, blødagtighed og umandighed, og den forstår ikke, at kærlighedens hellige ild er den ild, som brændte i Jesus og i den hellige Stefan, og som drev dem frem imod deres selvopofrelse. Men de sande kristne ved ifølge Grundtvigs prædiken, at de engang lige som den hellige Stefan netop skal se Gud i flammerne fra denne hellige ild, som er kærlighedens alfortærende ild.³⁹⁷

Verden omtolker den kristne kærlighed, så den bliver en verdenskærlighed eller kærlighed til verden. Jo stærkere de sande kristne bliver i troen og kærligheden, jo mere bliver de hadet og forfulgt af verden. De kristne ved, at den sande kristelige kærlighed ikke er en kærlighed til verden, men tværtom er en ild, som skal overvinde og besejre verden. Jesus har kastet kærlighedens hellige ild på jorden for, at den skal adskille det, som hører til verden, fra det, som hører til Guds rige. De sande kristne skal ikke elske verden eller verdens børn, for verdens børn hader lyset og kærligheden.³⁹⁸

Verden pønser evigt på at undergrave, nedrive og ødelægge den lille kristne menighed på samme måde, som verden stræbte efter at ydmyge og tilintetgøre Kristus og alle de hellige martyrer. Grundtvig taler i det følgende om "Herrens Lys" og "Herrens Ild". "Herrens Lys" er de kristnes viden og forståelse især vedrørende den syndige verden. Verden hader lyset. "Herrens Lys" giver de kristne en viden om, hvordan de skal forholde sig til verden, og en viden om, på hvilken måde de skal vise kærlighed til verdens børn. "Herrens Ild" er de kristnes nidkærhed for og kærlighed til deres herre og konge og deres kærlighed til dem, som er født af Gud, altså de kristnes indbyrdes kærlighed.³⁹⁹ Det er "Herrens Ild" –

kærlighed viser sig ved, at man uanset lidelser og omkostninger fastholder lydigheden og troskaben opadtil mod ens herre og fader.

³⁹⁵ Lindhardt 1974, 36.

³⁹⁶ Lindhardt 1974, 36.

³⁹⁷ Lindhardt 1974, 36 (som tidligere citeret).

³⁹⁸ Lindhardt 1974, 36 (som tidligere citeret).

³⁹⁹ Denne tanke om sammenhængen mellem den sande kærlighed og nidkærheden forekommer i en lang række af Grundtvigs prædikener. Det er netop den mandige nidkærhed for Gud og for Guds sag der ifølge Grundtvig adskiller den sande form for kærlighed fra verdenskærligheden og verdens kærlighed. Den sande kærlighed er i Grundtvigs prædikener i høj grad formuleret i et billede af den kristne krigers troskab og lydighed over for hans herre og konge. En sådan mandig lydighed og nidkærhed findes slet ikke i "Verdens-Kiærligheden" eller i "Verdens Kiærlighed", som ifølge Grundtvig drives af en tanke om lighed og broderskab. Jf. GP XI, 98: "Stephans-Dagen 1837": "Den brændende Nidkærhed for Guds [Ære] og Sandheds Ære, det er den mandige og den inderlige Kiærlighed (...) som Herren har kastet paa Jorden og optændte, da Han udsendte den Sandhedens Aand som udgaar fra Faderen som er Kiærlighed Selv (...) En Menneske-

den sande kristelige kærligheds ild og flammer - som får de kristne til at fornedre sig selv og ofre deres liv for deres venner, og det er "Herrens Ild", som brænder i de hellige martyrer. Men "Herrens Ild" viser sig også i den måde, som de kristne forholder sig til verdens børn. De kristne skal forholde sig til verden på samme måde, som den hellige Stefan under stenregnen. De skal vise deres kærlighed og manifestere den hellige ild, som brænder i deres hjerte, ved at vidne om sandheden over for verden - uden al frygt og uden nogen sødtalenhed, svaghed eller blødagtighed. Der var ifølge Grundtvigs prædiken fra 1854 ikke nogen gnist af "Verdens-Kiærlighed", kvindagtighed eller "Menneske-Frygt" tilbage i den hellige Stefan, da han segnede under stenregnen fra den rasende vrimmel:

Verden (...) kan dog ligesaa lidt adskille Herrens Lys og Herrens Ild i hans Menighed, som den kunde forhindre Stephans Ansigt fra at skinne som en Engels Ansigt, eller Stephans Øie fra at see Himlen aaben og sin Frelser ved Guds høire Haand, eller Stephans Hjerte fra at brænde af Herrens Ild eller hans Tunge fra at gløde i det Kiærligheds-Ord under Steen-Regnen: Herre! tilregn dem ikke denne Synd!⁴⁰⁰

De kristne skal ikke "elske Verden".

Grundtvig bruger i sine prædikener i en del tilfælde udtrykket, at det kristne menneske ikke skal "elske Verden".⁴⁰¹ Et eksempel herpå er Grundtvigs prædiken "Marie Bebudelses-Dag" i 1855. Grundtvig angriber i denne prædiken sider af tidens dominerende form for kristendom. Verdens selvkloge prædikanter og teologer hævder dels, at det kristne menneske skal elske verden, og dels, at det er troen alene, som frelser det kristne menneske fra fortabelsen. I sin prædiken afviser Grundtvig begge disse udsagn. Det kristne menneske skal elske Gud og ikke elske verden. Det menneske, som elsker og hænger ved verden, går imod fortabelsen. Kun det menneske, som adskiller sig fra verden, kan frelses. Det er kærligheden til Gud og villigheden til martyriet, som frelser det kristne menneske fra synden og døden:

Man har indbildt sig og endnu indbilder sig blandt os, at *Troen* (...) at denne Tro kan troe og stole paa sig selv (...) og kan overtale og ligesom tvinge Vorherre til at giøre os salige, skjøndt vi bliver ved at elske Verden iste[de]nfor at elske ham, blive ved at vandre vort eget Hjertes vildfarende Veie istedenfor at træde i hans Fodspor, tage vort Kors og følge ham.⁴⁰²

Kiærlighed, der fattes Nidkiærhed for Gud, er en kiødelig Verdens-Kiærlighed, som Elis Kiærlighed til sine ugudelige Sønner, der ei tillod ham at see surt til dem, men kostede ham baade Liv og Præstedømme". Hvis de kristne falder for verdenskærlighedens fristelse til en accept af og forsonlig indstilling over for verden, vil de bringe fortabelsen, dommen og straffen over deres hoved.

⁴⁰⁰ Lindhardt 1974, 36-37.

⁴⁰¹ GPP II, 306: "Dom X p. Trinit. 1822", GPP II, 290: "Dom VIII p. Trinit. 1822", GP II, 110: "Femte Søndag efter Helligtrekonger 1824 Aftensang", GP III, 49: "Sankt Stephans Dag 1824", GP IV, 45: "Fjerde Søndag i Advent 1825 Aften-Sang", "7de Trinitatis-Søndag 1848" og Lindhardt 1974, 77: "Marie Bebudelses-Dag 1855". Andre eksempler: GP I, 89: "Anden Jule-Dag 1822": De, som elsker verden, lider af "Menneske-Frygten" og skælver for verdens had og vrede. Kærligheden og friheden er "ei af denne Verden, den voxte ei op i det Kiød og Blod som elsker Verden og skiælver for dens Had og Vrede (...) deres Munde skal stoppes som tale Løgn". GPP II, 283: "Dom VII p. Trinitatis 1822": "Verden er, som den har altid været (...) elsker sit Eget hader de Retfærdige og spotter deres Vei som en Daarlighed (...) Ogsaa vi maa gaae i Ørken, naar vi vil finde Frelseren (...) Verden skal vi vende Rygg i Hjerte og Sind (...) Elsker ikke Verden!". GP II, 78: "1ste Søndag efter Helligtrekonger 1824 Aften-Sang" og GPV III, 174: "Onsdag 6te April 1842".

⁴⁰² Lindhardt 1974, 77-78: "Marie Bebudelses-Dag 1855".

Grundtvig-forskningen.

Grundtvigs prædikener er domineret af talen og tanken om "Verden". Når han i sine prædikener ønsker at forklare, hvad han forstår ved kærlighed, sker det gennem en aggressiv polemik mod opfattelsen af kærligheden i "Verden". Den sande kærlighed og den kærlighed og den opfattelse af kærligheden, som ifølge Grundtvig findes ude i verden – uden for den kristne menighed – er helt uforenelige og modsatte størrelser. Hvis man ønsker at undersøge, hvad Grundtvig i hans prædikener forstår ved begrebet og fænomenet kærlighed, skal man altså i høj grad se på, hvordan han kritiserer og afviser "Verdens Kiærlighed" og "Verdens-Kiærligheden". Når Grundtvig beskriver det særegne ved verdenskærligheden, beskriver han ukærligheden, og på den måde forklarer han også, hvad han opfatter som den sande kærligheds væsen og egenskaber.

Der er en vej, som verden ikke kender, og denne vej er i Grundtvigs prædikener den sande kærligheds vej, som får de kristne til at fornægte og fornedre sig selv for at lyde og ligne deres konge og herre og give deres liv for deres venner. Denne markante pointe hos Grundtvig – at den sande kærlighed netop er det modsatte af verdens kærlighed – er ikke blevet fremhævet i Grundtvig-forskningen.⁴⁰³ Tværtom har denne forskning i nogle tilfælde indirekte tillagt Grundtvig en kærlighedsopfattelse, som kan minde om den kærlighedsopfattelse, som Grundtvig angriber hos "Verden".

Den norske Grundtvig-forsker Synnøve Sakura Heggem analyserer kærlighedsopfattelsen i Grundtvigs *Sang-Værk* fra 1837 og Grundtvigs opfattelse af sammenhængen mellem kærligheden og "verden".⁴⁰⁴ Kærligheden er hos Grundtvig "kjærlighetsforholdet mellom mennesket" og "verden".⁴⁰⁵ Mennesket er ifølge Grundtvig "det elskende og elskede mennesket i verden".⁴⁰⁶ "Verden" er ifølge Grundtvig "overfyldt med betydning".⁴⁰⁷ Grundtvig fokuserer på "det vennlige" i "vekselvirkningen" mellem mennesket og "verden". Mennesket er ifølge Grundtvig et "mikrokosmos" i "verden" og af "verden". Mennesket i "verden" er et "helligt" væsen, og "verden" er "hellig", fordi kærlighedens "hellige" energier ifølge Grundtvig arbejder i "verden". Disse hellige energier virker gennem verdens menneskers "relasjonalitet". Kærligheden er ifølge Heggems fortolkning af Grundtvig "kroppslig", fordi den virker i de legemlige impulser og følelser, som mennesket i "verden" oplever og erfarer.⁴⁰⁸ Mennesket har ifølge Grundtvig en "længsel" efter "verden".⁴⁰⁹ Det "hellige" er ifølge Grundtvig noget, som findes i kroppen og i "verden".⁴¹⁰ Mennesket i "verden" forholder sig til "den andre" i "verden". Kvinden er modsat manden ifølge Grundtvig en "prototyp på mennesket i verden". Kvinden er mere relationelt orienteret end manden, og hun længes mere end manden efter "den andre" i "verden". Kvinden er ifølge Grundtvig nærmere det guddommelige, og "Guds kjønn" er derfor "ikke entydig"

⁴⁰³ Sml. Bjerg 2002, 146: Grundtvig "genbeskriver naturlig kærlighed som gudelig". Jf. den samme fortolkning af Grundtvigs kærlighedsforståelse i Bjerg 2002, 145. Jf. Bjerg 2002, 132: Kærligheden har for Grundtvig en "nær føling med naturlig kærlighed" nemlig den jordiske kærlighed mellem elskende ægtefæller, børn og forældre, søskende og nære venner. Den kærlighed, som naturligt findes ude i verden, er ifølge Grundtvig et eksempel på den sande kærlighed. Der er ikke ifølge Bjergs Grundtvig-tolkning nogen uforenelighed eller modsætning mellem verdens kærlighed og den kristne kærlighed eller den kristne opfattelse af kærligheden. Jf. Bjerg 2002, 150, 79, 156, 90, 27, 132, 145 og 146.

⁴⁰⁴ Heggem 2005, 153, 137, 495-501 og 505.

⁴⁰⁵ Heggem 2005, 495.

⁴⁰⁶ Heggem 2005, 496.

⁴⁰⁷ Heggem 2005, 496.

⁴⁰⁸ Heggem 2005, 497.

⁴⁰⁹ Heggem 2005, 497.

⁴¹⁰ Heggem 2005, 498.

ifølge Grundtvig.⁴¹¹ Grundtvigs tale om kærligheden er en almen menneskelig ”relasjonstenkning og kønnet forståelse av mennesket i verden”.⁴¹² Når Grundtvig forklarer kærligheden, beskriver han ”det elskende og elskede, det krenkende og krenkede mennesket i verden, som tegn på helliget”. Når Grundtvig vil forklare det centrale i tanken om kærligheden, beskriver han ifølge Heggem ”mennesket som kropp i verden”.⁴¹³

De mange kritiske overvejelser, som findes i Grundtvigs prædikener vedrørende forståelsen af Joh 3, 16, er heller ikke blevet bemærket i Grundtvig-forskningen.⁴¹⁴ Denne forskning har antaget, at Joh 3, 16 var grundlaget for Grundtvigs kærlighedsforståelse. Det er interessant, at der ikke i Grundtvig-forskningen er fundet nogen omtale, analyser eller forklaringer af de – ifølge de ovenfor refererede eksempler – helt centrale grundtvig'ske begreber om ”Verdens Kiærlighed” og ”Verdens-Kiærligheden”.

Kærligheden og ”den sønlige Udkaarelses Aand”

Den ”sønlige Udkaarelses Aand”

I Grundtvigs prædikener spiller tanken om ”den sønlige Udkaarelses Aand” en vigtig rolle i hans beskrivelse og forklaring af den sande kærlighed.⁴¹⁵ Når Grundtvig i sine prædikener skal forklare tanken om den sønlige udkårelses ånd, tager han især udgangspunkt i Rom 8, 12-17, som ifølge den danske oversættelse fra 1740 lyder således:

12, Derfor, Brødre, ere vi ikke Kiødets Skyldnere, saa at vi skulde leve efter Kiødet; 13, thi dersom I leve efter Kiødet, skulle I døe, men dersom I døde Legemet Gierninger formedelst Aanden, skulle I leve. 14, Thi saa Mange, som drives af Guds Aand, disse ere Guds Børn. 15, Og I annammede ikke en Trældoms Aand atter til Frygt; men I annammede en sønlig Udkaarelses Aand, i hvilken vi raabe: Abba, Fader! 16, Denne Aand vidner med vor Aand, at vi ere Guds Børn. 17, Men dersom vi ere Børn, ere vi og Arvinger, nemlig Guds Arvinger og Christi Med-Arvinger; saafremt vi lide med ham, at vi da ogsaa skulle herliggiøres med ham.

Begrebet ”Udkaarelsens Aand” forekommer hyppigt i Grundtvigs prædikener. Den sønlige udkårelses ånd bruges om den ”Aand” – tænke-, føle- og handlemåde - som i følge Grundtvig er passende, nødvendig, mulig og naturlig for en agent, som har accepteret, at han er en ”Søn” eller en sønlig agent under en faderlig agent.

Grundtvig taler i sine prædikener om ”den sønlige Udkaarelse”, ”den sønlige Udkaarelses Aand”, ”den barnlige Udkaarelse”, ”den barnlige Udkaarelses Aand”, ”Børne-Udkaarelsens Aand”,

⁴¹¹ Heggem 2005, 500.

⁴¹² Heggem 2005, 501.

⁴¹³ Heggem 2005, 505. - Sml. også de tilsvarende fortolkninger af Grundtvigs kærlighedstanke i Heggem 2000 og 2007.

⁴¹⁴ Sml. Thyssen 1991, 35 og 121, Jensen 1977, 77 og Thodberg 1989, 303, 304 og 357. – En delvis undtagelse udgøres af Lindhardt 1974, 18 og 19. P. G. Lindhardt bemærker her, at Grundtvig i forbindelse med en reference til Joh 3, 16 i en prædiken forholder sig kritisk til verden.

⁴¹⁵ Sammenhængen mellem Grundtvigs tanker om ”den sønlige Udkaarelses Aand” og hans kærlighedsforståelse har ikke været inddraget i Grundtvig-forskningen. - Begreberne ”udkaare” og ”Udkaarelse” forekommer et overvældende antal steder i Grundtvigs prædikener. De to ord optræder således i ikke færre end 83 prædikener i perioden 1821-1849. Grundtvigs tanke om udkårelsen er inspireret af tanken i Det gamle Testamente om Herrens udvælgelse af Israel og af beskrivelserne i Det ny Testamente af Jesu udkårelse og kaldelse af disciplene.

”Kuldlysningens Aand”, om ”Lysets Børn”, som de ”udkaarede”, om ”Kongerne på Jorden”, som ”udkaarer” deres forskellige ”Folk”, om Kristus, der har ”udkaaret” sit ”Folk” ved ”Daabs-Pagten”, om de sande kristne som dem, som Kristus har ”udkaaret” til at være sine ”Venner” og ”Brødre” og om ”Christen-Folket” som det ”udkaarede Folk”.⁴¹⁶

Det menneske, som modtager og af en fri vilje accepterer den sønlige udkårelses ånd, opnår ifølge Grundtvigs prædikener - eller får en mulighed for at erhverve sig – en ny ”Magt”, ”Kraft”, ”Sandhed” og ”Kiærlighed”. ”Aand” er i Grundtvigs prædikener typisk ikke noget, som mennesker naturligt ejer som en egenskab, men noget, som kommer eller kan komme til et menneske udefra eller ovenfra. Et menneskes modtagelse af den sønlige udkårelses ånd betyder, at det opnår en bestemt bevidsthed eller viden. Det opnår en forståelse af, at det er eller er blevet en ”Søn”, som er blevet udkåret, og det opnår en forståelse af, at det har sin identitet fra denne udkårelse og ikke fra sig selv. Den sønlige udkårelses ånd meddeler en vis kraft, evne og magt således, at dette menneske efter sin modtagelse af denne ånd kan gøre noget, som det tidligere ikke var i stand til.

Den sønlige udkårelses ånd sætter mennesket ind i et nyt kærlighedsforhold. Det oplever og erfarer, at det er udkåret og elsket, og det lærer efterhånden, hvordan det skal elske tilbage, og det opnår også kraften og evnen til at elske tilbage på den måde, som er passende i den nye relation og inden for rammerne af det nye samfund, som det er indtrådt i og er blevet et medlem af.

Når et menneske på den måde modtager den sønlige udkårelses ånd, bliver det et nyt menneske. Det får en ny identitet. Det afdør fra det gamle naturlige menneske. Det ophører med at tænke sine egne gamle tanker, føle sine egne gamle følelser og gøre sine egne gamle gerninger. Det bliver taget ud af den verden, hvori det engang levede. En sådan udfrielse fra den gamle verden kan et menneske ifølge Grundtvig ikke udvirke ved egne kræfter. En sådan befrielse, udfrielse eller udgang kan kun ske ved et initiativ fra en agent, som står uden for og oven over det pågældende menneske.

Den ”sønlige Udkaarelses Aand” er kærlighedens ånd og er det modsatte af den ånd, som udtrykker sig i selvrådigheden, selvklogskaben, selvophøjelsen, selvstændigheden og selvtiltiden.⁴¹⁷ Kærligheden til

⁴¹⁶ Eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket ”den sønlige Udkaarelses Aand”: GP I, 336 (”Ottende Søndag efter Trinitatis 1823 Aftensang”), GP I, 99 (”Nyaars-Dag 1823 Aftensang”), GP II, 251 (”Første Pindse-Dag 1824”), GP III, 225 (”Trettende Søndag efter Trinitatis 1825 Aftensang”), GP VI, 303 (”13de Søndag Trinitatis 1833”), GP VI, 311 (”15de Søndag Trinitatis 1833”), GP VI, 241 (”1ste Søndag efter Trinitatis 1833”), GP VII, 297 (”14de Sønd. eft. Trinitat. 1834”), GP VIII, 319 (”15de Trinitatis Søndag 1835”), GPV III, 84 (”Fastelavns-Søndag 1842”), GPV III, 214 (”5te Søndag efter Paaske 1842”), GPV III, 238 (”Pindse-Søndag 1842 Aftensang”), GPV V, 103 (”Fastelavns-Søndag 1843”), GPV V, 133 (”3die Faste-Onsdag 1843”), ”5te Søndag efter Paaske 1846”, ”8de Søndag efter Trinitatis 1847”, ”8de Søndag efter Trinitatis 1847 Aftensang” og ”1ste Faste-Søndag 1849”. - Eksempler på Grundtvigs brug af udtrykket ”den barnlige Udkaarelses Aand”: GP XI, 84 (”3die Advents-Søndag 1837”), GP XI, 256 (”4de Trinitatis-Søndag 1838”), GP XI, 204 (”4de Søndag efter Paaske 1838”), GPV I, 194 (”Jule-Søndag 1839”), ”8de Søndag efter Trinitatis 1846”, ”1ste Søndag i Faste 1847”, ”5te Søndag efter Paaske 1848” og ”1ste Søndag efter Trefoldighed 1849”. Udtrykket ”den barnlige Udkaarelses Aand” er ikke fundet i Grundtvigs prædikener før 1837. Udtrykket ”den barnlige Udkaarelses Aand” forekommer langt sjældnere i Grundtvigs prædikener i 1830- og 1840-erne end udtrykket ”den sønlige Udkaarelses Aand”, som er det udtryk, som anvendes i 1740-bibelen. Grundtvig bruger de to udtryk - den ”sønlige” og den ”barnlige” ”Udkaarelses Aand” i den samme betydning. Ved denne ”Udkaarelse” bliver mennesker forvandlet og får en ny identitet som ”Guds Sønner” eller ”Guds Børn”.

⁴¹⁷ At stræbe efter at være selvstændig og have selvtilid er ifølge Grundtvigs prædikener et udslag af hjerteløshedens og ukærlighedens ånd. Denne trang blev i gamle dage med rette bekæmpet som en last, men bliver i det 19. århundrede opelsket og fremhævet som en dyd både hos børn og voksne (GPV I, 435). Trangen til selvstændighed og selvtilid er drevet af selvophøjelsen og indbildskheden, og den er latterlig, uværdig og umandig. Eksempler på Grundtvigs kritik af tidens

den faderlige agent forudsætter dels, at man rent faktisk er blevet udvalgt og udkåret af en faderlig agent til at være en "Søn", og dels, at man mentalt og følelsesmæssigt og med hjertet har accepteret, at den agent, som har foretaget denne udkårelse, er større, bedre og klogere og derfor bør elses og er værd at elske og værd at søge at efterligne.

Evangeliet har ikke ophævet og kan ifølge Grundtvigs prædikener heller ikke ophæve Guds evige lov. De kristne må aldrig glemme, at have "aabne Øren for Moses og Propheterne"⁴¹⁸. Den himmelske fader kan kun frelse de mennesker, som opfylder hans guddommelige lov. Når et menneske kommer ind i det kristne samfund, er han uren og lider af "al Aaands og Kiøds Besmittelse", og så længe det er tilfældet, er han "uskikket" til at indgå i himmeriget.⁴¹⁹ En mester kan kun elske sådanne disciple, som stræber efter at komme til at ligne ham, lige som en fader umuligt kan vedblive med at elske et barn, som ikke viser nogen vilje til at prøve at blive som sin fader, altså ikke på nogen måde er præget af den "sønlig Udkaarelses Aand".

Det kristne evangelium gør det muligt for de kristne at modtage den "sønlig Udkaarelses Aand" og derved vokse i godheden og kærligheden, indtil de til sidst bliver som deres guddommelige fader og mester. De kristne lever under "Naaden" dvs. de lever i et samfund med Kristus og den himmelske fader nemlig et samfund, som gør det muligt for dem "efterhaanden" at blive forandret, forbedret og rensat for deres besmittelse⁴²⁰:

Dette er nu vist nok ikke saaledes at forstaae, som om vi ikke skulde høre Moses og Propheteme, thi hvem der ikke vil høre dem (...) de troer heller ikke paa Opstandelsen fra de Døde, saa naar vi troer paa den, har vi ogsaa aabne Øren for Moses og Propheterne, men det er saaledes at forstaae (...) at der er ingen Lov givet, som kan gjøre levende, men at os er givet et Evangelium, som kan det, og at derfor har vi ikke annammet en Frygtens Aand, men en barnlig Udkaarelses Aand, ved hvem vi raabe Abba! Fader!⁴²¹

Brugen af ordene "kaare", "udkaare" og "Udkaarelse" i Grundtvigs prædikener.

Ord som "kaare", "udkaare" og "Udkaarelse" optræder hyppigt i Grundtvigs prædikener. Grundtvigs brug af disse begreber kan sammenfattes på følgende måde: At "udkaare" er at fremdrage eller at foretrække efter et forudgående valg. At være "udkaaren" er at være udvalgt eller udsøgt. At "udkaare"

trang til "Selvtillid": GPV II, 334, GP XII, 306, GPV I, 332, GPV III, 164 og "2den Faste-Onsdag 1846". Kritikken af tidens trang til og fokusering på værdierne i selvtilliden og selvstændigheden bliver markant mere fremtrædende i Grundtvigs prædikener i 1840-erne, hvor den liberale bevægelse bliver mere fremtrædende i København. Sml. GPV I, 458: "11te Søndag efter Trinitatis 1840": "Er det sandt, at det er den uforanderlige Grundlov i *Christi* Rige, at hvo sig selv ophøier, skal forneds, da maa enhver Christen vel tage sig i Agt for den herskende Tankegang, at han ikke besmittes af den, thi den er lige tvertimod og udspringer af den Grundsætning, at Selvtillid er det første Trin til en rigtig Høihed og Selvstændighed. Det er nemlig ingenlunde blot i borgerlige Ting, man sædvanlig tænker saaledes, nei, man tænker nu kun saaledes i borgerlige Ting, fordi man alt længe tænkte saa i det Aandelige, og selv Mange, som finde, det gaaer for vidt, naar ogsaa i det Borgerlige Selskab, Alle vil regiere og Ingen adlyde, selv de mene dog sædvanlig, at i Aandens Verden er det meget rigtigt, at jo højere Tanker man har om sin egen Værdighed og Viisdom, des højere staaer man, og des højere skal man stige baade i Tid og Evighed".

⁴¹⁸ "1ste Søndag efter Trefoldighed 1849".

⁴¹⁹ "1ste Søndag efter Trefoldighed 1849".

⁴²⁰ "1ste Søndag efter Trefoldighed 1849".

⁴²¹ "1ste Søndag efter Trefoldighed 1849".

en person er at udvælge ham af en mængde eller gruppe og give ham en ny status.⁴²² De, som bliver "udkaaret" ved en "Udkaarelse", bliver taget ud af og adskilt fra den mængde eller gruppe, som de tidligere tilhørte. Brugen af udtrykket at "udkaare" en person kan i Grundtvigs prædikener sammenlignes med at adoptere en person således, at personen får en ny identitet og nye egenskaber og bliver underordnet en ny faderlig autoritetsfigur. Når et menneske er blevet udkåret, er det blevet en deltager i et nyt samfund eller i en ny relation. Et menneskes betingelser, "Vilkaar" eller "Kaar" er i Grundtvigs prædikener i høj grad noget, som han er blevet kaldet og "udkaaret" til, eller som er kommet til ham udefra. Efter at man er blevet "udkaaret" lever man under nye "Kaar", og man kaldes - og er blevet kaldet - til en ny livsform, stilling, rolle eller virksomhed.⁴²³

"Trældoms-Frygten" og "Trældoms-Aanden".

Kun en fribåren mand kan virkeliggøre en sand og oprigtig form for kærlighed, og et menneske kan ifølge Grundtvigs prædikener kun opnå friheden på een måde nemlig ved at acceptere den "sønlig Udkaaresels Aand" og give sig ind under og fatte tillid til og hengivenhed for en faderlig agent. Det gælder ifølge Grundtvigs prædikener lige så meget i den verdslige som i den kristelige sfære. I Grundtvigs prædikener optræder en række begreber, som Grundtvig bruger til at betegne det modsatte af "den sønlig Udkaaresels Aand". Ved at undersøge disse udtryk kan man få et billede af, hvad han mener med den sønlig udkaaresels ånd.

At være en træl er det modsatte af at være en fri mand. Prototypen på ufriheden er den tilstand, hvori Israels folk levede i Egypten - i "Trældoms-Landet".⁴²⁴ De sande kristne er vandret ud af denne verden, ligesom Israels folk vandrede ud af "Trældoms-Landet". Da Israels folk levede i "Trældoms-Landet", levede det i "Mørket", uden "Sandhed" og "Lys", uden "Kraft", "Magt" og "Styrke" og uden nogen "Lykke" eller noget "Held".

I Grundtvigs prædikener optræder på den måde en række begreber, som udtrykker hans tanker om at være en træl og om trældommens tilstand. Det gælder udtryk som "Trældoms-Frygten"⁴²⁵, "Trældoms Frygt"⁴²⁶, "Trældoms-Aaget", "Trældoms-Synden", "Trældoms-Gierninger", "Trældoms-Arbeide", "Trældoms Aand"⁴²⁷, "Trældommens Aand"⁴²⁸, "Aands-Trældommen", "Trældommens og Frygtens Aand" og "Trældoms-Aanden"⁴²⁹. Med disse begreber beskriver Grundtvig dels forskellen i en kristelig

⁴²² Brandt 1880 II, 379: At udkåres er "at findes fyldestgjørende af ham, som har alt at vælge imellem". Grundtvig taler om den himmelske faders udvælgelse af Jesus ved hans dåb.

⁴²³ GPV VI, 212, GPV VI, 357, GPV III, 358, GPV III, 31, "Onsdagen 4de Juli 1849", "5te Søndag efter Paaske 1848" og "8de Søndag efter Trinitatis 1847 Aftensang".

⁴²⁴ GPP II, 186 ("Skiær-Thorsdag 1822"). Jf. også VU X, 45: "Ebræernes Udgang fra Ægypten", Grundtvigs bibelhistoriske digt fra 1839.

⁴²⁵ GP XI, 239-240, GP XI, 103, "Midfaste Søndag 1846 Aftensang" og GPV I, 435-436.

⁴²⁶ GP XII, 312-313.

⁴²⁷ "8de Søndag efter Trinitatis 1847 Aftensang", GP X, 239, GP XI, 83-84: "3die Advents-Søndag 1837". Sml. også US X, 360: *Kirke-Spejl* 1871, US IV, 562-563: *Om Christendommens Sandhed* 1826-1827 og Bugge 1968 II, 181-182: *Bøn og Begreb om en Dansk Høiskole i Soer* 1840.

⁴²⁸ GP XI, 204: "4de Søndag efter Paaske 1838", GP XII, 186-187: "Paaskemandag 1839", GP XII, 200: "3die Søndag efter Paaske 1839", GPV I, 492-493: "17de Søndag efter Trinitat. 1840" og GP III, 225: "Trettende Søndag efter Trinitatis 1825 Aftensang".

⁴²⁹ De mennesker, som ikke er villige til at acceptere den "sønlig Udkaaresels Aand", lever under trældomsåget, og de kan på grund af deres frygt og ufrihed ikke virkeliggøre en sand form for kærlighed, og det er heller ikke muligt for dem at komme ind i en moralsk eller åndelig læring og vækst. Jf. "1ste Faste-Søndag 1849", GP XII, 177 og GP VI, 303. Jf. også

henseende mellem at være et verdens barn og et lysets barn, dels bruger han disse begreber til at beskrive det ideale faderlige samfund.

Verdens børn drives af selvklobskaben og selvrådigheden og vil ikke modtage den "sønlig Udkaarelses Aand". De mennesker, som lever uden for den lille menighed af de sande kristne, lever ifølge Grundtvigs prædikener i "Trældoms Landet", under "Trældoms-Aaget", med "Trældoms-Frygten" og drevet af "Trældoms-Aanden". De gør "Trældoms-Gierninger" og "Trældoms-Arbejde". De er ufrie og fulde af frygt og ejer ikke megen "Kraft", "Magt", "Sandhed", "Godhed" eller "Kiærlighed".

Kærligheden, den "sønlig Udkaarelses Aand" og "Trældoms-Aanden".

Det er den "slaviske" ånd, trældommens ånd og trældomsfrygten, der får den fortabte søn til at forlade sin fader, og det er udkårelsens ånd, som får den gode søn i evangeliet til at blive hos sin kærlige fader.⁴³⁰ Hvis den første ånd hersker, er kærligheden ikke mulig. Hvis den anden ånd hersker, er kærligheden både mulig, naturlig og passende. Når Grundtvig taler om den "sønlig Udkaarelse" og dens "Aand", udtrykker han sin tanke om, at et "Samfund" består af to agenter nemlig en faderlig og en sønlig agent, og at ethvert "Samfund" er blevet etableret ved et oprindeligt faderligt initiativ. Den "sønlig Udkaarelse" er den udkårelse, hvor et menneske bliver udvalgt til at være en "Søn" under og sammen med en "Fader".

Den "sønlig Udkaarelses Aand" er ikke menneskets egen ånd, men en fremmed ånd.⁴³¹ Når det kristne menneske har accepteret og modtaget udkårelsens ånd, er der derefter to ånder, som vidner inden i det menneske. Modtagelsen af denne udefra kommende ånd giver på den måde mennesket en "Samvittighed", hvori der taler to stemmer og ikke kun menneskets egen stemme.⁴³² Det er denne "Samvittighed" eller viden, som gør det muligt for og som driver det kristne menneske til at stræbe efter at lyde og ligne sin himmelske fader.⁴³³

GPV III, 305-306: "8de Trinitatis-Søndag 1842 Aftensang". I denne ene prædiken optræder en lang række af forskellige ånder: "Guds Aand", "Faderens Aand", "Guds Børns Aand", "Faderaanden", "de ægte Børns Aand", "de falske Propheters Aand", "Trældoms Aand", "Trældoms-Aanden", "Helligaanden", "Barnligheds Aand", "Barnlighedens Aand", "Gud-Faders Aand" og "Hovmodens Aand".

⁴³⁰ Tanken om det "slaviske" (især som det selvrådige, oprørske, mistroiske og umandige) som det modsatte af kærligheden og hjerteligheden findes mange steder i Grundtvigs prædikener: GP XII, 200, GP XI, 304, GP VIII, 356, GP I, 108, GPV VI, 125 og "6te Søndag efter Paaske 1847".

⁴³¹ Sml. "Nyaarsdag 1848": En "Aand" er en ulegemlig, men selvbevidst agent, som trænger ind i den menneskelige sfære og hævder sin overlegenhed og herremagt ved at overvinde udbredte tanker hos mennesker. "Den Hellig-Aand" er ikke en betegnelse for en vis åndelighed eller form for religiøsitet hos de kristne. Helligånden er de kristnes herre og konge, lige som "Folke-Aanden" er et folks faderlige herre og konge. Ordet "Aand" betegner i Grundtvigs prædikener en udefra kommende magtfuld agent og ikke et princip, en tænkemåde, værdiforestilling, stemning eller sindstilstand eller naturlig kognitiv evne i mennesket. I Grundtvigs prædikener optræder både "gode" og "onde" ånder, men fælles for disse ånder er, at de skildres som usynlige magtfulde ikke-menneskelige agenter, der søger at skaffe sig herredømme og lydige undersåtter i den menneskelige sfære. Ethvert menneske står under en "Herre", men mennesker kan vælge, hvilken "Herre" eller "Aand" de vil efterfølge, lyde og ligne. Jf. Grundtvigs tanker om "Lysets Engel".

⁴³² Grundtvig anvender i sine prædikener ordet "Samvittighed" i dets betydning af "Vittighed" og "samviden". Jf. Nyborg 2011d. Den sande kærlighed er afhængig af, et produkt af og en naturlig følge af en sand viden. Sml. Platons tanker om sammenhængen mellem viden, handling og dyd.

⁴³³ GPV III, 238: "Pindse-Søndag 1842 Aftensang".

Efter at et menneske har modtaget den sønlige udkårelses ånd, er visse ting blevet mulige, som tidligere ikke var mulige. På den måde er der en afgørende kvalitativ forskel på et menneske, som har modtaget, og et menneske, som ikke har annammet udkårelsens ånd. De har helt forskellige egenskaber, evner, kræfter og muligheder.⁴³⁴

En discipel kan kun være en discipel, hvis han er blevet "udkaaret" af en mester. Hvis et menneske afviser mesterens tilbud om en "sønlig Udkaaelse", handler han i følge Grundtvigs prædikener ukærligt, og han bliver et offer for sin selvklogskab og selvrådighed.

Tanken om, at en sådan sønlig udkårelses ånd er en betingelse for, at kærligheden overhovedet er mulig, spiller også en fremtrædende rolle i Grundtvigs kærlighedsforståelse uden for den egentlige kristne sammenhæng. Kærligheden er kun mulig i et verdsligt, jordisk eller politisk samfund, hvis den svagere agent - folket eller undersåtterne - annammer den sønlige udkårelses ånd - i en udvidet ikke-kristen betydning - og kærligheden er kun mulig i en jordisk familie eller i et ægteskab, hvis den svagere part annammer og accepterer en form for en barnlig udkårelses ånd. Kærligheden er kun mulig i et ægteskab, hvis den svagere agent – hustruen, "det svagere Kiøn" - antager den barnlige eller "sønlig" udkårelses ånd, og hvis hendes ægtemand udviser en sand faderlig form for kærlighed.⁴³⁵

Kærligheden er kun mulig i en jordisk familie, hvis børnene accepterer den barnlige udkårelses ånd, og hvis deres forældre udviser en sand faderlig kærlighed. Faderen har udvalgt sine sønner, fordi han ønsker at elske, tugte og forme dem.⁴³⁶ Hvis de reagerer passende på dette faderlige initiativ, vil de elske deres fader tilbage med en genkærlighed, som udtrykker sig ved deres stræben efter at lyde, efterligne og efterfølge deres fader og gå i hans fodspor.⁴³⁷

Den sønlige udkårelses ånd fortæller mennesket, at det er udvalgt og kåret og dermed taget ud af verden eller ud af sin oprindelige sammenhæng. Når et menneske modtager eller antager den sønlige udkårelses ånd, indser det to ting, nemlig dels, at det rent faktisk er en "søn" altså en agent, som har en "fader", og dels, at det indtil videre kun er en søn, altså en, som lever sammen med en fader, der er langt større, klogere og bedre. Men den sønlige udkårelses ånd giver også mennesket et herlighedens håb om, at det engang kan blive som sin fader. Trældommens ånd er derimod ifølge Grundtvigs prædikener helt uden håb og benægter, at en vækst, forbedring og opdragelse er mulig eller overhovedet ønskelig.

⁴³⁴ "8de Søndag efter Trinitatis 1846 Aftensang".

⁴³⁵ GPP II, 141 og GPV I, 436: "Ja m. V. [mine Venner] at den (...) sande Overmagt (...) er menneskekærlig, det er en Sandhed som kun behøver at blive levende, for at helbrede alle Christne for Trældoms-Frygten, og for at neddæmpe den saavidt hos alle Mennesker med Hjerte, at det daglige Liv kan tilbagevinde sin tabte Rolighed; thi saaledes omgaaes jo under alle Himmelegne de Svage med de Stærke, og det svagere Kiøn med det Stærkere [Kiøn], som har afgjort Overmagt, uden al Frygt, naar de [de Svage, det svagere Kiøn] blot troe at Kiærlighed er forenet med Magten". Det svagere køn er i Grundtvigs prædikener det kvindelige køn.

⁴³⁶ Den bløde og milde, nærende og accepterende moderlige kærlighed er i Grundtvigs prædikener utilstrækkelig, når det gælder opdragelsen og karakterdannelsen. GP XI, 103: "Lad os endelig ogsaa huske, at naar det gaaer naturligt til med det ny Menneskes Vext, kun i en høiere Orden og med en bedre Aand, da maa der paa de glade, sorgløse Barnedage i Moderskiødet følge en Opvext, der er udsat for mange Farer og Fristelser, trængende til megen Tugt og Formaning, og i mange Henseender tung for Kiød og Blod, uden at det maa indskyde os Tvivl om vor Børne-Ret og Guds Faderkiærlighed thi hvem Han elsker, den tugter Han".

⁴³⁷ Grundtvigs tanker om kærligheden til "Næsten" kan også tolkes på den måde, at det kristne menneske ifølge Grundtvig tilbyder sin næste en modtagelse af en "sønlig Udkaaelses Aand", som kan gøre næsten fri af hans "slaviske" tænkemåde, selvklogskab, trældomsånd og trældomsfrygt.

Et helt folk kan afvise udkårelsens ånd. I så fald benægter dette folk, at det har sin identitet fra, at det engang er blevet udvalgt og kåret af en kongelig agent. I så fald handler det selvrådigt og selvkløgt, ukærligt, hjerteløst og ufolkeligt. Både ”Dansker-Folket” og ”Christen-Folket” er et kåret og udvalgt folk, men begge folk kan handle ukærligt, hjerteløst og oprørske imod sin konge ved at afvise udkårelsens ånd.

I den rent verdslige verden bør der ifølge Grundtvigs prædikener herske en ånd, som svarer til og ligner den sønlige udkårelsens ånd, som findes i den kristne menighed. Den sønlige udkårelsens ånd hænger nøje sammen med Grundtvigs begreber om ”Hjerteligheden” og ”Folkeligheden”. I den sande kristne menighed, som drives af den ”sønlige Udkaarelses Aand”, finder vi ifølge Grundtvig den ”mageløse Folkelighed”.⁴³⁸

De, som har modtaget og antaget den ”sønlige Udkaarelses Aand”, kan, bør og skal døde ”Legemets Gierninger”. Kun derved viser de en sand kærlighed til deres fader og mester.

Når et menneske vælger at gå ind i det kristne fællesskab, er det ifølge Grundtvigs prædikener et urent og besmittet menneske både i ”Kiødet” og i ”Aanden”. I sin beskrivelse af den sønlige udkårelsens ånd tager Grundtvig udgangspunkt i Romerbrevets forklaring af udkårelsens ånd.⁴³⁹ En renselse eller helbredelse af det naturlige menneskes urenhed er ikke mulig ude i verden, men i høj grad mulig, når et menneske bliver et lem på Jesu Kristi legeme, nemlig derved, at det villigt accepterer den ”sønlige Udkaarelses Aand”. Denne ånd er en kaldelse til og en accept af en opdragelse, tugtelse og renselse under en faderlig agent.⁴⁴⁰

Det at lære at udvise en sand sønlig kærlighed i et samfund med en faderlig agent er ifølge Grundtvigs prædikener noget, som gør ondt, noget, som mennesker ikke umiddelbart har lyst til, og noget, som kræver, at de ofrer sig og giver afkald på deres naturlige lyst og tilbøjelighed, altså noget, som kræver, at de bliver disciplineret, og at de kan lære at disciplinere, tugte og kontrollere sig selv.⁴⁴¹ Kærligheden kræver, at det kristne menneske binder sig selv, og at det bliver snøret og bundet udefra i ”Fuldkommenheds Baand”. Denne tanke om sammenhængen mellem bånd, binde, snøre, tugte og disciplinere optræder også hos Grundtvig, når han taler om kærlighed i almindelighed. Hvis det jordiske menneske skal lære at blive mindre ukærligt og mindre selvrådigt, skal det ifølge Grundtvig tuges eller bindes, eller det skal lære at disciplinere og kontrollere sig selv og sine naturlige impulser og drifter.

⁴³⁸ ”Pindse-Søndag 1847”. Sml. GPV II, 225, ”Fastelavns-Søndag 1847” og ”4de Advents-Søndag 1848”. Jf. Nyborg 2011a. Sml. Brandt 1880 II, 365-366 (Nytårsdag 1871): Den sande form for ”Folkelighed” og ”Folkeliv” findes i den genfødte opvakte menighed. Normerne og idealerne for den sande folkelighed og det sande folkeliv findes udtrykt i det kristne folks lydighed, hengivenhed og kærlighed til dets konge og herre. Folkeligheden viser sig i den sønlige agents forhold til den faderlige agent.

⁴³⁹ Rom 8, 12-14: ”12, Derfor, Brødre, ere vi ikke Kiødets Skyldnere, saa at vi skulde leve efter Kiødet; 13, thi dersom I leve efter Kiødet, skulle I døe, men dersom I døde Legemets Gierninger formedelst Aanden, skulle I leve. 14, Thi saa Mange, som drives af Guds Aand, disse ere Guds Børn”.

⁴⁴⁰ ”5te Søndag efter Paaske 1848”.

⁴⁴¹ Om Grundtvigs opfattelse af ”Legemets Gierninger” og hans tanker om sammenhængen mellem den sønlige udkårelsens ånd og disciplineringen af de kødelige lyster: GP I, 331-338: ”Ottende Søndag efter Trinitatis 1823 Aften-Sang” og GP II, 300-307: ”Ottende Søndag efter Trinitatis 1824”.

Den ”sønliche Udkaarelses Aand” og det kristne martyrium.

Grundtvig fortolker i sine prædikener Rom 8, 12-17 på den måde, at tanken om ”den sønliche Udkaarelses Aand” i den paulinske tekst er nøje knyttet til tanken om det kristne martyrium. De, som er de kaldede og udkårne, sukker og længes derfor efter at opnå udfrielsen af det jordiske og nå frem til fuldendelsen. I en prædiken fra 1849 beskriver Grundtvig de sande kristne, som drives af ”den sønliche Udkaarelses Aand”:

Vi, som har Aandens Førstegrøde, vi sukke ved os selv og forvente med Længsel som Guds udkaarede Børn vort Legems Udløsning af Forkrænkelighedens Baand.⁴⁴²

Det første skridt, som det kristne menneske skal tage, når det modtager udkårelsens ånd, er i Grundtvigs prædikener det tungeste. Når et af verdens børn bliver døbt, bliver det et lem på Jesu Kristi legeme, og det modtager udkårelsens ånd. At modtage denne ”Udkaarelses Aand” er en udvælgelse til at blive en af ”Guds Sønner”, og det betyder i Grundtvigs prædikener, at det kristne menneske bliver udvalgt til martyrdøden på samme måde, som Kristus i ”Hans Kiøds Dage” godvilligt og frivilligt indvilligede i at tømme ”den bedske Kalk”. Den kristne dåb er i Grundtvigs prædikener både en død i form af en afdøen fra det gamle menneske og en begyndelse på en løbebane, der skal føre til martyrdøden. For det menneske, som antager den ”sønliche Udkaarelses Aand”, har Gud på den måde åbnet og ”forberedt” en ”en herlig Udvei fra Døden” på den måde, at dette kristne menneske kan gå den samme vej, som Kristus – der er de sande kristnes mester og mønster - allerede har banet.⁴⁴³

I en prædiken fra 1848 siger Grundtvig på samme måde, at det kristne menneske er blevet udkåret til at være en af Guds sønner ved sin omvendelse og dåb og indgang i den kristne menighed, men at denne ”sønliche Udkaarelse” og dens ”Aand” skal stå sin prøve og bevise, at den er kraftig og levende, når det kristne menneske står ved ”Grændsen” af sin ”øiensynlige Løbebane” og skal vinde en ”afgiørende Seier over en heel fiendtlig Verden”.⁴⁴⁴

Det centrale element i bønnen ”Fader Vor” er udsagnet: Din vilje ske! Dette udsagn udtrykker essensen af den ”sønliche Udkaarelses Aand”. Bønnen ”Fader Vor” er den bøn, som Jesus bad umiddelbart forud for sin martyrdød, og er samtidigt den bøn, som de kristne beder umiddelbart forud for deres martyrdød, og hvormed de beviser, at de drives af den ”sønliche Udkaarelses Aand” og ikke er umandige ofre for nogen frygt for eller blødagtigt viger tilbage for deres kommende lidelse og martyrdød. Hvis ikke ”den guddommelige Barnlighed” og ”den sønliche Udkaarelses Aand” til sidst beviser sig selv i en villighed til at gå ind i martyrdøden, er den ånd og barnlighed ifølge Grundtvigs prædikener kun tomme ord og indbildninger. I så fald er talen om den sønliche udkårelsens ånd kun en ”Tant” og ”Daarskab”.⁴⁴⁵

⁴⁴² ”Onsdagen 4de Juli 1849”.

⁴⁴³ ”Onsdagen 4de Juli 1849”: ”Hvad der kan og skal trøste os (...) det er, at medens vi har Forkrænkeligheden tilfælles med den hele Skabning, har vi, som Christne et mageløst Fortrin i Opstandelsens frydefulde Haab (...) denne Tids hele Pinagtighed er for intet at regne mod den Herlighed, som skal aabenbares paa os, naar vi har stridt den gode Strid, fuldendt Løbet herved og annamme den Livets Krone som er et evig glædeligt, saligt Liv baade til Sjæl og Legeme”. Den ”sønliche Udkaarelses Aand” udvikles og forstærkes ved nadverbordet. I nadveren forberedes nadvergæsterne på deres kommende martyrium, som er den eneste mulige frelse ud af forkrænkeligheden: ”Det evige Liv er nemlig noget, der slet ikke kan skiænkes os som en udvortes Gave, men kun ved en indvortes Delagtiggjørelse i hans Legem og Blod”.

⁴⁴⁴ ”5te Søndag efter Paaske 1848”.

⁴⁴⁵ ”5te Søndag efter Paaske 1848”, ”1ste Faste-Søndag 1849” og ”5te Søndag efter Paaske 1849”.

I martyrdøden beviser den søn, som engang er blevet kaldet, udkåret og udvalgt af en fader til en stor og prægtig løbebane, sin endelige og højeste kærlighed til denne fader, og dermed beviser han, at han er blevet "fuldvoxen", retfærdiggjort, helliggjort og lutret og virkelig har og virkeliggør den "sønlig Udkaarelses Aand". Den "sønlig Udkaarelses Aand" fører til sidst det kristne menneske frem til det teleologiske endemål for dets løbebane nemlig martyrdøden som ifølge Grundtvigs prædiken "1ste Faste-Søndag 1849" er "en hellig Nadver", hvor det kristne menneske betjenes ved nadverbordet af "Englene", som tjener "med Lyst" og synger "med Fryd" over, at det kristne menneske har gennemlevet al sin "Møie" og bevist den højeste kærlighed til sin himmelske fader⁴⁴⁶:

Ligesom det kun var efter sin Daab, salvet med Aanden over alt Maal, at Jesus dreves af Aanden til Ørken at fristes af Djævelen, saaledes skal ogsaa den christne Menighed først naar den bliver fuldvoxen i og med Herren for at bestaae den store, tredobbelte Fristelse (...) og skal vinde Seier, ligesom Herren vandt, fordi den (...) har faaet Magt til at være i denne Verden, ligesom han var, og har ikke annammet en Trældoms-Aand til Frygt, men den sønlig Udkaarelses Aand, hvis *Fader vor* er Aand og Liv, og hvis Liv og Lyst er den Himmelske Faders Kiærlighed, som Herren sagde ved Enden af sin jordiske Løbebane: Fader! jeg blev i Din Kiærlighed og holdt Dine Befalinger.⁴⁴⁷

Hvorfor vil verden ikke acceptere barnlighedens, sønlighedens og "den sønlig Udkaarelses Aand"?

Når Grundtvig taler om den nødvendige sammenhæng mellem kærligheden og "den sønlig Udkaarelses Aand" og mellem kærligheden og "Faderligheden", er "Verden" fuld af "Spot".⁴⁴⁸ I sine prædikener opfatter Grundtvig verdens hån, spot og latter over tanken om udkårelsens ånd som forventelig, uundgåelig og logisk. "Verden" er, som den er, og til evig tid vil vedblive med at være.⁴⁴⁹

Der er ifølge Grundtvigs prædikener især to grunde til, at verden ikke vil modtage eller acceptere tanken om "den sønlig Udkaarelses Aand": Den ene grund er, at denne ånd – i al fald i Grundtvigs forståelse af denne udkårelsens ånd – er en accept af og et krav om, at de sande kristne skal gå martyriets og martyrdødens vej. Den anden grund er, at Grundtvig fortolker denne ånd på en almen måde således, at voksne individer i verdens øjne reduceres til børn. Ifølge verdens opfattelse er en sådan menneskeopfattelse helt umoderne og i strid med tankerne om det selvstændige individ i "Forstands-Tiden". Verden afviser, at kærligheden på den måde skal defineres inden for rammerne af sønligheden, den sønlig udkårelsens ånd og faderligheden. Men "Verden" er ifølge Grundtvig kun drevet af selvklogskabens, selvophøjelsens og selvrådighedens ånd og af tanken om det enkelte menneskes selvophøjelse og selvtillid:

Verden med sine stolte Ord om Aand, leer naturligviis foragtelig ad denne guddommelige Børnelærdom og Barnevei til Aandens Samfund (...) men troe vi virkelig paa Ham som vidner, at hvem der ikke vil fornede sig og blive som et Barn kommer aldrig ind i Guds Rige, faaer aldrig den guddommelige Barnligheds den sønlig Udkaarelses Aand, troe vi virkelig paa ham, da bryde vi os ikke om Verdens Latter i de Ting, det er soleklart den

⁴⁴⁶ "1ste Faste-Søndag 1849".

⁴⁴⁷ "1ste Faste-Søndag 1849".

⁴⁴⁸ "5te Søndag efter Paaske 1848".

⁴⁴⁹ GPV III, 214: "5te Søndag efter Paaske 1842".

hverken bryder sig om, kiender eller forstaaer, og glæde os ved at Herrens Børnelærdom og Herrens Bøn [Fader Vor] blive stedse lifligere, sødere og lysere for os.⁴⁵⁰

Verdens børn har ingen – og kan umuligt have nogen – forståelse for, viden om eller erfaring af det værdifulde og frelsende i den sønlige udkaarelses ånd. Verdens børn skriger efter en frihed og uafhængighed i forhold til de naturlige autoriteter. De er ofre for en unaturlig ”Gru” for ”Overmagten” også i en jordisk og politisk sammenhæng.⁴⁵¹ Den adfærd, som udvises af verdens børn, er ifølge Grundtvigs prædikener uværdig, umandig, kvindagtig og blødagtig. De mennesker, som i frihed og godvilligt har accepteret ”den sønlige Udkaarelses Aand”, lider ikke af en sådan ”slavisk” og umandig ”Trældoms-Frygt” eller ”Trældoms-Aand”.⁴⁵² De ”skriger” ikke på en upassende og unaturlig måde efter ”Frihed”. De har ikke nogen unaturlig frygt eller ”Gru” for en faderlig ”Overmagt”, selv om de ved, at en sådan mægtig fadermagt til enhver tid kan knuse dem.⁴⁵³ De ved, at kærligheden og den sønlige og barnlige tillid til den faderlige overmagt driver frygten ud.⁴⁵⁴

Kærligheden, den ”sønlige Udkaarelses Aand”, ”de Svage” og ”de Stærke”.

Grundtvigs tanker om sammenhængen mellem ”den sønlige Udkaarelses Aand” og den sande kærlighed udformes inden for rammerne af en forestilling om, at den samfundsmæssige og moralske virkelighed består af to kategorier nemlig ”de Svage” og ”de Stærke”. Mennesker tilhører enten den ene eller den anden af disse kategorier. Det at være ”svag” er aldrig i Grundtvigs prædikener en værdi eller noget værdifuldt. De ”Svage” har i deres egenskab af at være svage ikke og kan ikke have nogen godhed. Hvis man vedbliver med at være ”svag”, har man tabt for evigt. Frelsen kan ifølge Grundtvigs prædikener kun ligge i, at man kommer ud af sin svaghed og bliver kraftfuld og mægtig. Kun det at være stærk og mægtig og kun det, at man til sidst kan vise sig som den stærkeste og som uovervindelig, er i Grundtvigs prædikener noget værdifuldt. De ”Svage” er svage på to måder: De er svage og magtesløse over for andre mennesker, og de er svage i forhold til deres indre impulser, følelser og heftige rørelser. De har ingen selvkontrol og er ”umandige” og ”blødagtige”. Grundtvig udfolder i sine prædikener på den måde en omfattende teori om ”de Stærke” og ”de Svage”.⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ GPV III, 214. ”Herrens Børnelærdom” betegner i denne prædiken Guds lærdom om, at den eneste mulige frelsesvej består i, at de kristne fornedrer sig selv og accepterer, at de er små og svage børn under en fader altså accepterer den ”sønlige Udkaarelses Aand”.

⁴⁵¹ GPV I, 435: ”7de Søndag efter Trinitatis 1840”: ”Der har nemlig aldrig været nogen Tid, da man i Almindelighed havde en saadan Gru for enhver afgjort Overmagt, som i vore Dage, og vel kommer det ei sjelden af den Selvraadighed man ei længer bekæmper som en Last men opklækker som en Dyd, men den har dog nok sin Hoved-Grund i den Alderdoms-Svaghed og Frygtsomhed, hvoraf Menneske-Slægten nu øiensynlig lider”.

⁴⁵² GPV I, 435: ”Denne slaviske Frygt ved hvert Glimt af afgjort Overmagt (...) hos dem, den driver til at (...) undergrave al synlig Overmagt i Legemets Verden (...) er dog ogsaa sørgelig nok hos dem, der skiælvende kaste sig i Støvet overalt hvor de see, eller formode Overmagt, denne slaviske Frygt, som er den sande Kilde til det almindelige Skrig paa Frihed og paa meer og meer Sikkerhed mod Overmagtens Misbrug, den er det ingen Sag at gjøre latterlig, men synes en Umuelighed at helbrede”.

⁴⁵³ GPV I, 436: Det danske ”hjertelige” folk har ifølge Grundtvig en lang og forbilledlig tradition for at være drevet af den ”sønlige Udkaarelses Aand”: ”Saaledes vandrede vore Fædre fra Slægt til Slægt trygge for deres Konges Ansigt, skiøndt han med sin Enevolds-Magt kunde knuse Enhver af dem, thi de troede paa Hans Kiærlighed”.

⁴⁵⁴ GPV I, 436: ”Kiærlighed driver Frygten ud”.

⁴⁵⁵ Jf. om ”de Stærke”: GPV I, 436, GPV II, 5 (”Lad de Bange fatte Mod, de Stærke blive Milde”), GPV II, 147 (”de Store og de Stærke”), GPV VII, 277, GPP II, 347, GP I, 153, 156, GPP I, 180. Jf. om ”de Svage”: GP XI, 287 (de små og ”de Svage” i menigheden bliver angrebet af ”Fienden og Verden” og skal derfor beskyttes af menighedens fader og hyrde), ”3die Faste-Søndag 1846” (”Saaledes er det og maa nødvendig være, saa det er ligesaa latterligt at forlange, det skulde være anderledes, forlange, at det Stærkeste ikke skulde have Overmagten, som at forlange, at Lyset skulde ikke skinne eller Ilden

Kærligheden og det ”mandige”, ”mandelige” og ”mandlige”

Indledning

I Grundtvigs prædikener anvendes ordene ”mandig”. ”mandelig” og ”Mandighed” til at beskrive en bestemt form for adfærd og kærlighed, som er efterstræbelsesværdig, forbilledlig, påkrævet, rationel, nødvendig, naturlig og passende.⁴⁵⁶ Den mandige kærlighed er rationel på den måde, at den ifølge Grundtvigs prædikener er passende i forhold til den kontekst, hvori agenten befinder sig, og den er rationel, fordi den fremmer og gavner agentens interesser. Den mandige form for kærlighed er typisk endnu ikke mulig for barnet eller for dem, som med Grundtvigs udtryk er ”Børn i Christo”, men er mulig for det fuldvoksne menneske.⁴⁵⁷ Det mandige betegner ønskværdige egenskaber, som typisk kan ejes af voksne mandlige agenter, men som også kan og bør besiddes af voksne kvindelige agenter. Den mandige form for kærlighed er derfor en norm, som har gyldighed for alle voksne mennesker uanset, om de er mænd eller kvinder.

De kristne deltagere i den lille flok bevæger sig på en fælles løbebane fra et begyndelses- til et slutpunkt.⁴⁵⁸ Den fuldvoksne mand, som har den tilstrækkelige modenhed, magt, viden og godhed til at udvise den mandige kærlighed, er kommet længere på denne løbebane. Han har opnået en større lighed med sin mester og herre. De, som kun magter at udvise en barnlig eller kvindelig form for kærlighed,

skulde ikke brænde (...) da er det jo de Svages egen Skyld, naar de overvældes, overvindes og udplyndres, hvad umuelig kunde skee, naar de holdt med den Stærkeste”), GP VIII, 163, ”3die Faste-Søndag 1846”, GPV III, 9, GPV III, 62, GPV V, 331, GPV V, 147, GPV VI, 317, GP III, 136, GP I, 219, GP VI, 58, GP V, 286, GP V, 70, GP VI, 173 og GP X, 241.

⁴⁵⁶ Grundtvig beskriver sine tanker om den særlige ”mandige” kærlighedstype blandt andet i de følgende prædikener: ”2den Søndag efter Paaske 1848”, GP XII, 268; ”5te Søndag efter Trinitatis 1839”, GPV I, 528; ”22de Trinitatis-Søndag 1840”, GPV II, 402; ”Allehelgens-Dag 1841”, GPV V, 374-375; ”24de Trinitatis-Søndag 1843”, US II, 20; ”Hvi er Herrens Ord forsvundet af Hans Hus?” (Grundtvigs dimisprædiken fra 1810), GP IX, 144-145; ”2den Faste-Søndag 1836”, GP X, 177; ”Paaske-Mandag 1837”, GP IV, 99; ”3die Søndag i Faste 1826”, GP III, 134, 135 og 136; ”Lang-Fredag 1825 Aften-Sang” og GPP II, 253; ”Fredags-Prædiken 7de Junii 1822”.

⁴⁵⁷ Grundtvig erklærer sig i sine prædikener ofte enig med verdens vise mestre i det synspunkt, at det barnlige er noget, som skal aflægges. Kvinder og børn lever mest i en passiv, uvirksom og vegeerende tilstand og ”Ørkesløshed” dvs. uden at præstere de mandige dyder. Grundtvig henviser på den måde også ofte til formuleringen i 1 Kor 16, 13-14 som et udtryk for den aktive mandige kærlighed: ”Vær vågne, stå fast i troen, vær mandige og stærke! Alting hos jer skal ske i kærlighed”. Jf. for eksempel GPP II, 253: ”Fredags-Prædiken 7de Junii 1822”; ”Men, skal vi da ringeagte den modnere Alders Fortrin: Lyset og Kraften som fattes os i Livets Morgen-Røde, skal det da være vor Lyst og Bestræbelse at vandre i Blinde og hengiøgle Livet i Ørkesløshed? Er det da ikke sandt, hvad skrevet staaer, at vi skal være mandige og stærke, stræbe at arbeide medens det er Dag, omgaaes ikke som de Uvise, men som de Vise, bortkaste det Barnagtige og ei mere være unge Børn, der lade sig røres som Bølger? (...) Langt fra at vi derfor vil nægte det Ord, som byder os at stræbe efter Lys og Klarhed og glæde os derved, som byder os at aflægge det Barnagtige og opvoxe til en fuldmoden Mand hvis Hoved er Christus, [som byder os] at glæde os i mandig Kamp og Daad til Guds Ære, langt fra at nægte det, indrømme vi det ikke blot men indskiærpe det af yderste Formue”.

⁴⁵⁸ Sml. US IX, 340: *Den christelige Børnelærdom*: ”Da vor Løbe-Bane mellem Daaben og Nadveren netop er den levende Vej mellem Troen og Kjærligheden, saa voxer vort kristelige Haab ved hvert Skridt, som Guds-Barnets Herligheds-Haab, og bliver snart, ved sin vidunderlige Styrke i Kamp mod al Frygt, kjendeligt for os som ’Kristus inden i os’, i hvem vi mægte alt”. Det kristne menneske bevæger sig gradvist fra et punkt til et andet punkt. Den guddommelige vækst og væksten af den sande kærlighed beskrives også af Grundtvig som en forflyttelse og bevægelse i en rumlig dimension. Sml. en tilsvarende fortolkning i Bjerg 2002, 149, 126, 120 og 134.

befinder sig tættere på begyndelsespunktet, og de er længere fra målet, som er en form for identitet med Kristus. De er stadig relativt set ”nykommere” på vejen og nybegyndere i menighedens lærings- og praksisfællesskab.

Den mandige kærlighed er i Grundtvigs prædikener opfyldelsen af ”Guds evige Lov”, og den beskriver en central del af det, som Grundtvig kalder ”Dyden”.⁴⁵⁹ Når den fuldvoksne kristne mand virkeliggør den mandige kærlighed, udviser han de egenskaber og den adfærd, som er passende og sømmer sig for en fuldvoksen kristen mand.

Den mandige kærlighed er den form for kærlighed, som de kristne ifølge Grundtvig kan se hos Kristus og hos de store helte, krigere, kæmper og martyrer. I den forstand definerer Grundtvig begrebet om den mandige ved en ostensiv eller pegende reference. Grundtvig anvender den mandige kærlighed som et ideal og som en norm både i en kristen eller kirkelig og i en ikke-kristen sammenhæng. I 1848 udviste det danske folk på den måde ifølge Grundtvig en mandig kærlighed i forbindelse med den slesvigske krig. Den mandige kærlighed viser sig i konfrontation, krig og kamp og forudsætter en vilje, kraft og evne til løfte sværdet og til at iføre sig og bære den nødvendige byrde, rustning og harnisk.⁴⁶⁰

Det ”blødagtige” og ”kvindagtige” optræder i Grundtvigs prædikener som betegnelser for en uværdig og umandig form for adfærd og kærlighed og derved som en modsætning til den sande dyd og godhed.⁴⁶¹ Ifølge disse prædikener er tiden præget af en voksende tendens til feminisering, kvindagtighed og blødagtighed både politisk, moralsk og kristeligt.⁴⁶² Grundtvigs prædikener indeholder også en kritik af svaghederne i den kun moderlige kærlighed. Det kvindelige og moderlige har lige som det blødagtige, blødsødne⁴⁶³ og kvindagtige en tendens til at forfalde til passivitet og

⁴⁵⁹ Nyborg 2010.

⁴⁶⁰ US II, 20: ”Hvi er Herrens Ord forsvundet af Hans Hus?” (1810): ”Lader os mandigen svinge (...) Ordets kraftige Sværd mod Synd og mod Vantro, uden at agte paa Tidens letsindige Spot, uden at frygte for deres Medynk, som tro sig at være kloge! Lader os med den Følelse, som kan giennemgløde Hierterne (...) stirrende mod Himlen (...) stræbe at vinde Borgere for hans Naades Rige!” Den mandige kærlighed, som er den eneste sande form for kærlighed nedefra og op, er en flammende ild, som driver de kristne til at elske deres og Guds venner og bekriige Guds fjender: GP XI, 98: ”Den brændende Nidkiærhed for Guds og Sandheds Ære, det er den mandige og den inderlige Kiærlighed (...) som Herren har kastet paa Jorden og optændte, da Han udsendte den Sandhedens Aand som udgaar fra Faderen som er Kiærlighed Selv”.

⁴⁶¹ Om den ”kvindagtige” adfærd: GP IX, 144: ”2den Faste-Søndag 1836”, GP X, 137, 138: ”2den Faste-Søndag 1837”, GPV II, 148: ”Marie-Bebudelses-Dag 1841” og GPV VII, 375: ”22de Trinitatis-Søndag 1845”. Ordet ”Kvindagtighed” optræder to steder i GP X, 137, 138: ”2den Faste-Søndag 1837”. Eksempler på fremhævelsen af, at den sande kristelige kærlighed ikke er ”blødagtig”: GP II, 242: ”Sjette Søndag efter Paaske 1824 Aftensang”, GP V, 85-86: ”Første Faste-Søndag 1832”, GP V, 85-86: ”Første Faste-Søndag 1832”, GP VII, 278-279: ”8tende Søndag efter Trinitatis 1834”, GP X, 282: ”9de Søndag efter Trinitatis 1837”, GPV II, 144: ”4de Faste-Onsdag 1841”, GPV II, 148: ”Marie-Bebudelses-Dag 1841”, GPV VII, 375-376: ”22de Trinitatis-Søndag 1845” og ”Nyaarsdag 1848”.

⁴⁶² GPV II, 147-148: Den danske folkekarakter er overvejende kvindelig, og derfor forfalder det danske folk let til det umandige, uværdige, følelsesbetonede, blødagtige og kvindagtige. GPV VII, 375-376: Gud er ikke kvindagtig og blødagtig, således som mange i samtiden hævder. ”Nyaarsdag 1848”: De politiske revolutionære, som i 1848 vil omstyrte det traditionelle borgerlige samfund og dets dyder, er blødagtige og umandige. Tiden præges af ”en Sløvhed, Slaphed og Blødagtighed, som truer med at opløse alle vore Borgerlige Selskaber”. GPV II, 148: Det danske folk fristes på grund af sin kvindelige natur til ”et blødagtigt og kvindagtigt Væsen” og til ”at søge” sin ”Lykke i Følelser, som smage langt mere af Kiødet end af Aanden”.

⁴⁶³ Begrebet ”blødsøden” er ikke fundet i Grundtvigs prædikener, men anvendes ofte på en malende måde i hans øvrige tekster til at beskrive det umandige og ukristelige: US IX, 232, US IV, 117, US VI, 675, 678, US VIII, 675, US VII, 51 og US X, 31, 342, 503.

følelser.⁴⁶⁴ Det kvindelige og moderlige er i Grundtvigs prædikener grundlæggende positive størrelser,⁴⁶⁵ men det kvindelige og den kvindelige kærlighedstype er en mindre fuldkommen del af den mandlige og mandige kærlighed, lige som det moderlige og den moderlige kærlighed er mindre fuldkommen end og lider af alvorlige svagheder sammenlignet med den faderlige kærlighed.⁴⁶⁶ Den feminine kærlighed bliver nemt et offer for menneskefrygten og frygten for at konfrontere synden og verden og forfalder let til en følelsesmæssig blødagtighed, accept af det syndige og en mangel på den nødvendige tugt, opdragelse og irettesættelse.⁴⁶⁷ Begrebet "Moderligheden" optræder ikke i nogen af Grundtvigs prædikener før året 1836. I hele perioden fra 1821 til 1849 og i kirkeårene 1854-1856 forekommer begrebet "Moderligheden" kun i fire af Grundtvigs prædikener ud af en samlet mængde af flere end 1500 prædikener.⁴⁶⁸

Den mandige kærlighed er den ikke-blødagtige, ikke-kvindagtige og ikke-barnagtig form for kærlighed. Den er ikke præget af "Menneske-Frygt" eller af "Frygt for dem som slår Legemer ihjel".⁴⁶⁹ Den udspringer af en stærk og moden indre karakter. En fuldvoksen mand er ikke et afrevet blad, som flyger i stormen, eller et rør, som svajer for vinden. Han har en modstandskraft over for livets og kødets fristelser og er præget af urokkelighed, "Standhaftighed" og "Bestandighed". Kvindagtigheden, barnagtigheden og blødagtigheden lider under en kødelig svaghed og manglende modstandskraft over

⁴⁶⁴ GP IX, 144-145: Den feminine kærlighed har en tendens til at forfalde til "kvindagtig Klynken og Flæben og alskens Barnagtigheder".

⁴⁶⁵ GP IX, 156, GP X, 329: "18de Trinitatis-Søndag 1837", GP X, 333-334 og GPV II, 52: "Nyaarsdag 1841": Det moderlige er præget af godkendelse, ømhed, legemlighed og accept.

⁴⁶⁶ Den moderlige kærlighed har en midlertidig funktion i forhold til det uudviklede menneske. Den nærer og vedligeholder og er præget af legemlighed, ømhed og sødhed, men den er utilstrækkelig til den sande nødvendige opdragelse og karakterdannelse. Jf. GP X, 333-334: "19de Trinitatis-Søndag 1837": "De hænge ved Moderens Bryst og slumre i hendes Skød". Meningen med den moderlige kærlighed er, at den skal bringe barnet og "Børnene i Christo" frem til den nødvendige faderlige tugt, så de kan tilegne sig de "himmelske Sæder, efter Skikken" i faderens "Huus" (GP X, 331). GPV I, 400-401: Den moderlige kærlighed skal "ledsage os til Døren og lægge os paa Herrens Arme". "16de Trefoldigheds-Søndag 1848": Grundtvig beskriver svagheden og afmægtigheden i den moderlige kærlighed: den "utrøstelige Moder" og den "moderlige Graad" og den afmægtige moderlige trøst: "Græd mildere!" Den moderlige kærlighed kan kun græde over synden og døden, men ikke tage mennesker ud af elendigheden, afmægtigheden og synden. Jf. "Langfredag 1848": Den moderlige kærlighed er begrænset til ømheden og de ømme følelser.

⁴⁶⁷ GP II, 242: Den kristne kærlighed består ikke af "søde Ord og smigrende Taler" eller "Blødagtighed" over for den syndige verden. GP V, 85-86: "Den ægte Christendom er i ingen Henseende en ørkesløs Betragtning (...) og allermindest en blødagtig Følsomhed". GP VII, 278-279: Den "Kiærlighed" som "aldrig affalder" udspringer ikke af "Blødagtighed". GPV II, 144: Den kristne kærlighed er ikke en "blødagtig og kiødelig Medlidenhed".

⁴⁶⁸ GP IX, 156: "Marie Bebudelses-Dag 1836", GP X, 329: "18de Trinitatis-Søndag 1837", GP X, 335: "19de Trinitatis-Søndag 1837" og GPV VII, 125: "Marie Bebudelses Dag 1845". Sprogbrugen i Grundtvigs prædikener er udpræget maskulin. Mænd og fædre og det faderlige, mandige og mandlige optræder langt oftere end kvinder og mødre og det moderlige og kvindelige.

⁴⁶⁹ Det, som mere end noget andet hindrer det kristne menneske i at vise og virkeliggøre en sand mandig kærlighed, er menneskefrygten. Frygten for verden og for dem, som slår legemer ihjel, er det, som i Grundtvigs prædikener er den største trussel imod, at det kristne menneske kan vokse i kærligheden og nå målet. Frygten er den sjælelige svaghed, som det kristne menneske nødvendigvis skal lære at overvinde eller kontrollere. Jf. GPV III, 151, GPV III, 119, GPV II, 415, "6te Søndag efter Paaske 1848", "2den Faste-Onsdag 1849", "4de Søndag efter Paaske 1849" og "6te Søndag efter Paaske 1847". Jf. Brandt 1880 II, 491 (den 5. søndag efter trinitatis 1872): Det, som allermost forhindrer eller gør det vanskeligt for det kristne menneske at virkeliggøre den sande og nødvendige kærlighed, er frygten for verdens gengældelse, frygten for dem, som slår legemet ihjel, og frygten for martyrdøden.

for jordiske glæder og sanselige nydelser og fristelser.⁴⁷⁰ Omvendt er mandigheden præget af en vis askese, afholdenhed og puritanisme, og den udspringer af en indlært moralsk selvkontrol og impuls kontrol. Det mandige menneske udholder den uundgåelige smerte, modgang, forfølgelse og lidelse med sindsro, fortrøstning, tapperhed og munterhed. Hans blik er rettet mod himlen og fremtiden, og han kan derfor udholde angrebet fra fjendens gloende pile og tåle smerten og ubehaget i øjeblikket.⁴⁷¹

Idealet om det ”mandige” og om den ”mandige” kærlighed og selvopofrelse er ifølge Grundtvig det centrale i ”den Ebraiske Anskuelse af Mennesket”. Den ”Romerske” ånd er umandighedens, trældommens, selvrådighedens og blødagtighedens ånd:

At Indlemmelsen af hele den dannede Verden i Romer-Riget er (...) en voldsom Forkortelse af Slægtens Levnets-Løb, ligesom naar en Unger-Svend (...) dømmes til evigt Slaveri, og har hverken Kræfter, Mod eller Frihed til mandig Virksomhed, men gaaer som unaturlig Olding kun Graven og Fortvivlelsen imøde. Herved stadfæstes nemlig den *Ebraiske Anskuelse af Mennesket*, som skabt i Guds Billede til *Udødelighed*, men forført og faldet i Barndommen, uddrevet af sit *Paradis* (...) thi deraf kan vi (...) forklare os hele Slægtens Ungdoms-Liv, saavel i de mange Folke-Færd, der udgik fra Guds Ansigt, opgav Udødeligheden, slog Øinene til Jorden og nedgravede sig med Flid i den, som hos de Faa [Folke-Færd], der (...) bevarede Mindet om deres høje Byrd og Lysten til Livets Krone.⁴⁷²

Den mandige kærlighed er forbundet med Grundtvigs tanker om det højeste gode på den måde, at den udspringer af en sand viden og af en magt, styrke og kraft.⁴⁷³ Den mandige kærlighed udspringer af en sand viden og af en ægte samvittighed, idet ordet ”samvittighed” i Grundtvigs prædikener betegner en sand viden.⁴⁷⁴ Den mandige kærlighed siger frygtløst sandheden til verden, selv om sandheden oftest er ilde hørt. Den sande mandige kærlighed konfronterer verden med dens ukærlighed og uvidenhed og

⁴⁷⁰ Brandt 1880 II, 499 og 501 (den 9. og 10. søndag efter trinitatis 1872): De ukristne vil og kan ikke ”taale nogen Trængsel for Troens Skyld”. De lider af en ”Fejhed”.

⁴⁷¹ Figuren ”Stærkodder” optræder ikke i Grundtvigs prædikener, men i hans øvrige forfatterskab er denne kæmpe og helt et symbol på den mandige kærlighed. Stærkodder er det mest tydelige modbillede af kvindagtigheden og blødagtigheden, som er udtryk for ukærligheden. Jf. US III, 572, 323, US IV, 112, 113, 115, 116, 139, 121, US V, 500, US VII, 663, US VIII, 538-541, US X, 389, VU IV, 308, 312, 313, 340 og Bugge 1968 II, 248. Der er i Grundtvigs tekster tydelige ligheder mellem den hellige Stefan og Stærkodder. De fremviser begge den ideale hengivne lydighed opad mod deres herre og den samme form for mandig, selvopofrende, frygtløs og disciplineret kærlighed. – Sml. US X, 493-508: ”Livsfyrsten og Morderen, Faste-Prædiken med Forord og Tillæg” fra 1864. En del af denne tekst er en egentlig prædiken med en indledning nemlig US X, 493-501. Ordet ”Stærk-Odder” forekommer ikke i selve prædikenteksten, men Stærkodder optræder i det efterfølgende forklarende digt til Grundtvigs prædiken kaldet ”Dannevirke” (US X, 502-508).

⁴⁷² US VI, 544-545: *Haandbog i Verdens-Historien*. 1836. Når Grundtvig her taler om ”de Faa [Folke-Færd]”, refererer han blandt andet til ”Christen-Folket”, som bevarer idealerne om den mandige selvopofrende kærlighed fra ”den Ebraiske Anskuelse af Mennesket”.

⁴⁷³ Jf. Nyborg 2012d og 2012e. Det højeste gode kan i Grundtvigs prædikener rekonstrueres som en integreret enhed af ”Kraften”, ”Sandheden” og ”Kiærligheden”. En kærlighed, som savner magt, kraft og mandig styrke og som savner viljen til at besejre den onde fjende, er ikke en sand form for kærlighed. Den sande kærlighed kan ikke adskilles fra den mandige råstyrke. Den idealtypiske kærlighed er krigerens selvopofrende, frygtløse og kraftfulde kærlighed. Et svagt menneske magter ikke og har ikke viljen til at virkeliggøre nogen sand kærlighed.

⁴⁷⁴ Nyborg 2011d.

bliver derfor mødt med vrede, spot, modstand og forfølgelse.⁴⁷⁵ Den mandige kærlighed forudsætter en indre moralsk fasthed, styrke og karakter, som gør det muligt for et menneske at modstå det sociale pres fra verden. Den mandige kærlighed forudsætter og udspringer af en moralsk selvtugtelse, selvkontrol og selvdisciplinering, hvor mennesket ikke længere er et uværdigt offer for sine naturlige impulser, følelser, ”heftige Rørelser”, urene lyster, trang til det behagelige, frygt eller angst eller trang til at være sødtalende og smigrende.

Den mandige kærlighed er ikke en medfødt naturlig tilbøjelighed eller evne, men et resultat af opdragelse, tugt, læring og erfaring. Det mandige er noget tillært, og den mandige kærlighed er en indlært evne og vane. Den mandige kærlighed er en overvindelse af det naturlige og en ”Konst”, som et menneske kan erhverve sig inden for rammerne af en faderlig opdragelse. Kun en sådan myndig og faderlig opdragelse kan modvirke og overvinde menneskets medfødte naturlige svagelige tilbøjeligheder og på den måde muliggøre den efterstræbelsesværdige mandige kærlighed. Den mandige kærlighed kræver en evne, kraft, drift, motivation, viden og ånd, som mennesker ikke er født med.

Det mandige og det faderlige har i Grundtvigs prædikener en række fælles egenskaber. I Grundtvigs prædikener kan begrebet om den mandige kærlighed visse steder antage betydning af det faderlige – altså en kærlighed, som bevæger sig oppefra og ned - men det mest almindelige er, at den mandige kærlighed er en vertikal form for kærlighed, som bevæger sig nedefra og op, og som udtrykker en offervilje, troskab og lydighed over for en højere agent.⁴⁷⁶ Der er i Grundtvigs prædikener en indre sammenhæng mellem den faderlige og den mandige kærlighed. Når et kristent menneske præsterer en mandig kærlighed i sin kamp mod synden og ondskaben, får han en faderlig og beskyttende funktion i forhold til de små og svage i menigheden. Denne sammenhæng er tydelig, når Grundtvig beskriver den hellige Stefans og de øvrige kristne martyrs mandige kærlighed, og når han taler om den mandige kærlighed, som enhver sand hyrde og præst i den kristne menighed bør - og er bestemt til at - udvise og virkeliggøre.

De kristne er bestemt til at blive fuldkomne. Kun det menneske, som har nået fuldkommenheden, er skabt i Guds billede og efter hans lignelse. At være skabt i Guds billede er i Grundtvigs prædiken ”2den Juledag 1847” ikke uden videre en egenskab, som findes hos det ufuldendte jordiske menneske

⁴⁷⁵ Jf. GP IV, 99: ”Tredje Søndag i Faste 1826”: Den kristendom, som trives i verden, er en verdenskærlighed, som i virkeligheden bespotter Kristus med sin menneskekærlighed og fornuftsdyrkelse. De sande kristne skal mandigt bekæmpe de såkaldte kristne, som benægter eksistensen af djævelen og de onde ånder. Den mandige kærlighed består i en kamp imod usandheden og ugudeligheden: ”Det skal da, Christne Venner (...) være (...) vort mandige Svar til dem der saaledes, under Skin af Ærbødighed for vor Frelser, gruelig bespottede ham, saa vist som Jesus Christus var en sandhedskiærlig Mand, der afskyede al Løgn og Falskhed, saa vist var det ikke paa Skrømt, men fuldelig Alvor, naar han sagde: far ud, du urene Aand”.

⁴⁷⁶ Mandigheden er både et kristent og ikke-kristent ideal. Ukærligheden viser sig i trangen til nydelse og selvstændighed og i selvklogskaben og blødagtigheden. Mandigheden viser sig ved, at man opgiver sin selvklogskab og selvrådighed og ofrer sin egen glæde og behagelighed for at ære og tjene en højere sag: Jf. ”2den Søndag efter Paaske 1848”: ”Det er jo umueligt at leve her, hvor vi er, som Mennesker, end sige da, som gienfødte Mennesker med opladte Øine, uden at tage inderlig Deel i det lille Danske Folks Kiærlighed til Riget og Fædernelandet, Dets mandige Kamp og kiærlige Opoffrelse derfor”. - Den mandige adfærd, kærlighed og hengivenhed, som er et ideal for alle de kristne deltagere i den lille flok, er krigerens feudale troskab imod hans herre. Sml. US IV, 537: ”Om Christendommens Sandhed” 1826-1827: ”Derimod foreholde vi med Rette de Døbte, hvad der unægtelig ligger i den Troskabs-Eed, de have svoret den Herre Jesus Christus, og i Krigs-Erklæringen mod hans Fiende, at de nemlig skal beflitte sig paa et *christeligt* Liv og, trods al Fiendens Fristelse, blive troe til Døden, saa de, med den *Hellig-Aands* Bistand, gjør Alt, hvad Herren behager, og mandelig bestrider Alt, hvad der strider mod ham og hans Villie!”

eller en tilstand i det skabte menneske.⁴⁷⁷ At være skabt i Guds billede er først og fremmest en fremtidig fuldkommen tilstand nemlig den tilstand, som den kristne martyr oplever og opnår i sin martyrdød og ved sit selvoffer, og som Kristus opnåede ved enden på sin løbebane imod fuldkommenheden. Vejen til fuldkommenheden går over erhvervelsen af den mandige og krigeriske form for kærlighed, men for at nå det fuldendte stadium skal det kristne menneske tilegne sig både ”mandlige” og ”kvindelige” dyder. Den hellige Stefan er et udtryk for mandigheden og den mandige og mandlige kærlighed, men i sin prædiken ”2den Juledag 1847” indser Grundtvig, at den mandige martyr også må optage og acceptere egenskaber og dyder fra det ”kvindelige” nemlig villigheden til at lide og til at blive ydmyget, nedværdiget og forhånede af verden:

Just som jeg nys sad og betragtede den hellige Stephanus i Herrens Lys, da blev jeg vaer, at naar man saae nøie til, skulde man ikke kunde sige, om det Mandlige eller det Kvindelige var stærkest hos ham, thi han vandrede og stred i denne Verden som en Mand, ja som en vældig Kæmpe med Aandens tveeggede Sværd der gaaer til Marv og Been, men han segnede og seirede som en Kvinde, ja, som den værgeløseste, taalmodigste, ømmeste Kvinde, vi vel kan tænke os (...) Thi Herren kunde ikke været det fuldkomne Menneske uden igunden at være baade Mand og Kvinde, og kun det fuldkomne Menneske er i alle Maader skabt i Guds Billede og efter Hans Lignelse, kun i den fuldstændige baade mandlige og kvindelige Menneskelighed kan hele Guds Kraft aabenbares og fuldkommes.⁴⁷⁸

Den mandige kærlighed betegner en adfærd, som kræves og forventes, og som derfor også belønnes af en højere agent.⁴⁷⁹ Det menneske, som præsterer den mandige kærlighed, vil derfor opleve lykke, held, fremgang, forfremmelse og velsignelse, fordi held og lykke ikke er tilfældige begivenheder, men en løn og en gave, som kommer ovenfra og ned. Ved at præstere en mandig form for kærlighed beviser agenten, at han er værdig og har værdi også set fra den overordnede agents synspunkt. En umandig adfærd er uværdig, vanærende og æreløs. Den mandige kærlighed udspringer af en positiv form for ærekærlighed, og den tildeler og tilfører et menneske ære, status, ros og fortjeneste.⁴⁸⁰

Det ”mandige” og ”Mandigheden” i Grundtvigs forfatterskab uden for hans prædikener.

Tanken om det ”mandige” og ”Mandigheden” optræder et stort antal steder i Grundtvigs forfatterskab. Det mandige kan betegne den adfærd, som består i højrøstet og frygtløst at hævde sin ”Ret”⁴⁸¹. Det særligt mandige kan bestå i korstog, blodig krig og kamp.⁴⁸² Det særligt mandige viser sig i

at begeistres til ædel og mandig Kamp for den besmittede Helligdom og den undertrykte Christenhed.⁴⁸³

⁴⁷⁷ Jf. Nyborg 2012a. Sml. Gregersen 2000, 22 og Prenter 1983, 64.

⁴⁷⁸ ”2den Juledag 1847”.

⁴⁷⁹ Sml. US VII, 150: *Haandbog i Verdens-Historien* 1836: ”Den virksomste Drive-Fjer til mandig og ædel Daad, som er den smilende Udsigt til et priseligt Efter-Mæle, et med Æren udødeligt Navn! At øve ’Dyden for sin egen Skyld’ er nemlig (...) det tommeste Munds-Veir under Solen (...) [den smilende Udsigt er] hvad de *Christne* vist nok med Rette kalde den ægte og mageløs kraftige Bevæg-Grund til store Opoffrelser, ædel og utrættelig Virksomhed”.

⁴⁸⁰ Jf. Nyborg 2010, 121-122, Nyborg 2011b, 62 og Nyborg 2011a.

⁴⁸¹ US X, 72: ”Valgdagen i Kjerteminde 1855”.

⁴⁸² US VII, 230: *Haandbog i Verdens-Historien*. 1836.

⁴⁸³ US VII, 237: *Haandbog i Verdens-Historien*. 1836.

Det mandige kan bruges om den faderlige adfærd, som værger de små og svage imod ”Ulvene”, og som stiller ”Stormen” og dæmper ”Strømmen”.⁴⁸⁴ Hvis man elsker det jordiske liv og de jordiske glæder og ikke higer efter ære og berømmelse gennem selvopofrelsen, er det umandigt og kvindagtigt. Det mandige består i viljen og evnen til at ofre sit eget liv og dermed vinde udødelig ære og berømmelse.⁴⁸⁵ Det ypperste i mandigheden viser sig i en adfærd, hvor man modigt og frygtløst står fast, forsvarer den gode sag og sin egen og sin herres ret og retfærdige sag og bliver en martyr for verdens ondskab. Den adelsmand eller den ædle mand, som på den måde omkommes af verden, viser os den sande mandighed.⁴⁸⁶ Det kvindelige har i Grundtvigs tekster ofte den potentielle svaghed, at det kan være ustadigt, ustabil, følelsesbetonet eller svingende. Modsat er det mandige netop karakteriseret ved, at det er urokkeligt og altid står fast ved sin position.⁴⁸⁷ I modsætning til det kvindelige så evner det mandige at kontrollere drifterne, følelserne og impulserne fra legemet og udøve en maskulin og rationel selvkontrol.⁴⁸⁸

Kærligheden og det ”mandelige” og ”mandlige”.

Det ”mandige” bruges i Grundtvigs prædikener både som et beskrivende og normativt begreb. På samme måde anvender Grundtvig sit begreb om den ”mandelige” adfærd og kærlighed både deskriptivt og normativt.⁴⁸⁹ Det ”mandelige” er forbundet med kækheden og frygtløsheden og med det fuldvoksne og fuldmodne.⁴⁹⁰ Begrebet det ”mandlige” optræder ofte i Grundtvigs prædikener i en beskrivende betydning, men kan også anvendes i en normativ betydning.⁴⁹¹ Disse tre begreber om det ”mandige”,

⁴⁸⁴ US III, 423; *Danne-Virke* II fra 1817 om Sjællands biskop Nicolai Edinger Balles (1744-1816) ”mandige” adfærd.

⁴⁸⁵ VU IV, 347; *Mands Minde* forelæsning den 23. november 1838.

⁴⁸⁶ US VII, 600.

⁴⁸⁷ US X, 182; *Kirke-Spejl* 1871.

⁴⁸⁸ US VIII, 588; *Brage-Snak* 1844.

⁴⁸⁹ Eksempler på Grundtvigs beskrivelser af den ”mandelige” adfærd og kærlighed i hans prædikener: GPP II, 91: ”Dom 1ma Advent 1821”, US IV, 436-437: ”Den christelige Kamp” (Grundtvigs prædiken på den 21. søndag efter trinitatis 1825), GP III, 269: ”Alle-Helgens Dag 1825 Aften-Sang”, GP VI, 138-139: ”3die Faste-Søndag 1833”, GPV VII, 200: ”6te Søndag efter Paaske 1845” og GPV VII, 200-201: ”6te Søndag efter Paaske 1845”.

⁴⁹⁰ Tankegangen og sprogbrugen i Grundtvigs prædikener og forfatterskab er udpræget maskulin. Jf. Nyborg 2010, 102 og 103. Ordet ”mandelig” optræder hyppigt i Grundtvigs øvrige forfatterskab og bruges parallelt til begrebet om det ”mandige” nemlig om den adfærd, som er kraftfuld, mægtig, selvopofrende, trofast og kærlig over for fædrene, forbilledlig, helteagtig, modig, frygtløs, stolt og ærefuld. Det ”mandelige” er både i en ikke-kristen og i en kristen sammenhæng noget forbilledligt og efterstræbelsesværdigt. Eksempler på Grundtvigs brug af det ”mandelige”: US I, 640, VU IV, 290, US VII, 55, 73, US IX, 304, VU VI, 122 (Luther agerede ”mandeligt”), US VII, 29, US V, 395, US V, 339 (”saa vi spørge hverken om hvem der skal føre ham ned fra Himmelen, eller op fra Helvede, men gaa mandelig frem i Hans Kraft, med Troen i vort Hjerte, og Bekiendelsen paa vore Læber, og da er Fienden saaledes aandelig slagen af Marken, at han skal nødes til i Fortvivlelse at tyte til sine gamle Vaaben mod Troen og Skriften”), US VIII, 425 (Grundtvig citerer på en anerkendende måde den engelske kirkes ritual: ”at han [den døpte] ei skal skamme sig ved Bekiendelsen af den Korsfæstede Christus, men mandelig kæmpe under Hans Banner mod Synden, Verden og Djævelen”), US II, 249, 261, 272, 309, 380 (biskop Balle agerede ”mandeligt”), 383 (om de danske helte under Napoleonskrigene). Bugge 1968 I, 224, US VI, 130 (”de der senest var vant til at seire, skammede sig dog snart ved kvindagtig Frygt, fattede Mod og gik mandelig frem”), US VI, 130, US V, 683, US VII, 247 og US IV, 537.

⁴⁹¹ Det ”mandlige” er det himmelstræbende og bevægelige. Det ”mandlige” hænger sammen med ”Aanden” og en voksende karakterstyrke. Det ”kvindelige” er knyttet til ”Hjertet” og til jorden og det naturlige og det dennesidige. Det ”mandlige” udfolder sig i en opadgående lineær udvikling, mens det ”kvindelige” befinder sig i en cirkulær bevægelse. Det ”kvindelige” er mere statisk og mere præget af følelser og er i højere grad modtagende. Jf. Lindhardt 1977, 29: ”Jule-Søndag 1855”. Det ”mandlige” har sit udtryk i fuglen, der stræber efter at nå himlen og højheden. Kraft, magt, viden, evne og virkelyst er

”mandelige” og ”mandlige” bruges til at beskrive den forbilledlige og efterstræbellesværdige form for adfærd, tænke- og følemåde og kærlighed.

Kærligheden og det ”mandige” i Grundtvigs prædikener efter 1839

I det følgende skal der gives nogle eksempler på Grundtvigs tanker om den særligt mandige adfærd og kærlighed i hans prædikener fra perioden efter 1839.

”5te Søndag efter Trinitatis 1839”: ”Herrens Huus skal vi mandig forsvare”

Mandigheden er idealet for det kristne menneske. Det kristne menneske skal på sin løbebane mod målet vokse fra en sønlig kærlighed og lydighed mod herremagten til en faderlig selvopofrende form for kærlighed, hvor det kristne menneske til sidst bliver som sin herre og mester. Grundtvigs prædiken ”5te Søndag efter Trinitatis 1839” viser hans opfattelse af den inderlige sammenhæng mellem det maskulint sønlige og det maskulint faderlige. Den, som Gud har kaldet til at være en fader og hyrde for den lille kristne flok, skal ofre sig for og beskytte de små og svage og bekæmpe de onde magter, som truer den lille menighed.⁴⁹² Det ideale kristne menneske kender ingen blødagtighed eller menneskefrygt. Han skal på en gang frygtløst, mandigt og faderligt revse, tugte og opdrage de små og svage, som endnu lever i menigheden som ”Børn i Christo”:

Vi udsendes (...) midt i Christenheden, til at tugte og formane, trøste og opbygge (...) med et lysende Exempel i vor Herres Jesu Christi og Hans Apostlers Spor, da vil vor Gierning forholde sig til Apostlernes omtrent som Prophetemes til Moses i den gamle Pagts Dage (...) da det ikke nær saameget er forvildede Menneskebørn, vi skal fange, eller Vildfarende vi skal omvende, som Børn vi skal opdrage i christelig Tugt og

knyttet til det ”mandlige”. Det ”mandlige” er præget af ”den høieste Flugt” og af ”det skarpeste Syn”. Jf. GPV VI, 324: ”15de Trinitatis-Søndag 1844”.

⁴⁹² Sml. fortolkningen af Grundtvigs tanker om det præstelige embedes centrale betydning for læringsfællesskabet i den lille flok i Allchin 1997, 107-110, 115 og 117-119. Allchin henviser også til den amerikanske moralfilosof Alasdair MacIntyres tanker om karakterdannelsen og dydens udvikling i et praksisfællesskab (Allchin 1997, 107). Jf. MacIntyre 1981. Læreembedet er hos Grundtvig et afgørende organ og lem på Jesu Kristi legeme. De sande kristne præster er Herrens embedsmænd, der på en selvopofrende måde fører det kristne folk frem til målet. Allchin 1997, 109 forklarer blandt andet Grundtvigs tanke om hyrden og flokken således: ”The Church exists in and through the faith and worship of all its members and it is the task of those who teach (...) to make that faith and worship articulate on behalf of the whole community”. Sml. ogsaa tanken i GPV V, 374-375: ”24de Trinitatis-Søndag 1843” om, at Herrens embedsmænd - som sande kristne præster og hyrder - er ”Forældre” og ”Ældste”, der skal give mad til dem, som er børn i Kristus. Sml. ogsaa Grundtvigs tanker om de kristelige præster som uundværlige autoritetspersoner og embedsmænd i GP VII, 189-190: ”2den Søndag efter Paaske 1834”. Uden sådanne præstelige myndighedspersoner ville det kristelige liv ikke være muligt. Kristenlivet forudsætter en stærk hierarkisk social orden: ”Ligesom nemlig enhver Konge haver Befalings-Mænd, han udsender i Riget med Fuldmagt til, paa strængt Ansvar, at handle i hans Navn, saaledes gjør Christus naturligviis ogsaa, maa saameget mere gjøre det, da han er selv usynlig, hvorfor ogsaa Hans Regiering kun blev som en Skygge, hvor Man enten Intet vilde vide af Hyrder og Lærere eller vilde gjøre dem selv. Men just fordi det er nødvendigt, at der maa være (...) Hyrder og Lærere, udsendte i Herrens Navn med hans Fuldmagt til Embedets Gierning, just, fordi det er nødvendigt, naar [hvis] hans Rige virkelig skal bestaae og [hvis] hans Hjord [skal] fødes, just derfor er det blevet et almindeligt Ordsprog i Menigheden, at der er [skal/bør være] kun een Hjord og een Hyrde; thi det trænge baade Hyrderne og Hjorden til idelig at mindes om, saa der ikke skal blive saamange Hjorde som der er Marker, saamange Riger som der er Folkefærd, og tilsidst saamange Christenheder, som der er Sogne”. Sml. ogsaa Brandt 1880 II, 429 (den 13. søndag efter trinitatis 1871): Helliggørelsen afhænger af fire sideordnede faktorer, energikilder eller ressourcer i menigheden: ”Lærerstanden”, ”den hellige Skrift” og ”Herrens egne Indstiftelser”, dåben og nadveren.

Formaning, Sydskenne vi skal forlige, Splidagtighed vi skal forjage, Fiendelist vi skal opdage og Herrens Huus vi skal mandig forsvare.⁴⁹³

”22de Trinitatis-Søndag 1840”: Den ”mandige Fasthed”

Den barnlige, kvindelige og mandige form for kærlighed er i Grundtvigs prædikener klart forskellige former for kærlighed. Den ”barnlige” adfærd og kærlighed er den mindst udviklede, og den ”kvindelige” form for kærlighed er en mindre udviklet form for kærlighed end den ”mandige”. Den kvindelige kærlighed er forbundet med hengivelsen, det legemlige og med følelserne. Den mandige kærlighed er præget af karakterfasthed og er udtryk for en mere aktiv form for kærlighed. Den kristne menigheds vækst og fremgang er afhængig af tilstedeværelsen af den mandige kærlighed:

Himmelske Fader! lad os med barnlig Troskyldighed⁴⁹⁴ lytte til din Munds Ord, med kvindelig Kiærlighed omfavne og tilegne os dem, og med mandig Fasthed bygge derpaa som paa en Klippe, der ikke med alle de andre Bjerge skal henflyde i Havet, men bestaae, naar Himmel og Jord forgaaer!⁴⁹⁵

”Allehelgens-Dag 1841”: Den mandige bekendelse og det frygtløse vidnesbyrd

Børn og kvinder savner ifølge Grundtvigs prædiken ”Allehelgens-Dag 1841” i reglen den mandige frygtløshed, bestandighed og karakterstyrke, og de kan ”ligne et Rør, der dreier sig, som Vinden blæser”. Den mandige kærlighed er kommet fri af menneskefrygten, verdenskærligheden, selvklogskaben, selvophøjelsen og selvrådigheden. Det ideale kristne menneske viser sin mandige kærlighed ved lydigt og uden nogen frygt for verden at underordne sig sin herre og konge. Den mandige kærlighed består i den fribårne og ikke-slaviske⁴⁹⁶ selvopofrelse over for herremagten. Det mandige menneske går lige som den hellige Stefan foran den lille flok som en bannerfører og ”Mærkesmand”:

Morten Luther var saa langt som vel noget Menneske og nogen Præst kan være fra at ligne et Rør, der dreier sig, som Vinden blæser (...) hans Bekiendelse og Vidnesbyrd [var] saa faste og mandige, som Nogens efter Apostlernes Dage, han bekiendte og

⁴⁹³ GP XII, 268: ”5te Søndag efter Trinitatis 1839”.

⁴⁹⁴ Ikke kun barnagtigheden, men også selve barnligheden har ifølge Grundtvig sine svage sider. At være ”troskyldig” betegner i Grundtvigs prædikener i nogle tilfælde også en af vrangsiderne af barnligheden. Begreberne ”troskyldig” og ”Troskyldighed” bruges i Grundtvigs prædikener overvejende på en positiv måde, men mange steder fremgår det, at Grundtvig også har en tvetydig vurdering af det ”troskyldige”. Troskyldigheden er noget, som vi finder hos ”Kvinder og Børn”, og som hører til et mere umodent stadium end den fuldvoksne kristelige mand. Troskyldigheden er en positiv egenskab, som passer til ”Børnene i Forstanden”, ”de Umyndige” og til ”de troskyldige Smaa”. Eksempler på Grundtvigs dobbelttydige vurdering af det troskyldige: GPV V, 209, GPV V, 215, GPV III, 172, GPV I, 528, GPV VII, 399, GP XII, 379. ”7de Søndag efter Trinitatis 1846”. ”1ste Juledag 1847”. GP V, 89 (”de skrøbelige, vankelmodige Christne, og de troskyldige Barne-Sjæle, som vi maae kalde de slumrende Engle”), GP IX, 351-352 og GP IX, 329.

⁴⁹⁵ GPV I, 528: 22de Trinitatis-Søndag 1840.

⁴⁹⁶ Hos verdens børn finder man ifølge Grundtvigs prædikener ofte en uværdig og ”slavisk” underkastelse under overmagten. Den sande kristelige mandige kærlighed er ikke præget af en sådan vanærende ”slavisk” underkastelse. Den kristeligt set fuldvoksne mand underkaster sig i frihed og af en fri vilje sin naturlige herre og konge. Netop derved opnår han den højeste grad af frihed, og netop på den måde virkeliggør han den højeste kærlighed. Verdens børn drives af ”Trældoms-Aanden” og ”Trældoms-Frygten” og derfor kan de ikke virkeliggøre den sande mandige kristelige kærlighed, som består i den frivillige og oplyste underkastelse under overmagten. Jf. GP I, 108, GP XII, 200, GPV VI, 125, ”6te Søndag efter Paaske 1847” og GPV I, 435 (”denne slaviske Frygt ved hvert Glimt af afgjort Overmagt”).

nægtede ikke, og det var ikke sig selv, han gav Vidnesbyrd, ikke sine egne Hjernesvind, han troede og bekiendte, han bekiendte som Døberen: jeg er ikke Christus men jeg er udsendt for [foran] ham, jeg døber med Vand, men Han døber med den Hellig-Aand, jeg er ikke Herre over Troen men Menighedens Tjener, til at give Troen Vidnesbyrd.⁴⁹⁷

”24de Trinitatis-Søndag 1843”

Det, som karakteriserer den mandige kærlighed, er især kraften og frygtløsheden. Nadverens formål er ifølge Grundtvigs prædiken ”24de Trinitatis-Søndag 1843” at fremkalde og fremelske de mandige dyder i de kristne mænd og kvinder. Det gamle Israel viser de kristne, hvad kristenfolket er og bør være. Herrens ord til de kristne ved nadveren er også det ord, som Moses talte til Israel: ”Vær mandig og vær stærk, frygt ikke, skiælv og bæv ikke for Fiendens Ansigt”. Under den kristne nadver erhverver de kristne sig en hemmelig kraft, hvormed de kan gå imod og modstå deres og Guds fjenders gloende pile. Under nadveren fortrænges den naturlige blødagtighed hos de kristne, og under nadverhandlingen fødes og fremelskes mandigheden og den mandige kærlighed i den lille kristne flok. Den sande form for kærlighed er forbundet med krigerstyrke, viljesstyrke, kraft og magt og med en evne og vilje til at bekende Herren og gå imod Guds fjender. De kristnes nadverfællesskab er et hemmeligt fællesskab af hellige krigere. Den mandige kærlighed er den hellige ild, som brændte i den første kristne kirkes hellige martyrer:

Den Sjæl, han [Kristus] griber ved Haanden og siger til: stat op! den slipper Han igrunden aldrig, som Moses sagde til Israel i Herrens Navn, da han bød Farvel: vær mandig og vær stærk, frygt ikke, skiælv og bæv ikke for Fiendens Ansigt, thi Herren din Gud, som vandrer med eder, Han vil ikke slippe dig og ei forlade dig! Og for at Sjælen ikke (...) skal gaae drømmende omkring (...) da har Herren befalet Forældrene, de Ældste til alle Tider, om de opvakte Sjæle (...) at de skal give dem *Mad*, i Hans og Apostlemes Nærværelse, saa de (...) søge Ham (...) i den hellige *Nadver*, som Han har indstiftet, for at opfylde sit Ord, at boe i Sine og at vandre i dem (...) men Alt i Hemmelighed, saa vort Samfund med Ham, de Helliges Samfund, skal vi ikke udraabe paa Gader og Stræder, hverken true med eller bryste os af, men i Stilhed fryde os ved, og bære Frugten af i Renselse fra al Kiøds og Aands Besmittelse, og i den milde og virksomme Menneske-Kiærlighed, som Han ikke blot er vort Mønster paa, men ogsaa med sin Kiærlighed (...) vor Kærne, vor Kilde, vort himmelske Lys og Lue til!⁴⁹⁸

Eksempler på beskrivelser af det ”mandige” i Grundtvigs prædikener før 1839

Ud over de referencer, som allerede er givet til Grundtvigs tanker om mandigheden, skal i det følgende gives nogle flere eksempler fra Grundtvigs prædikener før 1839.

”2den Faste-Søndag 1836”

Det fremgår af Grundtvigs prædiken ”2den Faste-Søndag 1836”, at han i samtiden kritiseres for at være selvmodsigende. På den ene side fremhæver han barnligheden og på den anden side er hans opfattelse præget af en stærk fremhævelse af mandigheden og de mandige dyder. I sin prædiken forklarer Grundtvig sammenhængen mellem barnligheden og mandigheden. Den sande kærlighed er ikke et

⁴⁹⁷ GPV II, 402: ”Allehelgens-Dag 1841”.

⁴⁹⁸ GPV V, 374-375: ”24de Trinitatis-Søndag 1843”.

udtryk for svaghed. Det højeste gode kan de kristne se et billede af hos deres ”Fader” Martin Luther. Luther fremviser de mandige dyder, som består i foreningen af den højeste viden, magt, kraft, stolthed, frygtløshed, kærlighed, munterhed i kampen og en vilje og evne til kamp og konfrontation. Målet for det kristne menneske er at vokse op til mandigheden og faderligheden og på den måde at blive som sin mester, men for at nå dette endemål må det kristne menneske begynde sin løbebane som en barnlig nykommer og discipel, som er villig til uden modstand at give sig ind under en faderlig tugt og opdragelse:

Det see vi paa Fader Luther (...) Saa idelig og inderlig han nemlig indskiærpede (...) Evangeliet om de smaa Børn (...) og den dybt ydmygende Følelse af vor Ringhed og Afmagt (...) saa var han dog, som vi veed, i sin Omgang med Verden en vældig Kæmpe, munter og mandig, modig og ærekiær⁴⁹⁹, klog og vittig⁵⁰⁰, og Verden, som umuelig kan forstaae Guds Riges Hemmeligheder, tænkte da naturligviis og sagde (...): hvilken giennemdreven Hykler, (...) som (...) overtaler Folk til at være som Kvinder og Børn (...) men røber sig selv saasnart han møder Modstand og Spot, er da langt fra at vise sig enten ydmyg eller svag eller vankundig og forsagt, men har en Jettestyrke og en Dumdristighed, en Stolthed og en Trædskhed⁵⁰¹, han vel priser Gud for, men maa aabenbar have af Beelzebul, Djævlens Ypperste.⁵⁰²

”Paaske-Mandag 1837”: Den ”mandige” modsat den ”kvindelige Glæde”

Den ”mandige Glæde” er ifølge Grundtvigs prædiken ”Paaske-Mandag 1837” helt forskellig fra den ”kvindelige Glæde”, fordi mænd og kvinder har en forskellig natur og karakter. Mænd glæder sig, når den onde fjende overvindes og besejres gennem en mandig krig eller magtdemonstration. Den kvindelige glæde er præget af en følelse eller stemning af trøst og lettelse og mangler glæden, den triumferende følelse og begejstringen over den onde fjendes overvindelse og ydmygelse. Men både den ”mandige” og ”kvindelige Glæde” kan og bør findes hos de troende mænd og kvinder i den kristne menighed. Hvis man - måske fordi man er en kvinde - ikke kan føle den ”mandige Glæde” over den magtfulde sejr over ondskaben, er man en mindre fuldkommen kristen. Dette ”mandige” element hører med til at være en sand kristen, og det var også et almindeligt fænomen hos ”Fædrene”:

⁴⁹⁹ At være ”ærekær” er i Grundtvigs prædikener en af de mandige dyder, som netop tydeligt adskiller det ”mandige” og ”mandelige” fra det kvindagtige og blødagtige. For en fuldvoksen mand – modsat for kvinder og børn - er det naturligt, passende og nødvendigt at være ”ærekær”. At være ”ærekær” er at værne om og tillægge sin ære en afgørende betydning. At være ”ærekær” er at stræbe efter anseelse, berømmelse og belønning fra en højere agent. At være ”ærekær” er at stræbe efter at blive fortjenstfuld og værdifuld. Ærekærheden hænger i Grundtvigs prædikener sammen med en anden af de mandige dyder nemlig stoltheden.

⁵⁰⁰ Ordene ”vittig” og ”Vittighed” bruges i en del af Grundtvigs prædikener i betydningen ”vidende”. Det højeste mål og gode består ifølge Grundtvigs prædikener af en forening af ”Sandhed”, ”Magt”, ”Kraft”, ”Godhed” og ”Kærlighed”, og ordene ”vittig” og ”Vittighed” hænger sammen med ”Sandheden” eller den sande viden. Når Grundtvig i sine prædikener taler om sammenhængen mellem ”Samvittigheden” og ”Kiærligheden”, forstår han også ordet ”Samvittighed” i ordets traditionelle betydning af en sand viden eller en stemme, som udtrykker en sand viden om virkeligheden. Jf. Nyborg 2011c.

⁵⁰¹ At være ”trædsk” er i Grundtvigs prædikener at være lumsk, snedig, durkdreven, at snyde andre med sin kløgt eller at svindle. ”Trædskheden” bruges parallelt med selvklogskaben, selvrådigheden og indbildskheden. Grundtvig refererer i det ovenstående citat de andres kritik af Luther og indirekte af ham selv. Ordet ”trædsk” anvendes aldrig positivt i Grundtvigs prædikener. Eksempler: GPV I, 204, GPV III, 444, GPV VII, 367, GPV I, 526 og GP XI, 149: ”Til Trolldkarlen Elimas siger han: du Djævelunge, fuld af al List og Trædskhed, al Retfærdigheds Fiende!”.

⁵⁰² GP IX, 144-145: ”2den Faste-Søndag 1836”.

Ligesom vi i Gaar priiste Gud, fordi vi kunde dele de gamle Christnes mandige Glæde over Dødens Nederlag og Helvedes Forstyrrelse af Guddoms-Manden, som den Himmelske Fader gav os til Kæmpe og Frelser, saaledes vil vi i dag prise Ham, fordi vi (...) kan dele deres kvindelige Glæde over Trøsten og Freden, som den første Menneske-Søn (...) bragde Kvindene, som græd ved Graven, og giennem dem alle Dødelige, som af Hjertens Grund har Lyst til at leve og see gode Dage, har Længsler for dybe til at føle sig tilfredstillede ved det Spand af Dage og de flygtige Glæder, som er det faldne Menneskes naturlige Lod paa Jorden.⁵⁰³

”Lang-Fredag 1825 Aften-Sang”

Grundtvig taler i sin prædiken på langfredag 1825 på en gang om heltedagene hos de hedenske forfædre og samtidigt om, hvad der må, skal og bør præge en sand kristentro og et sandt kristenliv. Kristus er en mandig helt ligesom fortidens hedenske helte, og Kristus kan kun æres af de kristne ved, at de uden nogen menneskefrygt går i hans fodspor. En sand kristentro kan ikke kun bestå i ”at rose sig af hans Navn, fortælle hans Bedrifter og udsjunge hans Priis”. En sand, ædel, værdig og ærefuld tro på og kærlighed til Kristus må nødvendigvis vise sig i, at hans disciple modigt, frygtløst og mandigt efterfølger deres helt og herre og ikke bare synger salmer til hans pris og ære.

Kærligheden til heltene – Kristus og de hellige martyrer – skal udmønte sig i den adfærd, at de kristne ifører sig Guds fulde rustning og tager deres sværd op og går i fædrenes fodspor og fortsætter den krig og kamp, hvori fortidens helte vandt æren, døde og sejrede. En fader er bedre, klogere og større end sin søn, og det kvindelige, som hører til det ”svagere Køn”, er ifølge Grundtvigs prædiken kun det halve af det mandlige eller stærkere køn. Grundtvig taler i denne prædiken om, hvorledes kristentroen og kærligheden til Kristus kan udarte og forfalde til en kvindagtig og følelsesbetonet, passiv medlidenhed med heltens sørgelige skæbne. Hvis det sker, er de mænd, som engang var rigtige mænd, blevet til ”halve Mænd”, ja, de er blevet til rene ”Kvinder”:

Christne Venner! var det anderledes (...) paa slige Høitids-Dage, var Lovsangs-Røsten lav, var Skildringen af Heltens Daad og Død kun mat og lunken, eller udbredte Talerens levende Ord kun Suk og Klage, begræd de halve Mænd, som Kvinder, Heltens Skæbne (...) var det saaledes fat med Forsamlingen, o da havde Erfaringen viist, eller lærde det snart, at det var forbi med Folkets Vælde og med Rigets Ære.⁵⁰⁴

Grundtvig anvender ikke i denne prædiken begreberne ”kvindagtig” eller ”blødagtig”, men indholdet af hans prædiken er en markant modstilling af en aktiv mandig over for en passiv kvindagtig eller blødagtig form for adfærd, kærlighed og kristentro⁵⁰⁵:

⁵⁰³ GP X, 177: ”Paaske-Mandag 1837”.

⁵⁰⁴ GP III, 135: ”Lang-Fredag 1825 Aften-Sang”.

⁵⁰⁵ GP III, 133-139: ”Lang-Fredag 1825 Aften-Sang”. Denne prædiken rummer en række beskrivelser af den mandige og faderlige form for kærlighed, der ”med en vældig Arm udfriede Folket af deres Fienders Vold” (GP III, 133). Den mandige kærlighed består i ”høimodig Kiærlighed, uegennyttig, med ædel Selv-Opoffrelse” (GP III, 133). Folket ærer og bør ære sine helte med ”høitbankende Hjerter og funklende Blik” (GP III, 133). Grundtvig taler om ”den dyriske Raahed eller vanærende Trældom, hvorunder Folket for dum sukkede, men som han [i Grundtvigs prædiken på en gang den mandige og faderlige helt og Kristus] med overmenneskelig Kraft og himmelsk Viisdom forvandlede til herlig Frihed, og, giennem Tidens Løb, ved store og varige Indstiftelser, til en Forfatning, som egner og svarer til Menneskets Adel, med sikkrende Love, blide og ærbare Sæder, ædle og fredelige Konster til Landets Gavn og Indbyggernes Glæde” (GP III, 134). Kristus er

Saaledes helligholdt de ypperste, ædleste Hedninge-Folk Høitids-Dagene til deres Heltens Amindelse, og var end Helten omsider sjunket blodig til Jorden for Fiendernes Sværd, saa lød dog ingen Klage, saa randt dog ingen Taare ved Tanken om hans Død, naar han kun døde værdig, ædel, seierrig (...) Selv da, naar Talerne, med mandig Alvor indskiærpede, hvormeget meer der vilde til at være værdige Børn og Frænder ad saadan en Helt, end at rose sig af hans Navn, fortælle hans Bedrifter og udsjunge hans Priis, men at dertil hørde (...) Hjertelag og Mod til at træde i de priselige Fodspor, Helten og hans troe Stalbrødre⁵⁰⁶ efterlod til et lysende Exempel for alle kommende Slægter, selv naar det saaledes indskiærpedes, at de Priseliges ægte Børn maatte gjøre Fædrenes Gjerninger, og at Heltens Aand uafladelig maatte hvile paa Folket, hvis det med Æren⁵⁰⁷ skulde regne sig i Slægt med ham, ja, hvis ikke al hans Daad skulde være en Bebreidelse, alle hans Opoffrelser forgiæves for dem.⁵⁰⁸

Det mandige og det faderlige er i Grundtvigs prædiken et ideal for det menneskelige især for drenge og mænd, men også for piger og kvinder. De unges højeste ønske er eller bør være at træde i fædrenes fodspor. Den svagelige, feminine eller passive form for kærlighed er en vanslægtning og en vanartning af den sande kristelige kærlighed og ”en bælgmørk og bundløs, gabende Afgrund”.⁵⁰⁹ Den følelsesbetonede, umandige eller blødagtige kærlighed er ”Svælget, hvor de der giøgle, de der sove Livet hen, synke”.⁵¹⁰ Den ægte og passende form for kristelig adfærd og kærlighed består ikke i at være svag eller svagelig i en bamlig, ynkelig eller blødagtig gråd, suk eller afmægtig længsel:

Det [var] sædvanlig ikke Graad og Klage, men ophøiede Følelser, store Forsætter, mandige Løfter det vakde, saa Manden hviskede til Barnet: hører du, hvortil du skal opvoxte, saa de af Aar nedbøiede Oldinger kastede et spørgende, forskende Blik paa Ungersvendene, og disse, med blussende Kinder, med skiælvende Stemme, men funklende Øine, opløftede trofaste Hænder, og svor ved det Helligste de vidste, ved Heltens Ihukommelse og Fædrenes Aske at være Navnet værdige, de bar, at virke og at lide, at leve og at døe, som ægte Skud paa Helte-Stammen.⁵¹¹

De kristne er ifølge Grundtvigs prædiken bestemt til engang at vinde den berømmelse, hæder og ære, som deres helt og konge selv engang erhvervede sig gennem hans prægtige bedrifter, og de kristne er

i Grundtvigs prædiken en helt og en konge i et rige og i en stat. Grundtvig taler om menigheden som et rige og en stat, og han drager tydelige paralleller til den samtidige danske enevældige stat. Menigheden er en social hierarkisk orden, og den mandige kærlighed udtrykker sig i lydigheden og kærligheden til Kristus, som er herre og konge i den kristne statsdannelse, på samme måde som en mandig adfærd og kærlighed i de verdslige stater viser sig ved en lydighed, hengivenhed, troskab og kærlighed til rigets konge og statens herre. Kun ved en sådan mandig adfærd og hengivenhed beviser mennesket sin værdighed, menneskelighed og adelskab. Kun i det faderlige samfund gives der nogen virkelig frihed og menneskelig værdighed, og det, som karakteriserer det faderlige samfund, er netop agenternes mandighed og mandige adfærd og kærlighed.

⁵⁰⁶ Grundtvig refererer også med udtrykket ”Heltens” ”Stalbrødre” til den hellige Stefan, Peter og Paulus og de øvrige martyrer fra den kristne heltetid.

⁵⁰⁷ Verdens prædikanter er æreløse. De indbilder sig ifølge Grundtvigs prædiken, at de kan tilrane og tilliste sig Guds velsignelse uden at præstere de nødvendige ofre, gerninger og bedrifter. De har ikke ære i livet. Deres adfærd er ifølge Grundtvigs prædiken skamløs, uværdig og vanærende.

⁵⁰⁸ GP III, 134.

⁵⁰⁹ GP III, 136.

⁵¹⁰ GP III, 136.

⁵¹¹ GP III, 134-135.

udvalgt til at vinde denne ære og berømmelse helt på samme måde, som deres forbillede, mønster og helt selv engang opnåede denne hæder og ære. De, som for alvor og med hjertet bekender sig til Kristus, må nødvendigvis på en mandig og modig måde vælge den smalle vej eller martyrens vej, som er tornefuld og lidelsesfuld, men som fører til livet, kronen og æren. Det er kun de frygtsomme, kvindagtige og blødagtige – så som de mænd, som kun er ”halve Mænd” – som vælger den brede, behagelige, jordiske og kødelige vej. De har ingen højagtelse for frelseren, og de føler ingen lyst til at efterligne eller efterfølge Kristus. De stræber ikke efter at vinde berømmelse, hæder og ære. De er ikke villige til at betale en lille pris i dette liv for siden at vinde en evig og udødelig belønning og ære. De tænker kun på, om de kan forlænge deres usle og ynkkelige liv med endnu nogle få dage:

Hvem der ei engang havde Øie for Heltens Storhed, hvem der ei engang ved hans Daads høitidelige Betragtning, og ved hans levende Ihukommelse⁵¹² fødte Lyst til at ligne ham, fattede det ædle, modige Forsæt, efter Evne, at træde i hans Fodspor, fødte inderlig Attraa efter, hos kommende Slægter, i en priselig Ihukommelse at dele hans Ære, ak, de havde endnu langt mindre Mod eller Kraft til at gjøre et virkeligt Kæmpe-Skridt paa hans ærefulde, for Efterslægten blomstrende, men for ham selv besværlige, tornefulde Bane, de solgte nødvendig, ved den første Leilighed, alt hvad han havde kiøbt til dem med sit Blod, for nogle faa Sølv-Penge, eller dog for nogle Dages længere Besiddelse af et usselt, æreløst Liv!⁵¹³

Kærligheden og det ”mandlige”

Grundtvig anvender i sine prædikener begreberne det ”mandige” og det ”mandlige”. Disse to begreber betegner til dels det samme og til dels forskellige forhold. Både det ”mandige” og det ”mandlige” kan betegne de ideale maskuline dyder altså sådanne dyder, som typisk kan udvises af mænd, eller som typisk findes hos maskuline agenter – så som ”Gud Faderen”, Kristus eller Helligånden – men som også kan og bør findes hos kvinder eller kvindelige agenter.⁵¹⁴

Selv om den ”mandlige” adfærd og de ”mandlige” egenskaber i Grundtvigs prædikener ofte – men langt fra altid – beskrives som højere udviklede og moralsk overlegne i forhold til de ”kvindelige”, er selve begrebet ”mandligt” i Grundtvigs prædikener ikke altid i sig selv et værdiladet udtryk på samme måde som ordet ”mandigt”. Den ”mandige” kærlighed er i en egentlig forstand ikke bestemt ved kønsforskellen mellem det mandlige og kvindelige, men er et fælles menneskeligt moralsk ideal. Grundtvig kan i sine prædikener være særdeles ubarmhjertig i sin kritik af de i samtiden fremherskende mandlige karakteregenskaber, som ifølge Grundtvig er præget af indbildskheden, blødagtigheden,

⁵¹² Heltens levende ihukommelse er den kristne nadver, som ifølge Grundtvigs prædiken skal opflamme de kristne til at efterfølge deres helt Kristus og gå den samme tornestrøede vej, som han fulgte hele vejen til martyrdøden og selvofferet.

⁵¹³ GP III, 135-136. Jf. GP XI, 97-98 om den hellige Stefan: ”Herrens kronede Martyr og Vidne, hvem alle Hans Tjenere maatte ønske at ligne i Liv og i Død, uden at krympe sig for nogle Øieblikkes Lidelser under saa vide og smilende Udsigter”.

⁵¹⁴ Eksempler på Grundtvigs brug af ordet ”mandlig” i hans øvrige forfatterskab: Dels brugt værdineutralt om det mandlige køn: Bjørn 2007, 135 (fra *Danskeren* 1849), US VIII, 582, US VII, 219, US V, 556: *Nordens Mythologi* 1832 (”For mig er derfor Aser og Vaner hverken meer eller mindre end de *Nordiske Idealer* for den aandelige Følelse i begge sine Skikkelser: *kraftig* og *kiærlig*, mandlig og kvindelig”), US X, 54: *Den Danske Sag* 1855 (”Menneske-Livet (...) er deelt i to Skikkelser, den *mandlige* og den *kvindelige*, der ikke blot *udvortes*, men især *indvortes*, er saare forskellige, og maae med al Flid bevares i deres Eiendommelighed, for at de ved en kiærlig Vexel-Virkning kan understøtte, gavne, glæde, udvikle og udfylde hinanden”). Dels brugt værdiladet i betydningen ”mandigt”: US III, 301. Bugge 1968 I, 39 (Grundtvig om sin elev Karl: ”Opdragen af og som en Kvinde, ere alle mandlige Anlæg indslumrede; de maa vækkes”).

selvrådigheden og selvklogskaben. Det særegne ved Grundtvigs kritik af de i samtiden herskende mandlige karakteregenskaber er imidlertid, at når han er mest kritisk over for det mandlige i samtiden udtrykker han samtidigt en kritik af svagheden i det moderlige og kvindelige. Det er tydeligt, når han for eksempel kritiserer sin samtids mænd for at være blødagtige, sødtalende og kvindagtige.

”8de Trinitatis-Søndag 1838”: ”Vi have lært at kiende Billedet deraf i vor egen Natur og det daglige Liv”

Et ”Samfund” kan i Grundtvigs prædikener og i hans prædiken ”8de Trinitatis-Søndag” fra 1838 analytisk reduceres til et samfund af to parter, som spiller to forskellige roller i forhold til hinanden.⁵¹⁵ Et samfund i kærlighed og med retfærdighed, fred og glæde kræver en ”mandlig” og en ”kvindelig” agent. Hvis disse to roller mangler, er den pågældende sociale enhed ikke noget sandt ”Samfund”, men en ”Hob”, en ”Vrimmel”, en ”Mængde” eller en ”Masse” af individer altså af afrevne blade, der flyger for vinden.⁵¹⁶

Grundtvig drager i sin prædiken fra 1838 en parallel mellem relationen mellem de guddommelige agenter og det jordiske menneske og relationen mellem ægtemanden og hans hustru. Det forhold, som ifølge en sand kristen tro og anskuelse skal og bør eksistere mellem Kristus og den kristne menighed, er i Grundtvigs prædiken et ”naturligt” forhold. Det er naturligt på den måde, at en hustrus underordning under sin ægtemand er en naturlig og passende adfærd altså en adfærd, som hun drives til på grund af en indre impuls, og en adfærd, som er passende og naturlig i forhold til den kontekst, hvori kvinden befinder sig. Relationen mellem Gud og mennesker er også - eller burde ifølge Grundtvig også være - ”naturlig”, fordi alle mennesker - uanset om de er mænd eller kvinder - har en indre medfødt impuls til at underordne sig og vise ærefrygt for dem, som er større, bedre eller klogere:

Naar Foreningen med Jesus Christus, staaer levende for os som det der aandelig svarer til Foreningen mellem Mand og Kvinde i et lykkeligt Ægteskab, da kan Ingen indbilde os, det er nok at sige: Herre, Herre, men at det giælder om Hjertelaget til at være Christus underdanig i alle Ting, som en Hustru sin Mand, kræves paa Menighedens Side ligesaavel en kvindelig, underdanig Kiærlighed, som paa Christi Side en mandlig, kraftig, overbærende og trofast Kiærlighed.⁵¹⁷

De kristne skal ifølge Grundtvigs prædiken forstå det kristne evangelium om kærligheden på en ”levende” måde, og det betyder, at de skal sætte det i forbindelse med det, som de ved og har erfaret om de naturlige impulser, som mennesker har, og som driver dem til at ære og frygte dem, som i den naturlige orden er sat oven over dem. Disse naturlige impulser er i Grundtvigs prædikener en vigtig del af Guds skabelse af mennesket:⁵¹⁸

⁵¹⁵ Nyborg 2010a og Nyborg 2011a.

⁵¹⁶ GPV II, 26: ”som afrevne Blade til Leg for Vindene”.

⁵¹⁷ GP XI, 276-277: ”8de Trinitatis-Søndag 1838”.

⁵¹⁸ Sml. ”3die Faste-Søndag 1846” om det naturlige i den tilbøjelighed, at den svagere part underordner sig den stærkere part, og US V, 161-162 om den ”Ærbødighed, der er Mennesket saa naturlig”. Jf. også GPV I, 436: ”7de Søndag efter Trinitatis 1840”: ”At den (...) sande Overmagt (...) er menneskekiærlig, det er en Sandhed som kun behøver at blive levende, for at helbrede alle Christne for Trældoms-Frygten, og for at neddæmpe den saavidt hos alle Mennesker med Hjerte, at det daglige Liv kan tilbagevinde sin tabte Rolighed; thi saaledes omgaaes jo under alle Himmelegne de Svage med de Stærke, og det svagere Kiøn med det Stærkere, som har afgjort Overmagt, uden al Frygt, naar de blot troe at Kiærlighed er forenet med Magten (...) Kiærlighed driver Frygten ud”.

Naar da Herren siden taler reent ud til os om sin himmelske Fader og om Hans gode, fuldkomne og velbehagelige Villie (...) da klinger det hverken tomt eller fremmed for vore Øren, men er vort Hjerter velbekendt, fordi vi have lært at kiende Billedet deraf i vor egen Natur og det daglige Liv, saa vi behøve kun at tænke alt det Syndige og Ufuldkomne bort for at faae en baade reen og levende Forestilling om vort aandelige Forhold til Gud i Christo Jesu vor Frelser, og vor[e] naturlige Forhold blive da ikke længer nogen Hindring eller Bortdragelse fra vort gudelige Liv, men renses, klares og helliges efterhaanden til lystelige Billeder af det Aandelige, som spirer og voxer hos os til engang at afløse det Naturlige.⁵¹⁹

Grundtvig-forskningen

Den markante tanke om den ideale ”mandige”, ”mandlige” og ”mandelige” kærlighed, som Grundtvig i et stort antal tilfælde udfolder i sine prædikener, er ikke blevet undersøgt i forskningen. Grundtvig-forskningen har i nogle tilfælde behandlet Grundtvigs almene tanker om det ”mandige”.⁵²⁰ Et stort antal forskere har dog fremhævet, at Grundtvigs anskuelse og kærlighedsforståelse i høj grad er præget af feminine værdier og af en forkærlighed for det kvindelige.⁵²¹

Jonas (2007) er opmærksom på den kritik af den grundtvigske kvindeopfattelse, som i 1978 blev rejst af Elin Appel, men fremhæver, at Grundtvig arbejdede for ”patriarkatets afvikling” og ”kvindefrigørelsen”:

Det er i Grundtvigs generelle højagtelse af kvinden og i hans omfattende filosofiske og poetiske produktion, som netop beskæftiger sig med kønsligheden i et sådant overordnet kosmologisk, visdoms- og samfunds-perspektiv, at man skal søge kimen til denne slående fremsynethed. Man kan altså, på trods af Grundtvigs alfaderligt langskæggede fremtoning, og på trods af det, som Elin Appel meget rammende har karakteriseret som højskolernes ”senpatriarkalske system”, måske ligefrem hævde, at afviklingen af dette system, frigørelsen fra de traditionelle kønsroller har ligget iboende som en udviklingstendens i det folkelige og nationale projekt lige fra starten.⁵²²

Birkelund (2008) fremhæver, at Grundtvig lige som den liberale engelske filosof og kvindesagsforkæmper John Stuart Mill var en fortaler for ligeberettigelsen af det kvindelige og mandlige. Grundtvig formulerede en moderne kritisk kønsteori om det mandige, mandlige og kvindelige og en ”kritik af den forskelsbehandling, der fandt sted mellem mand og kvinde”:

⁵¹⁹ GP XI, 276-277: ”8de Trinitatis-Søndag 1838”.

⁵²⁰ Lindhardt 1974, 9-10, Birkelund 2008, 493 og 532, Jonas 2007, 168, 169 og 184, Bojsen-Møller 2004, 178, Allchin 2002, 158, Jensen 1979, 58, Vind 1999, 418, Thyssen 1965, 98, Grell 1988, 83 og Heggem 2005, 230.

⁵²¹ Allchin 1997, Balslev-Clausen 1983-1984 og 1991, Birkelund 2008, Borum 1983, Brandt-Nielsen 1993, Christensen 1998, Ditlevsen 1991, Elbek 1987, 1998 og 2003, Heggem 2000, 2005 og 2007, Iversen 1987 og 1988, Jensen 1977, Jonas 2007, Stevns 1950 og Aasen 1991.

⁵²² Jonas 2007, 183. Grundtvigs opfattelse af kærligheden er ligesom hos den tyske filosof Walther Schubart præget af det erotiske og af en teori om sammenhængen mellem det religiøse og det sanselige og erotiske. Grundtvig opfattede det erotiske som en kosmisk, guddommelig og hellig energi. Jf. Jonas 2007, 184: ”Grundtvigs (...) teologi er (...) gennemtrukket af symboler på mandighed og kvindelighed, frugtbarhed og avlekraft (...) Det erotiske element er allestedsnærværende og rækker sågar helt ind i himlen. Selve universet blev skabt i det frugtbare samspil imellem kønslige modsætninger”. Jf. Jørgensen 2009, 33.

For Grundtvig og Mill var der ikke noget grundlag for at påberåbe sig en naturlig forskel mellem kvinder og mænd, sådan som de, der ville legitimere kvindens underordnede position i hjemmet og i samfundet, gjorde. Begge henviser til kulturhistoriske forhold som afgørende for mandens dominans over kvinden, herunder *den stærkeres ret* som et afgørende kulturhistorisk fænomen.⁵²³ I den nyere postmoderne kønsforskning, eksempelvis hos (...) Judith Butler, fremholdes den antagelse, at kønnet er socialt konstrueret, hvorfor Butler forholder sig kritisk over for påstande om en medfødt kvindelighed eller mandighed. Butler hævder, at kønsforskellen udvikles af de (...) samfundsmæssige omstændigheder (...) Denne kønsopfattelse ligner den, vi ser hos Grundtvig.⁵²⁴

Grundtvig-forskningen om Grundtvigs tanker om kærligheden og om forholdet mellem det maskuline og feminine har ikke i nogen særlig grad været baseret på en analyse af hans prædikener.⁵²⁵ Derimod har Grundtvigs tanker om "det christelige Ægteskab" i *Den christelige Børnelærdom* spillet en fremtrædende rolle i forskningen. En række forskere har ud fra Grundtvigs tanker i *Den christelige Børnelærdom* fremhævet, at Grundtvig har en moderne opfattelse af forholdet mellem det mandlige og kvindelige og i høj grad taler om og er en fortaler for en lige og jævnbyrdig relation mellem mænd og kvinder. Grundtvig ser i høj grad det kvindelige som et ideal for det menneskelige. Grundtvig opfatter det kvindelige og mandlige som ligeværdige størrelser, og han ser det ideale menneske som en sammensmeltning af det kvindelige og mandlige på den måde, at det kvindelige og mandlige indgår med den samme vægt i en slags androgyn sammensmeltning. En række forskere har på den måde fremhævet, at Grundtvigs tanker om kærligheden er fokuseret på det naturlige og lystorienterede og på menneskers naturlige tilbøjelighed til tiltrækning.⁵²⁶

⁵²³ Birkelunds analyse (2008) bygger ikke i nogen særlig grad på Grundtvigs prædikener, men hans ovenstående analyse er i klar modstrid med tankegangen i Grundtvigs prædikener. Grundtvig taler i sine prædikener konsekvent om "de Stærke" og "de Svage". Grundtvig taler i sine prædikener om, at den sande viden, forståelse, godhed og kærlighed netop findes hos dem, som er mægtige og stærke, og om, at de store og mægtige derfor har en moralsk, legitim og naturlig "Over-Magt". De små og svage – og det gælder også "det svagere Køn" – gør klogt i at have tillid til og underordne sig de store og mægtige. De små og svage kan med en vis ret frygte den overmagt hos de store og stærke, som til enhver tid kan "knuse" de små og svage, men "Kiærligheden" – dvs. hvis de små og svage får en kærlighed og tillid til de store og mægtige – "driver Frygten ud". Jf. "3die Faste-Søndag 1846": "Saaledes er det og maa nødvendig være, saa det er ligesaa latterligt at forlange, det skulde være anderledes, forlange, at det Stærkeste ikke skulde have Overmagten, som at forlange, at Lyset skulde ikke skinne eller Ilden skulde ikke brænde". Et markant eksempel på Grundtvigs tanker om den stærkere agents naturlige og legitime magt er GPV I, 432-436: "7de Søndag efter Trinitatis 1840", hvor Grundtvig også taler om kvindernes rationelle, forbilledlige og naturlige underordning under den mandlige "Overmagt" og "Over-Magt". Tanken om den moralske og naturlige overmagt hos de stærkere agenter udtrykkes også på en markant måde i Grundtvigs prædiken "18de Trefoldigheds-Søndag 1848".

⁵²⁴ Birkelund 2008, 532.

⁵²⁵ Jf. dog Nyborg 2010, 101.

⁵²⁶ Thaning 1963, 676-680, Iversen 1987, 36, Iversen 1988, 78-79, Christensen 1998, 475-478, Allchin 1997, Gregersen 2000, 22, Bjerg 2002, 126, 133, 134 og 156, Stokholm 2003, 120 og Jonas 2007, 175-177, 192, 193, 185-187. - Lindhardt 1964, 112-113 analyserer ligeledes tankegangen om "det christelige Ægteskab" i *Den christelige Børnelærdom*, men opfatter Grundtvigs tanker som præget af en slags socialdarwinisme. Grundtvig taler ifølge Lindhardt mest om de sande kristelige ægteskaber mellem virkelige kristne inden for rammerne af den lille flok, og det vigtigste formål med det "christelige" ægteskab er biologisk nemlig at fremavle nye og flest mulige virkelige kristne. Grundtvig tænker ifølge Lindhardt om de sande kristne som en biologisk art, som udvikler sig gennem historien fremad imod endemålet. Sml. Toftdahl (1982, 86), som citerer P. G. Lindhardt for den følgende karakteristik fra 1957 af Grundtvigs opfattelse af den lille

Iversen (1988) fortolker på den måde Grundtvigs tanker om kærligheden og forholdene i "huslivet" og i ægteskabet som relationer mellem lige parter, som elsker hinanden. Iversen skriver om Grundtvigs tanker om relationerne i "huslivet":

Vekselvirkning beror altid på gensidighed mellem to ligeværdige parter, som respekterer og - om alt skal gå rigtigt til - elsker hinanden. Den slags forhold lærer vi imidlertid kun til bunds i huslivet - og derfor er det huslivet, der må sætte norm og eventuelt revolutionere borgerlivet og ikke omvendt, for også mellem hus og folk må der - som overalt hos Grundtvig - være vekselvirkning.⁵²⁷

Ifølge Christensen (1998) opfatter Grundtvig det kvindelige som det kristeligt ideale og det androgyne – sammensmeltningen mellem det mandlige og kvindelige – som det nødvendige kristelige og menneskelige mål. Det kvindelige står i centrum i Grundtvigs teologi og tænkning. I følge Grundtvig er foreningen med kvinden - set fra mandens synspunkt – vejen til at blive forenet med Kristus.⁵²⁸

Gregersen (2000) analyserer Grundtvigs tanker om mandigheden og "det christelige Ægteskab". Grundtvig er en "kristen platoniker". Guds kærlighed er inden i "den erotiske kærlighed (eros)", og Gud virker inden i "den kropslige (...) søgen".⁵²⁹ Når Grundtvig sammenstiller den erotiske kærlighed mellem manden og kvinden og Guds kærlighed til mennesket, er det ikke "kun" en "analogi". "Guds kærlighed realiserer sig" i kvindens kærlighed til manden og i mandens kærlighed til kvinden. Gregersen fremhæver, at det ofte i Grundtvig-forskningen er blevet overset, at Grundtvig ikke bare er en alment menneskelig tænkner med en slags "almen" skabelsestænkning, men at Grundtvigs tænkning er "specifik" og kristen. I Grundtvig-forskningen er det ifølge Gregersen ofte blevet glemt, at Grundtvig taler om væksten hen imod Kristus-målet. Det jordske menneske er ikke kun "skabt" i Guds billede, men også "skabt til" efterhånden at komme til at ligne Kristus. Gregersen kritiserer den thaning'ske opfattelse af Grundtvig som "eenstrengt".⁵³⁰

Bojsen-Møller (2004) er et skarpt opgør med en række såkaldte myter omkring Grundtvigs opfattelse af det kvindelige og af ægteskabet og ligeledes et skarpt opgør med tilsvarende myter i den grundtvigianske bevægelse.⁵³¹ Bojsen-Møller fremhæver det stærkt patriarkalske og kvindeundertrykkende både hos Grundtvig og hos de senere grundtvigianere. Al selvstændighed blev henregnet til det "Ukvindelige".⁵³² "Det herskende grundtvigske syn på kvinden" – både dengang og

flok: "Har nogen her til lands med deres teologi, deres exclusive meninger og deres kirkepolitik svigtet både evangeliet og folket, da er det ikke blot grundtvigianerne, men just Grundtvig".

⁵²⁷ Iversen 1988, 79.

⁵²⁸ Christensen 1998, 475-478. Jf. Allchin 2002, 159, 160, 207, 212 og 213: Grundtvigs egen personlighed var en sammensmeltning af kvindelige og mandlige karaktertræk. Idealet og målet er for Grundtvig både menneskeligt og kristeligt den androgyne sammensmeltning af den kvindelige og mandlige "arketype". Jf. Heggem 2005, 75: "Grundtvigs idealtype er en helhet av mann og kvinne (og barn!), slik han også kan antyde at Kristus som idealtype må ha vært både kvinne og mann og barn". Kvinden er hos Grundtvig "Grund-Mennesket". Mennesket drives af "lengsler, lyster og behov", og Grundtvigs kærlighedsopfattelse er erotisk og mystisk (Heggem 2007, 150). "Mennesket" – i betydningen alle mennesker - er "som kjønnet kropp (...) verdens minste og viktigste og forbilledlige *helligrom* (...) Det betyr at teorien om *Gud som skaper, frelser og gjenløser* først og fremst *finner sted* i de levende konkrete kropp (...) All teologi (...) må begynne med den levende kroppen (...) Det er primært *sted* og *mål* for gudsnærvær (Heggem 2005, 84, sml. Heggem 2005, 72).

⁵²⁹ Gregersen 2000, 22.

⁵³⁰ Gregersen 2000, 22.

⁵³¹ Bojsen-Møller 2004, 186 taler om "den grundtvigske familiemyte" og 182 om den "ideologiske faderkult", "det totalitære system" og "grundtvigianismens erotiske faderkult".

⁵³² Bojsen-Møller 2004, 185.

siden og både hos Grundtvig og hos de grundtvigske – var og er en ”spændetrøje”.⁵³³ Bojsen-Møller har selv arvet disse ”gener” og lidt under disse ”omhyggeligt indlærte koder i baghovedet”, som er og har været livsfjendske, ydmygende og undertrykkende.⁵³⁴ ”Det grundtvigske kvindesyn” reducerer kvinden til at være et offer, passiv, lidende, tjenende, afmægtig, fortabt, svag, inkompetent og uvidende. Kun manden er i stand til at elske først og derefter i stand til at frelse og forløse og udløse en genkærlighed hos kvinden. Han er ”agerende”, og hun bliver ”forløst”.⁵³⁵

De kristne elsker og skal elske hinanden og deres kristne brødre.

Indledning.

v13 I må ikke undre jer, brødre, hvis verden hader jer. v14 Vi ved, at vi er gået over fra døden til livet; for vi elsker brødrene. Den, der ikke elsker, bliver i døden. v15 Enhver, som hader sin broder, er en morder, og I ved, at ingen morder har evigt liv i sig. v16 Derpå kender vi kærligheden: at han satte sit liv til for os; så skylder også vi at sætte livet til for brødrene. v17 Den, der har jordisk gods og ser sin broder lide nød, men lukker sit hjerte for ham – hvorledes kan Guds kærlighed blive i ham? (1 Joh 3, 13-17).

Den danske Grundtvig-forsker Kaj Thaning (1904-1994) gav i 1963 og i en række efterfølgende værker en omfattende analyse af Grundtvigs syn på menneskelivet, kristendomssyn og opfattelse af kærligheden.⁵³⁶ Grundtvig kæmpede ifølge Thaning hele livet med sig selv og med sine gamle ”bodskristne” og ”sværmeriske” forestillinger fra 1810- og 1820-erne.⁵³⁷ I årene 1831-1832 nåede Grundtvig frem til et afgørende brud med sine gamle religiøse forestillinger, men Grundtvigs liv og forfatterskab var efter 1832 fortsat præget af, at han punkt for punkt måtte gøre op med sine gamle forestillinger om det kristne fællesskab som et samfund af de særligt udvalgte eller hellige.

Thaning fremhæver, at Grundtvig i hans arbejde med artiklerne til *Den christelige Børnelærdom* i årene mellem 1855 og 1861 nåede frem til et nyt vigtigt brud med sine gamle tanker om ”Verden”, de særligt kristnes adskillelse fra verden og tanken om den indbyrdes kærlighed hos de kristne brødre. I 1850-erne

⁵³³ Bojsen-Møller 2004, 185.

⁵³⁴ Bojsen-Møller 2004, 186.

⁵³⁵ Bojsen-Møller 2004, 183-184. Bojsen-Møller henviser også til Appel 1978. Jf. også kommentarer og indledninger i Bojsen-Møller 1988 og 1999.

⁵³⁶ Thaning beskæftigede sig i sit forfatterskab indgående med Grundtvigs forståelse af kærligheden. Jf. Thaning 1965, 77 og 79, 1966, 83, 1988, 57, 62 og 65 (hvor Thaning diskuterer med Helge Grell) og Thaning 1963, 765, 766, 775, 776 (hvor Thaning kritiserer Aronsons opfattelse af Grundtvigs tanker om kærligheden, jf. Aronson 1960), 522, 643-650, 765, 632 og 635-637. Jf. også kritikken af Thaning i Aronson 1964 og analysen af Thanings teologi og tanker i Nielsen 2002. Thanings synspunkter har spillet en afgørende rolle i Grundtvig-forskningen siden 1960-erne. Sml. dog Thyssen 1967, som gennem en omfattende undersøgelse påviser de meget store ligheder mellem Grundtvigs og den tyske pietistiske teolog Philipp Jacob Speners (1635-1705) kristendomssyn.

⁵³⁷ Thaning 1963, 665: Grundtvig opgiver i 1850-erne endegyldigt sin gamle ”sværmeriske” forestilling om, at de kristne skal vise sig som et særligt helligt folk. Grundtvig opgiver helt et særligt fokus på det kristelige liv og fokuserer i stedet på ”det virkelige menneskeliv”. Dette virkelige menneskeliv er det liv, som leves uden for den kristne menighed.

opgiver Grundtvig tanken om den kristelige stræben imod fuldkommenheden.⁵³⁸ Han taler ikke længere om "Verden" som noget ikke-kristent, fjendtligt eller fremmed. Tværtom indser Grundtvig i 1850-erne endegyldigt, at "kristendommen og menigheden trænger til verden".⁵³⁹ Grundtvig opgiver tanken om, at et særligt kristent kærlighedsfællesskab er muligt eller ønskeligt ud fra en sand kristen anskuelse: "Fanden løber man ikke fra ved at søge ind i en 'ren' kirke".⁵⁴⁰

Grundtvig indser i årene 1855-1857, at det kristelige er "skjult", og at de kristne ikke skal tro eller tænke, at de kan eller skal bevise deres kristelighed eller særlige kærlighed ved synlige gerninger.⁵⁴¹ Grundtvig indser i forbindelse med hans arbejde med artiklerne til *Den christelige Børnelærdom*, at de eneste mulige kristelige livstegn er den kirkelige forkyndelse og prædiken, trosbekendelse og salmesang. De kristne skal ikke bilde sig ind, at de kan vise eller bevise deres kærlighed gennem særlige kristne kærlighedsgerninger. "Det kristelige liv er et 'Tros-Liv' og åbenbarer sig (...) kun i disse tegn. Alle handlinger er (...) tvetydige".⁵⁴² Grundtvig opdager i 1857, at det kristne liv ikke viser sig i en særlig indbyrdes kærlighed hos de kristne brødre, men udelukkende i den prædiken, trosbekendelse og salmesang, som forefindes i den kristne gudstjeneste, og som er offentlig og synlig for alle. Grundtvig når under sit arbejde med *Den christelige Børnelærdom* frem til en ny "befrielse" fra fortidens pietistiske tankegang. Han gør en ny "opdagelse", der befrier ham for tanken om den særligt kristelige broderkærlighed, og som befrier ham fra de ifølge Thaning "problematiske" tanker om verden og den indbyrdes kærlighed blandt de kristne brødre, som udtrykkes i bibelstedet 1 Joh 3, 13-17:

Forud for afhandlingen fra 1857 må ligge en veritabel "Opdagelse" (...) Det er (...) ikke usandsynligt, at Grundtvigs befrielse kan skyldes, at han før har været i vanskelighed, naar han skulde beskrive "det ny Liv": i 1842 (...) gik han ud fra 1. Johs. 3,14 og konkluderede herudfra: "... kun forgiæves vil man søge det evige Livs *Bevidsthed* andensteds end i *Kiærligheden*" [til brødrene]. De nye "Livstegn" har (...) befriet ham fra skriftstedets "thi vi elske Brødrene" som det nye livs - problematiske - tegn (...) Der [kan] ikke være tale om et kristeligt liv, hvis det ikke betyder fornyelse af "et gammelt Menneske-Liv" (...) Nu fastslår [Grundtvig], at kristeligheden af det fornyede liv (...) ikke kan bevises (...) Grundtvig viger altså tilbage for den påstand, at kristendommen gør livet mere menneskeligt.⁵⁴³

Thanings fortolkninger af Grundtvigs tanker om kærligheden til brødrene vil blive diskuteret i et senere afsnit. I det følgende skal gives en række eksempler på Grundtvigs tanker om, at de kristne elsker og skal elske hinanden og deres brødre og søstre i den kristne menighed.

⁵³⁸ Thaning 1963, 665: Grundtvig "fornægter fuldkommenhedsfantasierne og tager de bekymringer bort, som kan vækkes på grund af afstanden fra målet".

⁵³⁹ Thaning 1963, 665. Det kristne liv er ikke noget, som på nogen måde er adskilt fra verden eller fra livet i verden med alle dens menneskelige og folkelige indretninger. Grundtvig bliver ifølge Thaning en slags skabelses- og sekulariseringsteolog. Kaj Thaning havde forbindelser med den danske "tidehvervsgrundtvigianisme", og han fortolkede Grundtvigs tanker på en måde, som kunne være spiselig for den Tidehvervsbevægelse, som fra 1924 gjorde op med sider af det 19. århundredes teologi og kristendomssyn.

⁵⁴⁰ Thaning 1963, 665.

⁵⁴¹ Thaning 1963, 663 og 665.

⁵⁴² Thaning 1963, 667.

⁵⁴³ Thaning 1963, 667

De kristne elsker og skal elske hinanden og hverandre ”som” Kristus elskede ”Sine” og ”sine Disipler” og ”Venner”.

Det er os alle bekendt, baade at vi (...) maa elske ham igien, som elskede os først (...) og at vi, som Vorherres Jesu sande Disipler maae elske hinanden som Brødre og Systre, ja, ligesom Herren elskede os (...) vi veed, at vi er overgangne fra Døden til Livet, thi vi elske Brødrene!⁵⁴⁴

Grundtvig citerer 1 Joh 3, 13-17 et antal steder i sine prædikener, og dette bibelsted spiller en vigtig rolle i Grundtvigs prædikener.⁵⁴⁵

Tanken om, at de kristne skal elske ”Brødrene” og elske ”hverandre” og ”hinanden” er et fremtrædende element i Grundtvigs kærlighedsforståelse i hans prædikener i perioden 1832-1849 og 1854-1856.⁵⁴⁶ I intet tilfælde udtrykker Grundtvig, at han finder noget problem med denne tanke. Der findes i disse prædikener ingen eksempler på, at han giver udtryk for, at han ønsker at omtolke eller blive befriet for denne tanke, eller at han finder, at tanken på nogen måde kan være teologisk eller kristeligt problematisk.⁵⁴⁷

Grundtvigs prædikener rummer i forbindelse med hans tanke om kærligheden til brødrene dels et deskriptivt og dels et normativt element. Ifølge Grundtvigs prædikener er den sande kristne menighed karakteriseret af, at medlemmerne elsker hinanden, og samtidigt er denne indbyrdes kærlighed den regel og norm, som de kristne deltagere stræber efter at efterleve og virkeliggøre.

⁵⁴⁴ ”Onsdagen 5te Juli 1848”.

⁵⁴⁵ 1 Joh 3, 13-17 er ifølge alterbogen episteltekst til den 2. søndag efter trinitatis, men citatet optræder fordelt i Grundtvigs prædikener gennem hele kirkeåret. Jf. for eksempel Lindhardt 1977, 142: ”9de Søndag efter Trinitatis 1856”, GP XI, 241, 242, 243 og 244: ”2den Søndag efter Trinitatis 1838”, GP VIII, 249: ”1ste Trinitatis Søndag 1835”, GP IX, 243: ”2den Trefoldigheds-Søndag 1836”, GP X, 304: ”13de Søndag efter Trinitatis 1837”, GPV VI, 306: ”13de Trinitatis-Søndag 1844”, GPV I, 394: ”2den Søndag efter Trinitatis 1840”, ”Onsdagen 5te Juli 1848”, GP II, 103: ”Fjerde Søndag efter Helligtrekonger 1824”, GP II, 245: ”Sjette Søndag efter Paaske 1824”, GP II, 306: ”Ottende Søndag efter Trinitatis 1824” og GP I, 297: ”Anden Søndag efter Trinitatis 1823 Aften-Sang”.

⁵⁴⁶ En undersøgelse af Grundtvigs prædikener viser, at når han anvender ordet ”elske”, taler han i de fleste tilfælde enten om Guds kærlighed eller om, at de kristne skal elske Gud. Men det er dog interessant, at i 26 % af de tilfælde, hvor Grundtvig anvender ordet ”elske”, bruger han ord som ”hinanden”, ”hverandre”, ”Brødre”, ”Systre”, ”Søstre”, ”Sødskende i Herren” eller ”Venner”. - Tanken om de kristne brødres indbyrdes kærlighed optræder mange steder i Grundtvigs samlede forfatterskab. Et eksempel er US VIII, 405: *Kirkelige Oplysninger især for Lutherske Christne* 1840: Apostelen Johannes ”giver os den rette Synspunkt for Kiærligheden, der i Nadveren skal gaee over fra Christus til os, saa vi lære ’at elske hverandre ligesom Han elskede os’”.

⁵⁴⁷ I perioden 1832-1849 og 1854-1856 forekommer ikke færre end 60 eksempler på udtrykket ”elske hinanden” og 57 eksempler på ”elske hverandre”. Eksempler fra Grundtvigs prædikener 1832-1849 og 1854-1856 på hans tanke om, at de kristne skal elske hinanden og brødrene: GP VI, 303: ”13de Søndag Trinitatis 1833”, GP VIII, 124-125: ”5te Søndag efter Helligtrek. 1835”, GP XI, 142: ”Fastelavns Søndag 1838”, GP XII, 243: ”1ste Trinitatis-Søndag 1839”, GPV I, 524: ”21de Trinitatis-Søndag 1840”, GPV III, 78-79: ”Onsdag 2den Febr 1842”, GPV III, 263-264: ”3die Søndag efter Trinitatis 1842”, GPV III, 77-78: ”Onsdag 2den Febr 1842”, GPV V, 228-229: ”3die Søndag efter Paaske 1843”, GPV VI, 196-197: ”Pindse-Søndag 1844”, GPV VI, 180-181: ”2den Søndag efter Paaske 1844”, GPV VI, 351-352: ”Onsdagen 9de Octbr 1844”, GPV VI, 270-271: ”8de Søndag efter Trinitatis 1844”, ”Onsdagen 5te Mai 1847”, ”Onsdagen 2den Juni 1847”, ”9de Trinitatis-Søndag 1848”, ”Onsdagen 5te Juli 1848”, ”Langfredag 1848”, ”Skiærtorsdag 1848”, ”9de Trinitatis-Søndag 1848”, ”13de Søndag efter Trefoldighed 1849”, Lindhardt 1974, 83: ”Skiær-Torsdag 1855” og Lindhardt 1977, 122: ”4de Søndag efter Trinitatis 1856”.

De, som elsker brødrene, skal indgå i himmeriget.⁵⁴⁸ Den indbyrdes kærlighed mellem de kristne er "det rette Livets Træ, [som] bære[r] Saligheds Frugter"⁵⁴⁹. De kristne brødres indbyrdes kærlighed gør dem "udødelige" og vidner om, at de er blevet "udødelige".⁵⁵⁰ De kristne elsker deres brødre i menigheden og ved at se, hvordan den indbyrdes kærlighed vokser og forstærkes, får de en sikker viden eller forvisning om, at de er på vej til målet og stadigt kommer nærmere deres mål, som er Kristus-ligheden, saligheden og himmeriget:

Ligesom vi derfor har hørt fra Begyndelsen at Herren vil kiende sine sande Disipler derpaa at de elske ham igien, som har elsket dem først og at de elske hinanden, ligesom han elsker dem.⁵⁵¹

Kristus har vist de kristne, hvad sand kærlighed er, nemlig at give sit eget liv for at frelse sine venner og brødre. Grundtvigs tanke er, at den sande kristne kærlighed til brødrene efterhånden tiltager i styrke, så den til sidst munder ud i den faderlige, selvopofrende kærlighed, som viser sig i martyriet.

De kristne deltagere i den lille flok elsker og skal elske deres brødre, fordi de med deres egne øjne kan se, at disse brødre drives af Guds ånd. Den, som tåler, dør og holder ud og forbliver som en del af Jesu Kristi legeme, forbliver inden i Gud og inden i kærligheden. Menigheden er et fællesskab af martyrer og kommende martyrer, hvor alle deltagerne og det hele legeme drives fremad imod martyrdøden. Verdens børn drives ikke af den guddommelige ånd, og verdens børn kender intet til martyriets kraft, ånd eller velsignelse:

Udøs din Aand over os, saa vi elske Dig igien, som har elsket os først og elske hinanden, som din Søn, vor Herre *Jesus Christus* elskede os og opoffrede sig for os (...) *Gud er Kiærlighed og hvem der bliver i Kiærligheden, bliver i Gud og Gud i ham!*⁵⁵²

De kristne skal elske "som" eller "ligesom" Kristus. De skal "elske hinanden ligesom han [Kristus] elskede sine Venner, der satte Livet til for dem".⁵⁵³ Jesu Kristi faderlige offerdød viser de kristne hvem, de skal elske, og på hvilken måde og med hvilket formål de skal elske hinanden og brødrene i

⁵⁴⁸ GPV VI, 270-271: "8de Søndag efter Trinitatis 1844". Jf. "Onsdagen 5te Juli 1848": Den sande broderkærlighed har sit billede i "den gode Hyrde", som "sætter Livet til" for sine venner. Han ofrer og giver sit liv bort i frihed. "Ingen" kan "berøve" den kristne broder hans liv imod hans vilje. Brødrenes kærlighed til hinanden "fører" dem "fra Døden til Livet og fra Jorden til Himlen".

⁵⁴⁹ "9de Trinitatis-Søndag 1848".

⁵⁵⁰ GP XI, 241: "2den Søndag efter Trinitatis 1838". - GP XI, 243: "Broderkiærligheden gjør os Christne udødelige". Brødrenes indbyrdes kærlighed vidner tillige ifølge Grundtvigs prædiken om deres kristelige "Saft". "Kraft" og "Liv". Udtrykket "vi elske Brødrene" optræder otte gange i denne prædiken. Den indbyrdes broderlige kærlighed medfører de kristne brødres "Lykke" dvs. Guds belønning og understøttelse og deres held og fremgang på helliggørelsens vej.

⁵⁵¹ "13de Søndag efter Trefoldighed 1849". At de kristne brødre elsker "hverandre" er et vidnesbyrd om, at de er kommet nærmere til målet, som er ligheden med deres herre og mester: GPV VI, 43: "Hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud, men hvo som elsker, er født af Gud og kiender Gud, og naar I elske hverandre, da bliver Gud i eder! Det skee, i Vorherres Jesu Navn, ved den Hellig-Aand!" Jf. GPV III, 77: Verden tvivler på, at de kristne i den lille flok er de eneste sande kristne, men de kristne brødre, som lever i den lille flok, som verden hader, kan bevise, at de er de eneste sande disciple af Kristus. Over for verden kan de fremvise deres indbyrdes kærlighed som et sikkert og for alle synligt bevis på, at de er de sande disciple af Herren. Sml. GP XI, 245: De kristne brødre føler og erfarer, hvordan deres kærlighed og hengivenhed til brødrene tiltager i styrke: "Den christne Broderkiærlighed, som Apostelen priser, kan gjøre anderledes udødelig end nogen Kiærlighed, som Verden anpriser, og det kan (...) først Evighed klarlig bevise, men, Gud være lovet, vi kan dog alt her føle det, og blive bestandig vissere paa det er virkelig".

⁵⁵² GP XII, 243: "1ste Trinitatis-Søndag 1839".

⁵⁵³ GP VI, 303: "13de Søndag Trinitatis 1833".

menigheden. Kærlighedens centrale væsen er, at ligesom Kristus elskede sine venner til den bitre ende, skal de også elske ham til den bitre ende, det vil sige helt ind i selvfornedrelsen, selvfomægtelsen og martyrdøden.

De kristne skal elske de genfødte og dem, som er ”født af Gud”. Brødrene i menigheden er dem, som har forladt, som er taget ud af og som har vendt sig bort fra verden. Ved deres omvendelse har de fået en ny ånd nemlig Guds ånd eller ”den sønlige Udkaarelses Aand”, og de er blevet ”Guds Børn”. Kristus lever inden i dem, og han ”skjuler sig i de troendes Hjerter”.⁵⁵⁴ De kristne skal elske og de skal kun elske det, som er godt og helligt, og de mennesker, som er kommet ind i den kristne menighed, er ikke længere som verdens børn prisgivet den kødelige og åndelige besmittelse, men er kommet ind på helliggørelsens vej.⁵⁵⁵ De kristne elsker og de skal elske brødrene, fordi brødrene ikke længere er som verdens børn. Jesu Kristi ånd virker og arbejder inden i deres sind og legemer. Når de kristne elsker brødrene, elsker de derfor ifølge Grundtvigs prædikener også Kristus. Brødrene udgør til sammen Jesu Kristi legeme, og når de kristne – som er lemmer på legemet - elsker dette legeme, elsker de deres hoved, herre og konge.⁵⁵⁶

Når Grundtvig taler om de kristnes indbyrdes kærlighed og hengivenhed, er hans tanker et markant eksempel på en kontekstuel tankegang. Det, som er passende for en fader, er, at han elsker sine egne sønner. Det, som er naturligt og passende for en søn, er at elske sin fader og ikke alle mulige andre fædre. Det, som er naturligt og passende for de kristne brødre, er at elske deres egne brødre i ånden og ikke alle mulige andre mennesker, som lever uden for deres kontekst og som ikke vil underordne sig ham, som de kristne brødre frygter, ærer og anerkender som deres fader. Når de elsker hinanden, gør de det, som er naturligt, passende og sømmeligt.⁵⁵⁷

De kristne har fået en ny viden, ånd og ”Bevidsthed”, som verden ikke kender. Deres indbyrdes kærlighed er afhængig af og et produkt af denne ”Bevidsthed”, som er en ”Bevidsthed” og viden om vigtigheden og nødvendigheden af ”Broderkiærligheden”.⁵⁵⁸ Men der findes ifølge Grundtvigs prædikener mange ”Grader” af denne ”Bevidsthed” hos de omvendte brødre. Nogle af de kristne brødre elsker de øvrige brødre med en større intensitet og i en højere grad. De er kommet længere på vejen, og de er kommet nærmere deres mesters godhed, kærlighed og dyder. Deres højere grad af kærlighed til brødrene har bragt dem nærmere til de himmelske boliger, og disse brødre er ligesom lysende stjerner på himlen:

⁵⁵⁴ GPV V, 228-229: ”3die Søndag efter Paaske 1843”.

⁵⁵⁵ GP XII, 243: ”1ste Trinitatis-Søndag 1839”.

⁵⁵⁶ GP VI, 303: ”13de Søndag Trinitatis 1833”.

⁵⁵⁷ Sml. Holmberg 1996, som undersøger, om Grundtvig kan beskrives som en kontekstuel teolog i en nutidig forstand. Holmberg forstår dog en sådan kontekstuel tankegang som en fordomsfrihed og åbenhed hos den kristne kirke over for den omgivende samfundsmæssige og kulturelle verden. Holmberg mener, at Grundtvig var præget af en sådan åbenhed. - Grundtvigs kontekstuelle tankegang synes dog at være mere beslægtet med tanker i den filosofiske pragmatisme – som hos Charles S. Peirce - og hos den amerikanske moralfilosof Alasdair MacIntyre. Jf. MacIntyre 1981. Når MacIntyre taler om de praksisfællesskaber, som danner rammen om dydernes udvikling og som ledes af en mester som dydens eksempel og mønster, udtrykker han en kontekstuel filosofi, som har ligheder med Grundtvigs kontekstuelle tankegang i hans prædikener.

⁵⁵⁸ GP XI, 244.

Vi er overgangne fra Døden til Livet og har annammet det evige Liv i Fællesskab, som eet Legeme med mange Lemmer, med een Bevidsthed i Aanden, men med mangfoldige Grader i denne Bevidsthed (...) ligesom een Stjerne overgaaer den anden i Klarhed.⁵⁵⁹

Verden kender kun egenkærlighedens ånd. Den voksende indbyrdes kærlighed og hengivenhed mellem brødrene og søstrene i den lille flok er en "Hemmelighed" og et ubegribeligt under, og den er derfor en dårskab og indbildning i verdens øjne. Den voksende indbyrdes kærlighed er kun mulig, fordi de kristne ved deres omvendelse og indlemmelse i Jesu Kristi legeme og ved deres deltagelse i brødrenes indbyrdes kærlighedsmåltid har fået et nyt hjerte og en ny natur:

Vi har ingen Gavn og Glæde deraf [af evangeliet om Guds kærlighed], med mindre det virkelig skeer saaledes med os, og naar vi derfor troe Herren og hans Apostler, da maae vi spørge dem, hvorved det kan skee, som er underligt for vore Øine og synes umueligt, da det udkræver et nyt Hjerte i os.⁵⁶⁰

De kristne "elsker oprigtig hinanden", og de "glemmer aldrig hinanden".⁵⁶¹ De kristne skal elske hinanden og brødrene, og de skal elske vennerne og brødrene på samme måde, som Kristus elskede sine disciple. Brødrene er dem, som sidder og samles ved nadverbordet. Verdens børn har ikke nogen legitim adgang til de kristnes nadver. De er uværdige gæster. I den hellige nadver bliver de kristne deltagere hinandens brødre, og de modtager en "Kiærlighed til at elske ham [Kristus] igien og elske hinanden, ligesom han elskede!"⁵⁶².

Verden hader de kristne, men de sande kristne bindes sammen af og trøster og understøtter hinanden ved den "indbyrdes Kiærlighed". Den kristne menighed er et kærlighedens fællesskab, som drives af en guddommelig form for kærlighed.⁵⁶³

De mennesker, som lever uden for den kristne menighed, kender kun en slags kærlighed nemlig "Egenkiærligheden", og de kender intet til og de kan ikke have nogen erfaring af de kristnes indbyrdes broderkærlighed. "Egenkærligheden" er en mægtig kraft i det naturlige menneske og i den menneskelige natur. Kun de, som vender sig bort fra verden, kan modtage en helbredelse for den allestedsnærværende egenkærlighed.⁵⁶⁴ De, som har vendt verden ryggen, bliver ved en Guds kraft og nåde i stand til at elske - og de får en vilje til at elske - brødrene og dem, som er født af Gud:

Egenkiærlighed er en Sygdom, der umuelig kan helbrede sig selv, og umuelig kan overvindes uden af en *stærkere* Kiærlighed, efter Herrens indlysende Vidnesbyrd, at naar en stærkt Bevæbnet vogter sit Pallads, da beholder han, hvad han har, med Fred, til der kommer en Stærkere og overvinder ham.⁵⁶⁵

⁵⁵⁹ GP XI, 244.

⁵⁶⁰ "Onsdagen 5te Juli 1848".

⁵⁶¹ GPV V, 228-229: "3die Søndag efter Paaske 1843".

⁵⁶² Lindhardt 1974, 83: "Skjær-Torsdag 1855". Sml. "Skjærthorsdag 1849": "At vi virkelig, ved at (...) drikke hans Kalk komme til at elske ham, som elskede os først og komme til at elske hverandre, ligesom han elskede os, og gav sig selv hen for os, det er den guddommelige Kiendsgieming (...) thi Kiærlighed er Fuldkommenheds Baand".

⁵⁶³ GPV VI, 351-352: "Onsdagen 9de Octbr 1844": "Ligesom Apostelen i sin Formaning udtrykkelig nævner den indbyrdes Kiærlighed, saaledes er det denne Kiærlighed alene, der baade skaber og opholder alt hjerteligt Fællesskab".

⁵⁶⁴ GPV I, 394: Brødrenes indbyrdes kærlighed er ikke noget naturligt. Dens væsen er helt forskelligt fra de egenskaber, som findes i "Naturen". Den broderlige kristne kærlighed er i strid med det, som sædvanligt præger menneskenaturen. Den er ikke en naturlig, men en tillært og indlært form for kærlighed.

⁵⁶⁵ GPV VI, 351-352: "Onsdagen 9de Octbr 1844".

Den kærlighed, hvormed de kristne deltagere i den lille flok elsker hinanden, er den hellige ild, som Kristus kom for at kaste ud over jorden. De kristne brødrers indbyrdes ”Broderkiærlighed” er den sande himmelske ”brændende Kiærlighed”.⁵⁶⁶ Den indbyrdes kærlighed mellem de kristne er en hellig og guddommelig ild, som forvandler og helliggør de kristne brødre og som gør dem til nye mennesker, som har

*Magt til at være Guds Børn, som bevare Aandens Enighed i Fredens Baand, formedelst den inderlige Kiærlighed, hvormed de elske hinanden; saa det maa nødvendig være Kiærlighedens Ild, som Herren (...) var kommet for at optænde paa Jorden.*⁵⁶⁷

De kristne brødre har ifølge Grundtvigs prædikener et slags skæbnefællesskab. De er gået og har valgt den samme vej. De lever i et ”Menneske-Selskab”, som er adskilt fra verden. Engang tilhørte de et andet ”Folk” – et af de jordiske folk - og et andet ”Fæderne-Huus” – en jordisk kultur og en jordisk slægt - men de forlod deres gamle hjemstavn, traditioner, slægt, venner, folk og fædreland, og de valgte at give sig ind under en konge, som ikke er en af jordens konger. De kristne brødre lever i et slags emigrantfællesskab. De har forladt verden, og de er blevet taget ud af verden. Derfor elsker de og tiltrækkes af og søger fællesskab med hinanden. De er ”Fremlinger” og ”Udlændinge” i denne verden og hadet og forfulgt af verden, men de understøtter, opbygger og trøster hinanden. De er ”Alle besjælede af een Aand, Sandhedens Aand (...) og (...) Alle kiendelige paa den indbyrdes Kiærlighed, hvormed de i Jesu Navn elske[r] og stræbe[r] bestandig inderligere at elske hinanden indbyrdes, som Sydskende”.⁵⁶⁸ De sande kristne tvinges på grund af verdens diskrimination og forfølgelse over i en slags ghetto-tilværelse, men verdens latterliggørelse, forfølgelse og forhånelse af de kristne brødre har også ifølge Grundtvigs prædikener den positive virkning, at den styrker deres indbyrdes kærlighed og i endnu højere grad animerer dem til at søge sammen og trøste og opbygge hinanden..

Jesu Kristi ord byder de kristne at elske brødrene og hinanden. Guds ånd, som er kærlighedens ånd, driver de kristne til at elske hinanden. Guds ånd viser sig i deres indbyrdes hengivenhed og kærlighed. Verden spotter og benægter, at der skulle kunne eksistere en særlig indbyrdes kærlighed mellem de kristne brødre. Men den indbyrdes ”christelige Kiærlighed” mellem brødrene er

en dyb Hemmelighed, som Selvklokskaben og den verdslige Viisdom (...) kan spotte med (...) uden at kunne soleklart giendrive og beskiæmmes, førend han, paa hvem vi troer, vor Herre Jesus Christus, aabenbares (...) beviser alle sine Egne, at han baade elskede dem til Enden og elsker dem evindeligt, fordi de troende holdt fast paa hans Ord og lod sig af hans Faders Aand bevæge til at elske hinanden, ligesom han elskede dem, ja, til at elske ham i hinanden, i hans mindste Brødre og Systre.⁵⁶⁹

Den indbyrdes kærlighed mellem brødrene er ”Fuldkommenheds Baand”. Kristus har åbenbaret for sine disciple, at de skal bære det ”Kiendemærke”, at de skal elske hinanden og elske alt det, som er født af Gud, og at de skal komme til at elske hinanden på den måde, som han engang elskede sine venner ved at gennemlide martyrdøden og give og ofre sit liv. Den kærlighed, som brødrene i den kristne menighed føler for hinanden, er en dyb hemmelighed:

⁵⁶⁶ GP XI, 245.

⁵⁶⁷ GPV VI, 196-197: ”Pindse-Søndag 1844”.

⁵⁶⁸ GPV VI, 180-181: ”2den Søndag efter Paaske 1844”.

⁵⁶⁹ ”Skiærtorsdag 1848”.

Vist nok er dette en stor Hemmelighed (...) og at det er den rette Hemmelighed Vorherre Jesus har aabenbaret naar han siger, at det skal være Kiendemærket paa hans Disipler, at de elsker hinanden, ligesom han har elsket dem, han satte Livet til for, det føler Menneske-Hjertet (...) thi i dette Hjerte staaer det skrevet med Guds Finger fra Begyndelsen at Kiærlighed er Fuldkommenheds Baand (...) og dette Hjerte kan godt forstaae, at skal vi komme til at elske den Himmelske Fader, som fødte os og elske Alt hvad der er født af Ham, da maa det skee paa hemmelige, underlige Veie, thi baade er alle Kiærlighedens Veie hemmelige og underlige, og den Vei, hvorpaa den Himmelske Kiærlighed skal overvinde, skal indtage, rense og forklare den Jordiske, maa da nødvendig være underlig og hemmelig over al Maade.⁵⁷⁰

De kristne brødre og søstre skal elske hinanden, og de lever på den måde i en ny nåde og under en ny lov.⁵⁷¹ De lever i et samfund med Kristus, og derved får de viljen, kraften og evnen til at elske hinanden. Verdens skriftkloge har ikke forstået og vil ikke forstå talen om, at de kristne brødre elsker og skal elske hinanden. Verden fortolker talen om at elske brødrene som en tale om at elske næsten og medmennesket, men den lov, som siger, at de kristne skal elske hinanden og brødrene, er noget andet end Guds evige lov om kærligheden til næsten.⁵⁷² Det, som Kristus forudså skulle være de sande kristnes ”Kiendemærke”, var deres indbyrdes ”Broderkiærlighed”:

Jeg giver eder et nyt Bud om at elske hverandre: ligesom Jeg har elsket eder, skal ogsaa I elske hinanden! Derpaa, at I har indbyrdes Kiærlighed, skal Alle kiende, at I er mine Disipler! (...) Naar man antager dette Herrens ny Bud blot for en Indskærpelse af det gamle Bud: du skal elske din Næste som dig selv, da er det ganske vist, man tager fejl (...) vi skal elske hinanden, som Han har elsket os (...) derved henvises vi ikke til os selv, men til Ham, og ei til vore egne dunkle Forestillinger om Kiærligheden, men til Hans lysende Exempel, som elskede sine Egne til Enden, og elskede sine Venner saa høit at han satte Livet til for dem. Hermed gav da Herren os en klar Forestilling om den christelige Broderkiærlighed, der langt fra at være mindre end den Kiærlighed til Næsten, som Loven krævede, tvertimod vidt overstraaler den.⁵⁷³

Er kærligheden til brødrene i Grundtvigs prædikener en vertikal eller en horisontal form for kærlighed?

Når Grundtvig i sine prædikener forklarer begrebet og fænomenet ”kærlighed”, beskriver han i de fleste tilfælde en vertikal form for kærlighed. Den faderlige, moderlige, sønlige, mandige, kvindelige og barnlige form for kærlighed er eksempler på en vertikal type af kærlighed, som finder sted inden for en relation mellem en agent, som er større, bedre og klogere, og en anden agent, som har en lavere grad

⁵⁷⁰ ”9de Trinitatis-Søndag 1848”.

⁵⁷¹ Jf. Grundtvigs kritik i GP X, 304-305 af de selvkloge teologers falske ”Tyrkiske” opfattelse af ”Naaden”. ”Naaden” står i Grundtvigs prædikener ikke i modsætning til Guds lov og krav. Når man vender sig bort fra og forlader verden, kan man komme ind under ”Naaden”, som er den faderlige tugt, irettesættelse og opdragelse i ”Fuldkommenheds Baand”.

⁵⁷² GPV III, 78: Den indbyrdes kærlighed mellem brødrene er ”en paa Jorden ny Kiærlighed, der skulde være Jesu Disiplers indlysende Kiendemærke (...) et nyt Bud, thi hverken var det givet eller kunde gives før netop i den Stund, da Han, som blev i Faderens Kiærlighed og holdt Hans Befalinger, havde viist, hvordan Han elskede sine Egne til Enden, og gik nu hen at sætte Kronen paa alle sine Kiærligheds-Giærninger med sin frivillige Pine og Død for sine Venners Liv og Fred og Glæde.”

⁵⁷³ GPV III, 77-78: ”Onsdag 2den Febr 1842”.

af "Sandhed", "Visdom", "Godhed", "Kraft" og "Magt".⁵⁷⁴ Den vertikale type af kærlighed retter sig enten opad imod de store og mægtige eller nedad imod de små og svage. Kærligheden hos de små og svage er i den vertikale form for kærlighed altid kun en "Gienkærlighed". Grundtvigs tanker om de kristne brødrers indbyrdes kærlighed beskriver derimod i nogle tilfælde en form for horisontal kærlighed. I mange tilfælde forklarer Grundtvig ganske vist, at det kristne menneske skal elske eller efterhånden lære at elske sin broder, "som" eller "ligesom" Kristus med hans faderlige kærlighed elskede sine disciple, men i en række tilfælde synes Grundtvig at beskrive en form for horisontal kærlighed mellem lige og jævnbyrdige parter, når han taler om, at de kristne brødre og søstre skal "elske hinanden" og "elske hverandre".⁵⁷⁵

En diskussion af Kaj Thanings fortolkninger af Grundtvigs tanker om den kristne broderkærlighed.

Tanken om, at de kristne brødre elsker og skal elske "hinanden" og "hverandre", spiller en fremtrædende rolle i Grundtvigs prædikener i 1830- og 1840-erne. Det fremgår også af hans prædikener i tiden 1832-1849 og i kirkeårene 1854-1856, at han ser den indbyrdes broderlige kærlighed som et bevis for, at de sande kristne er "overgangne fra Døden til Livet".⁵⁷⁶ Som nævnt tidligere er det Kaj Thanings synspunkt, at Grundtvigs forhold til denne indbyrdes kærlighed mellem de kristne brødre ændrer sig under hans arbejde med *Den christelige Børnelærdom*. En undersøgelse af Grundtvigs prædikener i perioden 1860-1872 synes også at vise, at Grundtvig mindre hyppigt taler om denne indbyrdes kærlighed i den lille flok, og at han mindre hyppigt refererer til formuleringerne i 1 Joh 3, 13-17. I årene 1840-1845 forekommer tanken om den indbyrdes broderlige kærlighed og referencer til 1 Joh 3, 13-17 langt oftere end i Grundtvigs sidste prædikener.

En undersøgelse af Grundtvigs prædikener i hans sidste leveår tyder imidlertid ikke på, at han har lagt afstand til tanken om, at de sande kristne skal elske hinanden, og at de netop beviser deres kristelighed og sande kærlighed ved at vende ryggen til verden og de kødelige lyster og glæder og elske hinanden.⁵⁷⁷ Ifølge Kaj Thanings analyse opnår Grundtvig i midten af 1850-erne et helt nyt syn på "Verden", som betyder, at Grundtvig ikke længere opfatter verden som fjendtlig eller ikke-kristen. En

⁵⁷⁴ Sml. Brandt 1880 II, 458 (den 1. søndag efter helligtrekonger 1872): Kærligheden er i sit væsen en vertikal form for kærlighed fra en faderlig til en sønlig agent eller fra en sønlig til en faderlig agent. Verdens opfattelse af kærligheden er en "kjødelig Visdom" og "et bundløst Mørke".

⁵⁷⁵ Sml. Bugge 2008, 120. Bugge fremhæver, at Grundtvigs tanker om menneskelivet, skolen og oplysningen fra og med 1830-erne præges af en "horisontal" tankegang. I en teologisk eller kristelig forstand kommer "Lyset" ovenfra, men i en menneskelig eller samfundsmæssig forstand kommer "Lyset" til mennesker fra agenter, som er jævnbyrdige og i en gensidig vekselvirkning. I 1830-erne opgiver Grundtvig sin oprindelige stærkt vertikale opfattelse af "menneskelivet" eller af det alment menneskelige og samfundsmæssige.

⁵⁷⁶ GP XII, 217, GP IX, 243, GP VII, 153, "2den Juledag 1848", "Onsdagen 5te Juli 1848", GP X, 304, "Skiærthorsdag 1849", GPV V, 194, GPV VI, 306, GPV II, 254 og GP VII, 318. Jf. GP IX, 243: At brødrene elsker hinanden er et bevis for, at Gud findes, lever og virker inden i brødrene. - GP XI, 241-242: De omvendte kristne og verdens børn lever i to adskilte verdener. De kristne lever i livets verden, og verdens børn lever i dødens verden.

⁵⁷⁷ Brandt 1880 II, 498 (den 9. søndag efter trinitatis 1872): "Denne Verdens Børn er klogere mod deres egne end Lysets Børn". Disciplene skal efterligne og være "snilde" som verdens børn og elske "deres egne". En sådan kærlighed vil berede dem "en venlig Modtagelse i de evige Boliger".

undersøgelse af Grundtvigs prædikener i perioden 1860-1872 viser imidlertid, at Grundtvig taler om verden på samme måde, som han gjorde i 1820-, 1830- og 1840-erne.⁵⁷⁸

Thaning hævder, at Grundtvig i 1857 i forbindelse med arbejdet med de artikler, som siden blev udgivet i *Den christelige Børnelærdom*, fortryder og lægger afstand til synspunkter vedrørende den kristne kærlighed og den broderlige indbyrdes kærlighed, som Grundtvig har formuleret i en tidligere artikel fra 1855, som også siden kommer til at indgå i samleværket *Den christelige Børnelærdom*.⁵⁷⁹

Thanings fortolkning er overraskende. Det må antages, at hvis Grundtvig havde fortrudt formuleringer fra en artikel i 1855, var sådanne formuleringer ikke blevet medtaget i den senere samlede udgave af *Den christelige Børnelærdom* i 1868.⁵⁸⁰

Thaning lægger stor vægt på, at Grundtvigs opdagelse af de kristelige "Livs-Tegn" – bekendelsen, forkyndelsen og lovsangen i menigheden – befrier Grundtvig for og gør det muligt for ham at lægge afstand til sine gamle pietistiske tanker om, at den sande kristelighed viser sig i brødrenes geminger og indbyrdes kærlighed. Thaning fremhæver med rette betydningen af Grundtvigs tale om disse "Livstegn" og "Livs-Tegn" i *Den christelige Børnelærdom*, men det kan indvendes mod Thanings fortolkning, at Grundtvig ingen steder i *Den christelige Børnelærdom* hævder, at disse livstegn er de tilstrækkelige betingelser for kristeligheden eller for det kristelige liv eller den nødvendige kristelige godhed og kærlighed.⁵⁸¹ Grundtvig fremhæver disse livstegn som tydelige og nødvendige betingelser, men ingen steder som en tilstrækkelig betingelse for tilstedeværelsen af et sandt Kristus-liv.⁵⁸² Der findes heller ikke i *Den christelige Børnelærdom* noget eksempel på eller nogen antydning af, at

⁵⁷⁸ En undersøgelse af Grundtvigs prædikener i hans sidste leveår tyder ikke på, at han har lagt afstand til tanken om, at de sande kristne skal elske hinanden, og at de netop beviser deres kristelighed ved at vende ryggen til verden og de kødelige lyster og glæder og elske hinanden. Jf. Brandt 1880 II, 301-303 (den 2. søndag efter trinitatis 1870), 485-487 (den 2. søndag efter trinitatis 1872), 116 (den 5. søndag efter trinitatis 1868) og 104-107 (den 2. søndag efter trinitatis 1868). Sml. også Brandt 1880 II, 26 (den 4. søndag efter helligtrekonger 1867) og 401. Jf. Brandt 1880 II, 125 (14. søndag efter trinitatis 1868): De kristne skal elske Kristus, men de skal også elske Kristus "i hinanden", "ligesom han har elsket". "Kun Fortabelsens Barn gaar fortabt". Jf. Brandt 1880 II, 7 (fra 1866) og 386-387 om fuldkommenhedens bånd. Jf. 458: De kristne bliver salige ved at elske Gud i dem, som tilhører den kristne menighed. Man opfylder ikke Guds lov ved blot at elske mennesker i al almindelighed. Jf. Brandt 1880 II, 119-120 (den 6. søndag efter trinitatis 1868): "Den indbyrdes Kjærlighed" mellem brødrene består i, at de "elsker hinanden som Lemmer paa det samme aandelige Legeme". Denne indbyrdes kærlighed er "Fuldkommenhedens Baand" og er "den eneste sande Helliggjørelse paa Jorden" og den eneste vej, som kan "føre (...) ind i Himmeriges Rige". Sml. Brandt 1880 II, 69 og 151 (den 1. søndag i advent 1868): Det, som adskiller den lille flok af de omvendte kristne i Danmark i det 19. århundrede, er netop deres indbyrdes kærlighed og følelse af, at de udgør et adskilt folk af brødre, som drives af "den hjærlige og aandelige Folke-Følelse, der fattedes overalt i Kristenheden fra Grækerne til os".

⁵⁷⁹ Thaning 1963, 666-667.

⁵⁸⁰ Grundtvig skrev en række artikler i årene fra 1855 til 1861, som blev udgivet i den danske teolog og salmedigter Christian Malta Kragballe's magasin *Kirkelig Samler, Tidsskrift til christelig Oplysning*. Grundtvig foranstaltede en samlet udgave af disse artikler i 1868 under navnet *Den christelige Børnelærdom*.

⁵⁸¹ Sml. VU VI, 143 (fra 1858): Den "christne Kiærlighed" er en anden form for kærlighed end den, som findes i verden. Udviklingen af denne kærlighed er nødvendig for, at de kristne brødre kan helliggøres og frelses. De kristne brødres voksende godhed viser sig i deres gerninger og "Frugter": "Det er aabenbar kun giennem et christeligt Levnetsløb, i Tro og Haab og Kiærlighed, at *Menigheden*, og vi i den, kan komme til Forstand paa og til Klarhed over det Forhold, hvori den christne Tro, det christelige Haab og den christne Kiærlighed staaer saa vel til hinanden indbyrdes, som til deres *Kilde* i Herrens Munds-Ord ved Daaben og Nadveren, og til deres *Frugter* i det *aandelige* Guds-Rige paa Jorden".

⁵⁸² Sml. GP III, 134, hvor Grundtvig forklarer, at det ikke er tilstrækkeligt at lovprise eller synge salmer til heltens ære. En sand kærlighed og ærefrygt viser sig kun derved, at man går i heltens fodspor.

Grundtvig sammenkæder disse livstegn med tanken om den indbyrdes kærlighed mellem brødrene eller opfatter tanken om disse livstegn som en erstatning for tanken om den kristelige broderkærlighed.

De kristne er ifølge Grundtvigs tanke i *Den christelige Børnelærdom* bestemt til at udvikle en fuldkommen kristelig mandighed og en guddommelig ”Kiærlighed”, ”Sandhed” og ”Kraft”, og deres frelse består netop i, at de udvikler en sådan højeste godhed. I forhold til denne udvikling af den nødvendige godhed hos de kristne er de kristelige livstegn kun et ydre synligt tegn på den kristne menighed, som viser, hvad der udvortes adskiller den kristne menighed fra andre selskaber eller samfund. Et kristent menneske opnår ikke saligheden ved blot at tage del i de kirkelige handlinger bekendelsen, forkyndelsen eller salmesangen:

Menigheds-Livet i Christus maa have kiendelige Spor af den guddommelige Treenigheds personlige Virksomhed. Før end vi imidlertid med mindste Held kan lede herom, maae vi have opdaget de christelige Livs-Tegn i *Menighedens* levende *Troesbekiendelse*, i *Aands-Forkyndelsen* af det tilsvarende Evangelium, og i den deraf udspringende *Menigheds-Lovsang*, som naar de er levende, unægtelig udtrykker et eiendommelig christent Liv.⁵⁸³

En undersøgelse af de prædikener fra 1832-1849 og 1854-1856, hvor Grundtvig taler om, at de kristne skal elske hinanden, viser, at Grundtvig i henved halvdelen af tilfældene forklarer, at de kristne skal elske hinanden ”som” eller ”ligesom” Kristus elskede sine venner og lærlinge. Gud er ”Kiærligheden Selv”. Grundtvig definerer ikke begrebet kærlighed på en abstrakt måde. Han forklarer den sande kærligheds egenskaber ved at pege på de handlinger, som udføres af de guddommelige agenter. Grundtvig definerer kærligheden ved en ostensiv eller pegende reference.⁵⁸⁴ Dette særegne træk ved Grundtvigs forklaring af kærligheden og af den broderlige kærlighed bliver ikke bemærket af Thaning. Grundtvigs tanke om den indbyrdes kærlighed udtrykker sig i hans tanke om martyriet og om at ofre sig for brødrene og vennerne og derved på en faderlig måde medvirke til deres frelse. Den kristne broder er bestemt til og kan kun opnå saligheden, hvis han virkeliggør den samme type af kærlighed, som Kristus engang virkeliggjorde, da han blev korsfæstet.

Thanings synspunkt er, at Grundtvig under udarbejdelsen af de artikler, som siden samles i *Den christelige Børnelærdom*, gør op med tanken om vigtigheden af brødrenes indbyrdes kærlighed. *Den christelige Børnelærdom* rummer dog adskillige eksempler på Grundtvigs tanker om vigtigheden og nødvendigheden af de kristne brøders indbyrdes kærlighed. Når Grundtvig i *Den christelige Børnelærdom* bruger ord som ”hverandre”, ”hinanden”, ”Sine”, ”sine Egne”, ”vi”, ”vor” og ”os”, refererer han til de sande kristne i den lille flok.⁵⁸⁵ I det følgende uddrag forklarer Grundtvig, at de

⁵⁸³ VU VI, 150. Grundtvigs udtryk ”før end” viser, at disse livstegn er noget mere midlertidigt og mindre fuldstændigt end det egentlige mål for den kristelige vækst og udvikling. De kristelige livstegn er ikke en tilstrækkelig betingelse for frelsen. Jf. VU VI, 80, 81, 82, 85, 88, 91 og 92 (livstegnene er blot de ”eiendommelige” og ”umiskiendelige” træk og egenskaber, som enhver kan iagttage hos den kristne menighed).

⁵⁸⁴ Eksempler: ”Onsdagen 5te Juli 1848” og ”13de Søndag efter Trefoldighed 1849”. Sml. også *Den christelige Børnelærdom* i VU VI, 47.

⁵⁸⁵ VU VI, 47, 48, 100 og 114. Sml. VU VI, 114: ”Vi”, ”os”, ”os selv”, ”hinanden” og ”vor” refererer ikke i Grundtvigs sprogbrug til verdens børn eller til alle mennesker på jorden, men til de omvendte kristne i den lille flok: ”Naar vi (...) føler os ved Daaben indfødte i Guds Rige og ved Nadveren indlemmede i Herrens aandelige Legeme, som er hans Fællesskab, da føler vi (...) Trang til at gjøre det tydeligt for os selv og for hinanden, at skøndt dette for Verdens-Klogskaben klinger (...) hemmelighedsfuldt og æventyrligt (...) saa er vor Tro og Bekiendelse dog (...) kiendelig og himmelvidt forskiellig fra alt Andet, og har i sig selv den klareste Sammenhæng, og den jævreste Fatteligheid for alle virkelige Mennesker, som forudsætter sig skabte i den sande Guds Billede til Deelagtighed i Hans evige Liv.”

kristne udgør et særligt folk og ”Broderskab”, som drives af en kærlighed, ”Bevidsthed” og ”Følelse”, som adskiller dem fra verden. De kristne skal elske deres kristne venner på samme måde, som Kristus gav sit liv for sine venner. Den kristne nadver skal ikke uddeles i flæng til verdens børn, som er uværdige gæster, og som ikke hører hjemme i de sande kristne brødres indbyrdes kærlighedsfællesskab. De ukristnes helt illegitime tilstedeværelse i den kristne menighed forhindrer væksten og udviklingen af den for de kristne brødres frelse nødvendige godhed, kraft og kærlighed:

Vi [skal] (...) indskærpe de Troende, at en Hoved-Hindring for deres Menigheds-Bevidsthed og deres Følelse af Hjerte-Fællesskabet kun kan bortryddes derved, at (...) *Troes-Bekiendelsen, Daaben og Nadveren* efter *Herrens* Indstiftelse bliver (...) en aldeles *fri Sag*, saa at langt fra at ville lokke (...) nogen til Bekiendelse (...) og Broderskab ved *Herrens* Bord, maae de troende Christne (...) *advare* alle Mennesker (...) ikke at lyve for Gud (...) eller at drive Spot med *Herrens Saligheds-Midler*, som de gjør, naar de, uden Tro (...) lader sig døbe (...) og uden troende Forlængsel efter hjerteligt Fællesskab med Vorherre *Jesus Christus* og alle hans Venner, uværdig æder hans Kiød og drikker hans Blod. Først da kan det (...) igien komme for Dagen, at Herren i dem, som troer og bliver døbt, har købt sig et *Eiendoms-Folk*, og at han ved sit Bord lærer alle sine Venner at elske hinanden, ligesom han elsker Sine.⁵⁸⁶

Grundtvigs tanker om ”den høieste Kiærlighed”.

Indledning.

Grundtvig anvendte i nogle af sine prædikener udtrykket ”den høieste Kiærlighed” som en betegnelse for den form for kærlighed, som de kristne skal stræbe efter at virkeliggøre i deres tanker, følelser og handlinger.⁵⁸⁷ I de tilfælde, hvor Grundtvig anvendte udtrykket ”den høieste Kiærlighed”, var hans hensigt tydeligt nok at give en sammenfattende forklaring og formulering af hans kærlighedsforståelse.⁵⁸⁸

Når det kristne menneske er blevet i stand til at virkeliggøre og rent faktisk udviser den højeste kærlighed, er det et bevis for, at det har nået målet og er blevet som sin herre, fader og mester. Den højeste kærlighed er endemålet og formålet med at gå i ”Herrens Skole” og med opdragelsen i ”Faderens Hus”.⁵⁸⁹ Den retfærdiggørelse, helliggørelse, saliggørelse og helgendannelse, som finder sted inden for rammerne af den kristne menighed, når sit endemål, når det kristne menneske og når den kristne menighed virkeliggør ”den høieste Kiærlighed”. I dette punkt afsluttes og fuldendes menighedens oplæring, jordiske udvikling og ”guddommelige Vext”. Dette punkt fungerer i Grundtvigs prædikener som en slags eksamen, prøvelse, svendestykke eller mesterstykke. Når de kristne virkeliggør den højeste kærlighed, beviser de, at de efter en lang læringsproces har nået det punkt, som er det selvfølgelige formål med og det iboende endemål i den kristne menighed. Når det

⁵⁸⁶ VU VI, 47: *Den christelige Børnelærdom* artiklen ”Om vor tredje Tros-Artikel” fra 1855. Sml. VU VI, 47-48: ”Det [er] først ved *Herrens* Bord (...) at *Herrens* Aand i vort kiærlige *Fællesskab* (...) med Herren og med hinanden lader os føle den salige Vished (...) at vi (...) er overgangne fra Døden til Livet (...) Først, naar vi saaledes (...) forbinder vor Tro og Bekiendelse med Daaben og Nadveren, som *Herrens* Naade-Midler (...) føler vi, at *Herrens* Aand, den evige *Livs-Kraft*, bliver virksom i os, saa vi kan voxe i Vorherres *Jesu Christi* Naade og Kundskab”.

⁵⁸⁷ Eksempler er ”Langfredag 1848” og GP VI, 285-290: ”10de Søndag Trinitatis 1833”.

⁵⁸⁸ Grundtvigs tanker om denne højeste kærlighed har ikke været behandlet i forskningen. Jf. Nyborg 2012a.

⁵⁸⁹ GP VI, 285.

kristne menneske er i stand til at udvise den højeste kærlighed, er han nået frem til det mål, som blev fastlagt for ham den dag, hvor han blev døbt og blev et medlem af Jesu Kristi legeme. Meningen med at blive et medlem af og en deltager i Jesu Kristi legeme er, at man skal vokse op til at blive et med dette legemes hoved nemlig Kristus. I den forstand er den højeste kærlighed også det endemål, som Kristus i "Hans Aands Dage" bevæger sig imod.

Når Kristus i "Hans Aands Dage" realiserer den højeste kærlighed, har verdenshistorien og den kristne kirkes historie nået sin afslutning. Guds straf og dom skal komme over verden og syndens børn, og Gud skal blive alt i alle. Realiseringen af den højeste kærlighed er en overvindelse af verden. Den højeste kærlighed er de mandige og "mandelige" hellige mænds højst udviklede form for kærlighed. Den hellige Stefan og de kristne martyrer udfordrer og overvinder synden og verden i det øjeblik, hvor de udviser og fremviser den højeste kærlighed.⁵⁹⁰ At de virkeliggør den højeste grad af og form for kærlighed bevises samtidigt ved den lidelse, som de gennemlever, og ved det blod, som løber ned fra deres ansigt.

Den højeste kærlighed er i Grundtvigs prædikener en sammensmeltning af især den faderlige og mandige form for kærlighed. I den højeste kærlighed findes ingen rester af kvindagtigheden, blødagtigheden eller slapheden. I den højeste kærlighed viser det kristne menneske, at han er større og stærkere og kærligere og mere vidende end verdens børn og syndens verden. Når det kristne menneske virkeliggør den højeste kærlighed, bliver verden frådende og rasende. Den højeste kærlighed er en frygtløs og mandig modsigelse af verden og indeholder i Grundtvigs prædikener elementer af en oprørshandling og en aggressiv handling vendt imod verden.

Når det kristne menneske virkeliggør den højeste kærlighed, beviser han, at han er større, bedre og klogere end verden og har opnået den højeste grad af "Kraft", "Magt", "Sandhed" og "Kiærlighed", og han viser dermed, at han er værdig til og har kraften til at indgå i de himmelske boliger. Han beviser med sin højeste kærlighed, at han er kommet fri af verden, af menneskefrygten og af kærligheden til verden. Han er kommet fri af det kødelige og af al den øjenslyst, begærlighed og sanselighed, som hersker i verden. Han ved, at det er ynkeligt at forsøge at forlænge sit liv med nogle få elendige dage. Når det kristne menneske viser den højeste kærlighed, beviser han, at han ikke længere tilhører verden, at hans fædreland ikke findes i denne verden, men i himlen, at han ikke længere har noget begær efter eller nogen lyst til livet i verden, at han har indset den sande natur af den kødelige, lidelsesfyldte verden, og at han har opnået evnen, viljen, kraften og magten til at forlade verden.

Grundtvigs prædiken "10de Søndag Trinitatis 1833" om "den høieste Kiærlighed".

Kristus viser ifølge Grundtvigs prædiken på den 10. søndag efter trinitatis 1833 de kristne et billede af den højeste kærlighed, som de kristne skal lære at efterligne og eftergøre. Den højeste kærlighed formaner, advarer og konfronterer verden med dens "unaturlige Blindhed" og "Haardnakkenhed".⁵⁹¹ Den højeste kærlighed viser sig over for verden på den måde, at den advarer verden om, at den går med sikre skridt imod forstyrrelsen og fortabelsen. Den viser sig i formaningen til verden om, at den skal omvende sig. Den højeste kærlighed udspringer af "Naaden" og "Sandheden", af kraften, magten og den sande viden. Den højeste kærlighed er ifølge Grundtvigs prædiken en ild og brand. Det menneske,

⁵⁹⁰ Sml. Nyborg 2010, 102 og 118, Nyborg 2010a, 57, Nyborg 2011a, 3, Nyborg 2011b, 56, Nyborg 2011d, 283-285, Nyborg 2012a, 45 og Nyborg 2012c, 30 og 37.

⁵⁹¹ GP VI, 286.

som virkeliggør den højeste kærlighed, er omgivet af ild og flammer, og i sit indre sjæleliv føler han en brændende og flammende kærlighed og nidkærhed. Denne tanke om ilden indgår ofte i Grundtvigs beskrivelser af den hellige Stefan og af de kristne martyrer. Det jordiske menneske passerer gennem en flammende ild på sin vej til frelsen og fuldendelsen.

Den højeste kærlighed er i første række en kærlighed, lydighed og troskab, som rettes opadtil imod herren og faderen, og i anden række en kærlighed, som rettes nedadtil imod de små og svage. I den højeste kærlighed ofrer agenten sig først og fremmest over for sin konge, herre og fader, og derved viser han den højeste grad af lydighed og underkastelse under faderen. Han viser sig villig og mægtig til af en fri vilje at udtømme den beske kalk, som han har modtaget og fået pålagt af faderen. Men netop ved denne underkastelse, selvydmygelse og selvopofrelse over for faderen ofrer det menneske, som viser den højeste kærlighed, også sit liv for dem, som er små og svage. Det fuldkomne menneske giver sit "Liv til Gienløsning for mange" og viser på den måde den højeste kærlighed. De små og svage, som frelses og beskyttes ved demonstrationen af den højeste kærlighed, er de små og svage brødre og søstre i menigheden. Kristus døde for at frelse sine venner, og på samme måde skal de kristne give deres liv for at frelse og beskytte deres brødre i den kristne menighed. Den højeste kærlighed består i denne selvhengivelse og selvopofrelse både opadtil og nedadtil, som samtidigt er en lydighedshandling og selvfordædelse over for den suveræne faderlige herremagt.

Den højeste kærlighed er en sammensmeltning af en sønlig eller mandig form for kærlighed, som bevæger sig nedefra og op, og en faderlig frelsende form for kærlighed, som bevæger sig oppefra og ned. I det øjeblik, hvor et menneske realiserer den højeste kærlighed, smelter de to former for kærlighed og de to roller sammen. Det er denne sammensmeltning som ifølge Grundtvigs prædikener finder sted, når de kristne martyrer virkeliggør den højeste kærlighed. I den højeste kærlighed bliver et menneske som sin fader, mester og herre:

Der han kom nær til Staden, græd han over den og sagde: o, gid du dog vidste endnu den Dag i Dag, hvad der tjener til din Fred! Men nu er det skjult for dine Øine. Vi veed, mine Venner! Det var (...) Herren som talede, den Herre som er Naade og Sandhed, i hvis Mund der ei blev fundet Svig men i hvis Hjerter den reneste og høieste Kiærlighed brændte, som til hans himmelske Fader, saa til hans jordiske Brødre og Systre, de forlorne Sønner og Døtre som han løskøbte fra Fienden, ikke med Sølv eller Guld men med sit dyrebare uskyldige Blod.⁵⁹²

Grundtvigs prædiken "10de Søndag Trinitatis 1833" indeholder en markant fremhævelse af, at de kristne ikke tilhører noget af verdensfolkene. Jesus græd ikke over noget af verdens folk, men over "Jøderne", Israel og Jerusalems døtre.⁵⁹³ Det kristne folk er Guds folk og er udskilt og adskilt fra

⁵⁹² GP VI, 285.

⁵⁹³ Ordene "Jøder" og "Jødisk" forekommer ikke færre end elleve gange i Grundtvigs prædiken fra 1833 om den "høieste Kiærlighed". Denne prædiken er et angreb på samtidens forfølgelse af jøderne og udtrykker en markant solidaritet med det jødiske folk (GP VI, 287 og 288). Tanken er, at kristenfolket ikke tilhører noget af verdensfolkene, men hører til det jødiske folk i dets sande form. Grundtvig taler i denne prædiken om "Israel" over for verden på samme måde, som der tales om Israel og Guds folk over for verden i Salmernes Bog og i Det gamle Testamente. GP VI, 286: De kristne skal inderligt græde og sørge og ikke glæde sig over Jerusalems og Israels forstyrrelse efter Jesu korsfæstelse. Det er ifølge Grundtvig en stor sorg, at de kristne i det 19. århundrede ikke kan foretage "Pillegrims-Vandring til Jerusalem" og til det Israel, som er deres "Fæderland".

verdens folk. Det kristne folk betegnes med rette som ”Israel”, og det hører til det Israels folk, som er beskrevet i Det gamle og ny Testamente:

Hvem af os kan vel tvivle om, at hvis han [Kristus] som græd over Jerusalem, vandrede endnu øiensynlig iblandt os, at han vilde føle den samme Medlidenhed med Børnene, som han følte med Fædrene (...) Han sagde til Kvinderne: I Jerusalems Døttre, græder ikke over mig men græder over eder selv og over eders Børn! Hvis vi derfor paa mindste Maade tage Deel i det Had og den Foragt, som Verden har kastet paa dette ulykkelige Folk, da ligne vi ham aabenbar slet ikke.⁵⁹⁴

Den højeste kærlighed er en kærlighed til Guds venner og til det, som er Guds eget, og som er født af ham:

Altsaa ikke hade og foragte, men inderlig elske Jøderne maae vi, om vi skal ligne ham, der græd over Jerusalem.⁵⁹⁵

Vi er kun meget maadelige Christne, naar vi ikke elske det Folk, som Herrens Moder hørde til og som hans [himmelske] Fader kalder sit.⁵⁹⁶

Den højeste kærlighed er ikke en kærlighed til verden, men en kærlighed til Israels folk og til den konge og herre, som har kaldet, skabt og udvalgt dette folk ved at tage det ud af verden:

Propheten Sacharias taler, sigende: da skal fem Byers Folk mødes og sige til hinanden lad os gaae op og tilbede for Herrens Ansigt og de skal søge den alraadende Herres Ansigt i Jerusalem, ja ti Mænd af Hedninger med alskens Tunge-Maal skal holde ved een Jødes Flig sigende: lad os vandre med dig thi vi have hørt at Gud er med eder!⁵⁹⁷

Verden vil ifølge Grundtvigs prædiken aldrig forandre sig eller blive bedre eller mere kærlig. Den højeste kærlighed består i at oplyse verden om, hvad der tjener til dens fred, men denne kærlighed vil til dommens dag blive mødt med vrede, raseri, forfølgelse og aggression. Verden vil for evigt være den samme og til evig tid gentage sig selv. Hvis Kristus skulle vende tilbage til jorden i det 19. århundrede, ville verden på grund af hans højeste kærlighed ihjelslå ham, og verden ville endog have endnu mindre tålmodighed med denne højeste kærlighed, end man havde i det 1. århundrede:

Desuden kan vi jo forud vide at Verden ikke hader og foragter Jøderne for Christi og for Troens Skyld som den nærværende Verden jo forskyder og forhaaner trods nogen Jøde, og for hans [Kristi] Skyld, som Man sikkerlig vilde slaae ihjel hvis han kom igien og neppe engang saalænge som Jøderne fordem, taale hans Sandheds Ord og prise hans Kiærligheds Gieminger.⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ GP VI, 288.

⁵⁹⁵ GP VI, 289.

⁵⁹⁶ GP VI, 289.

⁵⁹⁷ GP VI, 286-287. Citatet fra Zakarias fremhæves to gange i Grundtvigs prædiken (GP VI, 287 og 289). Grundtvigs tanke er, at frelsen og ”Velsignelsen” kommer fra Israel. GP VI, 289: ”for at vi kunde arve Velsignelsen, i det vi velsignes med den trofaste Abraham og tage saaledes aandelig (...) fat paa een Jødes Flig og sige: lad os vandre med dig thi vi har hørt, at Herren er med eder!”. GP VI, 289: De kristne, som bor adspredt blandt hedningerne i ”Herrens Strø-Gade” og i ”den saakaldte Christenhed”, mættes ifølge Grundtvigs prædiken lige som de små hunde af smulerne fra det rige Israels bord: ”Vi mættes med Smulerne fra de Riges Bord”.

⁵⁹⁸ GP VI, 288-289. Sml. Brandt 1880 II, 501 (den 10. søndag efter trinitatis 1872).

Langfredag 1848: ”Den højeste Kiærlighed”.

Det er interessant, at Grundtvig i sine prædikener om den ”højeste Kiærlighed” både i 1833 og i 1848 sammenknytter sit begreb om denne kærlighed med tanker – blandt andet om folk, offer og lydighed – fra Det gamle Testamente.

De kristne deltagere i Jesu Kristi menighed har ifølge Grundtvigs prædiken ”Langfredag 1848” et mønster, forbillede og eksempel på den højeste kærlighed i Abrahams villighed, evne og kraft til at ofre sit eget og i hans forståelse af nødvendigheden af at ofre sin søn Isak. Abraham er på den måde et eksempel på den højeste ”Magt”, ”Kraft”, ”Sandhed” og ”Kiærlighed”. Han er også et eksempel på den velsignelse, fremgang og lykke og det held, som følger – som en belønning fra den faderlige magt – efter den mandige selvopofrelse. Han reagerer på Guds kald og udvælgelse med den nødvendige og passende form for mandig lydighed og kærlighed over for sin guddommelige fader, og Abraham bliver ved denne handling selv en fader. Abraham viser de kristne, at der ikke findes nogen kvindagtighed eller blødagtighed i den højeste form for kærlighed.

Udtrykket ”den højeste Kiærlighed” forekommer tre gange og spiller en fremtrædende rolle i Grundtvigs prædiken ”Langfredag 1848”. Den højeste kærlighed udtrykkes i Jesu Kristi evne, kraft og villighed til frivilligt at gå ind i martyrdøden. Den kristne menighed, som er Jesu Kristi legeme og Kristus i hans ånds dage, er bestemt til at udvikle og fremvise den samme højeste kærlighed.⁵⁹⁹ Den kraft, kærlighed og viden, som er forudsætningen for at kunne udvise denne højeste kærlighed, erhverver Jesu Kristi menighed og de enkelte kristne sig i den læringsproces og i den mesterlære, som finder sted inden for rammerne af den kristne enighed og bag ved ”Zions” og ”Paradisets Mur”.⁶⁰⁰ Den for frelsen nødvendige realisering af den højeste kærlighed kan ikke ”optændes og opflammes ved Befalinger”. Den kan kun erhverves i en virkelig læringsproces i Herrens skole.

I den højeste kærlighed bliver det kristne menneske et offerlam, som bærer verdens synd. I det øjeblik, hvor det kristne menneske udviser den højeste kærlighed, bliver det på engang et med Isak, Abraham og med Kristus på korset. Den højeste kærlighed er et udtryk for en nødvendig og passende lydighed over for den himmelske fader, og den består i at dø for sine venner og dø for dem, som er født af Gud.

⁵⁹⁹ Jf. Brandt 1880 II, 89 (Langfredag 1868): Når korset tegnes for ansigt og bryst ved dåben, er det et tegn på, at det kristne menneske engang skal virkeliggøre den højeste kærlighed ved at dø martyrdøden. Denne højeste kærlighed og martyrdøden er det, som adskiller de sande kristne fra alle andre mennesker. ”Antikristen” vil søge at efterligne Kristus på alle måder undtaget ved villigheden til at dø martyrdøden. Tanken om martyrdøden er en ubegribelig tanke for verdens børn, fordi de intet ved om den højeste kærlighed. Det fuldvoksne kristne menneske kan på en vis måde sammenlignes med røveren på korset, som får adgang til paradiset i det øjeblik, hvor han side om side med Jesus dør på korset. Jf. GP XII, 106: om ”den hellige Stephan”: ”Som et Mønster paa en saadan christelig Helt har den hellige *Stephan* ligefra Apostlernes Dage svævet for Menigheden, og kan vi ikke følge ham endnu, saa skal vi dog følge ham herefter, ligesom han fulgte Herren”.

⁶⁰⁰ Nyborg 2010, 210-211. - I martyrdøden bliver den kristne discipel som sin mester. Han opnår fuldendelsen. Han når målet, og han er blevet ”udlært”. Jf. ”2den Juledag 1847”: ”Fristes vi desuagtet stundum til, forskrækkede at bortvende Øiet fra Herrens trofaste Vidne med den straalende Martyrkrone, fra den lyksalige Kæmpe, der seirer herligst da han synker i Knæ (...) saa han har aabenbar stridt den gode Strid, han har fuldendt Løbet, saa han staaer ved Maalet, staaer, som en fuldkommen Disipel, tæt ved sin Mester (...) fristes vi, siger jeg, imellem til at bortvende Øiet fra et saadant Syn, hvorved alle Guds Engle fryde sig, og alle Troende, den hellige Stephans Brødre og Systre i Aanden, har endnu langt mere Grund til at fryde sig, da kommer det aabenbar kun af, at vi seer mere paa os selv end paa Stephanus, seer meer paa Jorden, vi er taget af, end paa Himlen, vi er kaldet til, og endelig seer meer paa vore egne Tanker og Veie end paa Herrens, hvis Tanker er alene dybe og vise, og hvis Veie er alle gode og jævne”.

Den ”høieste Kiærlighed” er i Grundtvigs prædiken ”Langfredag 1848” det samme som ”Faderens Kiærlighed”. Den faderlige kærlighed er den kærlighed, som ”forbinder det knækkede Rør og oppuster den rygende Tande i Menneske-Barmen”.⁶⁰¹ I udvisningen af den lydighed og ærefrygt over for den himmelske fader, som er forbundet med den højeste kærlighed, bliver det kristne menneske til en fader på samme måde, som Kristus med sin underkastelse og lydighed på korset blev en selvopofrende og frelsende fader. Den højeste kærlighed er i Grundtvigs prædiken en sammensmeltning af to slags kærlighed nemlig en vertikal form for sønlig kærlighed nedefra og op og en vertikal kærlighed, som går oppefra og ned.⁶⁰² Den højeste kærlighed er på en gang og samtidigt ”Faderens og Sønnens Kiærlighed”:

Vi kiender alle Befalingen om at elske hinanden, ligesom Herren elskede os med den høieste Kiærlighed, da han satte Livet til for sine Venner.⁶⁰³

Temaet i Grundtvigs prædiken på langfredag 1848 er: Hvor er offerlammet? Dette spørgsmål gentages adskillige gange i Grundtvigs prædiken:

Hvor Lammet er (...) Offer-Lammet, som bærer Verdens Synd, det veed vi igrunden ikke, før vi finder Frelseren (...) i sin Menigheds Mund og Hjerter ved den Hellig-Aand, altsaa før vi finde den af Kiærlighed sig selv opoffrende Sjæl i Herrens Ord og Herrens Folk.⁶⁰⁴

Den kristne menighed er det offerlam, som skal bære verdens synd. Den er bestemt til at efterligne og efterfølge sin herre og konge Jesus Kristus. De kristne skal lære at vise den højeste kærlighed. En sådan læring kan ikke ske med etiske formaninger alene. Den kan kun ske ved at tage Kristus til mester og lære at blive som ham. Kristus udviste den højeste kærlighed ved sin død på korset, og på den måde banede han en frelsesvej for sin menighed. I menigheden kan de kristne lære de forudsætninger, som er nødvendige for at gå den samme smertefulde og tornestrøede vej, som deres mester engang fulgte:

Kunde Kiærlighed optændes og opflammes ved Befalinger, da havde Guds Kiærlighed aabenbar ikke behøvet at gjøre det store Offer, da havde Guds eenbaarne Søn hverken behøvet at fornede eller at opoffre sig selv, thi da havde aabenbar Loven været nok, Loven med de to store Bud om uindskrænket Kiærlighed til Gud og Kiærlighed til Næsten som til sig selv.⁶⁰⁵

Inden for rammerne af den sande kristne menighed modtager de kristne deltagere en ny ånd, viden og kraft, som ved afslutningen af deres løbebane kan gøre det muligt for dem at vise den højeste selvopofrende kærlighed, lige som deres mester og mønster engang gjorde:

⁶⁰¹ ”Langfredag 1848”.

⁶⁰² Sml. Brandt 1880 II, 140 (allehelgensdag 1868): Kristus udviser den højeste kærlighed i martyrdøden. Denne død er en kraftudvisning og heltegerning, hvor han besejrer verden, Satan og døden og på en af samme tid frelser sig selv og sine venner. Sml. GSV II, 296 nr. 104: ”Polykarp”: ”Han mellem Luer stod. / Han folded sine Hænder / Og takkede sin Gud, / Som Kalken med hans Frelser / Ham gav at tømme ud. / I Ham gav de røde Luer / En ægte Straale-Krands, / Kun Stefans Martyr-Krone / Kan overstraale hans. / Han var den sidste Hyrde / Af apostolisk Art, / Den sørgelige Ære / Gid han maa tabe snart! / Det er de gode Hyrder / Paa denne Verdens Ø, / Som leve kun i Herren, / Og vil for Hjorden døe”.

⁶⁰³ ”Langfredag 1848”.

⁶⁰⁴ ”Langfredag 1848”.

⁶⁰⁵ ”Langfredag 1848”.

Først naar vi har fundet dette Guds Ord, som aander og skiænker den Kiærlighed, hvormed Christus elskede os, først da veed vi, hvor Lammet er, først da kan vi pege paa Herrens Menighed, som Johannes den Døber paa hans Legeme og sige: see det Guds Lam, som bærer Verdens Synd!⁶⁰⁶

Ved at blive i stand til at vise denne højeste kærlighed bliver de kristne, som er lemmer på Jesu Kristi legeme, lig med Kristus. De, som engang kun var lemmer på det hele legeme, skal til sidst vokse op og blive et med dette legemes hoved. I den kristne nadver får de kristne deltagere den sande viden og den kraft og ånd, som gør det muligt for dem at blive som Kristus og gå ind i martyrdøden og på den måde efterfølge deres mester:

Guds-Lammet, som bærer Verdens Synd, er til visse nemt at finde, hvor (...) Herrens Anordninger og Indstiftelser trolig bevares, thi der er det os alle givet at vide Guds Riges Hemmeligheder, som kun svæve dunkelt for de Andre i Lignelser, thi ingen troende Christen kan høre Herrens Røst ved Herrens Bord: dette er mit Legeme, som gives for eder (...) uden at føle i sit Hjerte: her er Lammet, som Gud-Fader selv besørgede, her er Guds-lammet, som bærer Verdens Synd.⁶⁰⁷

Det kristne menneske bliver ved sin dåb og indlemmelse i Jesu Kristi legeme udvalgt til at blive ”det Christelige Paaskelam”, og gennem sin deltagelse i nadveren erhverver det en stigende kraft og evne, der kan bringe det frem til sin bestemmelse. Martyrernes lidelsesfyldte vej til fuldendelsen er ”den store Gudfrygtigheds Hemmelighed”. Modtagelsen af blodet og legemet ved nadverbordet er en hemmelighedsfuld indvielse til martyrdøden, som verden hverken forstår eller kan eller vil forstå. Ved naverbordet modtager de kristne deltagere en ny kraft og magt og et nyt blod:

Saa det giælder kun om, at dette Guds-Ord er (...) skrevet (...) med den levende Guds Aande i Hjertets Kiødtavler, thi da er Guds-Lammet i os med det samme Sind, som var og er i Jesus Christus, med den samme Guds Kiærlighed, som bevægede Faderen til at ofre sin Eenbaarne, og bevægede Guds eenbaarne Søn til selv at opoffre sig for os og saaledes aabenbare den høieste Kiærlighed, som er Fuldkommenheds Baand og Lovens fylde! (...) Æder mit Ord, saa skal eders Sjæl leve, inddrikker min Aand, saa skal der rinde himmelsk Blod i eders Aarer!⁶⁰⁸

Verdens lutherske teologer har misforstået talen om korsets ord og frelsen ved Jesu korsfæstelse. De benægter ”den hemmelighedsfulde men nødvendige Forbindelse mellem Tro og Kiærlighed” og mellem en sand og alvorlig kristentro og en forståelse for og en villighed til at dø martyrdøden. Jordens mennesker frelses ifølge Grundtvigs prædiken ved, at de opfylder Guds evige lov, og det gør de ved at virkeliggøre den højeste kærlighed ved at ofre sig i en lydighed mod den himmelske fader og give deres liv for Guds venner. Det jordiske menneske frelses ved, at det underkaster sig den himmelske herre og konge og viser ham lydighed og troskab. Kristus har ved sin villige selvfornedrelse, selvydmygelse, selvopofrelse og martyrdød vist de kristne den eneste mulige vej til frelsen:

Her tindrer Morgenstjernen over den mørke Tale om Korsets Ord som en Guds Kraft til Salighed for alle dem, som troe, skøndt der visselig ei findes Salighed (...) uden i den

⁶⁰⁶ ”Langfredag 1848”.

⁶⁰⁷ ”Langfredag 1848”.

⁶⁰⁸ ”Langfredag 1848”.

Kiærlighed til Gud og Næsten, som Loven kræver, hvorfor ogsaa vor Herre og Mester har sagt: (...) I maa ikke tænke, jeg er kommet for at opløse Loven (...) jeg er ikke kommet for at opløse, men for at opfylde, ja, derfor sagde han med Rette paa Korset: det er fuldbragt, thi ved at sætte Livet til for sine Venner opfyldte Han baade Loven og Spaadommen, aabenbarede og fyldestgjorde han den høieste Kiærlighed.⁶⁰⁹

Jesu martyrdød er et udtryk for den højeste kærlighed. Men det nytter ikke mennesker, at de kun lytter til beretningen om Jesu offerdød og højeste kærlighed. Jordens mennesker frelses ved, at de indser, at den smertelige vej, som Kristus gik, er den vej, som fører til fuldkommenheden, fuldendelsen og frelsen:

Dersom Loven og Spaadommen, Kiærlighedens Lov og Spaadommen om Kiærlighedens Underværk: Hengivelsen af det Kiæreste og Selv-Opoffrelsen, dersom denne Lov og Prophetie kun stod skrevet paa Papiret (...) da var (...) alle Mennesker (...) udelukte fra Guds Naade, Hans Frelse og Saliggjørelse.⁶¹⁰

Grundtvig-forskningen

Tanken om martyrdøden spiller en afgørende rolle i Grundtvigs prædikener og i hans forståelse af kærligheden.⁶¹¹ Grundtvigs vedholdende tanker om kristenlivets fuldendelse og teleologiske fuldkommengørelse i martyrdøden har dog ikke spillet nogen nævneværdig rolle i den danske Grundtvig-forskning.⁶¹² Grundtvigs og Kierkegaards tanker om martyriet og verden og deres tanker om modsætningen mellem og uforeneligheden af den sande kristendom og "Verden" er i høj grad beslægtede. I deres kristendomsopfattelse finder vi en tanke om det kristne liv som en "imitatio Christi". Den danske Kierkegaard-kender Otto Bertelsen fremhæver i en undersøgelse fra 1990 de store ligheder, der findes mellem Kierkegaards og Grundtvigs opfattelser af det sande kristenliv og af vigtigheden af det kristne selvoffer og martyrium. Bertelsens synspunkter har dog ikke haft den store gennemslagskraft i den danske eller udenlandske Grundtvig-forskning.⁶¹³

⁶⁰⁹ "Langfredag 1848".

⁶¹⁰ "Langfredag 1848".

⁶¹¹ Eksempler, som viser Grundtvigs tanke om den "hellige Stephanus", som i martyrdøden under mængdens stenregn bliver den fuldkomne discipel af mesteren, fuldender løbet, vinder "Livets Krone" og "Seirs-Kransen" som et forbillede for ethvert kristent menneske, er: GP XII, 106, GP VI, 76, GPV I, 490, GPV II, 36, GPV III, 220, GP VII, 76.

⁶¹² Bjerg 2002, 34 og 167 giver en stærkt ironiserende og til dels latterliggørende skildring af Grundtvigs tanker om martyriet. Bjerg hævder, at Grundtvigs tanker om martyriet i værket *Den christelige Børnelærdom* fra 1855 til 1861 er påvirket af og afhængige af Kierkegaards tale om det kristne martyrium under kirkekampen 1854-1855. Dette synspunkt forekommer ikke sandsynligt ud fra indholdet af Grundtvigs prædikener i 1830-, 1840- og 1850'erne. At Grundtvigs martyrtanke skulle være afhængig af Søren Kierkegaards skrifter 1854-1855 blev allerede hævdet af P. G. Lindhardt jvf. Lindhardt 1974, 13, 193, 215. – Følgende centrale værker fra de sidste ti års Grundtvig-forskning vedrørende Grundtvigs teologi og livs- og menneskeopfattelse nævner ikke med et eneste ord, at Grundtvig havde en tanke om martyriet: Heggem 2005, Birkelund 2008, Iversen 2008, Stokholm 2003, Korsgaard 2004, Pedersen 2002 og Præstegaard 2002. Heggem hævder dog følgende om Grundtvigs kristendoms-, livs- og menneskeopfattelse i almindelighed: "Det var vigtig å si nei til alle former for masochisme for Grundtvig. Det finnes ikke religiøst inspirert lidelsesforherligelse i hans livsforståelse, men mange advarsler mot det samme" (Heggem 2005, 187).

⁶¹³ Bertelsen 1990, 24, 63, 96. Bertelsen fremhæver, at de kierkegaardske tanker fra den såkaldte kirkekamp 1854-1855 om verdens spot, forfølgelse og de sande kristne vidners martyrdød findes i Grundtvigs forfatterskab allerede fra og med 1810. Bertelsens analyse hviler dog ikke på nogen undersøgelse af Grundtvigs prædikener.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.